Ted Anton

Eros, magie și asasinarea profesorului Culianu

POLIROM

Prefaţă

Un altfel de Culianu

Un portret compozit

În ultimii ani, au apărut versiunile româneşti ale mai multor cărţi semnate de Ioan Petru Culianu. Iată însă că încep să apară cărţi cu numele lui Culianu pe copertă, dar nu ca autor, ci ca subiect. După volumul semnat de ilustrul savant italian Elémire Zolla, volum bibliofil, intitulat chiar *Ioan Petru Culianu* (Alberto Tallone Editore, 1994), în octombrie 1996 a fost publicată în Statele Unite monografia lui Ted Anton, *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu* (Northwestern University Press)[1].

---

1. Rîndurile acestea au fost scrise în aprilie 1997. De atunci, editarea în România a cărţilor lui Ioan Petru Culianu a cunoscut un ritm susţinut, iar cercetările privitoare la viaţa şi opera savantului dispărut s-au înmulţit, prinzînd proporţiile unei bogate literaturi critice. Bibliografia operei cuprinde acum mai bine de douăzeci de titluri, dintre care unele ajunse la a treia ediţie; din anul 2002, cărţile lui Culianu apar la Editura Polirom, în colecţia „Biblioteca Ioan Petru Culianu". Dintre textele marcante ale bibliografiei despre Culianu, amintesc volumele semnate de Matei Călinescu – *Despre Ioan P. Culianu şi Mircea Eliade. Amintiri, lecturi, reflecţii* (Iaşi, Polirom, 2002, cu două ediţii), Nicu Gavriluţă – *Culianu, jocurile minţii şi lumile multidimensionale* (Iaşi, Polirom, 2000), studiile publicate de Horia-Roman Patapievici sau de Eduard Iricinschi, precum şi lucrările colective masive coordonate de Sorin Antohi – *Religion, Fiction, and History. Essays in Memory of Ioan Petru Culianu* (2 volume, Bucureşti, Nemira, 2001; sumarul include şi o listă selectivă a studiilor despre Culianu) şi *Ioan Petru Culianu. Omul şi opera* (Iaşi, Polirom, 2003). Eu însumi am dedicat o întreagă secţiune, intitulată „In memoriam Ioan Petru Culianu", în cartea mea *Mythos & Logos. Studii şi eseuri de antropologie culturală* (Bucureşti, Nemira, 1998, pp. 331-376). Îmi face plăcere să menţionez aici numele unei tinere cercetătoare din Italia, Roberta Moretti, care a prezentat în 1999, la Universitatea din Siena-Arezzo, sub coordonarea prof. Grazia Marchianò, o teză de licenţă valoroasă, „Le molte latitudini di I.P. Culianu"

Autorul este profesor la Facultatea de Ziaristică a Universităţii DePaul din Chicago. După primele sale articole privind asasinarea lui I.P. Culianu, Ted Anton a beneficiat de o bursă Fulbright şi apoi de o alta, acordată de *The Fund for Investigative Journalism*, pentru a-şi continua investigaţiile. Pentru realizarea cărţii, autorul a stat de vorbă cu aproape două sute de oameni (rude, prieteni, colegi, colaboratori, profesori şi studenţi ai lui Culianu, dar şi poliţişti, autorităţi guvernamentale etc.), răspîndiţi prin toate marile oraşe în care a locuit savantul român: Iaşi, Bucureşti, Roma, Milano, Groningen, Paris, Chicago. Căci scurta lui viaţă a fost un şir de emigrări, mereu mai spre vest, din oraşul în care s-a născut (Iaşi, 1950) pînă la cel în care a fost ucis (Chicago, 1991). Vrînd să scrie o monografie exhaustivă, Ted Anton a făcut, pe parcursul a cinci ani, un remarcabil efort de documentare, propunîndu-şi să vorbească, practic, cu toţi cei care l-au cunoscut pe Culianu şi încercînd să verifice fiecare detaliu biografic din două-trei surse independente. În unele cazuri însă, autorul a fost nevoit să acorde credit unor mărturii neverificabile şi nu a putut să evite surse subiective sau insuficient de credibile.

Regula auto-impusă – aceea de a vorbi „cu toată lumea" – a înregistrat totuşi o excepţie notabilă: Ioan Petru Culianu însuşi. Ted Anton a studiat cărţile şi articolele savantului, i-a citit corespondenţa, i-a consultat jurnalul intim, l-a auzit/văzut înregistrat pe casete audio-video, dar nu l-a cunoscut personal pe protagonistul cărţii sale, cu toate că au fost contemporani şi concitadini. Unul dintre meritele autorului este acela de a fi transformat această lipsă într-o calitate a cărţii. Astfel, imaginea complexă a lui Culianu nu este realizată dintr-o singură perspectivă, cea a autorului, ci din zeci de perspective însumate. A rezultat „un portret compozit" – recunoaşte Ted Anton –, „plin de ambiguităţi şi contradicţii".

„Nu pot să revin decît victorios!"

Ted Anton este un jurnalist profesionist, şi acest lucru se simte pe parcursul cărţii. El recompune cu migală – piesă cu piesă, ca într-un *puzzle* – imagini complicate, cu multe personaje, provenind din spaţii culturale diferite. Chiar şi limitele cărţii se datorează, în bună măsură, tot profesionalismului autorului. Ca orice publicist de profesie, el pune uneori accentul pe evenimente biografice, mai mult sau mai puţin senzaţionale sau pitoreşti, cu succes sigur la public. Detalii biografice accidentale sînt uneori redate cu

(curînd, textul cercetării va fi publicat în volum). Fără nici o plăcere, menţionez şi grotescul volum semnat de Ion Coja, *Marele manipulator şi asasinarea lui Culianu, Ceauşescu, Iorga*, Bucureşti, Editura Miracol, 1999.

tuşe prea groase, dar, în general, faptele de viaţă semnificative sînt descrise corect, acordîndu-li-se o pondere adecvată în economia cărţii. Iată cîteva exemple:

- părăsirea Iaşului natal la 17 ani (1967) (prima „emigrare", „mai cruntă decît oricare alta" – va scrie Culianu mai tîrziu), purtînd pe umeri povara dulce-amară de a fi la înălţimea unor strămoşi cărturari iluştri, precum străbunicul său, junimistul – francmason desigur – Neculai („Papa") Culianu, profesor de matematică la Universitatea din Iaşi şi timp de optsprezece ani (1880-1898) rectorul ei, fost, într-o vreme, şi vicepreşedinte al Senatului României;
- anii de studenţie la Universitatea bucureşteană (1967-1972) (care s-au suprapus perioadei de relativă liberalizare a societăţii româneşti); colegii îl recunosc ca lider de generaţie – o generaţie, la rîndul ei, remarcabilă, din care îi amintesc, de exemplu, pe Victor Ivanovici, Dumitru Radu Popa, Silviu Angelescu, Paul Drogeanu, Şerban Anghelescu, Dorin Liviu Zaharia, Dana Popescu-Şişmanian[1];
- hărţuielile la care a fost supus – în vederea racolării – de către căpitanul de *Securitate* Ureche (nume predestinat pentru un ofiţer specializat în

---

1. Iată cum caracteriza Dana Şişmanian, în articolul – de altminteri în totalitate citabil – „Cum se măsoară o crimă?" (*Lupta*, Paris, iunie 1991; v. textul şi în vol. Ioan Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului*, Bucureşti, Nemira, 1999, pp. 235-239), atmosfera acelor ani de studenţie şi relaţia grupului de colegi şi prieteni cu Ioan Culianu: „Ne trezeam atunci, într-o Românie ce schimba domnii, ca dintr-un coşmar... Poate dintr-o sete avidă de compensaţie spirituală faţă de dirijismul desfigurant, ne-am aruncat cu patimă exclusivă în aventuri intelectuale rar sau deloc încercate pînă atunci în România postbelică: hermeneutică, istoria religiilor, teorie literară, gramatică transformaţională, semiotică, antropologie şi etnografie structurală, psihanaliza mitului, cea a simbolului, gnosticism, orientalism. Aproape un joc cu mărgele de sticlă... O mînă de profesori şi de asistenţi mai tineri, ce se luptau să revoluţioneze sistemul universitar moştenit, ne dădeau imboldul: prof. Mihai Pop, prof. Cicerone Poghirc, apoi Sorin Alexandrescu, Matei Călinescu, Sanda Golopenţia, Nicolae Manolescu, Petru Creţia, Mihai Nasta... *Cine însă dintre studenţii de atunci ar putea spune că fără Ioan Culianu am fi fost aceiaşi – sau că tot ce a fost ar fi fost, fără el, cum a fost ?* (s.n.) Ne era coleg, dar erudiţia lui – la leghe distanţă faţă de eforturile noastre cele mai zeloase –, cît şi aura de spiritualitate ascetică pe care o degaja apariţia sa, totuşi prin nimic spectaculară, pe culoarele facultăţii, îl singularizau în mod absolut. Puţini, în ciuda profundei sale amenităţi şi a unei modestii îndelung educate (aş zice a unui exerciţiu spiritual al umilinţei în sensul monastic), îi erau prieteni; mulţi însă, direct sau indirect, gravitau în jurul siluetei sale intelectuale ce părea, cu discreţie, dar cu insistenţă, să indice o «cale»".

filaj)[1] (1968-1970) şi intrarea în PCR (1970), tocmai pentru a nu putea fi folosit ca informator;
- nenumăratele şovăieli, temeri şi angoase care au precedat decizia sa de a rămîne în străinătate (fără acte, fără bani, fără rude), lăsînd în urmă ceea ce ura şi iubea mai mult (1972);
- persecuţiile suportate de membrii familiei sale din Iaşi şi insistenţele acestora ca el să se întoarcă, formulate în primele luni de după plecare, în spaima faţă de necunoscutul care-l aştepta: „Nu pot să revin decît victorios!", răspundea el într-un acces de orgoliu (n-a mai revenit niciodată, decît – într-adevăr victorios – prin cărţile sale); condamnarea lui în ţară la şapte ani închisoare „pentru denigrarea statului român" (?!), drumul său devenind absolut ireversibil;
- trauma provocată de cele opt luni de infern petrecute în sordidul lagăr de refugiaţi din Italia şi tentativa de sinucidere, prin tăierea venelor (1973);
- relativa detaşare manifestată de Mircea Eliade, care nu s-a grăbit să-l ajute în primii ani de după emigrare;
- intervenţia agresivă a ambasadorului României în Olanda, tov. Traian Pop, care a cerut Universităţii din Groningen să nu-l angajeze pe Culianu pentru că este „duşmanul poporului român" (1976) – intervenţie care, ulterior, i-a uşurat în mod nesperat obţinerea cetăţeniei olandeze ca refugiat politic (1980);
- respingerea încercărilor poetului Horia Stamatu de a-l recruta în Mişcarea legionară (cca 1980);
- povestea de dragoste cu Hillary Wiesner, studentă la Universitatea din Chicago (din 1986);

---

1. În 2002, CNSAS i-a permis Terezei Culianu-Petrescu accesul la ceea ce SRI înaintase instituţiei drept dosar de Securitate al fratelui ei (v. Tereza Culianu-Petrescu, „O biografie", în Sorin Antohi [coord.], *Ioan Petru Culianu. Omul şi opera*, ed. cit., pp. 54-82, în special 81-82). Era vorba despre o alcătuire hibridă de cca 70 de pagini, multe cu numerotări duble suprapuse, întocmită cu grija evidentă de a nu furniza nici o urmă a implicării Securităţii în supravegherea lui Culianu după plecarea din ţară (1972) – şi cu atît mai puţin a posibilei ei implicări în crima din mai 1991. Din filele grijuliu adunate, conţinînd în general rapoarte ale unei urmăriri suscitate, pare-se, de cererea de a călători în Italia a studentului (absolventului) Ioan Petru Culianu, răsare totuşi „căpitanul Ureche" însuşi, identificat de CNSAS drept Marian Ureche, actualmente general şi director, pînă în 2004, al unui ciudat serviciu secret de informaţii (SIPA) din cadrul Ministerului român al Justiţiei. Pentru traseul politic (şi financiar) de după 1989 al generalului Ureche, vezi excelenta carte a lui Marius Oprea, *Moştenitorii Securităţii*, Bucureşti, Humanitas, 2004.

- agonia şi trecerea în neființă a lui Eliade sub privirile discipolului său (1986);
- continua încercare de a afla cît şi de a înțelege de ce a simpatizat Mircea Eliade cu Mişcarea legionară în anii '30 („Eliade n-a fost niciodată antisemit, nici membru al Gărzii de Fier, nici pronazist. Dar am înțeles că, oricum, el a fost mai apropiat de Garda de Fier decît îmi plăcea să cred" – îi scria Culianu lui Mac Linscott Ricketts, pe la sfîrşitul anilor '80)[1];
- încercarea de a-i ajuta pe disidenții ieşeni, mai ales pe Dan Petrescu, prin alertarea presei şi a organismelor internaționale; apartamentul din Chicago i-a fost spart şi răvăşit, furîndu-i-se computerul şi toate dischetele (noiembrie 1989);
- entuziasmul fără margini față de revoluția română („De data aceasta, sînt mîndru că sînt român!") (decembrie 1989); imensa decepție ulterioară şi furia împotriva celor care au confiscat-o (ianuarie 1990-mai 1991);
- asasinarea sa într-un grup sanitar al Universității din Chicago (21 mai 1990), redată de autor cu unele detalii naturaliste inutile.

„Absența distruge memoria?"

Cu un alt prilej, am susținut faptul că – o dată cu tragica dispariție a lui I.P. Culianu – trecerea timpului ar putea să-l scoată din miezul actualității şi să estompeze contururile atît de distincte ale personalității sale. Pe de altă parte, există şi riscul ca moartea prematură a savantului, rațiunile (şi personajele) misterioase care au stat în spatele asasinatului să genereze o tendință cumva opusă, dar la fel de inadecvată, de supraevaluare a operei lui Culianu şi de idealizare a personalității sale. Într-o bună măsură, cartea lui Ted Anton încearcă să fie un remediu împotriva ambelor tendințe. El are curajul să-şi coboare eroul de pe piedestal, prezentîndu-ne un om viu, făcut din carne, oase şi nervi. Recompunîndu-i portretul, autorul nu s-a sfiit să-i atribuie lui Culianu, pe lîngă excepționalele calități intelectuale, de regulă cunoscute („A fost cel mai dotat om pe care l-am cunoscut", îşi aduce aminte Andrei Pleşu), şi micile slăbiciuni omeneşti, luminînd din cînd în

---

1. Privitor la *ce* şi *cît* a ştiut şi înțeles Culianu din implicarea lui Eliade în mişcarea dreptei româneşti interbelice (şi în prelungirile ei din exilul postbelic), v. Sorin Antohi, „Culianu şi Eliade. Vestigiile unei inițieri", postfață la Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade* (Bucureşti, Nemira, 1995, 1998[2]; Iaşi, Polirom, 2004[3]), şi mai ales volumul recent editat, conținînd schimbul de scrisori, atît cît s-a păstrat, dintre Eliade şi Culianu: *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*, Iaşi, Polirom, 2004.

cînd cîte un ungher ascuns al caracterului său. „Pe de o parte" – scria Culianu însuşi, într-o scrisoare din exil, în 1973 – „mă văd un om ca toţi ceilalţi, timid, firav, sensibil, suspicios, plin de meschinării. Pe de alta, toate aceste disperări sînt chinul a «ceva» ce zace încă neexplicat, nedesfăşurat în mine: o cunoaştere uriaşă şi o putere asemenea, care nu sînt ale mele".

Ted Anton a urmărit traseul existenţial al savantului, în paralel cu cel intelectual, remarcînd permeabilitatea hotarului dintre spaţiul biografic şi cel bibliografic. El a încercat, de asemenea, să dea un sens previziunilor şi premoniţiilor unui om cu o sensibilitate extra-senzorială deosebită, nenumăratelor coincidenţe stranii şi semnelor camuflate la tot pasul. Abia *acest Culianu* mi se pare mai autentic, mai interesant, mai viu şi, în orice caz, mai uman decît o solemnă statuie de marmură rece. „Un personaj atît de interesant" – scrie Andrei Codrescu – „încît nici un romancier nu l-ar putea imagina."

De altfel, jumătate în joacă, jumătate în serios, Culianu însuşi punea problema propriei sale *comemorări postume* în termeni cumva similari. În 1973, el trimitea de la Roma, prietenului său Şerban Anghelescu din Bucureşti, o scrisoare stranie: „Te comănduiesc să faceţi un symposion postum în cinstea mea postumă (...) Voi fi foarte, foarte bucuros să ştiu că mai exist undeva şi să aflu de la tine dacă absenţa nu creează monumente şi restituie statui acolo unde prezenţa este văzută ca istorie şi temporalitate. Sau, cumva, absenţa distruge memoria?" Acest fragment de text pseudo-testamentar nu pare să fie doar un gest gratuit al unui adolescent întîrziat, ci mai degrabă îngrijorarea unui tînăr care a trecut printr-o maturizare accelerată. La acea dată, Culianu avea doar 23 de ani şi era după experienţa traumatizantă a lagărului de refugiaţi şi a tentativei de sinucidere.

Tot din acea perioadă, prietenii şi-l amintesc spunînd: „Voi muri tînăr". „Această premoniţie" – comentează colegul său italian Gianpaolo Romanato – „explică pornirea sa nestăvilită de a spune totul repede, de a se grăbi să scrie, de a deveni renumit, deoarece ştia sau se temea că nu va avea o viaţă foarte lungă."

Este epoca (jumătatea anilor '70) în care Mircea Eliade începea să-i dea semne că şi-a găsit discipolul pe care îl căuta. Culianu nu exultă (ca un simplu „arivist", cum pe nedrept îl taxează Ted Anton), ci le receptează în termenii unei „strivitoare responsabilităţi". La 4 octombrie 1974, rememorînd prima întîlnire cu Eliade la Paris, petrecută cu vreo trei săptămîni înainte, I.P. Culianu îşi notează în jurnal: „Pentru a doua oară în viaţă – greutatea strivitoare a solitudinii şi responsabilităţii. Pentru (...) Eliade, care mi-a scris pe *Traité*: «Omagiul seniorului, fericit că nu va rămîne singur»" (pasajul este inedit şi – ca şi fragmentul epistolar de mai sus – nu e preluat din cartea pe care o comentez).

Naţionalismul – ultimul refugiu al comunismului

Una dintre marile mize ale cărţii este încercarea de a desluşi cine şi, mai ales, de ce l-a ucis pe tînărul istoric al religiilor.

Rînd pe rînd, Ted Anton aruncă la coş toate ipotezele mărunte şi nefondate care au parazitat cazul în ultimii ani: conflictul profesorului Culianu cu un student; intenţia logodnicei sale, Hillary Wiesner, de a-i încasa poliţa de asigurare, în valoare de 150 000 de dolari (ca în serialele poliţiste de duzină); un conflict în cadrul unor relaţii de natură homosexuală (intoxicare tipică pentru Securitatea română – a comentat Andrei Codrescu); crimă de tip mafiot, legată de folosirea drogurilor din Medelín, Columbia (chipurile, pentru a experimenta pe sine însuşi ceea ce studia de mult: stările de extaz ale şamanilor şi vrăjitorilor) etc. etc.

Investigaţiile de natură strict poliţistă pălesc în favoarea celor de natură politică. Jocul devine extrem de periculos. După cîte ştiu, autorul a lucrat cu doi avocaţi, care i-au cenzurat cartea la propriu, indicîndu-i cît poate să spună fără să fie incriminat pentru calomnie. Dar autorul rămîne expus riscului (de altfel, asumat) de a călca pe un teren minat şi de a fi, la rîndul lui, victima unei agresiuni.

Ted Anton acreditează ipoteza unui asasinat politic, produs fie de membri ai mişcării (neo)legionare, fie ai serviciilor secrete româneşti, fie, în fine, prin colaborarea celor două organizaţii. Curtat iniţial şi de securişti şi de legionari, Culianu a fost, de fapt, urît şi de unii şi de ceilalţi. Evident, ura a fost reciprocă.

„Naţionalismul este ultimul refugiu al comunismului", scria undeva Adam Michnik, dar în cazul României afirmaţia suportă unele nuanţări: comunismul ultra-naţionalist a înflorit încă în regimul ceauşist, izbucnind în forme instituţionale după 1989. În 1990 şi la începutul anului 1991, Culianu primeşte adesea scrisori de ameninţare cu moartea, scrise în româneşte, cu o uşor detectabilă retorică a extremei drepte şi semnate de „Fiii lui Avram Iancu". Investigaţiile au mers în direcţia organizaţiilor (neo)legionare ale exilului românesc din zona Marilor Lacuri (Chicago, Detroit, Toronto etc.), dar şi în direcţia organizaţiilor „culturale" gen „Vatra Românească", avîndu-l ca preşedinte de onoare pe un Iosif Constantin Drăgan şi fiind – după opinia lui I.P. Culianu – creaţii ale Securităţii („*Vatra* a fost infiltrată de SRI" – a admis Ion Coja. „L-am acuzat pe Virgil Măgureanu în faţă de acest lucru. El nu m-a contrazis"). O *Securitate* panicată şi în derută, care atunci, în 1990, se spărgea în mai multe fracţiuni scăpate de sub control, dintre care cea ultra-naţionalistă era foarte puternică şi dispunea de o bine pusă la punct reţea internaţională de agenţi, inclusiv din rîndul legionarilor.

Pentru naţionalişti, Culianu era un „trădător", nu numai pentru că urma, în august 1991, să se căsătorească cu o evreică (legenda spune că ar

fi vrut chiar să treacă la mozaism), dar şi deoarece – „cu toate că era discipolul lui Eliade" şi deci „aparţinea familiei noastre", cum se exprimă Eugen Vîlsan, un legionar bătrîn din Chicago – şi-a permis să-şi bată joc tot timpul de mişcarea legionară (numind-o „Garda de Lemn") sau să-i condamne doctrina fundamentalistă şi practicile teroriste (definind-o, în articolele sale, drept „sminteala legionară", „Ku Klux Klan ortodox", „fenomen tipic de fundamentalism în interiorul religiei ortodoxe" etc.)[1].

Faţă de primele sale articole vizînd asasinarea lui I.P. Culianu, Ted Anton pare să fi trecut în plan secund această pistă, conturînd în schimb mai ferm implicarea directă a serviciilor secrete. Monica Lovinescu intuise şi ea această posibilă deturnare : „Cînd este acuzată *Garda de Fier*, poţi fi sigur că e vorba de *Securitate*". Noua putere din România, „emanată" după decembrie 1989, avea multe motive să-l considere pe I.P. Culianu o personalitate foarte incomodă : cu autoritatea sa morală şi profesională, el nu a încetat să critice virulent regimul post-decembrist, mai ales în articolele din revista newyorkeză *Lumea liberă românească* (la celebra rubrică săptămînală „Scoptophilia" – „plăcerea de a observa", întreruptă, din cauza presiunii ameninţărilor cu moartea, la 22 decembrie 1990), dar şi la posturile de radio *BBC* şi *Europa Liberă*, în uimitoarele sale nuvele politico-fantastice privind revoluţia din „Jormania", în interviul acordat Gabrielei Adameşteanu şi publicat în revista *22* cu o lună înainte să fie asasinat (5 aprilie 1991). În plus, el s-a implicat în organizarea primirii Regelui Mihai în SUA (tot în aprilie 1991). Cum spuneam, aveau suficiente motive să-l considere ca fiind foarte incomod, dar parcă insuficiente ca să-l ucidă. Un element din această complicată ecuaţie ne scapă printre degete.

Un asasinat-avertisment

Ar putea fi vorba de un asasinat-avertisment. Cu alte cuvinte, nu atît eliminarea savantului ar fi fost urmărită, cît efectul psihologic provocat de crimă asupra altora, în speţă asupra opoziţiei politice din ţară şi a exilului românesc. Exact acesta a şi fost efectul : „Toţi cei de-aici" – declara Liviu Cangeopol în SUA – „cred că este mîna *Securităţii*, care vrea să ne dea nouă (românilor din exil) o lecţie pentru a ne ţine gura (...). Toţi se tem. Poate că cei care l-au ucis asta vor : să ne fie frică şi în exil". În alt registru, Dana Şişmanian, de la Paris, nota : „Oricine ar fi asasinul lui Ioan Culianu, asasinarea lui ne vizează [pe toţi]".

---

1. V. textul amplu al lui Moshe Idel, „Libertate şi teamă. Reflecţii despre viaţă, moarte şi istoria religiilor", în *Observator cultural*, nr. 11-12, 9-15 mai, 16-22 mai 2000, preluat în volum de Sorin Antohi (coord.), *Ioan Petru Culianu. Omul şi opera*, ed. cit., pp. 277-296.

Dar, pentru ca să joace un astfel de rol şi pentru ca mesajul să ajungă la destinatar, asasinatul trebuia să fie „semnat". Altfel, nu s-ar înţelege *cine* şi *pe cine* avertizează. Or, se pare că, în acest caz, însuşi *modus operandi* a ţinut loc de semnătură: „Un glonte în ceafă" – a declarat Ion Pacepa – „este o execuţie în stil tipic KGB-ist".

Poliţia americană s-a declarat depăşită de multiplele paliere supra- şi sub-terane, de implicaţiile politice, istorice şi culturale ale crimei. Cînd colegii lui Culianu i-au atras atenţia poliţistului care ancheta cazul că profesorul era speriat de posibilele represalii din partea autorităţilor din România, acesta a întrebat surprins: *„România ? ! Unde-i asta ? !"* Cazul a fost preluat de doi agenţi FBI care, în ultimul timp, au descoperit cîteva fire importante, ce conduc la vechea/noua *Securitate*. Doi suspecţi, originari din România, au fost arestaţi. Ei par să fi operat ca ucigaşi plătiţi, angajaţi de un alt român dubios, care i-a racolat lîngă aeroport. Din nou, sînt foarte multe probe care îi incriminează, dar insuficiente pentru a finaliza cazul.

Pe de altă parte, în octombrie 1995, în publicaţiile *Lumea liberă românească* (New York) şi *Ziua* (Bucureşti), FBI a dat publicităţii portretul-robot al prezumtivului asasin. Mai multe surse, care au preferat să rămînă anonime (pierzînd astfel recompensa de 60 de milioane de lei, cca 20 de mii de dolari la vremea aceea), au comunicat redacţiei ziarului *Ziua* că „(Gelu) Voican a ordonat asasinarea lui Ioan Culianu, punînd la treabă trei ofiţeri de *Securitate*; unul dintre ei lucrase ca însoţitor de bord pe TAROM". Acesta din urmă a fost identificat cu portretul-robot realizat de agenţii FBI. Gelu Voican-Voiculescu a fost, după decembrie 1989, viceprim-ministru în guvernul Petre Roman, avînd în subordine Armata, Poliţia, Justiţia şi Securitatea. El a negat vehement orice implicare în acest caz, considerînd informaţia ca fiind „o prostie şi o insultă".

Cred că noile autorităţi ale României (şi mai ales directorul SRI) au obligaţia legală şi morală să dea un răspuns oficial şi public în „cazul Culianu"[1].

În 1984, într-un dialog purtat la Universitatea din Groningen, I.P. Culianu îmi spunea că nu trebuie să ne ferim de zonele riscante ale cercetării, cele în care păşim pe „nisipuri mişcătoare". Afirmaţia sa era simptomatică, pentru că – în tot ceea ce a întreprins – Culianu nu a ales căile bătătorite şi lipsite de risc, nu a eludat ecuaţiile cu prea multe necunoscute. Altfel spus, ca om şi ca savant, el nu a ocolit zonele cu „nisipuri mişcătoare", ba chiar, de multe ori, le-a căutat temerar. Din păcate, cred că ultima „zonă" în care

1. Evident, altele erau în aprilie 1997, la vremea redactării dintîi a acestor pagini, „noile autorităţi" ale României. Cerinţa însă rămîne valabilă, cred, şi poate fi adresată şi celor din prezent (ianuarie 2005) – întrucît în intervalul 1997-2005 nu s-a petrecut din nefericire nimic, în sensul aflării asasinilor lui Ioan Petru Culianu.

a îndrăznit să se aventureze i-a fost fatală. „Nisipurile mişcătoare" i-au înghiţit făptura şi, o dată cu ea, au dispărut motivele şi autorii crimei.

„Se pare că I.P. Culianu" – notează Ted Anton – „a reuşit să-şi bată joc de ucigaşii săi, pînă la a-i face să-l perceapă ca fiind periculos, într-un moment de primejdie şi derută. (...) Cercetînd toată viaţa practicile magice, el a depăşit hotarul care desparte jocul de realitate. El lucra în planul spiritului. Ucigaşii săi, nu. Moartea lui Ioan Culianu a fost ultimul joc al minţii, în care chiar şi asasinii se pare că au pierdut din vedere distincţia dintre realitate şi ficţiune."

Post scriptum

Cartea lui Ted Anton apare deja ca una destinată unei cariere însemnate – dovadă, în primul rînd, a interesului de care se bucură subiectul ei în mediile cultural-ştiinţifice din Statele Unite şi nu numai. Întîmpinată imediat după publicare de o critică avidă, cu comentarii pătrunzătoare, nicidecum circumstanţiale, uneori cu note critice în special faţă de unele trăsături simplificatoare ale scrisului lui Ted Anton, ea a prilejuit recenzii ample, semnate, printre alţii, de Richard Bernstein în *The New York Times* (27 nov. 1996), John Crowley în *Washington Post* (20 oct. 1996), Tom McNamee în *Chicago Sun Times* (27 oct. 1996), Tom Vanderbilt în *Newsday* (17 nov. 1996), Vladimir Tismăneanu în *Philadelphia Inquirer* (30 dec. 1996) sau John Blades în *Chicago Tribune*. Recenzenţii sînt în general de acord că, aşa cum scrie, de exemplu, Dumitru Radu Popa în *România literară* (12-18 febr. 1997), Ted Anton „restituie o imagine a lui Culianu pe cît de complexă, pe atît de surprinzătoare, dacă ne gîndim că... nu i-a fost nici prieten, nici discipol, că... nu avea, în 1991, aproape nici un fel de referinţe profunde asupra spaţiului cultural şi politic românesc" şi că „era departe de orice fel de preocupări legate de istoria religiilor!" Un întins comentariu al lui Umberto Eco, *Murder in Chicago*, a apărut în prestigioasa *The New York Review of Books* (10 apr. 1997)[1].

---

1. Această cronică detaliată semnată de Umberto Eco a fost inclusă în volumele coordonate de Sorin Antohi, *Religion, Fiction, and History* (2001) şi reluată (în variantă românească) în *Ioan Petru Culianu. Omul şi opera* (2003). Textul formează de asemenea introducerea la versiunea germană a cărţii: *Der Mord an Professor Culianu. Rekonstruktion eines Verbrechens* (Frankfurt a. Main, Insel Verlag, 1999), tradusă de Ferdinand Leopold după ediţia românească a lucrării şi avînd ca postfaţă chiar aceste pagini semnate de mine în 1997. *Eros, Magic* ... a fost tradusă şi în spaniolă (*El Caso del Profesor Culianu*, Madrid, Siruela, 2000). Ediţia germană a lucrării a fost şi ea amplu comentată – citez, dintre articolele suscitate, pe

„Anul trecut, în București", spune Eco (în preambulul unei subtile analize a volumului ca parte a unui proces mitopoietic, cu incursiuni în toată opera lui Culianu ; în iunie 1996 venise în România cu ocazia lansării ediției românești a cărții sale *Limitele interpretării*, în zilele Tîrgului Internațional de Carte), „după ce ținusem o conferință despre un subiect diferit de ceea ce a urmat, una dintre primele întrebări puse de public a fost : «Este adevărat că l-ați cunoscut pe Culianu ? Cum vă explicați moartea lui ?» Am răspuns că am avut un schimb de scrisori cu el, că-i admiram foarte mult opera și că el arăta un măgulitor interes pentru a mea ; că în felul acesta se închegase o cordială relație de prietenie, deși în fapt n-am dat ochii unul cu celălalt decît de vreo două-trei ori, și atunci în public."

Evocînd și ultima lor întîlnire, de la lansarea în New York a romanului său *Pendulul lui Foucault*, cînd, la invitația sa, Culianu prezentase cartea (alături de Moshe Idel), Eco dă o anume marcantă semnificație episodului bucureștean : „Asta a fost cam tot ce am putut povesti atunci în București. Despre moartea lui, nu știam decît ceea ce știa toată lumea – că, adică, în aparență, nimic nu era cunoscut. Am simțit dezamăgirea auditoriului. Oamenii așteptau de la mine să le vorbesc despre Culianu, să le dezvălui despre el ceva ce ei nu știau ; și am realizat că, mai ales pentru tînăra generație din România, Culianu a devenit un mit. Sau poate un simbol politic. Mi-am dat seama și că, dincolo de opera sa științifică, nu cunoșteam decît foarte puține lucruri despre el. Acum, după ce am citit cartea lui Ted Anton, începem să știm mult mai multe."

Andrei Oișteanu
aprilie 1997 – ianuarie 2005

---

cele ale lui Wolfgang Schneider, „Eine Spinne am Abend" (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 15 oct. 1999), Edward Kanterian, „Magie und Mord. Leben und Sterben des Religionswissenschafters Culianu" (*Neue Zürcher Zeitung*, 11-12 sept. 1999) sau Hans Bergel, „Der Mord an Professor Culianu" (*Südostdeutsche Vierteljahresblätter* 49, nr. 2, 2000).

Universurile imaginare sînt infinit mai frumoase decît acesta real, atît de stupid alcătuit.

G.H. Hardy,
Apologul unui matematician

În semn de recunoştinţă

De-a lungul a aproape cinci ani de cercetări, nenumăraţi oameni m-au îndatorat prin colaborarea lor. Mai întîi trebuie să menţionez familia lui Ioan Petru Culianu. Tereza Culianu-Petrescu şi Hillary Wiesner şi-au dedicat, răbdătoare, multe ore acestui proiect, oferindu-mi un ajutor nepreţuit. De asemenea, ţin să le mulţumesc Elenei Bogdan şi lui Dan Petrescu, din România; lui Nikki Wiesner şi Dorothy şi Kurt Hertzfeld, din Statele Unite; lui Carmen Georgescu şi fiului său, Andrei Westerink, din Olanda. În trei case din trei ţări diferite am fost primit nu numai ca cercetător, ci şi ca prieten, şi sînt recunoscător pentru sprijinul primit.

Printre cei care m-au ajutat au fost şi aceia care au citit manuscrisul în prima sa formă sau fragmente din el. Îi voi enumera pe Andrei Codrescu, Mircea Sabău, Dorin Tudoran, Norman Manea, Vladimir Tismăneanu, Dumitru Radu Popa, Mircea Răceanu, Sorin Antohi, Călin Romano, Ilinca Zarifopol-Johnston, Mac Linscott Ricketts, Ken Starck, Jim Fairhall, Anne Calcagno, Ara Şişmanian, Andrei Oişteanu, Greg Spinner, Michael Allocca şi Gwendolyn Barnes. Ei mi-au oferit criticile lor, meşteşugul lor de traducători, precum şi nepreţuite cuvinte de încurajare. Alte persoane care au avut bunăvoinţa să vadă această carte sînt Umberto Eco şi John Crowley.

Aduc mulţumiri excepţionale asistentei mele Eileen Murphy şi mai multor traducători. Mac Linscott Ricketts a tradus articolele politice ale lui Culianu. Dintre ceilalţi, menţionez numele lui Marian Stan, Olga Ştefan, Anne François-Nizou, Cristina Bellu, Viorica Seceleanu, Alexandru Cepeda, Clement Mîrza, care mi-au fost studenţi pe cînd eram bursier Fulbright, dar şi pe cel al regretatului Virgil Ştefănescu. Mulţumesc în mod deosebit Jacquelinei Renowden.

În ceea ce priveşte sprijinul financiar, mulţumesc Serviciului de Informaţii al Statelor Unite şi Programului Fulbright, în special Ralucăi Vasiliu, precum şi Fondului pentru Investigaţii Jurnalistice, ca şi Programului de cercetare al Universităţii DePaul. Exprim cele mai adînci mulţumiri prietenilor mei de la DePaul care m-au încurajat de fiecare dată cînd am avut nevoie, şi i-aş menţiona în special pe Gerald Mulderig, Richard Jones, Eileen Seifert şi Stan Damberger.

În cercul distinşilor prieteni ai lui Ioan Culianu vreau să-i pomenesc pe Miron Bogdan, Şerban Anghelescu, Silviu Angelescu, Giovanni Casadio, Elémire Zolla, Grazia Marchianò, Gianpaolo Romanato, David Brent, Jennifer Stevenson, Michel Meslin şi Stelian Pleşoiu. Mai doresc să le mulţumesc lui David Funderburk, Jonathan Rickert, Matei Călinescu, Cristina Illias, Leon Volovici, Victor Ivanovici, Moshe Idel, Horia-Roman Patapievici, Anca Giurescu, Peter Gross, Willem Noomen, Cicerone Poghirc, Nestor Ratesh, Vasile Bouleanu, Ion Coja, Petre Băcanu, Ion Pacepa, Liviu Cangeopol, Alexander Ronnett, Mircea Marghescu, Jean Ancel, Gabriela Adameşteanu şi Cornel Dumitrescu. Alte persoane care m-au ajutat sînt Petre Roman, Dan Petreanu, Dana Şişmanian, Carmen Sabău, Dorothy Margraf şi Sorin Avram.

Dintre istoricii religiilor, vreau să le mulţumesc lui Jerry Brauer, Michael Fishbane, John Collins, Lawrence Sullivan, Carol Zaleski, David Tracy, Franklin Gamwell, Clark Gilpin, Alan Segal, Anthony Yu şi Wendy Doniger. Iar în lumea foarte specială a studenţilor lui Culianu de la Universitatea din Chicago, le sînt deosebit de îndatorat lui Nathaniel Deutsch, Joel Sweek, Karen Anderson, Jim Egge, Karen de Leon Jones, Margaret Arndt-Caddigan, Alexander Arguelles, Stephanie Stemm, Liz Wilson, Elise La Rose şi altora.

Vreau să le mulţumesc în mod deosebit lui Cathy O'Leary şi Erikăi Schluntz pentru că mi-au împărtăşit amintirile lor.

În ceea ce priveşte forţele de poliţie, doresc să le mulţumesc detectivului Robert A. McGuire, căpitanului de poliţie în retragere Frederick Miller, regretatului Robert Stein, precum şi agenţilor speciali FBI Paul Dimura şi mai ales lui John L. Bertullis. Tuturor celor care mi-au dăruit din timpul lor le ofer recunoştinţa mea. Şi îi amintesc cititorului că eventualele greşeli îmi aparţin în exclusivitate.

Pentru sprijinul acordat acestui proiect mai datorez mulţumiri revistelor *Chicago* şi *Lingua Franca*, editoarelor Gretchen Reynolds şi Margaret Talbot. Aprecierile mele superlative se îndreaptă spre redactoarea cărţii, Susan Harris, iar mulţumiri speciale îi închin Angelei Ray. Editorului meu, Nicholas Weir-Williams, îi datorez recunoştinţă şi afecţiune. De asemenea, agentei mele, Ellen Levine, asociaţilor ei şi unui vechi mentor al meu, Sam Vaughan.

Mai vreau să le mulţumesc şi absolvenţilor Universităţii DePaul care au citit părţi din manuscris.

Cel mai mult vreau să le mulţumesc oamenilor care m-au suportat în toţi aceşti cinci ani. Părinţilor mei, Bertha şi Gus Anton, care i-au ajutat pe ai mei cît timp am fost plecat în România. Şi cu toată dragostea pentru înţelegerea arătată, pentru critică şi sprijin, îi mulţumesc soţiei mele, Maja.

Ted Anton

Cuvînt înainte la ediţia românească

De la scrierea acestei cărţi şi din momentul apariţiei ei în Statele Unite, în octombrie 1996, noi informaţii ne-au parvenit, legate direct de evenimentele discutate în lucrarea noastră ; pe de altă parte, publicarea cărţii a suscitat comentarii numeroase, exprimînd puncte de vedere care uneori ne-au întărit în opiniile noastre, alteori au fost divergente faţă de ele, rămînînd, în ambele situaţii, pline de interes.

Am socotit că este în folosul întreprinderii noastre, care vizează conturarea puternicei personalităţi a profesorului Culianu şi aflarea adevărului asupra tragicei sale dispariţii, să încorporăm în paginile lucrării, în vederea versiunii româneşti, cîteva dintre sugestiile comunicate nouă sau formulate de recenzenţii volumului. Aceste modificări, operate, sperăm, spre îmbunătăţirea textului, apar pentru prima dată în ediţia românească, făcînd din ea o *versiune revăzută şi adăugită a cărţii*.

Multe lucruri s-au schimbat între timp în România. La o jumătate de an de la alegerile care, în noiembrie 1996, au adus în sfîrşit în ţară o guvernare democratică, avem convingerea că o nouă voinţă politică se va manifesta, încurajînd cercetările conjugate ale forţelor care au în grijă înfăptuirea actelor de justiţie, şi că aceste cercetări conjugate vor duce la aflarea adevărului şi la judecarea vinovaţilor, oricare ar fi ei.

Ted Anton
Chicago, 26 martie 1997

Notă asupra metodei

Am început să lucrez la istoria lui Ioan Culianu în iulie 1991. De-a lungul a patru ani şi jumătate, am înregistrat peste o sută cincizeci de conversaţii şi interviuri în cinci ţări, şi am realizat mult mai multe. O lucrare care utilizează amintirile participanţilor şi foloseşte citate din conversaţii la care autorul nu a fost prezent dă naştere anumitor întrebări cum ar fi, de pildă, „cum poţi să ştii ce gîndea o persoană sau ce a spus o alta într-o discuţie care a avut loc cu douăzeci de ani înainte de interviu?"

Bazîndu-mă în multe cazuri pe întîlniri personale, am coroborat cele auzite cu mărturiile altor persoane implicate şi cu sursele publicate. Cu toate că amintirile individuale pot fi afectate de meandrele percepţiei şi de trecerea timpului, am socotit că cel mai bine este să mă adresez cît mai multor persoane – de la funcţionari guvernamentali la membri ai familiei – şi să încerc să rezolv versiunile contradictorii ale fiecărui eveniment.

De multe ori, în ciuda încercărilor de a aduce povestirile la un numitor comun, amintirile oamenilor precum şi relatările evenimentelor istorice şi-au păstrat caracterul conflictual. În aceste cazuri, ca şi în cel al unor coincidenţe aparent întîmplătoare pe care Culianu sau alţii le-au considerat semnificative, am încercat să prezint semnificaţia unui eveniment în lumina mai multor interpretări posibile. De asemenea, am schimbat numele a două personaje de importanţă secundară, precum şi amănunte din existenţa lor, în scopul de a le proteja viaţa particulară. Ceea ce urmează este încercarea mea de a explica ţesătura extrem de încîlcită a unor forţe istorice, intelectuale şi personale care au dus la formularea unei singure întrebări: ce este adevărul? Această carte nu are pretenţia să răspundă la întrebare. Cred însă că ea reprezintă o invitaţie adresată cititorului dornic să exploreze o poveste în care se întîlnesc religia, ştiinţa, politica şi pasiunea, şi să tragă concluziile care i se par adecvate.

Dorinţa mea de a vorbi cu toţi cei implicaţi s-a lovit – inexorabil? – de o singură mare absenţă, şi anume aceea a lui Ioan Culianu însuşi. E adevărat că în urma lui au rămas documente uneori detaliate care-i luminează gîndurile şi simţămintele, începînd din adolescenţă şi pînă la moarte, dar ştim în acelaşi timp că el atrăgea mereu atenţia studenţilor săi asupra faptului că limbajul construieşte o lume aparte, astfel că fiecare istorisire,

fie spusă, fie scrisă, este şi un artificiu şi o tentaţie. Portretul său l-am schiţat preluînd informaţii din scrisori, jurnale, studii savante, povestiri autobiografice, precum şi din mărturiile celor ce l-au cunoscut. Un asemenea material are atît avantaje cît şi dezavantaje, însă cu siguranţă de mare ajutor mi-a fost faptul că Ioan Culianu şi-a făcut pînă în ultima zi însemnări care nu erau sortite să fie citite de alţi ochi. Era un joc menit să-i pună la încercare modul de a înţelege atît propria-i viaţă, cît şi trecerea prin lume a celorlalţi. Aceste însemnări i-au iluminat călătoria interioară într-atît încît pot vorbi despre ea ca despre a mea proprie.

Nu l-am întîlnit niciodată pe Ioan Culianu. L-am văzut pe înregistrări video, i-am auzit vocea pe casete, am ascultat sute de relatări despre el, am citit nenumărate analize critice ale scrierilor sale erudite şi ale felului său de a fi ca profesor, i-am citit şi recitit opera. Distanţa între mine şi omul care le-a apărut atît de diferit celorlalţi, în momente diferite ale existenţei lui, este rezultatul faptului că eu nu l-am privit printr-o singură lentilă, ci prin cît de multe am putut. În alcătuirea acestui portret compozit, poate plin de ambiguităţi şi contradicţii, am recurs la o teorie a ştiinţei sau a istoriei care se numeşte *complexitate* şi pe care Culianu o recomanda noilor savanţi. Astfel, în timp ce un tradiţionalist se întoarce în timp şi, ştiind finalul, potriveşte fiecare piesă ca într-un *puzzle* care îi oferă o explicaţie, savantul care adoptă metoda complexităţii ia în consideraţie diferite versiuni, din unghiurile de vedere ale mai multor jucători, şi acţionează *înainte*, privind fiecare acţiune ca pe un produs al şansei şi al mereu schimbătoarelor posibilităţi de a opta.

Această carte îşi propune să vorbească despre felul cum istoria este modelată de percepţie, despre modul cum timpul dezvăluie adevărul sau despre cum falsurile îşi pot deveni suficiente lor înseşi. Ioan Culianu şi-a dedicat întreaga viaţă explorării felului în care adevărul şi ficţiunea pot fi opusul a ceea ce se crede îndeobşte. Speranţa mea n-ar putea fi decît aceea ca întrebările despre el să rămînă la fel de plenar luminate pe cît voi fi încercat eu să-mi limpezesc răspunsurile.

Prolog
Octombrie 1989. Chicago

Piesa lui Prince, „Dirty Mind", răsună din boxele stereo, iar atmosfera e saturată de mirosul de fum şi vin. Camera de zi e lambrisată cu lemn de stejar închis la culoare şi face parte dintr-un apartament situat într-o cîndva luxoasă clădire din Hyde Park, Chicago. Acum e degradată, supusă lucrării timpului. O oglindă mare, flancată de doi stîlpi de lemn, reflectă chipurile celor prezenţi la petrecere. Cîţiva studenţi stau adunaţi în jurul profesorului Culianu, specialist în practici divinatorii. Cîţiva încearcă să-l convingă să le spună viitorul. El clatină din cap în semn că nu. Ei insistă. Nu, nu, spune el. N-are să vă placă.

În cele din urmă, consimte să le facă o demonstraţie pentru vechea artă islamică numită geomanţie. Cîţiva dintre studenţi îl urmează în dormitor unde se aşază pe podea şi pe patul pe care invitaţii şi-au îngrămădit hainele. Toată lumea se simte puţin ameţită. Culianu scoate un pachet de cărţi din buzunarul jachetei sale sport de croială europenească şi se instalează cu picioarele încrucişate pe covor. Îşi scoate mocasinii, ca şi ceilalţi. În timpul petrecerii se purtase atît de natural, încît mulţi dintre ei nici nu-şi dăduseră seama că este profesor.

Spune că a găsit cărţile într-un anticariat din Paris şi adaugă faptul că în mod normal geomanţia se practica prin trasarea de puncte şi linii pe nisip. Originară din Orientul Mijlociu, această artă a fost redescoperită abia tîrziu în Evul Mediu şi a înflorit în timpul Renaşterii italiene. Cărţile au cam zece centimetri lungime, iar pe spatele lor sclipesc stele pe un fond albastru închis. Pe faţă sînt desenate unul sau două puncte negre. Cînd concepţia aflată la baza înţelepciunii geomantice modernizate – şi anume că întregul cosmos este legat prin structuri invizibile, iar evenimentele istorice pot fi

prezise pe baza unor modele matematice simple, repetitive – a fost însuşită de către filozofii florentini ai Renaşterii, s-a produs acolo o înflorire a magiei, egalată doar de aceea a ştiinţei.

Culianu era un bărbat timid, cu un accent ciudat, extrem de discret în privinţa propriei sale existenţe, fiind în schimb printre puţinii profesori dispuşi să stea de vorbă cu studenţii despre viaţa lor. Cînd zîmbea făcea gropiţe în obraji, iar ochii întunecaţi păreau să privească dincolo de interlocutor. Avea tenul palid şi pomeţii proeminenţi, şi un fel deschis de a fi, blînd şi entuziast.

La cursuri, spuneau unii, divaga prea mult; alţi profesori îşi pregăteau mai bine studenţii pentru examene. Dar pentru mulţi dintre aceştia, Culianu, autor a treisprezece cărţi traduse în cinci limbi, era singurul savant cunoscut de ei care studia religia ca pe o entitate reală şi o forţă motrice a existenţei umane.

Odată, a vorbit la Clubul de Istorie a Religiilor de la Divinity School. „Ce este religia?", a întrebat. „De ce oamenii raţionali se lasă mereu atraşi de ea? De ce există între toate religiile umanităţii, din toate timpurile, similitudini atît de frapante?" Majoritatea savanţilor moderni evitau asemenea întrebări frontale şi formulări radicale, preferînd să abordeze diferenţele culturale care influenţează anumite credinţe. El pretindea însă că tocmai astfel de întrebări globale „au făcut să se nască istoria religiilor ca o disciplină aparte". Spunea că asemănările dintre credinţe constau în „unitatea operaţiunilor efectuate de mintea omenească". Una dintre implicaţiile teoriei sale era că orice „schimbare intervenită în sistemul religiei afectează automat toate celelalte sisteme care creează istoria". Mintea modelează acţiunea, iar religia programează mintea.

Alături de el în dormitorul apartamentului se mai aflau atunci Greg Spinner, un tînăr subţiratic cu părul lung, şi Michael Allocca, brunet, cu păr ondulat şi barbă. Îl rugaseră pe Culianu să le predea în semestrul acela un curs despre divinaţie. Spre surprinderea lor, profesorul acceptase, cu o singură condiţie: la sfîrşitul cursului, *ei* înşişi vor trebui să ghicească viitorul. Aşadar, pentru început sperau ca în această seară să aibă ocazia unei demonstraţii mai precise, iar petrecerea să devină astfel mai interesantă.

Se începe cu gazda, care e nedumerită. Profesorul o roagă să se concentreze asupra unei chestiuni care i se pare cu precădere importantă, iar apoi să-şi aleagă cărţile. Încet, aşază cărţile pe podea. Reflectează o clipă, privindu-le cu atenţie. „Te preocupă faptul că

cineva care are influenţă asupra vieţii tale ar putea să-ţi facă rău", spune. „Nu trebuie să-ţi faci griji."

Gazda este extrem de tulburată. Ştie exact la care profesor de la Şcoală se referă frazele rostite.

Vorbele lui Culianu sînt pline de înţeles pentru ea.

„Vreau o ţigară", cere tînăra.

El continuă să ghicească şi în cărţile altora, cu mai multă sau mai puţină precizie. De exemplu, cînd dezvăluie panica unui alt student în legătură cu terminarea studiilor, nimeni nu e surprins. Este la îndemîna oricui să „ghicească" asta. Pe cînd petrecerea se află în toi, o studentă nouă, care stătuse pînă atunci retrasă, se apropie să-i ghicească şi ei. Din nou, profesorul îi spune postulantei să se concentreze asupra problemei care o preocupă cel mai tare. Spinner şi Allocca se află de o parte şi de alta, privindu-i peste umăr în timp ce el aranjează cărţile. Le cercetează. „Eşti sigură că vrei să audă şi ceilalţi?" o întreabă. Fata ridică din umeri şi rîde cu oarecare nervozitate.

„Poate ar trebui ca ceilalţi să iasă", adaugă el.

„Nu, nu, nu am nimic de ascuns", răspunde ea.

„Bine, atunci închideţi uşa." Se întoarce spre ei: Greg Spinner, Michael Allocca, şi alţi cîţiva. „Ceea ce am să spun trebuie să rămînă între aceşti pereţi." Ei zîmbesc cu neîncredere. „Te înjoseşti", spune. „Este extrem de dureros, şi e din ce în ce mai degradant."

„Oaa!"

„Eşti implicată într-un triunghi amoros, şi aceasta îţi afectează profund viaţa. Trebuie să ieşi din el."

Fata devine foarte palidă. Priveşte panicată în jur. Precizia cuvintelor lui „m-a dărîmat", îşi aducea ea aminte mai tîrziu. Greg se apleacă înainte să se uite în cărţi. Dar Ioan nu-l lasă să spună nimic.

La sfîrşitul petrecerii, Greg îl vede pe Culianu în timp ce se îmbrăca să plece. „Ioan!", îi strigă. „Haide, spune, cum funcţionează?"

„Funcţionează aşa cum funcţionează."

„Nu la asta mă refer. Ai citit în cărţile acelea de parcă ţi-ar fi vorbit."

„Mintea. Totul este în minte."

Greg Spinner nu a putut niciodată accepta acest răspuns, cu toate că îl auzise adesea. Profesorul lui îl rostea mereu, însoţindu-l cu un zîmbet ironic. Odată, pe cînd se afla în maşină cu Culianu, Spinner

alesese cea mai dură manieră de a-i pune întrebarea: „Uite, Ioan, dacă te-aş împuşca în cap, ar fi şi asta în minte?”

El a zîmbit. „Păi, şi da şi nu.”

Nu ştiau niciodată cînd se juca şi cînd redevenea ceea ce în fapt era – cercetătorul serios la unul din cele mai mari institute teologice din lume. Îşi începuse cariera ca urmaş al legendarului Mircea Eliade, unul dintre cei mai importanţi istorici ai religiilor din secolul XX. Culianu era pe cale de a deveni un gînditor original recunoscut, chiar dacă controversat, cel care în cărţile sale propunea o schimbare de paradigmă în studiul istoriei şi al ideilor. În special europenii îi apreciau demersul ca inedit şi de mare relevanţă. Alţii, chiar şi dintre colegii de la facultate, îi criticau metodele şi îi „sfătuiau” pe studenţi să nu meargă la cursurile sale. Tensiunea era atît de evidentă, încît nimeni n-o mai comenta, observase un student. Iar studenţii aflaseră că dacă voiau să-şi creeze o poziţie bună, nu era recomandabil să lucreze cu profesorul Culianu.

Sigur este însă că, pentru un grup restrîns de studenţi, Ioan Culianu întruchipa modelul savantului erudit. Spre a înţelege cu adevărat un domeniu, obişnuia el să spună, trebuie să-l practici. Îl interesa ocultismul, deoarece metodele raţionale nu erau suficiente pentru a explica felul cum opera magia. Încerca să înţeleagă de ce lucrurile se petrec astfel, iar aceasta era doar o mică parte din ceea ce dorea să facă. Voia să înţeleagă sistemele logice *aflate în spatele* profeţiilor şi mişcărilor religioase, cauza dăinuirii lor în spiritul credincioşilor, precum şi cea a influenţei exercitate de ele asupra evenimentelor. Le reamintea mereu studenţilor că, la începuturile ei, ştiinţa a fost considerată o artă ocultă. De fapt, se putea spune că imaginea despre univers a magicienilor Renaşterii, şi anume convingerea lor că evenimentele pot fi manipulate prin teoreme, a fost cea care a pregătit scena pentru Galilei.

„Îşi trăia viaţa ca pe o permanentă *căutare*”, spunea studenta Karen Anderson. „Şi nu una de tip academic, ci una autentic spirituală.”

Dar credea el cu adevărat în ideile pe care le profesa? În *aceasta* consta dilema lor. Sau era numai un simplu joc?

I

Crima : 21 mai 1991

[illegible] mai fină manieră de a-i pune [illegible]: „Uite, [illegible] dacă te-ar [illegible] în cap, ar fi și [illegible] în minte?”

El a zîmbit: „Păi, și da și nu.”

[illegible]

[illegible] profesorul Culianu.

[illegible] Culianu [illegible]

[illegible] pentru Culianu.

„[illegible] ca pe o persoană [illegible]”, [illegible]

[illegible] Sau era numai un simplu joc?

1
Religia ca sistem

Şi aşteptam ca la trezire s-o văd pe buna mea mamă la căpătîiul meu, aplecîndu-se protector asupra mea. Şi astfel fi-va pînă la sfîrşit, iar răcoroasa, blînda atingere a mîinii ei va alunga răul chiar şi în cel de pe urmă ceas al vieţii mele.

I.P. Culianu şi H.S. Wiesner,
Jocul de smarald

Se întîmplă ca din cînd în cînd primăvara să ofere în Chicago cîte-o zi caldă şi strălucitoare ca o piatră preţioasă. Aerul este uşor şi impregnat de miresmele bumbăcăriilor, ale vîntului din preerie şi ale peştelui din marea interioară – Lacul Michigan. Oglinda lacului reflectă razele soarelui ca într-un joc de-a veşnicia, iar umbrele geometrice pe care le desenează pe orizontul sinuos fac ca oraşul să prindă în întregime o nuanţă suprarealistă de smarald, ca şi cum şi-ar fi recăpătat vigoarea de altădată şi s-ar grăbi să ne reamintească marea sa aventură de a fi fost cîndva o metropolă a naturii, a gangsterilor, a noilor şcoli de artă, literatură şi economie.

Dacă cineva ar fi căutat un spaţiu anume unde acea aventură putea fi regăsită în 1991, ar fi aflat drept cel mai potrivit loc campusul Universităţii din Chicago. Fondată în urmă cu o sută de ani, Universitatea se lăuda cu cele 64 de premii Nobel, cei 113 membri ai Academiei Americane de Artă şi Ştiinţe, cu absolvenţi ca Philip Glass şi Susan Sontag şi profesori ca regretaţii Enrico Fermi şi Leon Lederman. Oarecum izolată în sudul oraşului, zona din preajma campusului are mai ales o densitate de seminarii teologice nemaiîntîlnită în nici o altă parte a lumii.

Motivul îl reprezintă Divinity School, Institutul Teologic al Universităţii – el adăpostise savanţi ca Paul Tillich, care a popularizat o nouă viziune asupra credinţei creştine în era atomică, sau ca Paul Ricoeur, gînditorul francez specialist în filozofie religioasă; în sfîrşit, fusese Mircea Eliade, românul „exilat din eternitate", după cum îl supranumeau cei de la *New York Times*. Nici un alt gînditor nu studiase cu atîta seriozitate pierduta putere a „sacrului" sau nivelurile profunde ale vieţii moderne, ca autorul extrem de citit al *Sacrul şi Profanul* şi *Mitul eternei reîntoarceri*.

Ziua de 21 mai era marcată de agitaţia creată de tîrgul anual de carte şi de atmosfera ce precedă sfîrşitul semestrului. În faţa clădirii gotice denumite Swift Hall, studenţii din anii terminali stăteau de vorbă în grupuri, aşezaţi pe scările de piatră. La umbra deasă a stejarilor, în locurile verzi din jur, un ghid discuta despre condiţiile de securitate oferite de campus cu cîţiva elevi de liceu şi părinţii lor.

În Sala 202 din Swift Hall, Ioan Culianu era pe cale de a încheia cursul de Elemente fundamentale de religie comparată, al cărui subiect fusese în acea zi gnosticismul. Se referea la textele de la Nag Hammadi, redescoperite în era modernă în 1945. „Aidoma unei intrigi poliţiste clasice, aceste manuscrise au fost tăinuite secole de-a rîndul deoarece ofereau *interpretări* ale Bibliei, constituindu-se astfel ca o provocare la adresa ideii de adevăr propovăduite de Biserica Creştină", spunea profesorul. Gnosticii concepeau viaţa ca subversiune, revoltă şi retragere din faţa divinităţilor ignorante care conduc lumea. „Elementul central al cunoaşterii gnostice", încheie el, „era cerinţa ca aceasta să fie *folosită*. Era menită să schimbe lumea." Citi cu voce tare din prologul unuia dintre texte: „Acestea sînt ofrande aduse unei ordini ideale care transcende complet viaţa aşa cum o cunoaştem noi. (...) Oricine află interpretarea acestor texte nu va fi supus morţii."

După curs, Culianu şi cîţiva studenţi se îndreptară spre tîrgul de carte. Era un eveniment de tip Hyde Park, care atrăgea studenţi, membri ai facultăţilor, profesori pensionaţi, cercetători savanţi, precum şi numeroase alte pesoane care munceau sau trăiau pe lîngă birourile şi laboratoarele marii universităţi. Mulţimea stătea la rînd ca să intre în sala de festivităţi a clădirii Swift, lambrisată cu lemn de stejar, unde teancuri de cărţi renegate ca *The Nude* a lui Kenneth Clark sau *One Dimensional Man*, a lui Herbert Marcuse, zăceau pe mese şi scaune şi pe podea. Din difuzoarele stereo se revărsa un Ice-T care scutura praful de pe portretele foştilor decani.

La tîrg, absolventul Alexander Arguelles se apropie de Culianu. În după-amiaza aceea, Arguelles avea prima susţinere a tezei sale de licenţă în faţa profesorilor de la facultate, astfel că dorea să se sfătuiască cu cel mai apropiat prieten dintre profesori. „Am emoţii grozave", spuse.

„E doar un rit de trecere". Culianu zîmbi şi-l bătu pe umăr. „N-ai de ce să te temi. O să te descurci bine. Ne vedem peste cîteva ore."

Arguelles îl privi cum se îndreaptă spre scări, încercînd să se destindă.

Culianu urcă sprinten scara principală. De mai multe săptămîni făcea şi desfăcea vreo duzină de proiecte diferite. Cu cîteva zile în urmă, organizase şi condusese o conferinţă internaţională despre „călătoriile de după moarte", prima întîlnire academică pe teme de religie care avusese loc în campus după mulţi ani. Intitulată „Alte tărîmuri. Moarte, extaz şi călătorii în lumea de dincolo în cercetarea contemporană", conferinţa prilejuise audierea unor cercetători de la Barnard College, Hebrew University, Princeton, Notre Dame, Harvard. Comunicările au avut titluri ca „Ascensiunea vizionarului" sau „Transcendenţa morţii". Studenţii săi Greg Spinner şi Michael Allocca au avut în grijă masa de la sfîrşit. „Profesorul din Chicago a demonstrat similitudinile pe plan mondial ale călătoriilor în lumea de dincolo şi este în căutarea unei explicaţii", spunea un recenzent al recentei cărţi a lui Culianu care trata chiar această temă. O editură universitară se oferise să publice lucrările prezentate la conferinţă.

La ora aceea Culianu avea sub tipar trei lucrări – cartea despre călătoriile în lumea de dincolo, o alta despre gnosticism şi un dicţionar al religiilor. Mai avea cîteva contracte pe punctul de a fi perfectate, printre care o enciclopedie în mai multe volume despre magie pentru Oxford University Press. Era titularul a două cursuri, unul despre Călătorii în lumea de dincolo şi Experienţe extra-senzoriale, iar celălalt de Elemente fundamentale de religie comparată. Sub îndrumarea lui se desfăşurau cîteva teze de doctorat. Tot acum voia să facă prima vizită, după nouăsprezece ani, în ţara sa natală, România. În sfîrşit, plănuia să se căsătorească.

Logodnica lui era Hillary Wiesner, absolventă a Institutului Teologic de la Harvard. Tăcută şi distantă la începutul relaţiei lor, ea a înflorit în timpul petrecut împreună. Îi era co-autoare la două din cărţile pe cale de apariţie şi la numeroase proze scurte ficţionale şi

dorea să-l însoţească în călătoria în Europa din acea vară pentru a-i întîlni pentru prima oară familia. „Ne vom simţi minunat!" obişnuia el să exclame cînd perspectiva călătoriei îl încînta. Urmau să meargă în Bucureşti, în Transilvania şi la Iaşi, oraşul său natal, unde bunicul şi străbunicul său conduseseră cea mai veche universitate din ţară. Ioan şi Hillary discutaseră mult despre această călătorie încă din 1989, anul în care avusese loc revoluţia română.

Noaptea tîrziu, Culianu vorbea îndelung cu sora lui la telefon. Ea insista să revină cît mai curînd. El se tot răzgîndea. Cu trei zile înainte, îi dăduse a înţelege că este ameninţat de un grup de extremă dreaptă din ţară, cu care un fost profesor de-al lui avea legături strînse. Ea nu realiza primejdia, spunîndu-i că în România mulţi oameni primesc tot timpul ameninţări. Aşa că el nu renunţase la biletele de avion. Dar era mai îngrijorat decît lăsa să se vadă.

„Nu putem şti *unde* au loc aceste călătorii de după moarte", spusese el în concluziile la conferinţă. „Cu toate că noi confundăm încă spaţiul mental din aceste poveşti cu spaţiul exterior, sîntem pe cale de a învăţa că cel dintîi este la fel de *tare* ca şi al doilea. Identitatea, puterea şi adevărul istoric îşi au rădăcinile în aceste tărîmuri ale imaginaţiei. Fiecare individ gîndeşte ca parte dintr-o tradiţie şi este gîndit de aceasta, iar în credinţele despre alte tărîmuri avem posibilitatea să percepem rădăcini obscure care coboară pînă în zorii umanităţii lui *homo sapiens*. Şi ştim bine că explorarea spaţiului nostru mental este abia la început."

La începutul lunii mai fusese invitatul special al unei conferinţe naţionale mai relaxante, de *science fiction*, ce se ţinuse la hotelul Hyatt din Schaumburg, Illinois. Fusese rugat să vorbească despre Renaştere şi participase la o masă rotundă la care discuţiile încercau să răspundă la întrebări de genul: „Este magia în întregime de partea răului?" Profesorul luase apărarea practicilor magice: „Magia nu este un factor de dezordine", spunea. „Dimpotrivă, este un factor de restabilire a unei coexistenţe paşnice între conştient şi inconştient, acolo unde această coexistenţă a intrat în criză."

Invitatul de onoare al conferinţei, autorul de *science fiction* John Crowley, îl rugase pe Culianu să accepte să participe în calitate de invitat special. Crowley citise cartea lui Culianu *Eros şi magie în Renaştere* şi dorise foarte mult să-l întîlnească pe autor. Cartea era densă şi dificilă, dar l-a fascinat pe Crowley. „Sugera posibilitatea unei manipulări în masă prin mijloace pe care renascentiştii le

numeau magice, iar noi psihologice, adică prin intermediul unor imagini cu conţinut erotic." Cei doi se cunoscuseră cu un an în urmă şi deveniseră prieteni apropiaţi. „Niciodată n-am încercat un sentiment atît de intens de prietenie", mărturisea Crowley. Pentru Culianu, care nutrea dorinţa secretă de a fi autor de literatură fantastică, conferinţa a fost un prilej de mare inspiraţie. La fel a gîndit şi auditoriul comunicărilor sale. Organizatoarea conferinţei, Jennifer Stevenson, declara că profesorul „avea o asemenea forţă încît, în prezenţa lui, lumea părea mai bogată şi mai misterioasă decît ţi-ai fi putut-o imagina vreodată".

În ultima seară a conferinţei, în premieră în America, Culianu a citit o proză de ficţiune, în faţa unui public numeros adunat într-un apartament poreclit Dharma Buns Café. Scrisă împreună cu Hillary, povestirea se numea „Limbajul Creaţiei" şi urma să apară în revista *Exquisite Corpse* scoasă de Andrei Codrescu, redactor la National Public Radio. În povestire este descris un savant ce seamănă mult cu autorul, „are patruzeci de ani, trăieşte într-o clădire înaltă şi bine păzită situată pe malul unui lac", predă la „o renumită Universitate din Vestul Mijlociu" şi se confruntă cu stranii coincidenţe dintre care cele mai multe, la o analiză atentă, se dovedesc a avea la bază elemente din propria sa viaţă. Personajul principal al istorisirii ajunge în posesia unei vechi cutii muzicale în care crede că se află tăinuită cheia limbii vorbite de Dumnezeu: Limba Creaţiei. Dar trei din foştii posesori ai cutiei fuseseră asasinaţi.

Naratorul încearcă în zadar să descrifreze codul care ar anima mecanismul. În schimb, începe el însuşi să se simtă ameninţat de întîmplări ciudate şi purtător de „charismata", de „haruri" pe care le pune pe seama cutiei şi le bănuieşte a avea semnificaţii mai adînci decît cele de suprafaţă. „Harismele" includ capacitatea de a prevedea evenimentele – dar e vorba doar de lucruri mărunte, cum ar fi acela că portarul îşi va rade mustaţa; includ „harul iubirii nemeritate", care le stîrneşte unor studente pasiuni mistuitoare pentru persoana lui. Culianu citi: „După o vreme, convingerea mea că există o legătură ocultă între haruri şi cutia muzicală a devenit atît de puternică, încît am fost ispitit să-i încerc forţele împotriva unui regim politic respingător. (...) Ipoteza că voi împărtăşi în mod iminent soarta celorlalţi proprietari a început să mă obsedeze." După o lungă perioadă de nehotărîre, naratorul lasă cutia muzicală la un tîrg de vechituri şi se eliberează de secretul acesteia, devenit o adevărată închisoare intelectuală.

La sfîrşitul conferinţei, Hillary Wiesner a observat că logodnicul ei părea extrem de tulburat. Uitase cheile de la Toyota lor roşie închiriată încuiate în maşină, în timp ce motorul mai mergea. Nu-şi putea aminti cînd urmau să se revadă. Insista ca ea să mai rămînă, să nu plece la Cambridge. Cînd a condus-o la aeroportul O'Hare, arăta trist cum nu îl mai văzuse niciodată, ca şi cînd ar fi dus pe umeri întreaga povară a lumii. Lucrul de care avea cel mai mult nevoie, se gîndea ea, era o vacanţă.

*

La 21 mai, pe la ora unu fără un sfert, Culianu se afla în micul local de la subsolul clădirii Swift, o cantină aglomerată şi neaerisită, în care se auzea zumzetul unor discuţii înfierbîntate şi se putea bea din recipiente de plastic o bună cafea daneză Kona. Aici, stătu puţin de vorbă cu studenţii, iar apoi urcă, sărind cîte două, treptele scării principale ce duceau la etajul al treilea.

Se opri în biroul secretarei sale, aflat la capătul coridorului. Sus era mai linişte. Studenţii erau la cursuri, iar uşile sălilor de seminar erau închise. Întrebă dacă avea mesaje, îşi luă corespondenţa şi se duse spre biroul său, aflat la cîţiva metri mai departe.

Secretara Gwen Barnes şedea la biroul ei, ascultînd în căşti vocea monotonă a unui alt profesor care dicta un capitol de carte. Ea lucra adesea şi în timpul pauzei de prînz, deoarece doar astfel putea să se achite la timp de toate îndatoririle. Dintre cei trei membri ai facultăţii în serviciul cărora se afla, îl prefera de departe pe Ioan Culianu. Crescută în cartierul negru din zona de sud a Chicago-ului, simţise din prima clipă o simpatie instinctivă faţă de el. O saluta dimineaţa cu un energic „Bună dimineaţa, Gwedolyn! ” şi o trata ca pe o colegă. O luase ca editor asociat la revista trimestrială *Incognita : International Journal for Cognitive Studies in the Humanities*. O invita la prînz şi îşi amintea cînd era ziua ei de naştere. O încuraja să-şi dea masteratul. După ce fusese doisprezece ani secretară în universitate, ea avea suficientă experienţă pentru a şti că o asemenea atitudine nu era deloc obişnuită.

În faţa ei, o altă secretară îi spunea ceva. Gwen Barnes îşi ridică privirea şi îşi scoase căştile. „Poftim? ”

„Ai auzit? ”

„Eşapamentul unei maşini", spuse o a treia secretară care se afla în încăpere.

„A sunat ca o pocnitoare. Doar că mai ascuţit."

*

Profesorul Jerry Brauer se afla în biroul său din colţul coridorului. Purta papion şi se pregătea pentru seminar. Deschisese geamul înalt de sticlă plumbuită şi privea spre patrulaterul însorit de afară. Fusese decan, era specialist în puritanism ; acum îşi scosese schiţele de curs şi le revedea cu atenţie. Înainte de ore, trebuia să treacă pe la toaletă. Se hotărî ca mai întîi să termine ce avea de făcut.

Ceasul arăta ora unu şi cîteva minute cînd auzi un pocnet puternic. Continuă să lucreze, dar nu mai putea fi atent. Încercă să-şi dea seama care ar fi fost cauza acestui zgomot : ţeavă de eşapament ? Nu, nu se poate, strada era prea departe. Împuşcătură ? Nu. Nu se poate. Doar se afla în Swift Hall şi era ora unu la amiază.

Nu trecuseră nici cinci minute cînd hotărî să iasă din birou ca să meargă la baie. Ieşi prin uşile batante şi urcă scările de serviciu abrupte. Treptele îi răsunau sub paşi. Jos, un coş de gunoi arhiplin se afla lîngă uşa care ducea spre hol ; sus se mai aflau nişte uşi batante. Scările erau pustii. Ieşi pe palierul de la etajul al treilea, exact vizavi de uşa toaletei pentru bărbaţi. În faţă se afla un tînăr înalt şi osos pe care Brauer nu-l recunoscu. Brauer împinse uşa de la baie. Studentul îl prinse de braţ. „Nu intraţi, domnule profesor Brauer."

Brauer însă apucase să împingă uşa cît să vadă interiorul încăperii cu despărţiturile albastre, gresia galbenă, lumina fluorescentă. Un student se uita la a doua cabină de la fereastră. Era o linişte mormîntală. Dedesubtul uşii atîrna o mînă cu degetele închircite ieşind din manşeta unei cămăşi turcoaz. O baltă de sînge se adunase pe podea.

„S-a întîmplat ceva îngrozitor", spuse studentul.

„Văd şi eu ! Trebuie să facem ceva ! " răspunse Brauer.

„Am chemat deja ajutoare."

Studentul se întoarse spre Brauer. Era scund, blond, şi foarte înfricoşat. Era Jim Egge. Palid ca moartea. „Doctore Brauer ! E mort."

„Cine? *Cine* e mort?"

„Nu sînt sigur."

Deodată, o mulţime de pompieri, ofiţeri de securitate ai campusului şi voluntari de la salvare năvăliră pe coridor. La început fuseseră doar vreo cinci persoane, urmate apoi de un alt grup în care se afla un sergent al poliţiei din Chicago şi doi poliţişti de patrulă. Totul se petrecu repede. Peste cîteva minute un voluntar aduse o targă pe rotile. După cîteva clipe apărură şi doi detectivi ai poliţiei din Chicago. În acest moment, în coridor era o forfotă teribilă. Clark Gilpin, decanul în funcţie, sosise şi el. „Jerry!", spuse „ce s-a întîmplat?"

Brauer îl împinse spre unul din detectivi. „Este decanul nostru", spuse. „Ce se întîmplă? Trebuie să aflăm cine este."

„Desigur, dar nu chiar acum. Sîntem prea ocupaţi."

Voluntarii ieşeau în urma lor cu targa. Faţa victimei era acoperită cu o mască de oxigen. Clark Gilpin ceru să-i vadă faţa. Voluntarul scoase masca, Gilpin se uită într-acolo. Faţa victimei devenise cenuşie şi lipsită de expresie. Arăta ca un om de cincizeci sau şaizeci de ani. Nu exista nici sînge, nici vreo rană evidentă care să confirme o moarte violentă. Gilpin se întoarse către Brauer. „Nu-l cunosc", spuse.

„Dar atunci cine îl cunoaşte?"

Jerry Brauer reveni în sala de seminar unde îl aşteptau studenţii, dar nimeni nu dorea să discute despre Renaşterea americană. De afară se auzeau paşi şi un murmur continuu. Tîrgul de carte continua. Mai tîrziu Brauer se gîndise: „De ce n-a alergat nimeni acolo cînd s-a auzit împuşcătura? De ce a durat atît de mult pînă cînd poliţia a blocat ieşirile din clădire?" Dacă nu ar fi aşteptat să-şi termine de revăzut notiţele, poate că l-ar fi văzut pe ucigaş. Nu contenea să se gîndească la aceste lucruri.

*

Gwen Barnes nu auzise împuşcătura. Aflase despre ea de la o altă secretară. Cu toate că se aflau la doar cîţiva metri de toaletă, nu se gîndiseră că putea fi un foc de armă. Un tînăr năvălise în birou spunîndu-i să cheme paza universităţii. I se păruse atunci că ofiţerii de pază nu au să mai vină niciodată. Îi sunase din nou. După ce puse receptorul jos, şovăi o clipă, apoi se duse să vadă. În toaleta

bărbaţilor, lumina soarelui intra prin fereastra dinspre curte, scăldînd podeaua acoperită cu gresie din anii cincizeci. Sîngele se întindea de la cabina a patra, strălucitor în lumina fluorescentă. Cîteva clipe privi încremenită scena – gresie colorată în negru şi galben, mîna, şi un ceas neobişnuit, de opal, care îi părea oarecum cunoscut. Chiar atunci, un zgomot puternic o făcu să tresară – era apa care curgea automat în cubicule. Ieşi.

Mai tîrziu văzu şi ea cadavrul întins pe targă. În ciuda îmbrăcăminţii – pantaloni kaki, cămaşă turcoaz cu dungi, cravată gălbuie, şosete brodate cu maro închis – şi a ceasului, nu-şi dădu seama cine era. Pe la ora două după-amiaza, un poliţist din Chicago îi ceru voie să dea un telefon. În timp ce ea vorbea cu o altă secretară, îl auzi cum spune un nume pe litere.

„C-u-l-i-a-n-u!"

Ceva mai presus de ea o ridică în picioare şi o făcu să iasă din birou. Alergă pe scările principale cu lacrimile şiroindu-i pe obraji, neauzindu-şi vocea care striga: „O, Dumnezeule, o, Doamne. E domnul Culianu! Nu, nu, nu domnul Culianu! Nu domnul Culianu!" Pe coridor se instală tăcerea. Gwen năvăli în biroul decanului Gilpin, în timp ce strigătele ei se transformaseră într-un bocet. „E domnul Culianu!" spuse.

„Nu, nu se poate."

„Ba da, ba da, el este!"

*

La trei şi jumătate, cînd avea pauză, Jerry Brauer coborî în biroul decanului. La ora aceea se răspîndise deja zvonul că cineva, poate Ioan Culianu, se sinucisese. Majoritatea studenţilor se arătaseră neîncrezători. Culianu? Unul dintre cei mai fericiţi profesori aflaţi aici? Grupuri mici intrau şi ieşeau în hol şi pe scările din faţă. Vizitatorii tîrgului de carte încă mai forfoteau; de la instalaţia stereo se auzeau anunţuri zgomotoase pentru concertele lunii. Cîţiva poliţişti patrulau prin clădire, în timp ce detectivii Ellen Weiss şi Al McGuire chestionau un student care făcuse greşeala să telefoneze, gîfîind de teamă, ca să afle dacă zvonul este adevărat.

În biroul său întunecos, Gilpin stătea tăcut pe un scaun pivotant. Extrem de palid, încerca să-şi tragă sufletul între două telefoane. Îl privea pe Brauer. „Era Ioan Culianu, Jerry, şi nici măcar nu l-am recunoscut...", spuse.

– Ce s-a întîmplat?
– Poliţia crede că ar putea fi o sinucidere.
– Au găsit pistolul?
– Nu, nu este nici un pistol.
– Dar unde cred ei că este pistolul?
– Spun că poate a avut un prieten... care a luat arma.
– Şi s-a implicat într-o asemenea situaţie? Sinucidere? Tocmai a primit cartea verde, urma să se întoarcă să-şi vadă familia, să se căsătorească... Nu era în cabină?
– Ba da.
– Haide, haide, cine ar face aşa ceva: intri în toaletă, scoţi pistolul şi te împuşti în ceafă? Tipii ăştia sînt căzuţi din lună?
– Da, ar putea fi o crimă.
– *Ar putea*?

Raportul iniţial despre sinucidere a apărut în ziare şi s-a difuzat la televiziune. Dar peste douăzeci şi patru de ore, cînd medicul legist s-a pronunţat, nu mai era nici o îndoială: fusese asasinat.

*

Greg Spinner şi Michael Allocca văzură o ambulanţă în faţa clădirii Swift Hall în timp ce despachetau mîncarea pentru prînzul săptămînal de miercurea la care se întîlneau studenţii şi membrii facultăţii. Urmau să discute implicaţiile teologice ale serialului televiziunii ABC, *Twin Peaks*. Tocmai terminaseră, cînd Patty Mitchell se apropie de Greg în faţa clădirii.
– Greg? Ai auzit?
– Ce să aud?
– Ioan s-a sinucis.
– Ioan? Nu vorbi prostii. L-am văzut azi dimineaţă. E ultimul din lume care s-ar sinucide.

Mitchell îi aruncă o privire ciudată.

Greg străbătu curtea umbrită şi se îndreptă spre Biblioteca Regenstein, neacordînd nici o importanţă spuselor lui Patty. Îşi aminti să noteze în agendă că trebuie să îl sune pe Ioan; făcuseră o înţelegere mai de mult să se întîlnească îndată ce viaţa agitată a profesorului său se va mai linişti. După ce se instalase la locul său de lectură, se apropie un alt student de la Institut, Jason Gerber. Ochii lui Jason erau roşii. „Greg”, izbucni el, „Ioan s-a sinucis!”

– Cine răspîndeşte acest zvon? Tocmai l-am auzit şi de la Patty Mitchell. E ridicol. Ioan nu a făcut aşa ceva, n-ar fi făcut-o, n-ar fi putut niciodată să-şi ia viaţa...

Pe urmă, însă, Greg se ridică încet şi porni să vadă ce se petrece. Afară în curte aerul de primăvară era molcom, uşor ca un suspin al amintirii.

Mintea începu să-i funcţioneze extrem de repede. Fără să-şi dea seama, făcu o serie de deducţii care, aşa cum spunea Ioan, se înlănţuiau aidoma faptelor din istoria unei idei sau a religiei. Unu: Ioan nu s-ar sinucide. Doi: aici se aflau ambulanţa şi maşinile poliţiei. Trei: doi oameni îi aduseseră vestea că Ioan a murit. Dacă este adevărat, dacă Ioan este mort, atunci înseamnă că a fost ucis... Dacă a fost asasinat... Cine să-l ucidă pe Ioan? În urmă cu un an, el îi spusese lui Greg că intrase pe un „teritoriu periculos" cu unele din scrierile sale... Despre ce scrieri era vorba? Greg alerga acum. O singură privire spre figura îndurerată a lui Gwen Barnes fu de ajuns ca să-i tulbure raţionamentul atît de limpede.

*

Spre sfîrşitul acelei zile, studenţii lui Culianu se adunară pe scările ce duceau la Swift Hall plîngînd, încercînd să se consoleze reciproc. „Stăteam şi plîngeam unul pe umărul celuilalt. Nu puteam scoate nici o vorbă", spunea Greg. Soseau şi alţi studenţi, încercînd să afle veşti. Dar nu se ştia mare lucru. Nu se găsise nici o armă, bani nu se furaseră, nu era nici o urmă de luptă.

Seara, s-au dus cu toţii la barul lui Jimmy, foarte frecventat de studenţi, unde Ioan obişnuia să meargă cu ei după cursuri. În încăperea din faţă, întunecoasă şi în dezordine, cu mesele împrăştiate şi scaunele stricate, şedea Nathaniel Deutsch, redactorul adjunct de la *Incognita*. Nu se alăturase grupului lor, care mereu relua faptele şi continua să-şi pună întrebări. Mama lui Nathaniel era din Europa de Est şi, în parte şi din acest motiv, el şi Ioan Culianu avuseseră o relaţie mai specială. Pe întuneric, Nathaniel îi asculta pe ceilalţi şi îşi aţintea privirea goală la exemplarele prăfuite ale enciclopediilor de baseball şi almanahurilor ţinute pe raft pentru a sluji cu argumente eventualele dispute din bar. Îşi puse capul pe braţe şi începu să plîngă pentru toate rudele sale care pieriseră în Holocaust. Nu ştia de ce.

*

În Cambridge, Massachusetts, Hillary Wiesner, logodnica în vîrstă de douăzeci şi şapte de ani a lui Culianu, era cufundată într-un somn adînc de după-amiază. Se întîmpla adesea ca Ioan s-o sune după ce se trezea din somn, ca să-i povestească vreun vis ce era relatarea micilor întîmplări prin care ea trecuse în realitate, sau ca să-i explice vreun amănunt semnificativ legat de un viitor plan editorial sau de vreo cosmologie obscură. Aceste lucruri făceau parte din ţesătura intimă a vieţii lor împreună. Înainte de a-l cunoaşte pe Ioan, experienţa lui Hillary în materie de bărbaţi se rezumase la simple strîngeri de mînă. Prietenii vorbeau despre ea ca despre o fiinţă ardentă, aparte ; era socotită una din cele mai inteligente femei de la Colegiul Radcliffe. Extraordinar de amuzantă. Dar în privinţa bărbaţilor? Nu, nu fusese nici unul pînă la Ioan.

A fost trezită brusc de sunetul telefonului. Avusese un somn fără vise. Se ridică drept în sus, îngheţată de teamă. Era Wendy Doniger, colega lui Ioan, deţinătoarea catedrei „Mircea Eliade" la Divinity School şi o proeminentă membră a facultăţii.

– Hillary? Hillary, te rog să te aşezi. Stai jos?

– Poftim?

Urmară cîteva momente de tăcere.

– Din nefericire trebuie să-ţi spun că... Ioan a fost asasinat.

– Ce?

– Eu... eu... Hillary, poliţia întreabă dacă tu cunoşti pe cineva care ar fi putut să facă asta. Îmi pare atît de rău...

I se tăie respiraţia timp de aproape un minut. Sau poate zece minute. Apoi începu să gîndească. Lacrimile nu-i veneau. Privi spre peretele acoperit cu fotografiile lui – de la Milano, Madrid, Cairo, din trenul Metra din Chicago, din Roma şi Courmayeur şi Paris. Îi zîmbea în faţa unui steag mare american pe care i-l cumpărase ea şi care „fluturase deasupra Capitoliului!", cum îi plăcea să le spună vizitatorilor. Îi dăruia semnul lui preferat, V pentru victorie. Era probabil cel mai mare patriot american... Cu gesturi lente şi metodice, ea începu să desprindă fotografiile de pe perete.

Puse receptorul jos, iar apoi o sună pe mama ei, la biroul Consiliului de Administraţie al Colegiului Amherst. Aceasta îi spuse că vine imediat, iar pe cînd punea din nou receptorul jos, se gîndea deja să-şi facă bagajele. Îşi scoase valiza, care mai purta încă eticheta

pe care scria O'Hare, după ultima ei călătorie. Dintr-o dată acel lucru i se lumină în minte cu mare uşurinţă şi acuitate, aşa cum rezolvi o problemă dificilă de matematică şi ştii imediat că soluţia este corectă şi adevărată, mai mult, predestinată. Se mai gîndise la aceasta şi înainte, încercase să se pregătească, ba chiar discutase despre acest lucru şi cu prietenii ei. Trebuie să ai un mit în viaţă, îi spusese el cîndva, o poveste pe care o descoperi şi din care trăieşti şi la care revii în momentele cele mai întunecate ale existenţei. După atîta vreme, şi chiar acum cînd totul părea a fi devenit atît de minunat pentru ei, ea îşi amintise. Niciodată nu-şi făcuse timp să găsească acel lucru.

2
Urmările

Mnemosyne, spuneau grecii, este mama Muzelor ; istoria îmblînzirii acestei profunde şi misterioase forţe omeneşti ne va cufunda în ape adînci.

Frances Yates,
The Art of Memory

În fiecare zi studenţii veneau şi lăsau trandafiri, crini, buchete proaspete şi presărau petale de flori la uşa biroului lui Culianu. În primele zile, cei doi detectivi din Chicago, Ellen Weiss şi Al McGuire, au stat pînă după miezul nopţii, cercetînd dovezile şi informaţiile contradictorii. Se pare că ucigaşul trecuse pe lîngă cabina în care se afla Culianu, intrase în următoarea, se urcase pe scaunul toaletei şi de acolo îndreptase pistolul spre capul profesorului. După rănile făcute de glonţ la intrare şi la ieşire, se părea că ucigaşul era stîngaci.

Departamentul de poliţie cunoscut ca Zona Unu, din partea de sud a Chicago-ului, se confrunta anual cu circa patru sute de omucideri, majoritatea provocate de droguri şi răfuieli între bande. Aceasta însă nu semăna cu nici una din cele investigate de poliţie. Practic, nu exista nici o dovadă palpabilă. Detectivii au găsit un bileţel pe care cineva scrisese ca uşa de la biroul lui Culianu să nu fie închisă ; secretara le-a spus că profesorul ceruse ca încuietorile să fie schimbate. În biroul său au fost găsite trei nuci din grădina familiei din România – probă a strînsei legături afective cu evenimente care aveau loc la mii de kilometri depărtare. La locuinţa lui Culianu sosi un fax trimis de la biroul regelui României, aflat în exil în Elveţia. Faxul spunea : cutia expediată de Dvs. a sosit, dar era deschisă şi goală. Ce aţi trimis ?

Raportul legistului oferea prea puţine indicii. Autopsia nu consemnase arsuri provocate de praf de puşcă în jurul orificiului de intrare a glonţului. Astfel, se putea bănui că pistolul neobişnuit care fusese folosit, un Beretta de .25, trăsese de la distanţă de cel puţin douăzeci de centimetri de capul lui Culianu. „Nu este uşor să ucizi cu o asemenea armă de la distanţa asta", spunea medicul Robert Stein, din Cook County. El a vorbit despre „o împuşcătură de expert, ca o execuţie de gangsteri".

La posturile de televiziune şi în ziare – de la *Chicago Tribune* la *New York Times* – prietenii şi familia lui Culianu susţineau că această crimă era primul asasinat politic al unui profesor comis pe pămînt american. Intervievaţii afirmau că în mai multe articole şi povestiri publicate în Italia şi America, precum şi în emisiuni ale BBC-ului, Culianu comentase revoluţia care avusese loc la sfîrşitul lui 1989 în ţara sa, numind-o un amarnic eşec. El atacase noul guvern român cu o vehemenţă aproape vizionară. Fusese ameninţat cu moartea, aidoma altor jurnalişti şi scriitori, şi punea aceasta pe seama unei noi extreme drepte din România, aflate în legătură cu vechea Securitate comunistă.

Dar anchetatorii nu au găsit nici o urmă a acestor ameninţări. Culianu nu le declarase niciodată FBI-ului sau poliţiei. Nu arătase nimănui nici un fel de scrisori. Detectivii i-au găsit neatinse rezervările pentru biletele de avion şi maşină. În timp ce asasinatul îi uluise pe membrii facultăţii, îi înfricoşase pe studenţi şi dădea de furcă poliţiei, FBI-ul a trimis la faţa locului un agent special vorbitor de română, pe Gabriella Burger. Părea să fie vorba de un asasinat, dar nu semăna cu cele cunoscute de FBI. Un ucigaş profesionist ar fi ales o armă cu un calibru mai mare şi un loc al crimei mai puţin la vedere. Ar fi tras de mai multe ori. S-ar putea chiar să nu fi fost un bărbat. Pistolul era destul de mic ca să încapă în poşeta unei femei.

Dacă era un asasinat politic, atunci cea mai importantă întrebare era *de ce*? Ioan Culianu devenise binecunoscut într-un cerc special de cărturari din multe ţări, dar nu era un actor important pe scena politică. Crima părea să formuleze ceea ce Culianu ar fi numit un *ludibrium*, o ghicitoare din Renaşterea tîrzie care, prin rezolvare, revelează unul din misterele universului. De ce ar fi fost socotit atît de periculos un istoric al religiilor şi un posibil scriitor de *fantasy* descins în Statele Unite cu dorinţa expresă de a ajunge pe listele de *best-sellers*?

*

În timp ce FBI-ul se concentra asupra ideii de asasinat politic, detectivii McGuire şi Weiss încercau alte piste, cum ar fi un student sau coleg nemulţumit, un fanatic al ocultismului, un iubit homosexual, un jaf care nu fusese dus la bun sfîrşit sau un negoţ cu droguri care eşuase. Au descoperit că din biroul profesorului se vorbise la telefon cu Medelín, Columbia, chiar înainte de comiterea crimei. Convorbirea durase un minut.

Detectivii au mai aflat că Ioan Culianu era un prieten entuziast şi devotat, precum şi un gînditor original care se specializase în dualism, în religie astrală şi în magica artă renascentistă a memoriei, mnemotehnica, perfecţionată şi rafinată de Giordano Bruno, filozof din secolul al XVI-lea. Oamenii de ştiinţă îi lăudau creativitatea, îndrăzneala şi abilităţile lingvistice. „Avea harul foarte rar", spunea decanul Gilpin, „să demonstreze cum lucrările lui şi ale studenţilor săi erau strîns legate de evenimente mai cuprinzătoare din lumea exterioară." Cursurile sale care atingeau aceste subiecte erau foarte populare. Studenţii îl adorau. „Era unul dintre puţinii membri ai facultăţii care vorbea pur şi simplu cu studenţii", afirma Karen Anderson. „Ne întîmpina la uşa sălii de seminar şi ne saluta pe nume", spunea Michael Allocca. Greg Spinner a adăugat: „Ştiu bine că niciodată nu am să mai cunosc pe cineva ca el". Amintindu-şi de felul cum profesorul său îl invita la micul dejun, Nathaniel Deutsch observa: „Era un *mensch*".

Ca pedagog era deschis, amuzant, iubitor de polemici. Ca prieten era mai rezervat, mai însingurat. Făcea impresia că ascunde ceva. „Era un om foarte complicat, foarte dificil de cunoscut", zicea unul din membrii facultăţii, care îl socotea drept prototipul profesorului abil în a-şi atrage studenţii. Era suspectat că seduce studentele sau că a încercat el însuşi experienţele extatice produse de droguri pe care le descria. „Sînt vreo cîţiva în facultate care chiar l-au urît", a spus un student care nu a vrut să-şi dea numele. „Tocmai îi fusese acordată cetăţenia. Cînd a fost omorît, primul meu gînd a fost – acum or să fie satisfăcuţi."

Criticat ca un „*yuppie* din exil"[1] şi un ambiţios, în urma lui au rămas impresii contradictorii în legătură cu *adevărata sa personalitate*.

1. *Yuppie* = persoană mobilă profesional, carierist.

Era un tînăr emigrant harismatic de patruzeci şi unu de ani, bun cunoscător a şase limbi, care obţinuse trei doctorate, inclusiv *Doctorat d'état* al Universităţii Sorbona. Susţinătorii lui îi calificau opera drept sclipitoare, originală, „o contribuţie novatoare la istoria gîndirii hermetice", după cum susţinea prietenul său, Umberto Eco. Din România în Italia, din Franţa în Olanda şi pînă în Statele Unite, viaţa lui a fost o permanentă căutare spirituală pentru aflarea cheii structurilor universale care ne guvernează viaţa cotidiană. El pretindea a fi găsit această cheie în imaginaţie. Decanul de la Divinity School, Clark Gilpin, a rezumat temele crimei în discursul său rostit la comemorarea organizată de Universitate, pe 3 iunie 1991. În faţa studenţilor, prietenilor şi a conducătorilor Universităţii adunaţi în marea capelă Rockefeller, Gilpin nu a vorbit despre politică sau mobiluri ale crimei, ci despre relaţia ideilor cu lumea: „Însăşi raţiunea de a fi a universităţii presupune neajutorare în faţa unei forţe violente pe care ideile n-au putut-o prevedea, n-au putut-o detecta sau înţelege. (...) Relaţia stabilită de mintea noastră cu puterea misterioasă aflată în inima creaţiei impune noi exigenţe. Există oare vreo legătură stabilă între ideile omeneşti datorită cărora există universităţile şi vreo înţelepciune eternă prezentă de la începuturi, de cînd «duhul lui Dumnezeu se purta deasupra apelor»?"

*

Crima a stîrnit în toată lumea un val de telefoane între prietenii lui Culianu şi alţi exilaţi, printre care Andrei Codrescu şi Saul Bellow. Principala suspiciune era în continuare îndreptată spre fosta poliţie secretă comunistă românească, o forţă atît de perversă încît nici chiar omoloagele ei din Europa estică nu aveau încredere în ea. Alţii îi suspectau pe fasciştii români, care se pare că pe vremuri îl număraseră în rîndurile lor şi pe Mircea Eliade, binecunoscutul, blîndul mentor al lui Culianu. Numeroşi membri ai Gărzii de Fier se refugiaseră după război în Vestul Mijlociu american, refuzînd să-şi asume responsabilitatea pentru unul dintre cele mai puţin cunoscute holocausturi din lume. Ioan Culianu ţinea conferinţe în toată lumea despre puterea trecutului şi se comporta ca şi cum ar fi avut mereu pe cineva din trecut pe urmele lui. În sfîrşit, dincolo de orice mobiluri, asasinarea lui semăna extraordinar cu acţiunea unora dintre prozele de ficţiune pe care le scria, era tipul de enigmă anticipată în mod straniu de victima însăşi.

Aidoma mentorului său, misticilor sau poeţilor romantici, Culianu simţea că detaliile existenţei noastre, precum şi coincidenţele care o punctează, oferă un răspuns celor mai profunde întrebări referitoare la propria noastră identitate. Iar vizionarismul scrierilor şi comentariilor sale politice a imprimat cazului o dimensiune în plus dintre cele mai stranii. Căci, într-adevăr, Culianu a scris despre evenimente politice care au avut loc peste luni sau ani, despre secte secrete şi despre crime extraordinar de asemănătoare cu cea căreia el însuşi i-a căzut victimă. Această moştenire oferă indicii tuturor celor care se ostenesc să le caute – referitoare la logica universului nostru, la procesele noastre psihice şi poate la identitatea ucigaşilor săi.

În ultimele capitole scrise într-o carte a sa înainte de moarte, părea că a notat chiar felul în care vor prolifera speculaţiile în legătură cu dispariţia sa. În „Games People Play", din *The Tree of Gnosis*[1], el începea cu povestea unui gangster din Chicago care îşi hotărăşte următoarea acţiune dînd cu banul. Culianu compara propria sa opinie despre mişcările istorice care se ramifică în mai multe permutări cu deciziile luate de gangster în maniera pomenită. Numea acest proces „multiplicarea teoriilor". Considera că fascinaţia secolului XX pentru „arhetipuri, formalism şi structuralism" demonstrează că în momente de criză, cum ar fi o revoluţie, putem vedea cu mare claritate procesele care operează în straturile profunde ale istoriei. El scria că asemenea convulsii revelează sisteme de gîndire care funcţionează, fiecare, aproape ca „un obiect ce ar veni *dinafară* şi ar intersecta propriul nostru spaţiu într-un mod aparent la întîmplare, ascunzînd însă o logică pe care o putem revela *doar dacă sîntem în stare să ieşim din spaţiul nostru*".

Ceilalţi savanţi considerau aceste formulări fie provocatoare şi profunde, fie nefondate şi bizare. După două luni de investigaţii, au fost găsiţi doi suspecţi şi, mult mai tîrziu, un tînăr născut în aceeaşi zi cu Ioan Culianu oferi probe rezultate dintr-o înşiruire de întîmplări ciudate. Totuşi, nimeni nu era capabil să cuprindă în întregime alcătuirea unei vieţi care trecuse peste hotarele geografiei şi ale timpului, experienţa plenară din care a răsărit gîndirea lui Culianu.

1. *The Tree of Gnosis*, apărută postum (San Francisco, HarperCollins, 1992), este versiunea americană, mult modificată, a lucrării *Les Gnoses dualistes d'Occident*, publicată în 1990 (Paris, Plon) V. şi ed. rom. *Arborele gnozei*, Bucureşti, Nemira, 1999 (n. red.).

II

Tinereţea : 1950-1972

3

Arta memoriei

Lumea este un clarobscur *: există suficiente urme şi semne ale unei prezenţe superioare pentru a o face suportabilă.*

I.P. Culianu,
Gnozele dualiste ale Occidentului

Culianu s-a născut într-o casă odinioară frumoasă, aşezată pe o colină undeva într-un oraş din răsăritul Moldovei. Era descendentul celei mai intelectuale spiţe a unei familii boiereşti[1] din Iaşi, centru cultural şi ştiinţific aflat lîngă graniţa sovietică. Dacă cel mai frapant lucru în privinţa vieţii sale a fost extraordinara ei unitate, se poate spune că trăsăturile acesteia s-au plămădit într-o regiune „din care purced izvoarele şi se varsă pîraiele cu răpejune, şopotind tainic", după cum spunea scriitorul moldovean Ion Creangă.

Zonă de la frontiera de răsărit a Europei, România este o ţară fertilă care s-a aflat mereu sub ameninţarea Imperiilor, de la cel Roman la cel Sovietic. „Istoria României", se spune într-o broşură turistică oficială, „este fără îndoială una dintre cele mai zbuciumate din istoria Europei". Înconjurată de Bulgaria, Serbia, Ungaria, Ucraina şi Moldova, ţara este un avanpost al latinităţii în extremitatea nordică, şi al europenităţii la hotarul de răsărit al continentului. Avînd o cultură în care se întîlnesc Orientul şi Occidentul, românii „se numără printre marii creatori ai (...) artei supravieţuirii", observa istoricul Istvan Deak.

Aflaţi sub dominaţie străină şi supuşi unei conduceri corupte, mai întîi străine, apoi autohtone, românii au supravieţuit ca popor

1. În original *„boyar ... family"* (n.tr.).

nu în ultimul rînd prin experienţa comunitară a artei povestitului. „Armele noastre de sabotaj erau ambiguitatea, umorul, misterul, poezia, cîntecul şi magia", scria Andrei Codrescu. Românul cel mai cunoscut în Occident, Dracula, este un personaj de ficţiune creat după figura domnitorului din secolul al XV-lea, pe drept cuvînt numit *Vlad Ţepeş*, pentru că-şi trăgea duşmanii în ţeapă. Figura simbolică emblematică pentru mulţi români este o oaie năzdrăvană, Mioriţa, care prevede uciderea iubitului ei păstor de către proprii săi tovarăşi. În loc să se împotrivească sorţii sale, ciobanul îi spune Mioriţei cum să transforme tragedia în triumf cu ajutorul mitului. Ea trebuie să-i povestească „măicuţei bătrîne" că „s-a însurat/ Cu o fată de crai,/ Pe-o gură de rai". Poetul Lucian Blaga a făcut din păstor un locuitor al „spaţiului mioritic", acesta reprezentînd o lume a imaginaţiei care nu poate fi agresată de nici un cuceritor. Mircea Eliade a considerat că păstorul este un evadat din istorie. Un occidental l-ar crede, pe ciobanul cu pricina, nebun.

Iaşul, oraşul natal al lui Culianu, rămăsese după formarea unui stat unitar, la mijlocul secolului al XIX-lea, o capitală de provincie şi devenise, la începutul secolului XX, centru al „sfîntului tărîm al naţionalismului" – un oraş cu străzi pietruite şi tramvaie, cu o sinagogă cu turn, cu multe statui de eroi, în primul rînd a domnitorului Ştefan cel Mare (1457-1504). Dominat de catedrala metropolitană, de biserica Trei Ierarhi cu pereţii frumos sculptaţi în piatră şi de fantasticul, uriaşul Palat al Culturii, Iaşul adăpostea cîteva din cele mai mari instituţii de literatură şi cea mai veche universitate din ţară, condusă în timp atît de bunicul cît şi de străbunicul lui Culianu.

Familia Culianu se refugiase din Grecia în România pe la 1720, de teama persecuţiilor otomane. În Iaşi ei au întîlnit o lume de boieri şi ţărani, de privilegii acordate de biserică, o lume cu o profundă diviziune socială; vechea cetate de scaun avea uliţe înguste şi desfundate, în jur erau văi ascunse şi cîmpii întinse şi melancolice, nu departe se înălţau munţi împăduriţi. Aproape patru cincimi din populaţia ţinutului o formau ţăranii şi majoritatea erau lipsiţi de educaţie. Căruţele lor coborau anevoie din munţi, aşa cum o făcuseră dintotdeauna, mînate de bărbaţi cu căciuli de blană şi straie de lînă, în timp ce nevestele stăteau aşezate alături, învelite şi ele în bunde de lînă. Cîmpiile din apropiere miroseau iarna a vînt, a zăpadă şi focuri de cărbune.

În secolul al XIX-lea, străbunicul lui Culianu, Neculai Culianu, a participat la fondarea Societăţii Junimea, a tinerilor de orientare conservatoare. Aceşti tineri dotaţi şi nu lipsiţi de privilegii sociale s-au implicat într-o dezbatere aprigă privitoare la modelul cultural pe care ţara lor trebuia să-l urmeze: cel răsăritean sau cel apusean. Junimiştii au ales Occidentul, afişînd cămăşi pariziene cu gulere tari în timp ce mulţi dintre părinţii lor încă mai purtau straie turceşti. Au propus un program democratic care să promoveze valorile naţiei, ei urmînd totuşi să-şi păstreze privilegiile. În calitatea sa de rector – reales de cinci ori – al Universităţii din Iaşi în perioada 1880-1898, Neculai („Papa") Culianu parcurgea ceremonios distanţa, de cîteva străzi, care îi despărţea casa de Universitate, în trăsura sa trasă de cai, îmbrăcat cu o mantie neagră şi purtînd melon, demonstrînd astfel unei regiuni primitive – şi spre veselia membrilor mai tineri ai familiei – prerogativele şi puterea conferite de o educaţie superioară.

Erau aşadar vremuri prielnice şi era bine să fii boier. De Crăciun străzile se umpleau de ţigani sau romi care băteau toba, cîntau la acordeon şi saxofon şi mînau din urmă urşi ridicaţi în două labe. O mică ţigăncuşă de şase ani intra în han şi-ţi cînta un cîntec de inimă albastră la o vioară în miniatură. Colindătorii veneau în pîlcuri la uşi cîntînd cîntece ca „Moş Crăciun cu plete dalbe", a căror melodie părea din altă lume. Şi mai erau butoaiele uriaşe cu varză, ardei şi castraveţi muraţi. În Ajunul Crăciunului, zăpada se aşternea frumoasă, în timp ce mirosurile de miel şi porc fript, ţuică, tămîie şi foc de lemne se ridicau spre ceruri.

La începutul secolului XX, membri ai familiei Culianu figurau în ţară la loc de cinste în domenii ca fizica, chimia, matematica şi dreptul. Îşi trimiteau copiii să studieze la Universităţile din Bonn şi Paris. Aveau în grijă domenii confortabile, făceau agricultură, negoţ cu cai de rasă, erau senatori sau deputaţi şi participau la edificarea unei infrastructuri moderne în ştiinţă şi drept. Erau înrudiţi sau în relaţii prieteneşti cu figuri proeminente cum ar fi criticul literar Garabet Ibrăileanu, Paul Zarifopol, Zizi Lambrino, amanta şi apoi prima soţie a regelui Carol al II-lea, precum şi cu romancierul Mihail Sadoveanu. Chiar petrecîndu-şi copilăria în lumea comunistă, Ioan Culianu a învăţat devreme că aparţinea unei tradiţii generale întemeiate, şi uneia familiale vechi de cel puţin un secol, care nu trebuiau să se piardă, într-o ţară în care intelectualii erau şi lideri politici.

*

Spre deosebire de ascendenţa paternă, tatăl mamei, fizicianul şi chimistul Petru Bogdan, fusese fiu de ţăran, orfan, şi îşi construise cariera pe baza talentului, a riscului şi a unei deosebite abilităţi de socializare. Bogdan s-a căsătorit cu fiica unui preot ortodox din Iaşi – moment în care tînăra, după ce făcuse Conservatorul în ţară, şi-a întrerupt studiile de pian la Viena. Au crescut şapte copii, şi toţi au devenit medici, oameni de ştiinţă sau avocaţi. Purtînd o mustaţă albă impozantă şi cu un pîntece de patrician, profesorul Bogdan, care avea un doctorat serios la Universitatea Humboldt din Berlin, a urcat şi la poziţia de rector al Universităţii ieşene în 1927.

Cel de-al patrulea copil al său a fost o fată ciudată şi talentată. Zveltă, oacheşă şi graţioasă, Elena Bogdan era extrem de devotată prietenilor şi familiei. Îşi luase doctoratul, preda chimie anorganică şi era pasionată de fotografie. Albumele ei cu fotografii au păstrat amintirea unei lumi de picnicuri în poienile din Munţii Neamţului sau de pe Valea Jiului, la castelul medieval de la Hunedoara sau pe plajele de la Constanţa. Prietenele ei apăreau în poze cu rochii ridicate deasupra genunchilor, la braţ cu tineri arătoşi ce purtau cămăşi de flanel alb. Casa familiei o explorase în fotografii clar--obscure în care se disting lunga balustradă şerpuită a balconului, camerele ca un labirint, toate umbrite de stejari şi nuci. Se spunea că locuinţa aparţinuse pe vremuri Veronicăi Micle, iubita poetului naţional Mihai Eminescu. Şi, oricum, grădina în care cuplul se întîlnea în taină, imortalizată în poeziile lor de dragoste, se afla la o depărtare de doar cîteva străzi.

Anii douăzeci au fost marcaţi de libertate, nelinişte şi acumulare de bogăţie. După destrămarea Imperiului Austro-Ungar, România Mare şi-a văzut întregit teritoriul cu aproape încă o treime, şi era pregătită să joace rolul important pe care îl aşteptase de atîta vreme. Oligarhia a ajutat la finanţarea construirii de căi ferate şi fabrici, în timp ce ţăranii proaspăt împroprietăriţi sufereau sub povara creditelor oneroase. Artişti de avangardă precum Constantin Brîncuşi, dramaturgul Eugène Ionesco sau tînărul romancier Mircea Eliade au propulsat cultura în secolul XX, păstrînd în acelaşi timp valorile unice, originale ale trecutului.

Cu toate acestea, tradiţiile democratice nu au reuşit niciodată să prindă cu adevărat rădăcini. Antisemitismul a început să crească o

dată cu prezenţa milioanelor de membri ai minorităţilor etnice care s-au alăturat naţiei prin noile teritorii. La Universitatea din Iaşi, un tînăr harismatic pe nume Corneliu Codreanu a fondat o mişcare de tip fascist numită Legiunea Arhanghelului Mihail, transformată apoi în Garda de Fier. Una dintre cele mai vechi mişcări de tip fascist din Europa, Garda de Fier susţinea necesitatea unei noi politici şi a unui „om nou", pur din punct de vedere moral şi etnic. Misticismul naţionalist al Gărzii de Fier a atras mulţi tineri intelectuali nemulţumiţi de corupţia socială, printre care scriitorii E.M. Cioran şi Mircea Eliade. Devenind ceea ce analistul politic Vladimir Tismăneanu numeşte „cea mai directă expresie a antisemitismului naţional din Europa răsăriteană", Garda de Fier a realizat o fragilă şi „temporară alianţă dintre mase şi elită".

Ca rector al Universităţii, Petru Bogdan s-a văzut confruntat cu influenţa pe care o exercita Garda de Fier asupra membrilor facultăţilor şi a studenţilor, el încercînd să atenueze confruntările tot mai violente dintre adepţii lui Codreanu şi studenţii socialişti şi comunişti. Universitatea a trebuit să fie închisă de două ori. În timp ce ţara înclina spre o alianţă cu puterile Axei, Bogdan combătea politica lui *numerus clausus* şi devenise cunoscut pentru felul în care, într-o zi, apărase cîţiva dintre evreii ieşeni ameninţîndu-i pe atacatorii acestora cu bastonul său cu măciulie de fildeş.

În această atmosferă, dominată de teamă, începea relaţia Elenei Bogdan cu fiul uneia dintre cele mai de vază familii din Iaşi. Sergiu Culianu avea un fizic fragil, o ţinută milităroasă, şi purta ochelari cu dioptrii puternice. Absolvise întîi dreptul, apoi se orientase spre matematici ; din cauza sănătăţii precare trebuise să se întoarcă de la studiile de calcul diferenţial pe care le urma la Sorbona. A suferit de astm şi, mai tîrziu, sub regimul comunist, de tuberculoză. În Iaşi era cunoscut pentru Citroënul său vechi al cărui motor, la opriri, tuşea şi se poticnea dacă fratele său, Henri, nu sărea să întoarcă manivela. Cînd ajungeau acasă, Henri sau Sergiu săreau din mers, stîrnind păsăretul din curte în timp ce deschideau poarta.

În vara lui 1938, Sergiu şi Elena mergeau să înoate într-un lac din apropiere. Într-una din zile îi însoţea şi sora ei şi au stat mai tîrziu, aşa că au trebuit să ia o trăsură la întoarcere. Era un cupeu şi, după nenumărate încercări de a se instala confortabil, Elena a ajuns pe genunchii lui Sergiu. „Sper că nu te-am lovit ! " a spus ea rîzînd.

„Nu încă ! ” zise el.

Nu după mult timp, cei doi se căsătoreau.

*

În 1938 Regele Carol a dispus asasinarea chipeşului şi prea influentului Corneliu Codreanu. Reacţia maselor a favorizat Garda de Fier. Aceasta s-a aliat cu dictatorul militar Ion Antonescu, care a luat puterea de la Carol în 1940. Faţă cu agitaţiile crescînde, peste cîteva luni Antonescu, aflat în alianţă cu Hitler, a decis că gardiştii reprezentau o forţă mult prea instabilă ca să poată fi controlată. Cufundată într-o mitologie de sînge şi ţărînă, Garda de Fier „a adus un cult al morţii în politica românească”, scria istoricul Vlad Georgescu. Cînd gardiştii au ratat încercarea de a-l răsturna de la putere pe Antonescu, în ianuarie 1941, şi-au transformat mînia în pogromuri teribile. Ceea ce începuse ca o mişcare idealistă a mîndriei naţionale a sfîrşit prin a fi ceva încă învăluit în tăcerea istoriei. Un ziarist american relata că în Bucureşti evreii au fost ucişi în abatorul de vite, iar trupurile le-au fost atîrnate în cîrligele de carne[1]. În iunie 1941, Garda de Fier a dat curs unui pogrom şi în Iaşi, oraşul de constituire a mişcării[2]. În calitatea sa de procuror al statului, Henri Culianu a fost ameninţat în stilul „dur” legionar, de nenumărate ori, de către Gardiştii pe care îi acuza, iar familia rectorului Bogdan a suportat percheziţii şi vexaţiuni.

În atmosfera tulbure din Europa acelor vremuri, holocaustul românesc a rămas necunoscut lumii de afară. După 1942, politica oficială a guvernului condus de Ion Antonescu a provocat pierderi de vieţi şi mai numeroase : 250 000-300 000 de evrei şi zeci de mii de romi. Garda de Fier îşi continuase propriul drum, asasinîndu-l pe istoricul Nicolae Iorga, de altfel un fost simpatizant.

La puţină vreme după aceea, sorţii războiului se rearanjau în defavoarea Germaniei, iar fiul Regelui Carol, Mihai, încerca diminuarea puterii lui Antonescu.

Mihai avea să schimbe tabăra în august 1944, declarînd război Axei. Dinspre Răsărit, sovieticii înaintau deja spre Iaşi. Petru Bogdan,

---

1. Aaron Hirt-Manheimer, Introducere la *Jagendorf's Foundry* de Siegfried Jagendorf, New York, HarperCollins, 1991, pp. XXII-XXIII.
2. Autorul revine asupra acestor episoade sîngeroase. V. şi *infra*, p. 124 (n. red.).

în vîrstă de şaptezeci şi unu de ani, director al Fundaţiei Culturale „Ferdinand I", aşadar şi al Bibliotecii Universitare din Iaşi, trebuia, în primăvara lui 1944, să îşi salveze deopotrivă familia şi manuscrisele rare ale bibliotecii.

Acasă, fiicele lui urmăreau la radio înaintarea trupelor sovietice, în timp ce Bogdan supraveghea încărcarea pentru refugiu a fondului principal de carte al Fundaţiei. Toate trenurile care plecau din Iaşi spre sudul şi vestul ţării era supraîncărcate cu femei şi copii nevoiţi să fugă din calea ruşilor. Cînd Bogdan sfîrşi de închis casa, familia se grăbi spre gară. În acel haos, mirosurile de trupuri, moarte şi frică se amestecau cu praful. Hoţii îşi desfăşurau în voie meşteşugul, printre oamenii siliţi să se calce în picioare pentru a se înghesui în ultimele vagoane, unii agăţîndu-se de plasele pentru bagaje. Pe deasupra strigătelor se auzeau zgomotele puternice ale avioanelor de război sovietice. Bogdan şi-a urcat soţia şi cele trei fete în ultimul tren, iar apoi a sărit şi el alături de ele.

În prima noapte de refugiu, petrecută într-un mic hotel din Transilvania, Petru Bogdan a murit în somn. Îşi făcuse datoria; crezuse poate a-şi fi pus la adăpost familia de o ultimă furtună a unui secol zbuciumat. Dar numai cu douăzeci de luni mai tîrziu, Partidul Comunist susţinut de sovietici prelua puterea în parlamentul român. Antonescu a fost anchetat şi torturat în Rusia, şi în cele din urmă a fost condamnat la moarte prin împuşcare de către un tribunal militar. Singura speranţă a românilor, Regele Mihai, în vîrstă de douăzeci şi cinci de ani, s-a văzut silit să abdice deoarece Aliaţii nu l-au susţinut. Sovieticii au impus un guvern comunist care a luat de la familii ca Bogdan şi Culianu aproape tot ce aveau. Chiar în perioada în care intra în vigoare legea ce le „naţionaliza" casa, pe 5 ianuarie 1950, Elena a dat naştere celui de-al doilea şi ultim copil al ei: Alexandru Ioan Petru Culianu.

*

Apărut tîrziu în viaţa părinţilor săi, Ioan Culianu a fost educat într-un efort conştient de a continua tradiţia familiei. Mama lui avea patruzeci şi doi de ani, iar sora sa era mai mare cu patru ani. Familia l-a botezat Alexandru în amintirea unei înrudiri, îndepărtate dar faimoase, cu domnitorul Alexandru Ioan Cuza, erou al mişcării unioniste din secolul al XIX-lea. Din momentul în care a deschis

ochii, copilul a fost pus sub zodia unui destin însemnat pe care trebuia să-l împlinească.

Casa de pe strada Sfîntul Atanasie (nume luat de la biserica familiei), numărul 13, arăta mult mai sărăcăcioasă decît fusese pe vremuri, dar încă avea un aer impresionant. Ceea ce atrăgea în mod deosebit atenţia era balconul lung, şerpuit, cu o balustradă de lemn bogat ornamentată, care dădea spre grădina densă, dominată de doi nuci uriaşi, plantaţi de bunici. În spatele acestei case, zid în zid, se afla o alta, mai mare şi construită din cărămidă, care fusese tot a familiei, după ce într-însa îşi avusese sediul loja francmasonică, instituţie ce deţinuse un rol hotărîtor în formarea naţiunii române în secolul al XIX-lea. În Iaşi se mai găseau şi alte imobile foste ale familiei, locuite de rude mai în vîrstă care, cu stilul lor de viaţă, cu obiceiurile şi mentalitatea patriarhal-aristocratice, devenite trist--anacronice, ofereau un abundent material pentru un copil cu o imaginaţie bogată. „Acea casă era un adevărat paradis", spunea vărul lui Ioan, Miron Bogdan, medic, ftiziolog specializat la Paris. „Acolo, în timpul vacanţelor, noi reuşeam să oprim istoria."

Pentru familie, istoria era ceea ce Stephen Dedalus numea în *Ulysses* „un coşmar din care încerc să mă trezesc". Statul le redusese spaţiul vital la patru camere impregnate de „mirosul amar de tapiţerii pe cale să se descompună", scria mai tîrziu Culianu[1]. Trăiau în sărăcie şi cu frica de Securitate, poliţia secretă pregătită de sovietici. Erau vremuri în care puteai fi sculat în toiul nopţii de bătăi violente în uşă, oamenii dispăreau fără urmă, se înscenau procese, nevinovaţii erau trimişi în închisori, la muncă forţată şi la moarte. Împiedicat mult timp să-şi găsească o slujbă, Sergiu Culianu s-a retras într-o altă locuinţă, iar mai tîrziu a putut să lucreze ca profesor de matematică. Povara de a continua numele familiei cădea pe umerii fiului său.

Băiatul a fost crescut de trei femei: mama, sora acesteia, Ana Bogdan – medic, lector pe-atunci la Facultatea de Medicină, îndepărtată din învăţămînt în 1950 de comunişti – şi dădaca lui, aflată în serviciul familiei de treizeci de ani. Copiii îi spunea dădacei lor Manea – de la „Maica", *maică*, pentru că, oricît ar fi de ciudat, ea

1. În povestirea *The Language of Creation*, publicată în revista *The Exquisite Corpse* (1991). V. şi traducerea în limba română: *Limba Creaţiei*, în vol. *Pergamentul diafan. Ultimele povestiri*, Nemira, 1996, p. 191 (n. red.).

era călugăriţă – plecată de la mînăstire şi trăitoare „în lume", deoarece, spunea ea, „în lume e cel mai greu". Arzînd de dorinţa de a reuşi, Ioan a fost un copil sclipitor şi amuzant. Pentru că de multe ori nu i se dădea voie să se joace cu alţi copii, se distra inventîndu-şi singur jocuri în grădina împrejmuită de ziduri. Viaţa era grea în absenţa tatălui. Odată, pe cînd avea trei ani, băiatul s-a ridicat pe o măsuţă din cameră şi s-a lăsat într-o parte, arătînd spre o fotografie a părintelui său. „Néné ! ", îl chemă cu un nume născocit pentru el. „Néné ! " Acesta a devenit numele lui de alint.

O admira pe sora lui mai mare, Tess, şi o tachina în legătură cu resentimentele ei provocate de pretenţiile aristocratice ale mamei lor, şi împreună cu ea a trecut de la pasiunea pentru ştiinţă a familiei la cea pentru artă şi literatură. Se jucau în încăperile în care familia, numeroasă, fusese obligată să se restrîngă – bucătăria, biroul, holul cu o sobă uriaşă şi un dormitor cu tavanul alb boltit. Cu toate că împărţeau casa cu alţi chiriaşi, ea rămăsese încă un loc frumos şi misterios, în care se găseau obiecte ciudate şi uneori seara ferestrele erau deschise brusc de o pală de vînt.

Deşi era penurie de căldură, de Crăciun mama lor nu renunţa niciodată la evocarea zilelor de glorie. Aveau întotdeauna oaspeţi, din cercul celor apropiaţi. Susţinuţi de *soprano*-ul înalt al mamei şi de vocea caldă baritonală a „Părintelui", un vechi prieten al bunicilor, preot, fost profesor la Teologie în Cernăuţiul luat de ruşi, adunaţi în jurul pianului acordat cu cîteva zile înainte, pentru sărbătoare, copiii cîntau colinde. La pian era „unchiul Bebe cel glumeţ", muzicologul George Pascu. Seara, mergeau pe la prieteni, din uşă în uşă, cîntînd. Purtau „steaua", un medalion din mucava pus pe-o sită de brutărie, fixat la capătul unui băţ şi decorat cu figuri strălucitoare din staniol şi steluţe. Era un obicei religios interzis, dar nu li se întîmpla nimic, pentru că erau doar nişte copii.

În centrul medalionului mare se afla o icoană a Naşterii Domnului pe care o păstrau ascunsă în pod de-a lungul întregului an. A urca în pod în căutarea ornamentelor de Crăciun era o adevărată aventură. Acolo puteau găsi într-o ladă haine mirosind a tutun şi levănţică, pe care le transformau în costume pentru piese de teatru. Mai erau fotografii de la nunţi îmbelşugate – femei cu umerii dezgoliţi, îmbrăcate cu rochii de tafta, bărbaţi în uniforme şi cu monoclu, în săli de bal luminate feeric.

Odată au dat şi peste o veche carte de bucate care adăsta în familia lor de mai multe generaţii. Era foarte mare şi neagră, şi mirosea a praf uscat. În interior, printre paginile îngălbenite, au găsit notiţe făcute de străbunici, cu cerneală violetă : instrucţiuni ce spuneau servitorilor ce să servească la un banchet, pe la începutul secolului – prăjituri exotice şi fripturi de curcan sau purcel de lapte. Paginile conţineau inclusiv instrucţiuni privind sacrificarea animalelor şi tranşarea cărnii. Printre prăjiturile de Crăciun erau cele numite *pelincile Domnului*, precum şi fursecuri cu lămîie şi migdale, patru feluri de biscuiţi cu stafide, miere sau nuci luate din nucii din grădină.

Manea era o bucătăreasă măiastră, educată la mînăstirea Văratec, de unde plecase, şi unde familia îşi petrecea verile. Avea frumoşi ochi verzi şi purta o tocă neagră de catifea ca o cutie de medicamente, care se asorta cu portul ei negru. Acasă ea era cea care se ocupa, în felul ei, şi de educaţia religioasă a copiilor şi de gătitul în vremea vacanţei. De Crăciun mîncau limbă de vită cu măsline şi un sos maroniu de ceapă, mîncare rece de iepure şi felul favorit al lui Ioan – curcan cu stafide, struguri şi roşii.

În Ajun, copiii erau lăsaţi la bucătărie ca să-şi orneze prăjiturile lor speciale. Casa era plină de parfumul cozonacilor, al nucilor şi al merelor coapte. Un adevărat ritual se respecta la pregătirea aluatului, frămîntat, pus la crescut şi modelat în forme înalte, ondulate, de lut. Glazurau prăjiturile şi le împodobeau, scriind fiecare pe ele urările de sărbători. Nimeni nu avea voie să se uite cînd băgau în cuptor tăvile care aşteptaseră acoperite cu şervete de olandă.

În rest, familia nu avea bani. Pierduseră totul. Mama şi sora lui Ioan îşi petreceau ceasuri din noapte prinzînd cu grijă firele fugite de la preţioşii ciorapi de nylon. Ca majoritatea oamenilor, părinţii erau înfricoşaţi, astfel că la sărbători vizitele primeau un caracter de taină şi pericol – respectarea tradiţiilor putea fi un motiv de represiune. Important era însă că tradiţia le era *cunoscută*. Ioan şi Tess învăţaseră că totul are o semnificaţie sacră, un fel de strat mai adînc încărcat de iubire, că formele existenţei proveneau dintr-o lume profundă, ascunsă. Chiar pregătirea bucatelor se putea transforma în ritual, şi aşa sărbătorile îi învăţau că pîinea cea de toate zilele era mult mai mult decît o simplă chestiune de hrană.

Ştiau că ceea ce li se spunea la şcoală era fals. De exemplu, dirigintele îl numea pe Moş Crăciun „Moş Gerilă”, iar imaginile lui

trebuiau să fie cu desăvîrşire non-religioase. Dirigintele încerca să-i convingă pe copii să nu respecte Crăciunul, Paştele – existau însă şi profesori care îi protejau. În fapt, toată lumea trăia pe mai multe planuri.

Cîteodată, Manea le spunea fel de fel de istorii, cu rădăcini prin eresuri, prin fabulele lui Esop sau prin *Alexandria* – o relatare imaginară şi senzaţională a cuceririlor lui Alexandru cel Mare – şi mai ales le vorbea despre *Vieţile sfinţilor*. După ce le asculta împreună cu sora sa, Néné înfrumuseţa poveştile. Inventa sfinţi, cum era cel cocoţat într-un copac, astfel încît picioarele nu-i atingeau niciodată pămîntul. Tess se amuza pe seama fecioarelor care se ascundeau în peşteri şi făceau vrăji ca să-i alunge pe turcii pofticioşi. Neluîndu-le în seamă chicotele, Manea le vorbea despre o fată sedusă de un demon care a lovit-o cu coada sa lungă şi solzoasă. Treptat ei se opreau poate din rîs pe măsură ce Manea povestea cu toată convingerea cum tînăra a fost alungată în munţi împreună cu copilul ei demon, fiind siliţi să rătăcească precum nişte animale prin păduri. Vocea emoţionată a femeii se auzea în întuneric, colorîndu-le visele.

*

Într-una din încăperile casei zăcea bolnav un unchi; fusese un tînăr matematician strălucit, îşi luase doctoratul la Roma şi predase la Universitatea ieşeană. Se întorsese de pe front cu scleroză în plăci şi agoniza lent. Singura bucurie ce-i rămăsese era un fidel labrador, Dag, care stătea la picioarele sale toată ziua. Familia contactase cunoscuţi specialişti în legătură cu boala lui, dar aceasta era incurabilă – abia de-i putea fi încetinită evoluţia. Cu desăvîrşire lucid, a dat însă lecţii de matematică unor studenţi şi elevi pînă în ultimele luni; Ioan îi aducea probleme de matematică trimise de colegii săi, şi-i ţinea cărţile în faţă ca să le poată citi. Băiatul avea grijă de Dag, îl plimba şi îl hrănea, şi se scula în fiecare dimineaţă să-i perie blana. Într-o zi unul din chiriaşi a pretins că Dag i-a vătămat nişte păsări din curte. A adus o puşcă şi a tras în capul cîinelui, ucigîndu-l.

Tess şi Ioan erau martori la prăbuşirea unei lumi. Tatăl lor suferea de o gravă degradare fizică. Pe măsură ce îmbătrînea, devenea din ce în ce mai dependent de fiul său care venea să-l viziteze în căsuţa în care locuia. A murit în decembrie 1964,

lăsîndu-i moştenire fiului doar o seamă de caiete în care îşi notase formulele matematice cu care încercase să înţeleagă universul.

Aidoma ereticilor gnostici pe care Ioan Culianu avea să-i iubească atît de mult, membrii familiei sale păreau a fi învinşii istoriei, iar tradiţia lor semăna mult cu cea a Casei Usher. Copilul însă învăţa să-şi metamorfozeze suferinţa în voinţa de a răzbate. Grădina din jur, sobele pîntecoase de faianţă şi podelele de lemn vopsit şi ceruit, încăperile ticsite şi prăfuite, balconul susţinut de stîlpi cu lunga-i balustradă şerpuitoare, toate făcuseră din *acasă* un tărîm prielnic retragerii, reflecţiei şi lecturii în tradiţia labirintică a lui Borges şi Poe.

Ameninţarea care plutea în aer a dat copilăriei lui Ioan prilejul unei izolări pe care nu mulţi copii o cunosc. „Am învăţat că în viaţă nu sînt decît puţine valori adevărate”, spunea vărul şi prietenul său apropiat, Miron Bogdan. „Foarte puţine.”

*

Pe măsură ce Culianu devora povestirile lui Dumas, dar şi ale lui Poe şi Hoffmann, a ajuns să simtă că evenimentele întîmplătoare puteau oferi răspunsuri celor mai serioase întrebări ale existenţei. „Niciodată nu am cunoscut un băiat care să fie mai familiar cu conexiunile dintre lucruri ; încă de pe cînd avea doisprezece sau treisprezece ani, evolua într-un mod total diferit de alţi copii”, observa Miron. Această legătură cu un nivel secund al existenţei se adîncea în urma verilor petrecute la mînăstirea aflată în munţi, unde Ioan a început să ţină caiete cu însemnări detaliate de ştiinţe naturale, astrologie şi astronomie.

Întemeiată în 1808, mînăstirea de călugăriţe Văratec era neobişnuită, deoarece maicile participau şi la viaţa de zi cu zi a satului şi primeau familii în ospeţie în timpul vacanţelor. Aşezate lîngă coama uneia din colinele muntoase ale Neamţului, printre alte cîteva mînăstiri datînd din secolul al XIV-lea, cele trei biserici şi chiliile Văratecului aveau – şi au – un aer mediteranean, cu zidurile văruite în alb strălucitor, acoperişuri de şindrilă şi ferestre arcuite. Vara, acolo mirosea a brad, a apă de trandafiri şi-a tămîie. Căsuţele zugrăvite în albastru deschis ale călugăriţelor, răspîndite pe dealurile din apropiere, adăposteau familiile aflate în vacanţă, iar pridvoarele lor cu ferestre păreau sprijinite de grămezile de lemne de foc înghesuite dedesubt.

Familia venea la Văratec încă din 1908, cînd Petru Bogdan îşi petrecuse aici prima sa vacanţă. Ca să ajungă acolo, trebuiau să se scoale în zori, să ia un tren cu locomotivă cu aburi de la Iaşi pînă la Tîrgu Neamţ, unde se află o stradă principală noroioasă numită Eternitate. Acolo se transbordau într-un autobuz, *cursa*[1], pentru ca în cele din urmă, la o răscruce, să fie luaţi în *căruţa*[2] unui ţăran care îi transporta cei cîţiva kilometri pînă în munţi.

Miron şi Néné îşi petreceau zilele de vară hoinărind prin munţi, localizînd peşterile în care locuiseră sfinţii din povestirile Manei, inclusiv locul liniştit unde cea de la care ea îşi avea numele de călugărie, Sfînta Teodora, se ascunsese în urmă cu vreo cinci sute de ani, în spatele unei îngrămădiri de stînci, pentru a scăpa din faţa turcilor invadatori. Învăţaseră pe de rost potecile ţinutului, cunoşteau numele florilor – flox, *conduraşi*[3] sau „condurii Doamnei", cafeluţe, lumînărele şi clopoţei, precum şi pe cele ale pietrelor şi stîncilor mari; erau tufe de ienupăr, izvoare, pini şi căprioare pe care le speriau. În adîncul pădurii, aflau vechi schituri şi sihaştri. Uneori încercau să-şi comunice unul altuia gîndurile prin telepatie. La vîrsta de paisprezece ani ei au trăit şi au savurat desăvîrşita libertate. Nimic nu putea tulbura sentimentul de mare apropiere dintre copii, nici chiar ameninţările care îi nelinişteau pe adulţi.

Seara vorbeau cu cei mari, iar aceste discuţii le deschideau calea spre istorie. Mulţi erau profesori distinşi; cîţiva erau încă activi, iar ceilalţi fuseseră obligaţi să-şi abandoneze posturile universitare; dintre prietenii care se-ntîlneau acolo, unii ieşiseră din închisori sau încheiau un „domiciliu forţat". Nu se discuta foarte limpede, în faţa copiilor, despre aceste lucruri. Dar ei ştiau. În decursul acestor convorbiri, Miron, Néné şi Tess deprindeau mai adînc clarobscurul vieţii sub comunism. Excursiile lor mai lungi de vară erau organizate de mătuşa Ana şi de un unchi, doctor şi el. Mătuşa fusese dată afară de la Medicină, în timp ce unchiul era un înalt demnitar al regimului, mai tîrziu devenit medicul personal al lui Nicolae Ceauşescu. Cu toate acestea, la Văratec, cei doi pregăteau împreună coşurile pentru picnicuri şi împărţeau paturile la priciuri, uitînd bucuroşi diferenţele dintre drumurile alese de fiecare.

1. În româneşte în text (n. tr.).
2. În româneşte în text (n. tr.).
3. În româneşte în text (n. tr.).

Într-o vară, la mînăstire, mama şi mătuşa lui Ioan i-au atras atenţia unei verişoare care tocmai venise – ea avea şaisprezece ani – că nu trebuia să facă zgomot. „Néné doarme ziua şi lucrează toată noaptea.” La micul dejun el a remarcat-o şi au început să iasă împreună. În timpul plimbărilor pe cărările mărginite de pini şi brazi, îi vorbea despre astrologie şi magie şi despre filozofi ai Renaşterii care ştiau cum poate fi manipulată mintea omenească. Serile şedeau în pridvorul căsuţei, privind apusul şi fumul care se ridica din coşurile de la bucătăriile unde se pregătea cina. Prin fumul ţigării, băiatul îi vorbi despre visul şi ambiţia sa secretă. Într-o bună zi, spunea el, am să fiu un celebru profesor în Occident, o să am o casă şi o mică maşină sport. Într-o bună zi.

După ce absolvi liceul cu notele cele mai mari, ca şef de promoţie, el continuă să viseze la evadare.

4

Studenţia: 1967-1971

1967 a fost un an bun pentru Beatles, Michel Foucault, pentru mine şi chiar pentru Ceauşescu.

I.P. Culianu, *Euforisme*

În 1967 Culianu a plecat din Iaşi spre Universitatea din Bucureşti unde s-a înscris la Facultatea de Limbă şi Literatură Română. Faptul poate să apară ca o alegere destul de ciudată pentru un tînăr provenit dintr-o familie cu vechi tradiţii în studiul ştiinţei. Literatura română părea un domeniu de interes minor (excepţie făcînd România), făcut pentru studenţi nemulţumiţi sau pentru cei care ar fi dorit doar să-şi treacă timpul cu ceva. Cu toate acestea, din grupul de 103 studenţi ai acestei secţii şi-a ales Culianu prietenii cei mai apropiaţi care, la rîndul lor, au făcut cariere intelectuale de anvergură.

În Bucureşti familia avea multe cunoştinţe, iar dintre rudele apropiate unii mai trăiau încă în case cîndva arătoase, situate în zona centrală a oraşului. Cel mai bun prieten al său, vărul Miron, crescuse aici. În ciuda faptului că fusese voinţa lui să scape din capcanele protectoare ale copilăriei, pentru Culianu mutarea la Bucureşti s-a dovedit extrem de dificilă. Iaşul era un oraş provincial în care, cu toate suferinţele îndurate de familia sa, numele de Culianu şi Bogdan însemnau încă ceva, purtau de la sine un capital de prestigiu şi relaţii. În Bucureşti era un simplu anonim. Oraş oriental, chiar dacă la egală distanţă din punct de vedere geografic şi cultural de Istanbul şi Paris, Bucureştiul era murdar, zgomotos, corupt, dezordonat, canicular în timpul verii şi geros şi umed iarna.

La început a locuit în căminele de la Grozăveşti, la multe staţii de tramvai de campusul principal. Alcătuit ca un complex de blocuri turn monolitice de tip stalinist, clădirile Grozăveştiului erau foarte

asemănătoare cu proiectele urbanistice din Bronx. Camerele erau luminate de un bec chior atîrnat direct din tavan. La fel ca în Londra lui Sherlock Holmes, poluarea şi umiditatea creau o ceaţă deasă care se aşternea pe negîndite peste oraşul lipsit de lumini, făcîndu-te să nu vezi nici la doi paşi. Peste mulţi ani, Culianu avea să-şi reamintească sentimentul de izolare trăit atunci: „Nu-mi pot explica rezistenţa şi chiar indiferenţa cu care m-am descurcat rapid, înfruntînd medii străine şi învăţînd mereu limbi grele şi neştiute, decît prin trauma cauzată la 17 ani de mutarea de la Iaşi la Bucureşti. Experienţa asta a fost mai cruntă decît oricare alta ..."[1] Avea să trăiască mai tîrziu sfîşietoarea solitudine în adevăratul exil, şi este cu totul neobişnuit că s-a simţit atît de singur într-un oraş aflat la o distanţă de casă de doar şase ore de mers cu trenul.

La universitate era retras şi singuratic, un „fanatic al studiului", spunea vărul său Miron. În nopţile cînd stătea să lucreze, îşi punea pe uşă biletul cu un „Nu deranjaţi" pe care prietenii au învăţat să-l respecte. Pe de-o parte, se poate spune, urma tradiţia familială a studiului, pe de altă parte se revolta împotriva ei şi a ştiinţei pe care aceasta o cultivase. Energia, şi-o trăgea din visurile sale ascunse.

La un curs introductiv remarcă doi studenţi care, cîteva bănci mai încolo, zîmbeau privindu-i grimasele accentuate provocate de audierea unui lector de mîna a doua. Silviu Angelescu, cu o faţă de copil şi sigur pe sine, deveni rivalul mai vîrstnic. Şerban Anghelescu era mai relaxat şi mai nepăsător; l-au poreclit Bulă, ca pe un mult îndrăgit personaj clovnesc din folclorul urban comunist. La început, cei doi l-au considerat, pe subţiraticul şi pasionatul Culianu, distant şi izolat. Apoi, prietenia lor a crescut din aprinse discuţii legate de noii autori europeni ale căror texte le aduceau pe ascuns la şcoală.

Erau exemplare pirat fotocopiate după operele „subversive" ale antropologului Claude Lévi-Strauss, ale istoricului şi filozofului Michel Foucault, ale psihologului Carl Gustav Jung. Au avut norocul să-şi facă studiile într-o perioadă de relativă libertate, cînd asemenea cărţi se mai puteau găsi. Încurajaţi de cîţiva dintre profesori, ei urmăreau noile curente din gîndirea europeană, structuralismul invadator, dar şi mai vechiul existenţialism, hermeneutica sau arta interpretării, noi teorii literare şi psihanaliza mitului, aruncînd astfel

1. Ioan Culianu, „Euforisme", *Lumea liberă*, 16 septembrie 1990, p. 13.

cu hotărîre mănuşa meschinei versiuni a realităţii pe care o oferea comunismul.

Şi mai important a fost că au redescoperit generaţia precedentă de scriitori şi artişti cvasi-interzişi pînă atunci, ca Mircea Eliade, Eugène Ionesco şi Constantin Brîncuşi. Îmboldiţi de „teribila lor voinţă de a crea", aceşti gînditori fuseseră în sincronism cu avangarda europeană a deceniilor trei şi patru. Au devenit modele de urmat prin aceea că au creat încredere în capacitatea României de a îndeplini un rol important pe plan mondial, în dubla confruntare cu misticismul oriental şi cu raţionalismul occidental. Dintre toţi radicalii generaţiei dintre cele două războaie, grupul lui Culianu a fost în primul rînd captivat atunci de figura luminoasă a acelui tînăr care nu ezitase să trăiască în chip aventuros experienţele spirituale, şi anume Mircea Eliade.

Eliade şi-a dedicat întreaga viaţă explorării sentimentului pierdut al situării umanităţii în cosmos, precum şi căutării simbolurilor inconştientului sau a modelelor pe care se structurează comportamentul uman. Dar ceea ce îl inspira cel mai mult pe Ioan Culianu era aventura însăşi care fusese viaţa lui – tinereţea petrecută ca scriitor de succes şi ca autor de articole de ştiinţă popularizată, călătoria în India în căutarea secretelor practicilor yoga şi ale erotismului, munca de ataşat cultural la Lisabona, viaţa de scriitor la Paris şi, în sfîrşit, cariera de cărturar eminent la Chicago. Culianu şi prietenii săi îl citeau pe Eliade în ediţii franţuzeşti care puteau fi găsite rareori la anticariate obscure. Textele includeau şi revista pe care o editase, *Zalmoxis*, şi studiile despre religie ca *Aspecte ale mitului* şi *Mitul eternei reîntoarceri*. Aceste cărţi l-au şocat pe Culianu în felul în care tinerii americani au fost şocaţi de cartea lui Salinger *De veghe în lanul de secară*, sau de cea a lui Kerouac, *Pe drum*. Eliade nu era doar unul dintre cei mai desăvîrşiţi şi cutezători intelectuali din diaspora românească, dar era preocupat de exact aceleaşi întrebări care îl frămîntau pe tînărul său admirator: ce anume este religia? Există o logică profundă în miturile esenţiale ale lumii precum învierea sau mîntuirea sufletului? Mai existau şi alte lucruri care îi interesau şi pe unul şi pe celălalt – gîndirea Renaşterii, literatura fantastică, religiile indiene, chiar şi modelele comportamentului animal. Dar cel mai mult, studentul bucureştean admira în el pe bărbatul care îşi trăise ideile; Eliade nu s-a mulţumit doar să studieze misticii hinduşi, el chiar a încercat *să devină* aidoma

lor. Culianu a găsit în Eliade singura călăuză care îl putea învăţa ceea ce dorea – şi, mai mult chiar: „Şi-a format propria imagine despre ceea ce trebuie să devină un bărbat din cărţile lui Eliade", spunea mai tîrziu prima sa soţie, Carmen Georgescu. „Un vizionar, un erou cu destin neobişnuit, descifrînd simboluri la care noi nu avem acces. Şi-a modelat viaţa după exemplul unora din personajele de ficţiune ale lui Eliade."

În primii ani de facultate trăise în tensiunea creată de eşecul tatălui său şi de sentimentul acut al propriei lui valori, astfel că ezitase între studiile umaniste şi cele ştiinţifice. Lectura lui Eliade, explica el mai tîrziu într-un interviu, l-a ajutat să-şi depăşească „criza de identitate" şi l-a decis să studieze istoria religiilor, cu toate că era un domeniu interzis în România. „Mă leagă de Mircea Eliade, aş zice, toată existenţa mea..."[1].

*

Profesorii spuneau despre el că fusese cel mai bun student al universităţii în ultimii cincizeci de ani, astfel că în anul al doilea i s-a permis să treacă la cerere, în urma unui examen care a durat o zi întreagă, de la Facultatea de Română la cea de Limbi Romanice, Clasice şi Orientale – secţia italiană, unde avea să se ocupe şi de studiul religiei Renaşterii, subiect care-l preocupase şi pe Eliade în studenţia-i îndepărtată. Devenise deja liderul unui grup de studenţi eminenţi printre care se aflau Miron, Şerban, Silviu, Dumitru Radu Popa, vărul său de-al doilea, un băiat scund şi foarte inteligent, al cărui bunic fusese rectorul Institutului de Medicină, precum şi neliniştitul Victor Ivanovici care îi era concurent la rolul de mentor al grupului. O persoană care le întregea anturajul era Dorin Liviu Zaharia, autodidact şi mistic al rock-and-roll-ului. Cu toate că Zaharia nu urmase vreodată cursuri regulate, tinerii, inclusiv Néné Culianu, îi solicitau ajutorul pentru a le îndruma discuţiile socratice despre Dumnezeu, viaţa de apoi, filozofia indiană şi zen, discuţii invariabil topite finalmente în hohote de rîs ce răsunau tîrziu în noapte.

1. Andrei Oişteanu, „I.P. Culianu – un călător în lumea de dincolo", prefaţă la vol. Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, Bucureşti, Nemira, 1994, p. 9 (ediţia a 2-a, 1996, p. 9).

Pentru ei lumea era un joc gnostic, condus de profesori incompetenţi aserviţi partidului. La cererea lui Culianu, şi-au luat toţi pseudonime: Radu cel critic a devenit Rethoricus Ethicus, iar Dorin Zaharia, Chubby, de la Chubby Checker. Onorîndu-şi ascendenţa grecească, Culianu şi-a luat numele de Fratele Elis, de la Helada. Constituiseră o grupare literară numită Atlantida şi jucau farse profesorilor, inserînd în lucrările lor citate din false referinţe bibliografice sau provocîndu-i să comenteze la clasă texte noi de psihanaliză sau hermeneutică. Într-o zi, unul dintre profesori a răspuns la provocarea lui Culianu. „Nu cunosc această carte de Lévi-Strauss", a spus. „Vrei să ne relatezi şi nouă despre ce este vorba?" Se numea Ion Coja. Presupusa lui candoare l-a apropiat de grup, aşa cum s-a întîmplat şi în cazul altor profesori care i-au susţinut. Adesea profesorii li se alăturau şi la petreceri.

Grupul lor se întîlnea în holul facultăţii sau la barul studenţilor, unde conversau, înflăcăraţi şi veseli şi îşi citeau unii altora lucrările, poeziile, povestirile. Făceau schimb de cărţi, deoarece operele autorilor străini erau o mare raritate. Au înţeles că nici un regim politic, oricît ar fi de puternic, nu te putea împiedica *să gîndeşti*. Participau la seminarii, cercuri studenţeşti şi concursuri, atenţi să nu concureze pentru aceleaşi premii. Cînd unul din ei cîştiga, finanţa o petrecere de pomină care se prelungea pînă în zori.

Culianu era cel mai imprevizibil dintre ei. Era capabil să stea izolat trei sau patru zile, se hrănea doar cu miere şi lapte, ca parte a unui regim ascetic hindus, pe care-l urma într-o vreme, şi lucra la ceea ce avea să devină teza sa de licenţă de trei sute de pagini[1], punct de plecare pentru cartea intitulată *Eros şi magie în Renaştere*. Se muta frecvent. După terminarea anului întîi s-a mutat în gazdă aproape de Bulevardul Dacia, unde familia avusese o casă, în Palade 23. Mai locuia pe la vărul său Miron sau în casa întunecoasă a unei mătuşi care reuşise să scape de naţionalizare. În cele din urmă, a găsit locul perfect, în locuinţa mamei prietenului său Silviu: o minusculă cameră la mansardă, cu o terasă, avînd intrare separată dintr-o plăcută străduţă lăturalnică, strada Turda. Iarna, în odaia sa pe care nu şi-o încălzea decît cu un radiator era atît de frig încît se vedea aburul răsuflării. Avea doar puţine lucruri, printre ele şi un

1. Lucrarea, inedită, se intitulează *Marsilio Ficino e il Platonismo nel Rinascimento italiano* (n. red.).

pătuţ de copil încărcat cu cărţi şi maşina de scris. Dormea pe podea şi practica yoga mai multe ore zilnic. Refuza să ia viaţa vreunei fiinţe vii, aşa că odaia lui devenise un sanctuar pentru şoareci şi furnici.

A început să înveţe sanscrita cu profesorii Sergiu Al-George şi P. Vidyasagar din Hyderabad. Cum în fiecare detaliu al vieţii sale afla semnificaţii ascunse, a socotit desigur că nu întîmplător Vidyasagar – singurul profesor hindus aflat atunci în România – studiase la aceeaşi mînăstire himalayană, Rishikesh, ca şi Eliade. „*Nu poate* fi o coincidenţă", îi spunea surorii sale.

*

În sala de lectură a Bibliotecii Universitare din Bucureşti, cu ferestrele sale înalte şi podele murdare, Culianu îi studia pe filozofii şi magicienii renascentişti precum Marsilio Ficino (cu *Teologia platonică*) şi Giordano Bruno (cu *Arta memoriei*), din cărţi pe care regimul nu le interzisese încă. Era oarecum inadecvat să li se spună magicieni şi filozofi, deoarece pentru ei nu existau graniţe între aceste discipline şi cele ale psihologiei moderne sau ştiinţei fundamentale. Aici găsea el ocazia să se revolte cu rost – nu în exterior, ci în sine însuşi. Ficino şi Bruno fuseseră celebrităţi în Renaştere, curtaţi de regi, dar persecutaţi de Biserică, iar de atunci lumea îi uitase aproape cu totul. Ideile lui Bruno despre imaginar şi imagini putuseră să influenţeze decisiv modelele simbolice ale costumelor la curtea reginei Elisabeta I şi chiar arhitectura Teatrului Globe al lui Shakespeare.

Aceşti gînditori scriau despre puterea individului de a cunoaşte legile lumii naturale şi de a le modela după voinţa lor proprie. Ei au pregătit ceea ce avea să devină asaltul ştiinţei asupra credinţei. În istorie se ivea astfel o putere nouă, revoluţionară, cea a individului, aşa cum o formula filozoful contemporan lor, Pico della Mirandola: „Tu... neconstrîns de vreo limită, în consonanţă cu libera ta voinţă, vei depăşi limitele naturii".

Noaptea tîrziu, cînd termina lucrul, Ioan se plimba pe străzi, cu pulsul accelerat, privind siluetele mişcătoare în penumbră, încercînd să înţeleagă căile înstăpînirii asupra unei lumi metafizice pe care istoria o uitase de mult.

Se întorcea pe urmă în cămăruţa de la mansardă, cu fereastra ce dădea spre un ulm uriaş; acolo experimenta el pesemne sistemele

artei memoriei a lui Bruno, construindu-şi în minte o structură complexă de simboluri astrologice încărcate cu puteri erotice. Vorbea cu detaşare şi ironie despre aceste încercări, dar le lua foarte în serios. Dacă prietenul său, Silviu, se întîmpla să se uite la geamul lui la trei sau patru dimineaţa, vedea că lumina mai ardea încă.

Preocuparea lui Culianu pentru magie nu avea doar un caracter de subversiune a realităţii comuniste, ci îi oferea şi o cale individuală de scăpare. Aidoma lui James Joyce, care în egală măsură fusese fascinat de Bruno şi Pico della Mirandola, Culianu a aflat în magie o modalitate potenţială de a se elibera de orice formă de putere, chiar şi de aceea a timpului şi a identităţii.

Deviza sa din acea vreme, afişată, în diverse caractere şi culori, pe pereţii mansardei, era joyceană: „Silence, Exile, Cunning". A încercat fără succes să obţină o bursă pentru studiul Cabalei în Israel; continua să lucreze la ceea ce avea să fie cîndva *Eros şi magie în Renaştere*, preocupare care în cele din urmă îi va aduce o bursă a guvernului italian.

Făcuse în van cercetări ca să găsească lucrările din studenţie ale lui Eliade, datînd din anii douăzeci. Avea mare nevoie să se apropie de Eliade – nu doar intelectual, ci şi într-un fel mai concret. Şi-a luat inima în dinţi şi i-a trimis, în America, două eseuri despre Renaştere. Unul dintre ele, „Coincidenţa contrariilor la Giordano Bruno", corespundea cu scrierile vîrstnicului savant dedicate dualismului şi noţiunii unui univers determinat de opoziţii binare cum sînt binele şi răul, lumina şi întunericul. A fost un gest fatal, deoarece în România comunistă orice corespondenţă era interceptată.

*

Fireşte, nu tot timpul „tînărului studios" era închinat lecturilor aride. La petreceri, jocurile astrologice puteau fi folosite pentru impresionarea sexului frumos. Prietena, apoi soţia lui Miron, îşi aminteşte de-o întîlnire estivală, într-o mică localitate pe ţărmul Mării Negre, pe lîngă Constanţa[1], cînd „Néné avea trei prietene. Spunea «N-am timp, n-am timp», plîngîndu-se de problemele pe care le avea cu fetele."

1. Localitatea era 2 Mai, iar perioada – 1969-1970 (n. red.).

În cele din urmă s-a îndrăgostit de o tînără extrem de franca, Sanda Ungureanu, despre care colegii ştiau că nu se machia şi nu se parfuma, că umbla fără sutien şi că avea gura mare. Ascultau împreună Ray Charles, Beatles şi Rolling Stones pe discuri sau magnetofoane hîrbuite. Cîntecele lor favorite erau printre altele „Yesterday", „Here comes the Sun" şi „Yellow Submarine". A încercat să înveţe să cînte la ghitară. Foarte mult le plăcea şi „The House of the Rising Sun", pe care o interpretau şi reinterpretau ore de-a rîndul, cercetîndu-i înţelesurile ascunse.

A căutat mistici şi ţigani, dintre care mai erau mulţi prin cotloanele Bucureştiului. Aceste ieşiri îl duceau în cartierele cele mai vechi, pe străzi pietruite care răsunau de romanţe ale anilor douăzeci ca „Ionel, Ionelule", cîntece nostalgice care povesteau despre fericiri iluzorii şi efemere. Odată, pe cînd se întorceau acasă într-o noapte de iarnă, el şi Silviu au găsit în zloata îngheţată un ghem mototolit format din bancnote de o sută de lei – o sumă considerabilă pentru acele vremuri. Era un adevărat miracol. Au început să discute ce ar putea face cu mica avere. Culianu a sugerat să cheltuiască jumătate la loterie şi jumătate pe cărţi despre religiile antice. Dar pentru biletele de loterie, a continuat el, trebuiau să se ghideze după legea labirintului: o iei doar la stînga. Au hoinărit prin Bucureştiul miezului de noapte, oprindu-se să cumpere bilete de loterie la chioşcuri singuratice de pe drumuri prost luminate.

N-au cîştigat la loterie, însă marele lor premiu real au fost cărţile, pe atunci nepreţuite: *L'art chrétien primitif* (Paris, 1911) de Marcel Laurent, sau *L'univers, histoire et description : L'Egypte ancienne* (Paris, 1839). Peste douăzeci de ani, cărţile ocupau un loc de cinste pe rafturile din biroul lui Silviu Angelescu, şef al Catedrei de folclor din Universitatea bucureşteană.

*

De un Crăciun, s-a întîmplat ca Radu Popa, Culianu şi Victor Ivanovici să dipună de resurse mai considerabile. I-au invitat pe membrii grupului în oraş, să sărbătorească la restaurantul Select, de pe aleea Alexandru, local prozaic care se află şi acum, după un sfert de veac, pe acelaşi loc. Festinul a început la două după-amiaza, Victor şi Néné toastînd cu şampanie ieftină, asortată la *mititei*[1] şi

1. În româneşte în text (n. tr.).

ouă fierte. Au urmat salate şi *ciorbă*[1], supă de vită, apoi morun şi sarmale, precum şi multe sticle de vin din sticle cu dop de metal. Prinşi în petrecere şi băutură, comesenii n-au observat că afară începuse să ningă abundent. După ce au devorat aproape tot ce era în meniu, au mai cerut ţuică şi vin, iar la ora unsprezece au mai comandat mîncare. Afară ningea din ce în ce mai puternic. Cînd au terminat, după ora unu noaptea, la ieşire au fost întîmpinaţi de viscolul care ridicase neaua pînă la acoperişul maşinilor. Oraşul se odihnea tihnit sub armistiţiul instalat de zăpadă.

Studenţii au început să arunce bulgări de zăpadă spre profesori şi s-a încins o bătălie în toată regula. Cineva şi-a încercat glasul într-o colindă şi curînd toţi cîntau cît îi ţineau puterile în timp ce-şi făceau vînt să alunece pe mijlocul bulevardului pustiu. S-au oprit în faţa Ministerului de Externe, cu braţele petrecute pe după umeri. Roşu la faţă şi cu lacrimile curgîndu-i pe obraz din cauza frigului, profesorul Ion Coja a început să cînte cu voce tunătoare vechiul imn naţionalist dinainte de războaie, „Deşteaptă-te, române”, pe atunci interzis. I-a îndemnat şi pe ceilalţi să i se alăture, arătînd şi înspre gardianul înarmat cu mitralieră care stătea ghemuit în chioşc, ca şi cum zăpada albă şi cîntecul i-ar fi putut aduna pe toţi împreună, studenţi, profesori, poliţişti – contestatari, conformişti şi turnători, împăcîndu-i într-un rarisim moment „hierofanic”:

Deşteaptă-te române din somnul cel de moarte
În care te-adînciră barbarii de tirani
barbarii de tirani.
Acum ori niciodată, croieşte-ţi altă soartă,
la care să se închine şi cruzii tăi duşmani
şi cruzii tăi duşmani[2].

Dintre ei toţi, cel mai precaut părea Néné. Ceilalţi rîdeau de tăcerea lui, tachinîndu-l zgomotos. În cele din urmă începu şi el să cînte cuvintele în latină, uitîndu-se peste umăr la gărzile militare care le urmăreau mişcările.

O luară voiniceşte pe bulevardul Ana Ipătescu, spre palatul lui Ceauşescu, cîntînd din ce în ce mai tare. Strada era complet pustie, nu se auzea nici un zgomot, nu era nici o mişcare. Felinarele aruncau

1. În româneşte în text (n. tr.).
2. În româneşte în text (n. tr.).

stele de lumină pe zăpada viscolită, iar artera în mod obişnuit foarte aglomerată se deschidea larg să-i primească. Peste mulţi ani aveau să-şi amintească, fiecare aflat în alt colţ al lumii, de acel moment de euforie.

Apoi, un alt miracol : Culianu găsi în cutia poştală o scrisoare din Statele Unite. De la Divinity School, Universitatea din Chicago. Era mult mai importantă decît orice bursă. Mircea Eliade îi răspundea cu o epistolă entuziastă şi încurajatoare.

5

„Personaje sumbre, foarte inteligente”

În acea noapte de Crăciun, Culianu era neliniştit deoarece fusese abordat deja de Securitate. Mulţi alţi studenţi fuseseră arestaţi, interogaţi şi bătuţi, ca o „strîngere a şurubului” vizînd tineretul, în urma marilor mişcări din mai '68, din Occident. Încă din toamna lui 1969, Culianu se distingea ferm ca unul dintre cei mai buni studenţi ai Facultăţii de Limbi Romanice, Clasice şi Orientale, specializîndu-se în limba şi literatura italiană. Într-o zi, o secretară a facultăţii îi spuse că un ofiţer de Securitate dorea să-i vorbească.

Cu toate că 1969 era un răstimp mult mai relaxat decît anii de început ai comunismului, dominaţi de violenţă brută, precum şi – avea să se dovedească – decît anii următori, de îngrozitoare privaţiuni, poliţia secretă era o instituţie atotputernică ale cărei activităţi – atît cele reale, cît şi cele exagerate de mitologia populară – distrugeau viaţa multor oameni nevinovaţi. Brutalitatea României comuniste, în mare măsură ignorată de Occident la acea vreme, a fost pe drept cuvînt comparată cu cea din Anglia cărţii lui Orwell, *1984*. Copiii celor bănuiţi de nesupunere erau bătuţi pe stradă, prizonierii politici erau torturaţi şi siliţi să-i tortureze la rîndul lor pe alţii, iar oamenii de rînd erau subjugaţi de „o cenzură totală, precum şi un control absolut al vieţii de toate zilele de către poliţia secretă”, după cum spunea profesorul Matei Călinescu de la Universitatea din Bloomington, Indiana. În acelaşi timp, regimul încerca să-i coopteze pe intelectuali pentru elaborarea unei retorici pseudo-naţionaliste de sprijinire a guvernului. Nu era de mirare că tînărul Culianu a fost remarcat: în acea perioadă Securitatea se străduia să

recruteze talente de vîrf din toate domeniile. Iar el tocmai îşi făurea un nume.

Convocarea îi evocă brusc terori obscure ale copilăriei. Întîlnirea cu agentul avu loc într-o sală de clasă pustie. Bărbatul se prezentă drept Căpitanul Ureche, de la Consiliul de Securitate a statului. Era scund, cu un început de chelie, şi purta un costum bleumarin, care nu era ieftin, dar nici scump. Discutară aproximativ douăzeci de minute fără să atingă vreo problemă importantă. Ureche stabili o întîlnire pentru cîteva zile mai încolo, în faţa unui bloc de locuinţe din centru, lîngă strada Lipscani.

După ce se întîlniră, Ureche îl purtă de-a lungul mai multor străzi. „Am ocolit mult înainte de a ajunge la locul cu pricina", scria mai tîrziu Culianu, „am trecut pe multe alei. Voia să mă impresioneze cu toate aceste ocoluri, ca să mă facă să cred că întîlnirile noastre clandestine erau de o importanţă deosebită." Într-un apartament, Ureche l-a invitat să se aşeze şi a început să-i pună întrebări mai precise despre ceea ce publicase şi despre prietenii săi. Culianu îi dădea „răspunsuri extrem de vagi". Căpitanul îl îndemna să vorbească mai mult, să fie „mai deschis", sugerîndu-i că dacă va colabora, cariera sa profesională se va împlini.

Cîteva zile mai tîrziu, Căpitanul Ureche îl convocă pe prietenul lui Culianu, Victor Ivanovici, cel mai bun student de la secţia de hispanistică. Încă de la primele replici fuseseră ferm preveniţi să nu discute cu nimeni despre întîlnirile lor – dar bineînţeles că prietenii şi-au povestit unul altuia totul, încercînd să găsească o modalitate de a scăpa de hărţuială. „Nu ne va lăsa în pace", spunea Victor. „Dacă refuzăm, va fi şi mai rău."

*

Istoria poliţiei secrete din România data desigur dinaintea instalării comunismului, încă de la poliţia secretă regală care îl hărţuise pe Mircea Eliade pentru presupusa lui apartenenţă la extrema dreaptă în anii douăzeci şi treizeci, şi de la mai vechea poliţie a domnitorilor străini din secolul anterior. Versiunea comunistă, Securitatea, îşi începuse activitatea în 1944, cînd Uniunea Sovietică, simţind apropierea victoriei, a început să recruteze agenţi dintre prizonierii de război români. Oficial înfiinţată în 1948, Securitatea a format eşaloane „pline de agenţi sovietici care deveniseră generali

români"[1]. Poliţia secretă mai recruta şi dintre foştii membri ai Gărzii de Fier aflaţi în exil în Austria, şi au fost mii de cazuri în care aceştia s-au arătat bucuroşi să participe la terorizarea unei populaţii pe care încercaseră s-o înregimenteze cu o generaţie în urmă.

„Se pare că represiunea din România a fost cea mai cumplită din toate ţările satelit ale Uniunii Sovietice...", scria istoricul Vlad Georgescu, iar Securitatea s-a dovedit o unealtă din cale afară de înrăită şi supusă Imperiului Sovietic. La începuturile activităţii sale îi sprijinea pe comuniştii încă nerodaţi la putere utilizînd teroarea fizică pînă şi împotriva membrilor de partid. Zeci de mii de prizonieri politici au murit la muncă forţată la canalul Dunăre-Marea Neagră. Între 1956 şi 1959 teroarea a bîntuit din nou ca replică la revoltele din Ungaria şi Polonia, ajungîndu-se la aruncarea în închisoare a unui uriaş număr, estimat a fi de „mai multe sute de mii", de presupuşi autori de crime politice, dintre care mulţi au murit în condiţii greu de imaginat.

Pe la sfîrşitul anilor şaizeci, metodele Securităţii au devenit mai sofisticate, focalizîndu-se asupra controlului psihologic al unei populaţii rurale pe care Ceauşescu a mutat-o la fabricile din oraşe. Dar întrucît clasa mijlocie era ca şi absentă, cei care reprezentau ameninţarea cea mai vizibilă pentru stat erau intelectualii şi scriitorii în special. O asemenea ameninţare cerea elaborarea unei noi tactici.

Noua tactică a constat în primul rînd din supraveghere şi manipulare. Pasiunea lui Ceauşescu pentru microfoane şi informatori se baza iniţial pe eficienţa acestora în discreditarea principalilor săi rivali. La începutul anilor şaptezeci, Securitatea supraveghea majoritatea convorbirilor telefonice din ţară şi pe toate cele internaţionale, deschidea corespondenţa venită din străinătate şi utiliza mijloace audio-video pentru a monitoriza oficialităţile guvernamentale. Soţia lui Ceauşescu degusta înregistrările video cu agenţi şi agente care seduceau diplomaţi, paznici de ambasade şi inamici politici.

Contribuţia specială a Securităţii la represiune a fost transformarea unei pasiuni naţionale pentru fabulaţie în nesfîrşite şi josnice serii de zvonuri şi campanii de dezinformare. Disidenţa nu era tratată ca atare pentru că se pretindea că toată lumea e fericită sub Ceauşescu. În schimb, disidenţii erau aduşi în faţa tribunalelor

1. Vlad Georgescu, *The Romanians*, Colombus, Ohio State University Press, 1991, p. 237.

pentru culpe de viol, homosexualitate, deţinere de droguri sau alte inventate delicte nepolitice. Poliţia secretă „avea predilecţie pentru mijloace indirecte, misterioase de convingere", scria Matei Călinescu, citînd „cazuri ale unor copii de vîrstă şcolară ai disidenţilor, care au fost bătuţi crunt pe stradă." În anii din urmă, Securitatea a utilizat în mod discret radiaţiile pentru a-i îmbolnăvi pe scriitorii pe care îi reţinuse. În ultimă instanţă, şi dacă nu erai supravegheat, îţi era teamă că eşti. Conform spuselor fostului şef al Securităţii, Ion Pacepa, „scopul principal al politicii interne a lui Ceauşescu era monitorizarea gîndurilor întregii populaţii". În acest mod, regimul se specializa fără s-o ştie în legăturile psihologice cercetate de magicienii Renaşterii, atît de iubiţi de Culianu.

*

În ciuda avertismentelor, studenţii şi-au continuat activitatea debordantă şi farsele, şi au înfiinţat chiar un „Institut" de studiu al unei materii nerecomandate la facultate – semiotica, sau limbajul semnelor. La şcoală au întîlnit un italian, pe nume Mario, fiul unui prosper director de firmă, care circula prin Europa răsăriteană dezamăgit de, dar şi făcînd propagandă mişcării anarhiste. Mario le-a devenit prieten apropiat, şi se vedea cu o fată din cercul lor. Îi invita la plimbări cu maşina prin ţară, iar pe capota maşinii lui închiriate flutura drapelul anarhiştilor italieni. Aceste întîmplări s-au soldat cu o convocare în biroul decanului. „A fost totul foarte oficial", povestea Victor. „Cînd am ajuns acolo, decanul plecase. În scaunul său şedea Ureche."

Vorbind separat cu fiecare dintre studenţi, Ureche le-a dat numere de telefon diferite la care să i se raporteze despre activităţile prietenilor, mai ales ale celor care îşi exprimau intenţia de a părăsi România, sau care criticau guvernul. „Deoarece nu doream să-l contrazic sau să-l provoc", scria mai tîrziu Culianu, „peste cîteva luni l-am sunat o dată, ca să îi spun că... nu aveam nimic să-i spun."

Cu fiecare întîlnire pericolul creştea. Dacă refuzai o propunere puteai fi exmatriculat. În acea vreme, un prieten îi spuse lui Ivanovici că dacă va intra în partidul comunist, Ureche va fi silit să-l lase în pace. Studenţii au citit despre o nouă lege care spunea că membrii de partid nu pot fi interogaţi de către Securitate decît cu acordul secretarului de partid. Era o ispită puternică. Mulţi dintre prietenii

lor intrau în partid în acea perioadă. Era uşor să devii membru. Ceauşescu îşi afişase de curînd, în august 1968, independenţa faţă de sovietici, iar unii dintre profesorii lor cei mai iubiţi îi îndemnau să încerce să schimbe sistemul din interior. Desigur, erau destui care nu intrau. Acest gest presupunea un pact cu diavolul care distrusese generaţia părinţilor lor.

Cîntărind avantajele, chinuiţi de îndoieli, fiind perfect conştienţi de implicaţiile unui asemenea act, atît Ivanovici cît şi Culianu au acceptat să se înscrie în partidul comunist în ianuarie 1970.

Asistau o dată pe lună la şedinţele de partid. La şedinţe, în băncile din fund ale amfiteatrului, Culianu „studia sanscrită dintr-un dicţionar uriaş". A luat cuvîntul o singură dată, în apărarea unei fete ameninţate cu exmatricularea pentru că nu declarase că părinţii ei fuseseră moşieri înainte de al doilea război mondial. „Am fost doar o prezenţă fizică în partidul comunist", scria el în declaraţia făcută autorităţilor americane în 1991, către Serviciul de Imigrare şi Naturalizare, „şi nu am adus nici un fel de contribuţie la acesta." În aparenţă aidoma lui Faust, despre care atît de mult va scrie mai tîrziu, Culianu putea lăsa impresia că-i gata să-şi sacrifice idealurile pentru a reuşi.

*

Dar planul avea doza sa de risc. În primăvara lui 1970, Ureche şi-a făcut din nou apariţia şi l-a convocat pe Culianu pentru a treia oară. Culianu i-a replicat imediat că acum era membru de partid şi Ureche avea nevoie de aprobarea secretarului de partid ca să-l interogheze. Ureche nu s-a lăsat convins. „S-a înfuriat şi a replicat că asta nu avea nici o importanţă. (...) Mi-a spus să-l aştept peste cîteva zile, *seara*, în clădirea administraţiei universităţii. (...) A descuiat uşa biroului «de personal», unde erau păstrate dosarele individuale ale membrilor facultăţii şi ale studenţilor. ... Angajaţii biroului de cadre erau controlaţi de poliţia secretă deoarece acest serviciu hotăra care vor fi viitoarele slujbe ale studenţilor absolvenţi."

Din nou Ureche a încercat să-l convingă pe Culianu să devină informator. De data asta Culianu a refuzat răspicat, spunînd că înţelegea „bunele intenţii" ale căpitanului, dar era prea ocupat cu studiul. Ureche l-a îndemnat să se mai gîndească.

Înfricoşat, Culianu s-a adresat profesorului său, Cicerone Poghirc. Director general în Ministerul Educaţiei, Poghirc a aranjat ca studentul său favorit să fie şi angajat ca bibliotecar la Asociaţia de Orientalistică, pe care Poghirc de asemenea o conducea. Spunea că împreună vor putea realiza primul dicţionar sanscrit-român.

Peste cîteva zile, Culianu a primit un telefon de la o secretară a universităţii care îi spunea că nu va mai fi contactat de Securitate. „Apropo", a adăugat aceasta, „ai făcut o *mare* greşeală."

*

Începînd cu toamna lui 1970, cariera aflată la început a lui Culianu s-a prăbuşit. O revistă literară care îi publicase povestirile şi recenziile încă din 1967 i-a refuzat toate ofertele. În iulie 1971, după ce îi acceptase o carte de povestiri fantastice şi o prezentase în catalogul de viitoare apariţii, Editura Eminescu i-a respins-o fără a da nici o explicaţie. Culianu s-a înscris pentru o bursă finanţată de Ministerul italian al Afacerilor Externe. În iulie 1971, cînd aflase că se plasase primul între candidaţii selecţionaţi pentru studii la Siena, era în al nouălea cer. Le-a scris bucuros surorii şi mamei sale că în vara aceea nu va merge la Văratec. Va fi plecat în Italia !

Pentru a se putea bucura de acea ofertă însă, avea nevoie de o viză de ieşire. Timp de trei săptămîni la rînd a mers zilnic la Ministerul Educaţiei, plasat într-o clădire plăcută situată pe o străduţă din centru, aproape de casa mătuşii lui. De fiecare dată i se răspundea că nu este „nici un răspuns şi nu s-a întîmplat nimic" în privinţa cererii sale. În fiecare zi se trezea cu o nelinişte amestecată cu speranţă. Încercă chiar să folosească unele din talismanele lui Marsilio Ficino pentru a îndupleca soarta. Priviţi, spunea el, lumea se oferă *să plătească* pentru ca eu să vin acolo ! În Italia, locul de naştere al artei renascentiste pe care el o studiase ani de-a rîndul ! În fiecare dimineaţă se întreba dacă nu va avea, în sfîrşit, noroc. Săptămînile treceau. Nici un răspuns. Nu a fost respins. Pur şi simplu nu exista „un răspuns". În august, programul de la Siena a început fără el. A primit răspunsul doar pe la mijlocul lunii, era un formular : „cu regrete", Ministerul îl anunţa că îi refuzase cererea.

Acest refuz nu era doar respingerea unui drept pe care cetăţenii tuturor ţărilor libere îl socotesc firesc, sau doar ratarea unei şanse unice pe care şi-o *cîştigase* împotriva sorţii, a profesorilor slab

pregătiți și a condițiilor de lumea a treia în care învățase. Ceea ce îl durea era modul arbitrar și josnic deliberat în care fusese insultat *triumful voinței sale*. Fusese chiar dispus să-și împărtășească prestigiul cu un regim odios. Devenise membru de partid în ciuda persecuției la care fusese supusă familia lui de către comuniști. „Pur și simplu te făceau să clachezi nervos", spunea Vladimir Tismăneanu, profesor asociat de științe politice la Universitatea din Maryland, despre propria sa experiență. „Nu poți funcționa din cauza totalei *absurdități* a refuzului, și a acelei senzații că te scufunzi și viața nu îți mai oferă nici o șansă."

*

Mai tîrziu în cursul acelei veri, Culianu a plecat la Văratec. M-au refuzat, i-a spus lui Tess. Descurajat, a început să recitească *Ficciones* de Borges, volumul său favorit de povestiri „polițiste". Printre personajele importante de-acolo sînt evrei din Buenos Aires, apărători ai unei vieți a minții, împotriva terorii distructive și iraționale a istoriei. Culianu se refugia în scrierile unui autor care utiliza aluzii la concepte filozofice, de fizică, arheologie și istorie literară provenite din culturile spaniolă, engleză, franceză și germană. Pentru un visător ambițios și introvertit, textele scriitorului orb care se specializase în universurile multiple erau extrem de revigorante.

Împreună cu prietenii săi de la universitate, Culianu analizase de nenumărate ori complexa povestire „Moartea și busola", a cărei acțiune are loc într-un Buenos Aires bîntuit de spaimele caracteristice totalitarismului anilor patruzeci. Povestirea are ca erou un detectiv ingenios, Erik Lönnrot, care este de acord ca înainte de a se retrage din activitate să mai rezolve un caz. Investigația îl fascinează tot mai mult pe măsură ce înțelege că omorurile urmează un model esoteric, talmudic. Pătrunzînd logica asasinului, detectivul are brusc revelația că el însuși va fi ultima victimă a unui sofisticat plan de răzbunare în care celelalte crime au fost doar momeala pregătită pentru el. În confruntarea finală, ucigașul care ține arma îndreptată spre Lönnrot îi spune acestuia că amîndoi au fost prinși în capcană de logica inexorabilă a trecutului. „Am simțit că lumea este un labirint", observă ucigașul, „din care era imposibil să ies."

Culianu a scris un lung eseu despre simbolistica povestirii: „În universul lui Borges, sarcina principală a artei este evadarea de sub

tirania unui sistem mental unic pentru a putea intra în cît mai multe altele care, comparate, vor oferi adevărata libertate de percepţie a lumii."

Mai scrisese unul: despre poemul *El Desdichado* al lui Nerval.

6

Paradisul visat

Umbrele realităţii în lumea mentală sînt mai aproape de realitate decît sînt umbrele vieţii în lumea de jos.

Giordano Bruno,
Umbre (*De umbris idearum*)

În iunie 1971, Nicolae Ceauşescu se întorcea dintr-o vizită oficială în China şi Coreea de Nord, fascinat de cultul personalităţii practicat în aceste ţări. Perioada de relativă libertate din ţară a luat sfîrşit o dată cu instaurarea propriei lui „revoluţii culturale", realizată după modelul chinezesc care instaurase teroarea împotriva artiştilor şi scriitorilor. Supravegherea intelectualilor s-a intensificat. Domeniul de cercetare al lui Culianu, istoria religiilor, a devenit şi mai tabu.

Încă din copilărie, mama îi sugerase lui Ioan că are un „destin special". Iată că acum cînd tocmai stabilise legătura cu idolul său, Mircea Eliade, se părea că nu va mai putea ieşi din această ţară uitată de Dumnezeu. El se izolă treptat de familie, începînd să plănuiască pasul irevocabil al existenţei sale. S-a retras din nou în lumile ficţionale labirintice, de data aceasta din scrierile lui Eliade, încercînd să afle dacă povestirile sale fantastice favorite, care tratau dispariţii misterioase, „Secretul doctorului Honigberger" şi „Nopţi la Serampore", se bazează *pe realitate*, aşa cum bănuia el. Culianu îşi petrecu toamna la Braşov şi Iaşi, locuri unde se desfăşoară parţial acţiunea celor două povestiri, cercetînd documente de arhive parohiale pentru a afla modelele reale ale personajelor. Poate simţea că în curînd va pierde definitiv ocazia de a face o asemenea cercetare.

Dintre cele două povestiri, cea scrisă în 1938, „Secretul doctorului Honigberger", este cea mai remarcabilă. În ea se narează povestea unui tînăr din Bucureşti care studiază filozofia indiană şi la

un moment dat este chemat într-o frumoasă casă dintr-un cartier elegant. Stăpîna casei îi spune că mistica indiană era şi pasiunea soţului său, care încercase să reconstituie şi biografia doctorului Honigberger, celebru indianist sas din secolul al XIX-lea. Doctorul Honigberger dispăruse în mod inexplicabil şi la fel se întîmplase şi cu soţul doamnei Zerlendi. Ea îi cere naratorului să caute printre documentele lăsate de soţul său ca să afle dacă nu poate afla ceva referitor la soarta lor, precum şi la descoperirile lor secrete.

Femeia îl face să creadă că Zerlendi a murit în urmă cu douăzeci şi patru de ani, dar naratorul află de la fiica ei, nu mai puţin stranie, că tatăl ar fi dispărut recent. După ce îşi petrece lungi după-amieze în bogata bibliotecă a lui Zerlendi, naratorul este prins în păienjenişul relatărilor complexe despre mutaţii temporale şi schimbări perceptive. Învăluită într-un nor de fum, fiica doctorului îl avertizează asupra primejdiei iminente: toţi cei care l-au precedat în această căutare au avut un sfîrşit tragic.

Scrierea are toate calităţile unei povestiri de succes, dar remarcabil la ea este reuşita unui experiment în care Eliade a utilizat clişeele literaturii gotice pentru a explora mistere indiene reale cum sînt levitaţia şi omniscienţa. Culianu bănuia că Eliade a folosit personaje istorice reale *şi* experienţe personale pentru „a sugera mai mult, şi a o face cu mai multă precizie decît ar fi fost posibil într-o descriere strict ştiinţifică". Arhivele Naţionale din Braşov nu i-au confirmat decît ceea ce ştia: un doctor Honigberger existase şi trăise la mijlocul secolului al XIX-lea în Braşov. El avusese şi un „asistent moldovean nenorocos" care a dispărut pe la 1867.

După cum nota mai tîrziu şi biograful lui Eliade, Mac Linscott Ricketts, din povestire reiese că Eliade îşi utilizase experienţele personale. De exemplu, naratorul trăieşte sentimentul de omniscienţă pe care numai meditaţia hindusă intensă îl poate produce: „Se asemăna întrucîtva senzaţia aceasta cu viziunea pe care o poate avea un om privindu-şi din colţul unei odăi întreaga casă; nu vede prin ziduri, şi totuşi vede tot ce ştie că se află într-o odaie învecinată, sau în toată casa, fără ca să aibă senzaţia că privirile lui au trecut prin ziduri"[1]. Dacă este confruntată cu însemnările de explorări mistice ale lui Eliade, povestirea pare să oscileze între realitate şi ficţiune. Aşa cum tînărul erou al ficţiunii este atras de jurnalele doctorului

1. Mircea Eliade, *La Ţigănci şi alte povestiri*, EPL, 1969, p. 282 (n. tr.).

într-o capcană pe care doctorul pare să o fi prevăzut, tot aşa şi cititorul se pierde în labirintul poveştii, urmărind un personaj care citeşte jurnalul altcuiva.

Culianu nu a mai găsit la Braşov şi Iaşi alte urme lăsate de existenţa personajelor reale. A ajuns la concluzia că mentorul său urmase o venerabilă tradiţie conform căreia poveştile frumoase sînt mai interesante decît cele adevărate. Dar mai mult decît atît, Eliade părea să considere că ficţiunea, aidoma practicii yoga, este o disciplină care te poate conduce spre iluminare. Jucăuş, el a parodiat misterele cosmosului pe care îl cerceta. Peste ani, Culianu îşi va întări bănuielile că povestirile şi studiile erudite ale mentorului său revelă ambiguităţi de percepţie şi mai profunde. În plus, spre sfîrşitul vieţii, Eliade „părea a vedea lumea ca pe o maşinărie mult mai complexă şi mai înşelătoare ca pînă atunci. De-a lungul întregii sale vieţi el se confruntase cu iluzoriul în toate ipostazele sale, iar acum privea în urmă la monumentala sa operă ca la o uriaşă operaţiune hermeneutică ce-şi crease propriul adevăr." Este un lucru pe care şi Culianu a încercat să-l facă mai tîrziu în scrierile sale fantastice.

În 1972, Culianu spune că ar fi învăţat pe de rost versuri sanscrite din Samkhyakarika, în timp ce studia şi scrierile misticilor evrei care îi inspiraseră pe cîţiva din filozofii renascentişti de care se ocupa. Erau activităţi care-l pasionau şi-l făceau să uite, dar problema cu care trebuia să se confrunte nu mai suporta amînare. Cînd vacanţa se sfîrşi, se întoarse la iarna sumbră din Bucureşti şi la chestiunile care trebuiau rezolvate.

*

În iarna lui 1972, în mare secret, Culianu s-a înscris pentru bursa oferită de Ministerul de Externe italian. Nu a spus nimănui, nici măcar surorii sau prietenilor săi apropiaţi.

În primăvară îşi predă teza de licenţă, care avea titlul „Marsilio Ficino şi platonismul în Renaştere". Comparabilă ca dimensiune cu o disertaţie de doctorat sau cu o monografie, teza era remarcabilă şi pentru că tema ei nu se număra printre subiectele ce se predau în România. De asemenea, aducea aminte de teza de licenţă a lui Eliade, scrisă în urmă cu patruzeci şi patru de ani: „Filozofia italiană de la Marsilio Ficino la Giordano Bruno". Mai tînărul savant nu citise textul mentorului său. „Cu siguranţă că I.P. Culianu avea

cunoştinţă de această lucrare şi probabil că a şi căutat-o, dar nu a găsit-o, pentru că peste cîţiva ani va scrie că « s-a pierdut »"[1], nota Andrei Oişteanu, antropolog al culturii. Culianu nu ştia că manuscrisul *exista* în arhivele Universităţii, înregistrat la vechea Facultate de Litere şi Filozofie.

A absolvit Facultatea de Limbi Romanice în iunie 1972, cu cea mai mare notă, 9,89; teza i-a fost condusă de Nina Façon, unul dintre puţinii intelectuali evrei rămaşi la universitate şi care făcuse studii la Paris. Susţinut de profesorul său Cicerone Poghirc şi de alţi profesori, tînărul spera într-un post şi într-o bursă de doctorat în cadrul Catedrei de italiană, care i-ar fi oferit ocazia să-şi continue studiile „clandestine" asupra istoriei magiei. Însă cînd sosi perioada „repartiţiei", pentru numirea asistenţilor doctoranzi, Cicerone Poghirc era plecat din ţară. Dosarul cu recomandările pentru catedră se volatilizase. În loc de ceea ce sperase, lui Culianu i s-a „dat" o slujbă de profesor într-o şcoală dintr-un sat mic din nord – se pare că asta era pedeapsa pentru că nu colaborase cu Securitatea.

În ciuda tuturor împrejurărilor, cîştigă ceva mult mai important: bursa oferită de guvernul italian, de data aceasta la Perugia. La început, nu spuse nimic nimănui. În timp ce prietenii îşi continuau jocurile intelectuale, a căror vreme de altfel avea să se termine o dată cu studenţia, el era în căutarea soluţiei care putea să-l scoată din ţară, a documentului care îl împiedicase să plece cu un an în urmă – viza de ieşire. Dar cum s-o obţină?

Pentru că fusese respins o dată, Culianu se îndreptă spre mai marii universităţii spre a le cere sprijinul. Din nou fu supus la tortura întocmirii actelor pentru bursă. Acum miza era mai mare nu numai pentru că fusese refuzat o dată, ci şi pentru că simţea că aceasta ar putea fi ultima lui şansă.

*

Securitatea nu renunţase la el. Un colonel îl contactase pe profesorul lui, Ion Coja, pentru a cere informaţii despre activitatea grupului Atlantida. Era în special interesat de Ioan Culianu.

De astă dată, Culianu solicită viza de ieşire prin intermediul unui savant arabist care îi scrise şi o recomandare favorabilă. În calitate

1. Andrei Oişteanu, *Prefaţă* la Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, ed. cit., p. 9.

de nou decan, Cicerone Poghirc îi revăzu cererea. Poghirc ţinea două dosare – unul profesional, cu recomandări superlative, şi unul care conţinea comentariile negative ale Securităţii. Culianu avea noroc. La începutul anilor şaptezeci, sute de studenţi aveau posibilitatea să plece în fiecare vară cu paşapoarte de serviciu, datorită prezenţei la cîrma Ministerului Învăţămîntului a unui ministru neobişnuit de tolerant şi sofisticat, pe nume Mircea Maliţa. Chiar în ziua în care i se aducea la cunoştinţă repartizarea în postul de profesor de şcoală generală, Culianu află că a cîştigat şi cel mai dorit dar din viaţa sa – viza de ieşire.

Părea un adevărat miracol. De data aceasta ocazia nu avea să-i mai scape. Se întîlni cu prietenul său italian, Mario, care acum era logodit cu tînăra româncă. Culianu îi înmînă un frumos pumnal oriental bătut în aur, primit de la tatăl său, rugîndu-l să i-l ducă la Roma. Se pregătea nu numai să plece cu o bursă, ci să plece pentru totdeauna.

Se confrunta cu un ultim impediment. Bursa îi asigura suma necesară pentru drum şi studiu, precum şi cazarea şi masa pentru patru săptămîni, dar ca să plece în Occident avea nevoie de bani. Problema era că sub regimul comunist era practic imposibil să economiseşti. Nu putea să spele pahare sau să facă pe chelnerul. Îşi cheltuise banii trimişi de mama sa plătind cîteva mese şi sticle de vin băute cu prietenii. Avea bursa şi viza, dar totul se putea dovedi o farsă sumbră în lipsa sumei de pregătire a voiajului.

Cam tot pe-atunci, prietenul său Radu primi un telefon de la profesorul lor, Ion Coja.

– E vorba despre o studentă, spuse Coja. Trebuia să-şi predea teza de licenţă săptămîna trecută, dar n-a putut pentru că nu a scris nimic. Tatăl ei e doar şofer la Comitetul Central, dar locuieşte într-o vilă frumoasă. Eu nu pot s-o ajut pentru că este prea primejdios, însă m-am gîndit că te-ar putea interesa pe tine. Ajutorul ar însemna o grămadă de bani.

– Care-i termenul de predare?

– Peste cinci zile.

– Eşti nebun? Care-i subiectul?

– Liviu Rebreanu în opinia criticilor.

– Cum şi-a putut alege un subiect aşa de vast? E o treabă serioasă. Ai idee...?

– De aceea te-am sunat pe tine.

– Ascultă, nu pot s-o fac singur. Nu-i vorba doar de scris teza, dar mai e nevoie să lucrez şi cu fata, s-ajungă să facă faţă examenului oral. La ce profesor are teza?

Coja îi spuse.

– Dumnezeule! Era vorba despre un faimos critic literar specializat în opera lui Liviu Rebreanu. E o chestiune într-adevăr serioasă. Trebuie... trebuie să-mi găsesc un partener.

După această convorbire, Radu l-a sunat pe prietenul şi viitorul său cumnat, Şerban Anghelescu. Cu cîteva zile în urmă Şerban îi spusese: „Ştii, am douăzeci şi şase de ani, şi n-am fost niciodată la mare. N-am avut niciodată bani." Aşa că Radu îl trezi pe prietenul său la ora opt dimineaţa. „Ascultă, Bulă, trezeşte-te. Sînt la tine în zece minute."

În camera prietenului său, Radu puse la cale planul de bătaie.

– Iau nişte cărţi şi merg acasă ca să alcătuiesc planul general al lucrării, dar nu ştiu cu ce o să-l umplu. Tu du-te la bibliotecă şi citeşte, iar apoi adu tot materialul. Ne întîlnim după-masă la şase să începem.

– Dar nu ştiu să bat la maşină.

– Nu-i nimic. O să combinăm studiul cu discuţii, şi o să iasă ceva. Eu voi bate la maşină, iar dimineaţă am să merg la fată să-i vîr totul în cap.

Seara Radu era deja epuizat. Pe la 6,30 Şerban intră în apartamentul lui împreună cu Néné Culianu. Aveau două sticle de vin, erau veseli şi miroseau a alcool.

– Ce se întîmplă? întrebă Radu.

– M-am întîlnit cu Néné la bibliotecă şi i-am spus cu ce ne ocupăm. Mi-a amintit că avea deja o lucrare despre Rebreanu! A spus că ne-o dă. Aşa că am mers la restaurant. Am mers şi la un film, iar apoi am luat lucrarea şi iată-ne.

– Ai pierdut vremea, Bulă! Iar eu m-am spetit aici! Radu se întoarse supărat spre Serban.

– Nu te supăra, spuse Culianu. A fost ideea mea. Lucrarea mea era gata făcută, aşa că poate constitui partea centrală a tezei. Eu am nevoie doar de cinci sute de lei ca să-mi cumpăr cele necesare pentru plecarea în Italia.

Trecînd peste falsele obiecţii „interesate" ale lui Şerban, Radu insistă să împartă banii în mod egal. Au început să lucreze. Néné şi Radu scriau repede: Néné dactilografia şi Radu compila, şi la fiecare

două ore inversau rolurile. Şerban bea şi fuma şi din cînd în cînd mai emitea cîte-o observaţie: „Nu-mi place cuvîntul ăsta. Vă rog să-l schimbaţi." Lucrul îi amuza nemaipomenit. Au făcut o treabă bună. S-au dus la culcare pe la două dimineaţa.

A doua zi Radu merse la fată. Ea protestă. „Este prea greu", zise.

Cînd realiză că ea nu va pricepe nicicum, Radu găsi soluţia: „Uite, cînd te întreabă despre asta, mormăie ceva de genul «Sînt atît de emoţionată, domnule profesor, că mă aflu în faţa Dvs., încît nu pot să formulez lucrurile mai bine decît am făcut-o în scris»."

Au terminat textul în patru zile şi jumătate. Aşteptau cu nerăbdare data la care ea trebuia să-şi susţină teza.

– Este excelentă, i-a spus profesorul. Ai foarte mult talent. Sînt surprins că nu te-am remarcat la cursuri.

– Pentru că sînt timidă, a replicat fata.

– Dar mă interesează în special această chestiune legată de psihanaliză. De unde ai avut textele la care faci trimiteri?

– O, mă simt atît de emoţionată în prezenţa Dvs., încît pur şi simplu nu vă pot răspunde. Nu pot să formulez mai bine decît am făcut-o în scris.

El se opri o clipă, privind-o pe deasupra ochelarilor bifocali.

– Păi atunci vrei să vorbeşti despre romanul realist interbelic?

– O, nu cred pentru că... uitaţi-vă, tremur de-a binelea.

– Nu e bine. Ar trebui să ai mai multă încredere în tine. Lucrarea ta e excelentă. Cred c-ai putea să te gîndeşti la o carieră de critic literar.

– Chiar?

– Da. Nu te-ai gîndit pînă acum? Ai obţinut nota nouă din zece.

După asta, tatăl fetei îl chemă pe Radu ca să-i mulţumească şi să-i dea banii. „Este prima teză de licenţă din familia noastră", spuse el cu mîndrie. „Ştiu că v-aţi ostenit mult ca s-o faceţi. Spuneţi-mi ce vă datorez."

*

Culianu şi Şerban Angelescu au aşteptat timp de două ore ca să primească banii. Fumau şi patrulau de colo-colo pe sub galeriile din Piaţa Romană, privind la un căţeluş legat de un gard, pe care stăpînul părea că îl uitase acolo. Piaţa era plină de fum înecăcios de la eşapamentele camioanelor. Ioan era atent la fiecare Dacie care

trecea. Era ora două. Dacă ea uitase? Ce se va alege de munca lor, de toate visurile lui? Cum şi-a putut imagina că va învinge sistemul acesta care se ridica precum un zid în faţa lui? Tot mai adus de spate, cu pumnii îndesaţi în buzunare, cu gîtlejul ars de atîta fumat, observa maşinile şi, printre ele, o căruţă încărcată cu gunoi care traversa piaţa.

Era un tînăr zvelt şi neliniştit, brunet, cu o cicatrice proaspătă pe sprînceana stîngă: de curînd ieşise pur şi simplu printr-o uşă de sticlă din cauza mîniei stîrnite de refuzul editorului său din Bucureşti. Avionul îi pleca a doua zi dis-de-dimineaţă, iar el nu avea nici valiză, nici haine cumsecade.

Văzu doi soldaţi înarmaţi cu puşti Kalaşnikov. Anul ce venea trebuia să facă şi el armata. Deodată se auzi strigat de Şerban. Apăruse Radu, trecînd val-vîrtej printre soldaţi, traversînd în fugă cele cinci benzi de circulaţie, în mînă cu o servietă mare. Radu purta ochelari de soare negri, ca un personaj dintr-un roman cu mafioţi. Ioan rîse fără să vrea.

– Ce s-a întîmplat? Ce-ai făcut? îl întrebară amîndoi plini de nerăbdare.

Radu deschise servieta. Toţi trei încremeniră cîteva momente, uluiţi. Şase mii de lei. O avere. Culianu îşi reveni primul ca să le spună că mai avea doar două ore la dispoziţie pentru a-şi cumpăra haine de drum. L-au chemat pe Miron să-i ducă cu maşina la cel mai mare magazin din oraş.

– Eşti sigur că vrei să-i dai două mii de lei lui Néné? glumea Şerban în timp ce se înghesuiau în Fiatul minuscul. A spus că vrea doar cinci sute.

– Nu cred că eşti un ticălos atît de mare.

– Nu, nu, zise Ioan. Îmi ajung cinci sute.

– Nici într-un caz. Două mii. Radu luă banii şi-i împărţi, şi cei trei se îndreptară spre raioane diferite ale magazinului ca să cumpere un costum, pantofi, şosete, pantaloni, cămăşi şi o valiză. Au cheltuit doar o mie de lei. Ioan le-a lăsat restul de bani spunînd: „Poate o să am nevoie de ei cînd mă întorc."

*

În acea seară sora lui, Tess, aflată la Iaşi, avu un presentiment ciudat. Îl sună pe Ioan la casa vărului lor. Voia să vorbească cu

fratele ei. Răspunse unchiul lor. „Au plecat la cumpărături. Sună mai tîrziu". Încercă mai tîrziu, dar unchiul îi spuse acelaşi lucru. Ea zise că va suna dimineaţă.

A doua zi însă nu i-a răspuns nimeni. A sunat din nou după-masă, iar unchiul ei îi zise: „A plecat." Asta a fost tot. Unchiul veni apoi la Văratec să-i spună mamei.

Ca o ironie a sorţii, cu o zi înainte de plecare, un prieten, care se luptase din greu pentru el, reuşise, afirma, să-i obţină o slujbă excelentă la *Secolul 20*, cea mai importantă publicaţie culturală de la vremea respectivă. Dar era prea tîrziu.

*

Ioan sosi la aeroportul Otopeni, o construcţie ieftină şi prăfuită, şi se îndreptă spre punctul de control. Toată lumea ştia povestea dirijorului de la Filarmonica bucureşteană, care era deja instalat pe locul său în avion, cînd agenţii Securităţii veniseră după el. „Ţi-ai uitat cheia", i-au spus. „Nu, n-am uitat-o", a răspuns el. „Ba da", au insistat ei. „Hai, dă-te jos s-o iei." Nu s-a mai întors niciodată la avion.

Era atît de frămîntat de gînduri şi sentimente de tot felul, încît aproape că nu observă soarele fierbinte care încălzea pereţii de aluminiu, şi nici femeia care înjura în gura mare în faţa lui. Purta pantalonii de culoare închisă şi cămaşa simplă pe care şi le cumpărase în magazinul universal. Îşi încleştă mîna de valijoara sărăcăcioasă, trecînd pe lîngă însoţitorii de zbor încruntaţi. Voia să audă vuietul motoarelor. Voia să fie în avion, realizînd în sfîrşit visul pe care şi-l dorise atît de intens.

La ultimul punct de control, un însoţitor de zbor de la Tarom insistă să-şi depună la bagaje şi sacoşa ieftină pe care o ţinea pe umăr. El protestă; acolo îşi avea cărţile de Cioran şi Eliade, precum şi albumul cu fotografii de familie pe care şi-l pregătise cu mare grijă. Ei insistară. Una din asistentele de la facultate care pleca în acelaşi grup îi spuse să tacă şi să urce în avion. În sfîrşit, aparatul porni în viteză pe lîngă soldaţii postaţi din treizeci în treizeci de metri şi intră pe pista de asfalt crăpat. Cu capul dat pe spate şi ochii închişi, simţi bubuitul motoarelor prin tot trupul, în timp ce avionul parcurgea în viteză pista de decolare, iar apoi se ridica în aer. Era 4 iulie 1972.

III

„Arriviste” : 1972-1986

7

Mitul Occidentului: Italia, 1972-1975

Mă aflu într-un loc liniştit şi frumos.
Deasupra capului meu zboară rîndunele.
În asemenea momente de pace nu pot crede
că Răul îşi face lucrarea în lumea noastră.

I.P. Culianu,
Scrisoare adresată mamei,
17 august 1972

Călătoria a durat doar două ore, dar l-a transportat dintr-o lume medievală într-una modernă, de la o familie şi nişte prieteni iubitori spre totala izolare, dintr-un loc în care erai mereu îngrijorat că te ascultă cineva în altul unde ai fi vrut să fie cineva care să te-asculte. Culianu păstra un aer adolescentin la cei douăzeci şi doi de ani ai săi, avea trăsături angulare, purta ochelari cu rame de os negre, era îmbrăcat modest dar îngrijit în pantaloni de culoare închisă şi o cămaşă albă cu mînecă scurtă. Evadarea lui părea doar cu un dram mai puţin miraculoasă decît revelaţiile secolului al XVI-lea pe care le studia.

Pe măsură ce avionul cu reacţie al companiei Tarom se apropia cu mare viteză de Adriatica, îndreptîndu-se spre Roma, băiatul îşi pierdea din încordare şi se întoarse spre companioana sa de drum. Se numea Anca Giurescu. „Nu-mi vine să cred că sînt în avion", spuse el. „Nu-mi vine să cred că peste două ore voi fi în Italia."

Era norocos, i-a spus Anca. Singurul an în care bursele italiene s-au nimerit să fie oferite unor studenţi merituoşi a fost 1972. Ea era la al treilea drum în Italia, iar guvernul o obligase să meargă fără soţ şi copii, ca garanţie că nu va rămîne în Occident. Îl cunoştea şi îl aprecia pe Ioan Culianu de la cursuri şi încerca să-i dea cele mai bune răspunsuri la întrebările cu care el o asalta. Următoarele

nouăzeci de minute au vorbit întruna, trecînd de la pronumele de politeţe la numele de botez. La treizeci şi trei de ani, era o femeie bine pregătită profesional şi atrăgătoare, cu păr negru tuns scurt şi o siluetă ce atrăgea privirile bărbaţilor italieni din avion, care se întorceau din dubioase călătorii de afaceri. Culianu insista să afle amănunte despre viaţa din Occident. Cînd răspunsurile ei erau mai rezervate, o ruga să fie mai explicită.

„Ascultă", zise ea în cele din urmă, privind în jur la ceilalţi călători, studenţi, oameni de afaceri şi cîţiva bărbaţi suspect de bine îmbrăcaţi. „Nu mă mai întreba atît de multe aici. O să avem timp din belşug în Italia."

*

Pe cînd avionul ateriza în arşiţa dogorîtoare a Romei, Ioan lăsase departe în urmă pe studentul care doar cu o zi înainte fusese plătit pentru scrierea unei teze de licenţă. Iată-l, în sfîrşit, „dincolo", în partea aceea de lume la care visase toată viaţa. Privirile îi alergau lacome de la reclamele colorate de deasupra punctelor de îmbarcare şi cărucioarele sclipitoare pentru bagaje, la barurile şi restaurantele îmbelşugate din aeroport.

Înainte de călătoria de două ore şi jumătate cu trenul spre Perugia, străbătu periferiile Romei, trecînd pe lîngă enorme panouri publicitare asemănătoare unor simboluri ale Egiptului antic, asurzit de claxonul violent al maşinilor, uimit de luminile unui cinematograf de mîna a şaptea. În Italia era de fapt o atmosferă nu departe de teroare, instaurată de Brigăzile Roşii[1] şi de agitaţiile anarhiste nepotolite ; în această atmosferă, greu de perceput chiar de la primul contact, absolventul Ioan Culianu îşi făcu intrarea în Occident.

---

1. Faimoasa organizaţie teroristă secretă italiană intitulată Brigăzile Roşii – *Brigatte Rosse* – îşi propunea să submineze structurile statale, deschizînd drumul „revoluţiei universale a proletariatului". Unul dintre iniţiatorii ei, Renato Curcio (n. 1945), după ce condusese un grup intelectual de stînga, dedicat studierii lui Marx, Mao Zedong şi Che Guevara, la Universitatea din Trento, s-a stabilit la Milano, în 1969 ; Curcio şi soţia sa, Margherita Cagol, au „inaugurat" activitatea Brigăzilor în 1970, prin atentate cu bombe în spaţii publice. Din 1971 au început răpirile, din 1974 asasinatele. Organizaţia, compusă din cca 500 de membri activi permanenţi, cam 1 000 de partizani acţionînd sporadic şi alte cîteva mii de suporteri ce asigurau hrana, căile de comunicare, armele etc., a fost anihilată abia la sfîrşitul anilor optzeci (n. red.).

*

Cocoţat pe stînci, orăşelul universitar Perugia oferea vizitatorilor mărturii etrusce sau romane – pe sub Arco Etrusco trecea chiar drumul spre Università per Stranieri –, străzi şerpuitoare pietruite cu piatră cubică, o bibliotecă bogată şi o arhitectură pe care artiştii Renaşterii o cumpăniseră cu atenţie şi cu tot respectul faţă de proporţiile umane şi geometria veşniciei. Într-o piaţă spaţioasă din centrul oraşului, copiii se jucau în faţa unei biserici de un alb strălucitor. La colţurile unde se întîlneau zidurile oraşului se înălţau turnuri înalte. Cu o diversificată colecţie de artă adăpostită de Galleria Nazionale dell'Umbria şi o perspectivă cuprinzătoare asupra cîmpiilor din jurul localităţii Assisi, locul de naştere al Sfîntului Francisc, Perugia oferea o bună introducere în viaţa Italiei şi a Occidentului.

Din iulie pînă în august 1972, Culianu profită de bursă pentru a urma *corsi di alta cultura* (cursuri de specializare în cultura veche). Asista zilnic la cursuri avansate de literatură, filozofie, religie şi artă, ţinute de savanţi renumiţi. De exemplu, împreună cu Giurescu, a participat la un curs despre arhitectura Florenţei, care se concentra asupra geometriei corpului aşa cum era ea reflectată de clădirile oraşului. A mai urmat şi un curs de studii etrusce. După ore, cerceta textele *autentice* ale Renaşterii, înscrise în cărţi şi în piatră.

Pe de-o parte îngrijorat în privinţa viitorului, pe de alta atras de fosta lui profesoară, îşi petrecea mare parte a timpului liber cu Giurescu. Seara cutreierau oraşul, se opreau la mici baruri sau restaurante, cumpărau cîte o sticlă de Chianti şi se odihneau pe parapetele de piatră de pe care puteau admira peisajul. Lui îi plăcea să rîdă şi să glumească, inventînd poveşti caraghioase despre Sfîntul Francisc. Aerul serii era impregnat de mirosurile de fîn, cîrnaţi prăjiţi şi ardei, iar ei dezbăteau problemele literaturii şi vieţii, bînd vin, împărtăşindu-şi speranţele şi visurile în atmosfera degajată pe care o aduce tovărăşia întîmplătoare a doi oameni dedicaţi studiului. Pe cer, deasupra lor, strălucea Venus, prima stea pe firmamentul nopţii.

Dorea din tot sufletul să le scrie alor săi, dar tot ce putea spune era că-i pare rău că nu-şi luase rămas bun. Ar fi dorit şi mai mult să-i scrie lui Eliade, la Paris, despre sosirea lui în Italia şi intenţia de a rămîne în Occident. Giurescu îl sfătui să mai aştepte; dintre cei

aflaţi în grupul lor, unii fără îndoială îi urmăreau. Se hotărî să meargă la Florenţa pentru a expedia scrisoarea către Eliade.

În a doua săptămînă de la sosire se îndreptă spre faimosul centru renascentist al Florenţei. Ajunse devreme dimineaţa, pe cînd soarele începea să lumineze Piazza della Signoria. Privi extaziat faţada palatului Ufizzi şi grupul de statui din Loggia dei Lanci. Expedie scrisoarea către Eliade în care îşi anunţa sosirea în Occident, precum şi că încerca să se hotărască dacă să rămînă sau nu. Începu să aştepte răspunsul într-o stare de mare nelinişte.

*

Lucra din greu în cadrul programului universitar, cu conştiinţa că bursa va lua sfîrşit în mai puţin de o lună. Dorea să rămînă ca să-şi împlinească ambiţia cea mare, şi în acelaşi timp îi era teamă. Această decizie însemna să rămînă fără acte, fără identitate, şi lipsit de orice statut cu excepţia celui de refugiat urmărit de justiţie. Mama şi sora lui vor avea de suferit. Îşi vor pierde probabil slujbele. În România el va fi acuzat şi judecat *in absentia*. Cînd bursa nu va mai fi asigurată, va trebui să schimbe viaţa fără griji a unui cercetător aflat doar în vizită, cu traiul împovărat de sărăcie al unui adevărat exilat: va fi lipsit de bani şi complet singur, corespondenţa îi va fi supravegheată, şi nu va mai avea nici o speranţă să-şi revadă familia. Practic nu va exista nici o posibilitate să-şi găsească o slujbă adecvată sau să urmeze studiile necesare obţinerii atestărilor academice de care avea nevoie pentru a preda.

Cu toate că nu primise decît cîteva scrisori de la Eliade, în ţară credea că poate conta pe sprijinul acestuia. Dacă Eliade l-ar ajuta, se gîndea, atunci sigur s-ar putea descurca. Dacă nu, atunci mai bine ar renunţa. Mai bine să se cufunde în anonimat într-o ţară uitată de Dumnezeu decît să i se şteargă urma printre alte zeci de milioane de refugiaţi trăind în iluzia creată de mitul Occidentului.

La 15 august, a mers să asiste la festivităţile dedicate zilei naţionale a Italiei la Florenţa, însoţit de Mircea Marghescu, văr de-al doilea al Ancăi Giurescu, care terminase nişte cursuri la Sorbona. Înalt, subţire, cu doi ani mai mare decît Culianu, Marghescu aducea puţin cu Lenin, cu barbişonul şi şapca sa de tweed. Cei doi au devenit prieteni şi rivali. Într-o seară, pe cînd se întorceau spre casă pe-un drum pitoresc, văzură un păianjen uriaş care-şi ţesea

pînza deasupra unui şopron aflat într-o vie. În folclorul român şi francez un păianjen în fapt de seară înseamnă noroc. I-au numărat picioarele. Avea doar şapte, ceea ce însemna un noroc ieşit din comun. Marghescu îl trase de braţ – „Să mergem, vei primi răspuns de la Eliade."

Iar acasă a găsit într-adevăr scrisoarea. Era lungă, cu multe explicaţii şi cîteva adrese. În esenţă spunea următoarele : Mă bucur că te gîndeşti să rămîi în Occident. Cred că ai luat o decizie bună. Încearcă să-ţi faci un nume şi pe urmă vom mai vedea[1].

Pentru Culianu acest răspuns echivala cu o calamitate. Fusese gata să-şi schimbe întreaga viaţă bizuindu-se pe încurajările venite din partea acestui om. Eliade îi cunoştea situaţia, ştia cît de strîmtorat va fi în curînd. Păruse să-l atragă cu vagi promisiuni de ajutor şi cuvinte de apreciere. De ce acum, cînd tînărul său emul avea cea mai mare nevoie de el, îi răspundea cu atîta răceală ? Programul bursei lui Ioan era pe punctul de a lua sfîrşit. Era aşadar cel mai nepotrivit moment pentru o asemenea întorsătură.

După cîteva zile de profundă depresie, solicită ca bursa să-i fie prelungită. Între timp, prietenii săi se pregăteau de plecare. După o săptămînă, Marghescu se întoarse de la Perugia la Paris. Anca Giurescu se pregătea şi ea să revină în România împreună cu grupul. Se apropia vremea cînd trebuia într-adevăr să se hotărască.

Dacă rămînea, urma să fie singur. Fără prieteni, fără familie, în curînd fără bani – fără *nimic*. Într-una din ultimele seri înainte de plecare, el şi Anca Giurescu merseră la locul lor favorit, pe unul din parapetele medievale care înconjurau oraşul. El adusese cîrnaţi, brînză şi struguri. Au rupt pîinea proaspătă în timp ce el desfăcea o sticlă de vin roşu. Au toastat în cinstea prelungirii bursei ; guvernul suplimentase fondurile pentru încă o lună – dar i se spusese că e durata maximă ce i se putea acorda.

Ioan îi vorbi despre tatăl său, despre rubedeniile aristocratice care nu mai era de mult decît nişte iubite relicve ridicole, despre visul său. Ce-o să fie dacă lua o hotărîre greşită ?

– Eşti tînăr, spunea ea. Dacă nu i-aş avea pe soţul şi copiii mei acolo, aş face la fel. Ai toată viaţa înaintea ta. Dacă te întorci, lumea nu va auzi niciodată de tine.

1. V. acum textul scrisorii lui Eliade în volumul *Dialoguri întrerupte. Corespondenţă Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*, Iaşi, Polirom, 2004 (n.red.).

O privi cu atenţie.

– Mă aflu într-o situaţie atît de complicată. Nu mai ştiu ce e bine, ce e posibil. Crezi că voi reuşi şi fără Eliade?

Ea tăcu o clipă, privind cum se închega întunericul între crengile răsucite ale măslinilor risipiţi în depărtare. Parfumul florilor uscate, al ţărînii şi al vinului era purtat de briza uşoară a serii.

– Dacă viitorul şi cariera ta depind atît de mult de altcineva, atunci nu mai sînt cariera şi viitorul tău, nu-i aşa?

Urmă o tăcere prelungă scăldată de lumina ce se stingea şi de palidele raze ale lunii ivite pe cer.

În agitaţia ultimelor două zile petrecute împreună, insistase s-o însoţească pentru a cumpăra jucării copiilor; apoi a condus-o la gară la patru dimineaţa. Era singurul prieten pe care-l avusese în Occident, şi a doua persoană din viaţă căreia îi dezvăluise dorinţa cea mai tainică. Şi iată că ea a trebuit să plece.

*

Era încă plecat în mod oficial, încă mai reprezenta cel mai bun produs pe care îl putea oferi o educaţie de tip comunist sau totalitar. A mai locuit încă patru săptămîni în camera de pe Via Cacciatoreal din Perugia. La examenul de la sfîrşitul programului, obţinu treizeci de puncte din treizeci posibile, cîştigînd premiul întîi oferit de universitate şi Bursa de studiu A. Lupatelli. Solicită o a treia bursă de la Oficiul Naţional Italian pentru dezvoltarea ştiinţelor umaniste şi îi fu aprobată. Astfel, deocamdată, problema financiară era rezolvată.

Se gîndea adesea la familie şi la prieteni, simţindu-se extrem de vinovat pentru că plecase fără să-şi ia rămas bun. În acelaşi timp, savura gîndul că se eliberase de presiunile istoriei şi ale familiei. Le scrise scrisori în care cerea veşti, dar răspunsurile întîrziau. Astfel, multă vreme nu a ştiut că Miron suferise o depresie gravă cînd îşi dăduse seama că Ioan nu se mai întoarce, nici că fosta lui prietenă, Sanda Ungureanu, începea o bătălie sortită eşecului cu o boală psihică. Se oţelea pentru încercările ce îl aşteptau, mereu amintindu-şi teoria lui Eliade conform căreia epocile şi întîmplările existenţei noastre repetă, modelează „ordalia destinului". În ianuarie 1973 îi scria lui Şerban despre această încercare: „Dragă Bombănele [Bombănel era alt nume al lui Bulă], (...) Cum vezi, deşi în genunea

neagră a Occidentului, tot mai trăiesc încă. Am şi revolver[1] în buzunar, ca să mă apăr de... prieteni. M-am schimbat mult, Bomb--bănele, de cînd nu ne-am văzut, am devenit un cinic şi un dur.

Viaţa aici este nemaipomenit de ieftină... – e drept, cu toată ieftineala, ispitele sînt atît de mari că de-abia o scot la capăt. Pe undeva (...), sînt ca-n anul I de facultate, dacă mă mai ţii minte, numai ceva mai sărat de stropii vieţii şi mai prudent. Vreau să scriu cărţi şi să citesc cărţi..."

Se mută la Roma, iar traiul deveni din ce în ce mai dificil. Timp de zece zile a stat în micul apartament ocupat de Mario şi soţia sa, Dana. Aveau probleme de nebănuit în vremea logodnei lor, în România. Pentru că se însurase cu o străină dintr-o clasă inferioară, familia lui Mario îl dezmoştenise. Nevasta lui româncă nu muncise niciodată. Absolventă de liceu, luptînd din greu să înveţe italiana, ea se zbătea în propria ei depresie. Pe vremuri avusese multă prietenie pentru Ioan şi la început fusese entuziasmată să-l vadă în Italia. Dar acum ea şi cu Mario nu aveau ce să-i ofere, şi nici el nu le putea fi de nici un ajutor. Oarecum călcîndu-şi pe inimă, Mario îi ceru să se mute.

Încă nu era sigur că va rămîne în Vest, îşi mai dădea puţin răgaz. Aflînd, la o vizită în ţară a Danei şi-a lui Mario, cît de critică îi era situaţia, sora lui îl imploră să se întoarcă. La insistenţele ei, revista *Secolul 20* îi menţinuse postul. În cele din urmă, el îi transmise că nu poate să accepte ideea întoarcerii – deoarece „Nu pot să revin decît victorios".

În disperarea lui, încercă să se călugărească într-o mînăstire din Appia. După trei săptămîni, renunţă să mai caute iluminarea şi să se amăgească în iluzii ; avea nevoie de azil politic. Intră într-un mizer post de poliţie din Roma ca să-şi predea paşaportul românesc. Era un loc extrem de modest pentru acţiunea cea mai semnificativă din viaţa lui. Băiatul introvertit care crescuse sub pecetea moldovenească a iubirii, a destinului însemnat şi a efervescenţei intelectuale nu mai exista.

---

1. Despre revolver a scris, în glumă, şi acasă la Iaşi (preciza mai tîrziu că era unul... cu apă). Cum scrisorile erau toate interceptate şi citite, la procesul aiuritor intentat *in absentia* a fost acuzat de „port ilegal de armă". V. şi *infra*, p. 103 (n. red.).

*

Devenit cetăţean fără ţară, fără acte şi fără identitate, el solicită ajutorul profesorului Bruno Manzoni pe care îl cunoştea. Manzoni l-a găzduit o vreme în apartamentul său din Roma. Pe urmă, în împrejurări care rămîn oarecum misterioase, Culianu s-a mutat la un tînăr arhitect şi soţia acestuia. Era o perioadă extrem de dificilă. Nu mai putea să jongleze cu norocul aidoma unui jucător care, după cum povestea mai tîrziu soţia sa, „poate să-l amăgească şi pe Dumnezeu". Era umilit în mod constant. Într-o fotografie din 1973 apare figura unui om hăituit, purtînd ochelari, îmbrăcat într-un costum ieftin la două rînduri, prea larg pentru trupul slăbit. Privirea nu mai este pătrunzătoare, ci mai degrabă înfricoşată.

În Italia, refugiaţii erau internaţi în lagăre; aveau obligaţia să declare poliţiei lagărului toate activităţile pe care le desfăşurau; erau trataţi cu o brutalitate indiferentă, birocratică. Cînd bursa luă sfîrşit definitiv, rămas fără bani şi fără prieteni, Culianu trebui să se interneze în lagărul de refugiaţi de la Latina.

Situat lîngă Marea Tireniană, lagărul de la Latina era constituit din şiruri sumbre de barăci supraaglomerate şi murdare, aşezate pe un teren necultivat. Culianu împărtăşea soarta tuturor nedoriţilor şi, pentru Occident, a „nespălaţilor" – în general refugiaţi din Est, foşti condamnaţi iugoslavi, ţigani unguri, refugiaţi algerieni – toţi oameni lipsiţi de relaţii sau posibilităţi. Putea părăsi lagărul doar în timpul zilei şi doar ca să meargă la lucru. A reuşit să facă rost de nişte meditaţii de engleză şi de o slujbă de spălător de vase, sau „pescuitor de perle", cum i se mai zicea. Mîncarea îi ajungea cît să nu moară de foame. Îşi cumpărase un pulover larg de la o piaţă de vechituri şi dosea mîncarea strecurînd-o sub el. Noaptea îşi punea cele cîteva lire sub perna de campanie şi adormea în zgomotul „camarazilor" care-şi ascuţeau cuţitele şi spuneau glume grosolane despre hîrjonelile cu femeile din lagăr.

Cît de departe erau plimbările idilice din serile petrecute cu Anca Giurescu în Perugia! Îi scria lui Şerban: „Dragul meu, îţi scriu cu bănuiala că te-ai întors *acasă* [după vacanţă – s.n.]. De mult sufletul meu... nu mai cunoaşte cuvîntul ăsta şi nici un cuvînt familiar. [Eu] ...am îngheţat în tăcerea şi frămîntarea mea... Scriu din perspectiva foarte literaturizantă a unui viitor în care eu, cu preţul sîngelui, voi fi «izbîndit» în lume, acceptînd ispita demiurgului

de a-mi da puteri asupra unui domeniu al existenţei. (...) Cu toate acestea, zic cu Eminescu, n-am «nici metalul demònilor în vine/ Nici pacinica răbdare a omului de bine». (...) Ce mai face Chubby ? ... El dădea totul într-un sacrificiu etern. Ultima oară cînd l-am văzut predica într-un bar – minunată incongruenţă ! ... Mi-e tare dor (...), el îmi lipseşte cu precădere – mi-a dat tărie vreme de doi ani. Dintre toţi, el singur se va pierde în lumină... va dispărea liniştit, firesc... Poate şi eu voi obţine liniştea pe care o rîvnesc..." Dorin („Chubby") Zaharia va muri tînăr peste doar cîţiva ani.

Veştile proaste de acasă aveau să-i accentueze starea depresivă. În ţară, urma judecarea şi condamnarea la şase ani de închisoare pentru crima de „denigrare a statului." Din cauza plecării lui, sora sa fusese concediată din postul de asistentă universitară la Catedra de literatură comparată a Universităţii din Iaşi. Mama lor se pensionase doar cu puţin timp înainte de a fi şi ea înlăturată. Prietenii familiei erau avertizaţi să rupă legăturile cu ei. Unii jucau desigur rolul de informatori. Ioan îi scria lui Tess, la începutul lui 1973 : „Nu te pot sfătui să fii supusă. Ştiu că nu vei fi. Dar gîndeşte-te la cariera ta. Sînt un muncitor îndîrjit, şi ştiu că în cele din urmă credinţa noastră, inteligenţa şi bunătatea vor învinge."

Trebuind să rabde foame şi frig, lipsit de bani, simţea că-şi pierde însă şi ambiţia. Nu-i mai păsa dacă este noapte sau zi, rămînea ore întregi culcat în baraca sordidă. Într-o noapte, a regăsit în bagaje pumnalul oriental moştenit de la tatăl său. A purtat lama rece de-a lungul încheieturii de la mîna stîngă, a retras-o şi apoi a străpuns vena. După cum povestea Mircea Marghescu, şi-a făcut tăieturi pe ambele antebraţe. „A fost cumplit. Mi-a arătat cicatricele. Îşi tăiase încheieturile şi interiorul antebraţelor pînă la cot cu tăieturi adînci, prelungi. O făcuse temeinic, aşa cum îi sta în obicei." Cu braţele şiroind de sînge, Culianu se întinse pe pat şi adormi. Visă o strălucitoare livadă de portocali, şi o frumoasă fată blondă care-i făcea semn. Pentru că nu-şi turnase apă caldă pe răni, sîngele se închegase încet şi oprise hemoragia. Se trezi cu mintea limpede şi calm. În următorii zece ani, în toate fotografiile în care poartă mînecă scurtă se văd feşele elastice care îi maschează cicatricele. N-a uitat niciodată fata blondă din viziunea sa.

*

Culianu petrecu opt luni în lagărul de la Latina înainte de a primi statutul oficial de refugiat conform Convenţiei de la Geneva din 1951. Îşi cheltui ultimii bani într-o afacere dubioasă pentru procurarea unui paşaport internaţional Nansen, „roz şi subţire ca petala unui trandafir de mai". Găsi de lucru într-o echipă de cercetare a legislaţiei muncii pentru Institutul European de standardizare a legislaţiei muncii. Apoi se angajă ca secretar la Universitatea din Roma. Pe cînd se afla acolo observă un anunţ pentru studii postuniversitare şi un post de asistent în istoria religiilor la Universitatea Catolică „del Sacro Cuore" din Milano. Se înscrise la Universitatea Catolică pentru acest concurs.

Îi explică severului şef de personal că nu avea alte documente de identitate în afară de paşaport. Pentru că era refugiat nu avea nici o atestare a pregătirii sale academice. Iar domeniul istoriei religiilor era interzis în ţara de unde venea.

Bărbatul clătină din cap. Mai văzuse şi pe alţii în situaţia lui Culianu, care încercau să se realizeze în Occident după privaţiuni suferite în Est. După experienţa pe care o avea, socotea că este inutil.

– Ai plătit taxa de înscriere deja? îl întrebă.

– Da.

– *Poveraccio!* Bietul de tine. Păi, dacă tot ai plătit, intră şi dă examenul.

Peste două săptămîni, Culianu primea o scrisoare în care era felicitat şi i se oferea postul de asistent şi o bursă. S-a întors la şeful de personal.

– Ce se întîmplă? M-ai minţit data trecută?

– Nu.

– Dar ai luat notele cele mai mari!

Luase notele maxime la cinci din cele şase discipline de istoria religiilor.

– Tot nu am acte, spuse.

Bărbatul reflectă o clipă.

– Trebuie să vorbeşti cu *il professore*. Este singurul care te poate ajuta.

Il professore era Ugo Bianchi, un cărturar vestit mai cu seamă pentru cercetările lui în domeniul gnosticismului.

– Sînt foarte impresionat, i-a spus profesorul. Faptul că ai ajuns la asemenea cunoştinţe muncind de unul singur este absolut incredibil. Cu toate acestea, nu poţi să predai dacă nu ai făcut toate studiile.

– Nu pot să continui studiile dacă nu am bani. Şi nu pot cîştiga bani dacă nu predau.

Bianchi l-a ajutat pe Culianu să urmeze programul postuniversitar şi să lucreze, predînd, în regim de colaborator la început, la Departamentul de ştiinţe religioase. I-a aranjat o bursă de trei ani pentru a studia teologie biblică şi non-occidentală – şi indianistică în primul rînd –, limbile greacă şi ebraică. În multe privinţe, Bianchi a devenit mentorul pe care Culianu sperase să-l afle în Eliade. Sub îndrumarea sa, el a învăţat metodele şi a obţinut competenţele unui profesionist occidental al istoriei religiilor. Această tutelă a fost poate în acelaşi timp o binecuvîntare şi un pas înapoi, deoarece metodele lui Bianchi începuseră să fie depăşite: bazîndu-se mai mult pe adunarea de fapte esoterice, el dădea prea puţină atenţie aspectelor teoretice. Dar Culianu avea să le fie veşnic recunoscător, atît lui cît şi decanului de studii al universităţii, Giuseppe Lazzati, precum şi şefului Departamentului de ştiinţe religioase, Raniero Cantalamessa, pentru bunăvoinţa de a-i fi oferit această şansă. Pentru el, era un dar ceresc. În doar cîteva luni, trecuse de la tentativa de sinucidere dintr-un lagăr de refugiaţi la o bursă care îi asigura postul de asistent universitar la o mare universitate din Occident.

8

Chicago, Paris şi Mircea Eliade

...acum îmi dau seama că noi am fost cu toţii eroii unei cărţi frumoase – voi încerca şi eu s-o scriu vreodată, dar nu va fi aceeaşi, fiecare dintre noi va încerca poate s-o scrie, dar nu va fi CARTEA.

I.P. Culianu,
Scrisoare către Şerban Anghelescu
26-27 octombrie 1973

În timp ce în preajmă, în amfiteatre şi pe străzi, atmosfera se înfierbîntase din cauza tulburărilor studenţeşti, Culianu a plonjat cu aviditate în lectura filozofilor Renaşterii, în primul rînd a lui Marsilio Ficino, Pico della Mirandola şi Giordano Bruno, în bibliotecile cele mai bune ale lumii, inclusiv cea a Vaticanului. Cînd mergea spre Vatican trecea în fiecare zi pe lîngă statuia ridicată pe locul unde, în 1600, Bruno fusese ars pe rug de către Biserică. Acesta devenise locul tradiţional de întîlnire a anarhiştilor.

Se concentra asupra magiei Renaşterii, şi fuma ţigară după ţigară ca să rămînă treaz în lungile nopţi petrecute în compania acelui straniu călugăr dominican, defăimat şi excomunicat, pe nume Giordano Bruno. Ce emoţie să citească din nou tratatele lui Bruno, în versiunile originale, în latină şi italiană!

Autoritatea lui Bruno în *mundus imaginalis* – lumea precisă a simbolurilor metafizice – l-au făcut un vorbitor şi gînditor harismatic al sfîrşitului de secol al XVI-lea. Era specializat în „arta memoriei", vechea tehnică grecească de memorare a discursurilor lungi prin asocierea părţilor acestora cu dispunerea camerelor într-o casă bine cunoscută. În vremurile cînd nu existau teleprompetere, oratorul îşi

ţinea discursul străbătînd camerele din mintea sa şi scoţînd pasajele asociate cu fiecare imagine.

Însă, în loc de casă, Bruno relata că memorase mai mult de o sută de simboluri astronomice, astrologice, precum şi specific egiptene, pentru a construi o arhitectură complexă, mistică, a memoriei. Cel care învăţa acest fel de magie devenea pentru Bruno un „adept", adică iniţiat într-o lume superioară. Folosind această cunoaştere, spunea el, un magician îşi putea proiecta voinţa pentru a seduce o iubită sau chiar pentru a captiva o populaţie întreagă. *Cum* era posibil acest lucru era misterul pe care îl explora Culianu.

Interzis în Italia, Bruno a influenţat viaţa de la curtea Angliei şi arhitectura Teatrului Globe al lui Shakespeare. Culianu compara magia lui Bruno cu activitatea contemporană a agenţilor publicitari, a firmelor de relaţii cu publicul, a grupurilor care controlează schimbările politice şi a propagandiştilor, explorînd astfel resorturile psihologice ale societăţii mediatice occidentale de care lua cunoştinţă întîia oară. Aceşti experţi încercau să manipuleze subconştientul colectiv într-o manieră pe care Bruno o studiase în profunzime. Tehnicile lui Bruno funcţionau, sau cel puţin oamenii credeau aşa, ceea ce revenea la acelaşi lucru ; după experienţa engleză, Bruno a fost invitat şi de regele Franţei şi în cele din urmă executat din raţiuni nici pînă astăzi bine cunoscute.

Reîntîlnirea lui Culianu cu lumea de semne a lui Bruno îl cufundă tot mai adînc în studiul relaţiei dintre religie şi putere, în cercetarea modelelor care acţionează în istorie şi-a punctelor de criză pe care le vedea conturate – chiar dacă schematic – în astrologie, precum şi în cercetarea extrem de variatelor modalităţi în care poate fi manipulată o populaţie. În scrisoarea trimisă lui Şerban la Bucureşti în octombrie 1973, făcea aluzie la descoperirile sale şi la „actuala «reuşită» socială..., – pentru care am plătit un preţ de tulburare mai mare decît un om ca mine putea îndura". Şi continua, vorbind despre „singurătatea infinită care m-a înconjurat..., intrînd în mişcarea dialectică a vinei şi a libertăţii şi a destinului... Pe de o parte", spunea el, „mă văd un om ca toţi ceilalţi, timid, firav, sensibil, suspicios, plin de meschinării. Pe de alta, toate aceste disperări sînt chinul a «ceva» ce zace încă neexplicat, nedesfăşurat în mine : o cunoaştere uriaşă şi o putere asemenea, care nu sînt ale mele..."

Puţini sînt cercetătorii care, înaintea lui, au înţeles valoarea unora dintre tratatele lui Bruno, cum ar fi cel *Despre compunerea*

imaginilor, semnelor şi ideilor. Printre ei, Frances Yates, de la Universitatea din Londra, a scris în *Arta memoriei* cîteva texte extrem de interesante, încercînd să explice tehnicile lui Bruno. Contribuţia lui Culianu va consta, printre altele, în aplicarea artelor magiei şi ale „determinărilor" psihologice la statul secolului XX. El consideră statul occidental ca pe un Stat Vrăjitor, fondat şi influenţat de aceleaşi principii de împlinire emoţională practicate de Bruno. Dar studiul magiei renascentiste l-a determinat pe Culianu să se revolte împotriva unui construct *unic* al realului, nu numai de tip comunist, ci şi occidental. El a examinat tehnicile publicitare occidentale care penetrează viaţa imaginativă a indivizilor. Ce este un gînd? întreabă el. Cum sînt manipulate gîndurile proprii sau ale altora? Şi află răspunsuri uimitoare în textele obscure, vechi de cinci sute de ani, ale unui magician şi filozof ars pe rug.

*

La Milano, Culianu locuia într-o pensiune de pe Via Necchi, împreună cu vreo alţi zece sau unsprezece absolvenţi cu care se împrieteni. Privirea lui pătrunzătoare nu trecea neobservată, dar nici nesiguranţa şi neliniştea. Cel mai apropiat îi deveni Gianpaolo Romanato, descendent al unei familii bogate, care avea aceeaşi zi de naştere cu Miron Bogdan şi, mai tîrziu, Hillary Wiesner – 17 august.

Romanato îşi amintea „mersul iute şi nervos" al lui Culianu, precum şi sacoul din pînză subţire care îi era şi palton pe vreme rece şi haină de costum: „Cînd ne-am cunoscut, Culianu avea trăsăturile unui om care suferise, şi era palid din cauza malnutriţiei. Nu am întîlnit pe nimeni altcineva care să aibă tenacitatea şi capacitatea lui de a îndura suferinţa, de a o interioriza pînă la a o transforma în temei al existenţei. Era o determinare uriaşă, ca în exerciţiile sale de yoga, de condiţionare mentală... Era în stare să studieze cincisprezece sau şaisprezece ore zilnic fără întrerupere... Nu avea nevoie să-şi ia notiţe; totul era în mintea lui."

Din 1973 pînă în 1976 Culianu şi Romanato au locuit împreună, au mîncat împreună în fiecare zi, au glumit şi au trăit o viaţă marcată de fraternitatea care se iveşte între doi tineri împărtăşind o intensă muncă intelectuală; amîndoi studiau cu burse oferite de universitate. La sfîrşit de săptămînă, Culianu deveni oaspetele obişnuit al casei lui Romanato din Padova. Era adesea invitat acasă şi de

alţi prieteni italieni, cuprinşi de mare simpatie pentru un coleg neobişnuit, părînd împovărat cu secrete sumbre pe care însă nu le împărtăşea nimănui. Culianu era un musafir plăcut, cu un dar special în a-şi face gazdele să se simtă bine. Transforma un simplu week-end într-o aventură a descoperirii de sine, minunîndu-se de ciudate coincidenţe şi vorbe de duh care pentru el mărturiseau despre logica profundă a universului. Cu toate acestea, nimeni nu putea spune că l-ar fi cunoscut cu adevărat şi nimeni nu ştia ce fel de viaţă lăsase în urmă.

Profesorul Ugo Bianchi era şi el extrem de atras de personalitatea sa. „Îmi amintesc de rapiditatea pe care o avea în a-şi exprima gîndurile în scris în mai multe limbi : în franceză, în română desigur, şi în italiană", spunea mai vîrstnicul cercetător. „Gîndea, şi în acelaşi timp scria. Ideile apăreau expuse într-o formă cursivă, absolut ordonate, logice. L-am invidiat întotdeauna deoarece eu însumi scriu cu extremă dificultate." Adoptînd italiana grandilocventă a mentorului său, Culianu i-a adus şi în felul acesta un constant omagiu, în tot cursul vieţii sale.

Şi-a mai făcut mulţi prieteni italieni, precum asistenţii Giovanni Casadio şi Mario Lombardo, care, ca şi Romanato, îşi aminteau de schimbările bruşte de dispoziţie ale colegului lor. Romanato spunea : „Rîdea foarte puţin, cu toate că aveam doar douăzeci şi trei de ani şi eram încă nişte băieţandri. În schimb, îmi aduc aminte de ore întregi de tăcere, de izolare, chiar şi cînd se afla la un bar sau o cafenea. Se retrăgea în sine, cu capul plecat, uşor înclinat într-o parte. Era o tristeţe bruscă şi profundă, o atît de mare melancolie..., atît de neaşteptată."

*

Faptul că fugise din ţară îl făcea să simtă mereu frica. „Sufeream de toate simptomele acelei paranoia care-i caracterizează pe refugiaţii recenţi", vorbea un personaj al său dintr-o naraţiune pseudo-poliţistă plasată în perioada Renaşterii, „şi era un fapt comun să aud în spatele meu paşii agenţilor secreţi pe cînd treceam pe lîngă proxeneţi şi vînzători de droguri din *stazione* de pe lîngă Pensione Cavalari"[1]. Prietenii au observat că privea mereu în urmă pe cînd

1. Ioan Culianu şi Hillary S. Wiesner, *Jocul de smarald*, manuscris nepublicat, 1987, p. 2.

străbăteau străzile din Milano. Îl tachinau: „Giovaninno, nu eşti atît de important ca Bucureştiul să trimită pe cineva să te omoare."

Uneori îşi petreceau timpul prin baruri, jucînd popice, şi în muzee, studiind arta italiană. Dincolo de toate acestea, Culianu părea să se simtă mai acasă în secolul al XVI-lea decît în propriul său timp. Printre tablourile sale preferate se numărau *La Vergine delle Rocce* a lui Leonardo da Vinci (despre care a scris în revista *Aevum*) şi faimoasa pictură a lui Botticelli, *La Primavera*. Devenise expert în artă religioasă medievală şi renascentistă, desfătîndu-se cu codurile şi misterele pe care le descifra în enigmaticele siluete ale lui Botticelli. Îl fascina în special figura Venerei aflată în centrul compoziţiei *La Primavera*, deoarece semăna mult cu cea pe care o visase în noaptea cînd îşi tăiase venele.

Primul dintre vechii prieteni care vizită Italia, în iunie 1974, fu Radu Popa. Găsi un Néné extraordinar de schimbat – prietenos ca întotdeauna, dar zgîrcit cu timpul pe care părea dornic să-l afecteze doar studiului. În timp ce Radu vizita zonele turistice, vărul său de-al doilea citea în biblioteca Vaticanului. Chiar şi pe căldura toridă a verii, Néné purta un costum negru şi cravată. Bibliotecarii de la Vatican îl numeau respectuoşi *Professore*. Era însă evident că Ioan era extrem de singur. Îl îndemnă pe Radu să rămînă. „Voia să rămîn şi eu; spunea că e uşor. Dar i-am observat teama, şi faptul că privea tot timpul înapoi peste umăr."

*

În 1974, la sfîrşitul verii, Mircea Marghescu îi scrise lui Culianu de la Paris, oferindu-se să-l ducă la Eliade. Aidoma eroului unui poem cavaleresc, Culianu trecuse prin „încercările destinului" şi cîştigase dreptul de a-l vedea pe maestrul înţelept. În septembrie, Culianu plecă la Paris şi îl sună pe profesorul Eliade. Fu invitat la locuinţa din Place Charles Dullin, unde familia Eliade îşi petrecea verile încă de la sfîrşitul anilor cincizeci.

Eliade îl întîmpină cordial, nu cu căldură, ci cu un interes politicos. Era deja un bărbat vîrstnic, cu o constituţie delicată, cu chelie, cu barbă, purta ochelari cu rame negre de baga, fuma pipă. Rămăsese doar puţin din tînărul Adonis, cutezător şi pasionat, al tinereţii petrecute în India. Îi ceru lui Culianu să-i vorbească despre studiile şi scrierile sale. Cînd vizita luă sfîrşit, Culianu îi puse

întrebarea care îl preocupa în mod esenţial: „Domnule profesor, credeţi că aş putea veni la Universitatea din Chicago?"

„Da, desigur. Putem aranja."

În timp ce ieşeau, Culianu se opri la uşa din faţă. Arăta ca un om căzut în transă. Se legăna înainte şi înapoi, şi repeta precum o mantră cuvintele: „E un şaman, e un şaman, e un şaman."

„Ai grijă. Eliade spune întotdeauna mai întîi da", îl avertiză Marghescu, tachinîndu-l. „N-o să facă nimic."

Culianu se întoarse spre el cu o privire goală, neîncrezătoare, ca şi cum prietenul său ar fi fost cel mai ignorant om de pe pămînt.

*

După întîlnirea de la Paris, Culianu a revenit la Milano plin de entuziasm şi optimism. Peste numai o săptămînă, începuse deja să aştepte de la mentorul său scrisoarea care să-i anunţe debutul unei alte ere în existenţă. Nu numai că-l cunoscuse pe omul care orienta lumea în căutarea sensurilor profunde ale religiei şi istoriei, dar acesta îl *invitase* să lucreze la cel mai important institut de studii religioase din lume. Italia era încă doar o ţară mică, al cărei mediu academic era dominat de o stîngă neprietenoasă şi lipsită de o perspectivă mai largă. Statele Unite erau cu totul altceva – un loc plin de energie, duritate, iconoclasm, un spaţiu făcut pentru libertate, în care dominau mass-media şi banii – un loc pentru care *el era făcut*.

Nu uitase ceea ce îi spusese Marghescu. Dar prietenul lui nu ştia că el îl mai întîlnise de-atunci pe Eliade şi în alte ocazii. Scînteia, cu totul specială, se produsese. În 16 septembrie 1974, Eliade nota în jurnalul său despre o cină luată împreună cu Ioan Culianu la un restaurant chinezesc din Paris, prelungită în discuţii: „Am stat de vorbă pînă tîrziu în biroul meu." Vîrstnicul savant era în căutarea unui tînăr urmaş care să-i continue munca, astfel că dorinţa de a dezvolta relaţia lor devenise reciprocă. Iar tînărul cercetător începuse, poate, pe de altă parte, să observe fisurile din opera lui Eliade. I se întîmpla deseori maestrului să nu-şi argumenteze cu dovezi suficiente teoriile grandilocvente şi de mare generalitate, dîndu-le un aspect speculativ în lumina teoriilor noi. Culianu începuse să bănuiască faptul că opera savantului era pe alocuri mai mult una de popularizare decît fondată pe o gîndire originală. O dată cu

acumularea tot mai temeinică a cunoştinţelor de istoria religiilor, Culianu simţea că îşi poate construi propria poziţie. „Eliade deveni doar un om, un om mare, dar pe care Culianu începu să-l înfrunte de pe poziţii egale", îşi amintea Gianpaolo Romanato.

Săptămîni de-a rîndul Culianu aşteptă zadarnic. Îi trimise lui Eliade eseul său „Soarele şi Luna în folclorul românesc", un mod delicat de a-i aminti promisiunea. Pentru el era de neînţeles cum cineva poate face o asemenea ofertă ca pe urmă să o uite. Tensiunea aşteptării era cu atît mai mare cu cît prima carte pe care şi-o proiectase pentru a obţine un post de titular la Universitatea Catolică era o monografie despre Eliade, iar aceasta depindea de invitaţia la Chicago.

*

Cîţiva dintre prietenii săi au afirmat că o vreme Culianu ar fi adoptat idei de extremă dreaptă în timpul exilului. Era impresionat de Mussolini şi Salazar, dictatorul portughez pe care îl admirase şi Eliade. Copilăria lui Culianu fusese marcată de educaţia totalitară care „a fost bună doar pentru crearea de eroi", îi spunea el lui Romanato; revolta sa împotriva eroilor dubioşi de stînga l-ar fi condus poate o vreme spre dreapta. În Milano vizitase, ca mulţi alţi compatrioţi, un centru cultural „naţional" condus de un personaj enigmatic şi bogat pe nume Iosif Constantin Drăgan. Drăgan a fost acuzat în *Panorama*, cel mai important săptămînal italian de comentarii politice, de a fi fost membru al Gărzii de Fier şi de a avea legături strînse cu regimul Ceauşescu. Centrul oferea o bibliotecă plină de scrieri gardiste pe care Culianu le-a cercetat spre a înţelege mai bine o perioadă complet străină de educaţia lui comunistă, însă legată strîns de trecutul familiei sale şi al mentorului său.

În acest timp, în Chicago, Mircea Eliade era preocupat de catedra şi scrierile care îi creaseră un public mondial. Printre prietenii şi invitaţii săi şi ai soţiei sale se număra şi tînărul Mircea Marghescu, venit la universitate ca asistent la Catedra de literatură comparată. Din cînd în cînd Marghescu îl întreba pe Profesor cînd are să-l invite pe Culianu. Eliade spunea că are să o facă în curînd. După mai multe săptămîni, Marghescu îi atrase atenţia Profesorului că deoarece este prea ocupat, pur şi simplu nu are timp să rezolve această chestiune, şi se oferi el să aranjeze *pro forma* numirea lui Culianu pentru studii postdoctorale. Eliade îşi dădu consimţămîntul.

La sfîrşitul acelei toamne, Culianu primi scrisoarea la care rîvnise atît – era o invitaţie pentru semestrele de iarnă şi primăvară ale anului 1975, în calitate de cercetător la Divinity School a Universităţii din Chicago. Pentru un tînăr care pînă recent fusese doar un absolvent lipsit de mijloace, alungat dintr-o ţară mică şi despotică, era un eveniment extraordinar. Nu numai că era pe punctul de face parte din corpul profesoral din Milano, predînd istoria religiilor, dar iată că fusese invitat de eroul său să meargă la Chicago pentru a fi asistentul său special.

Încă o dată avionul îl purtă către o lume nouă la care visase ani de-a rîndul, ducînd cu el acum ceva mai mult decît o valiză veche, nişte cămăşi şi cîteva cărţi. Sosirea lui la aeroportul O'Hare din 1975 se deosebea radical de coborîrea în Roma însorită din iulie 1972. Avionul ateriză cu mare zgomot, străbătînd o pătură de nori negri, izbit de vîntul arctic umed şi rece. Pe drum nu mai avu norocul să poarte o conversaţie animată cu o frumoasă profesoară, în schimb fu întîmpinat cu destulă asprime de un Marghescu decis să preia controlul în legătură cu soarta tînărului său prieten, pe care îl ajutase într-un moment atît de important. În loc să ia trenul spre un oraş italian pitoresc, au mers cu maşina închiriată a lui Marghescu pînă la un apartament aflat la colţul străzilor 57 şi Cornell. Iar în locul unei burse guvernamentale, se va trudi aici să economisească fiecare bănuţ, într-un decor ce-i părea teribil de străin, din Cartierul de Sud al oraşului Chicago.

În Italia găsise o francheţe şi o căldură tipic latine, chiar dacă oamenii nu ştiau mai nimic despre ţara lui. În Chicago află o Universitate înfiinţată de bogătaşi puritani, rece şi preocupată de sine, avînd ambiţia de a deveni prima în lume în privinţa cercetării şi erudiţiei. „Este extrem de plictisitor", avea să-i scrie prietenului său Romanato. „Universitatea din Chicago este la ora actuală cea mai bună din SUA. Taxe extrem de mari, profesori care nu se arată, studenţi puţini, şi toţi speriaţi. Dar adevărul e că *îmi place aşa cum este*." La începutul şederii sale, Chicago fu îngropat sub unul dintre cele mai cumplite viscole din cîte se pomeniseră, cu troiene ce atingeau un metru şi jumătate şi care au întrerupt toate legăturile cu lumea dinafară.

Iată-l aşadar în lumea nouă – şi în pragul uşii deschise spre cabinetul lui Eliade de la Meadville Seminary de pe strada 57. Blînd şi iubit, Eliade era numit Maestro de mulţi dintre cei care-l cunoşteau

în campus. Nu folosea limuzina pusă la dispoziţie de universitate. Cina în fiecare seară la Quadrangle Club al facultăţii, deoarece soţia sa, Christinel, nu gătea. Profita de neatenţia ei pentru a-şi amesteca păhărelul de scotch cu whiskey de secară. Ajuta pe mai toţi cei care-l solicitau, mai ales pe tinerii din ţara lui de baştină. Odată, la uşa lui Eliade se ivise un tînăr călător bărbos şi murdar, lefter, cu o ghitară sub braţ. Viitorul editorialist la National Public Radio şi scriitor, Andrei Codrescu, fusese astfel luat şi el sub aripa protectoare a maestrului.

O asemenea generozitate părea sfîntă celor care o cunoşteau, şi izvora dintr-o viaţă trăită în adevărat pelerinaj spiritual. De la călătoria de tinereţe din India în căutarea misterelor practicii yoga, la exilul şi celebritatea din SUA, Eliade şi-a construit o carieră care era „un microcosmos al pelerinajului acestui secol printre speranţe extravagante, visuri şi teroare", după cum nota odată un scriitor în *New York Times Book Review*. Obligat să părăsească România din cauza presupuselor legături cu Garda de Fier, Eliade lăsase în urmă tot ce îi era drag şi nu a mai avut niciodată ocazia să îşi revadă mama şi tatăl. Această experienţă i-a marcat gîndirea, aşa cum o regăsim exprimată în peste cincizeci de lucrări de istoria religiilor, precum şi în eseuri, scrieri autobiografice şi ficţiune.

Cu toată evoluţia fericită a destinului său, un punct sensibil pentru Culianu era să i se amintească dimensiunile reduse pe care le-aveau deocamdată propriile-i realizări. În jurnalul publicat al lui Eliade referitor la perioada respectivă, Culianu apare menţionat de trei ori în descrierea unor cine la care participaseră şi alţii. O însemnare din 16 februarie explică greutăţile pe care tînărul le are de înfruntat: „Lui Culianu i-ar plăcea extrem de mult să îmi urmeze cursurile, dar pentru moment nu am decît seminarul despre indo-europeni..." De-a lungul lunilor martie şi aprilie Eliade a notat că s-a întîlnit cu Culianu doar de două ori – o dată la o cină cu mai multe persoane, şi altă dată cînd Culianu îl ajuta „să pună ordine în cărţi". În 10 mai 1975, spre sfîrşitul perioadei pe care Culianu o avea de petrecut la Chicago, încrederea lui Eliade era definitiv cîştigată: „La ora unu Culianu este deja în camera de zi în mijlocul unei grămezi de dosare pe care le-a înşirat peste tot. S-a apucat să-mi îndosarieze o parte din corespondenţă. Ne revedem peste trei sau patru ore şi sper să avem timp să şi discutăm mai mult. A venit la Chicago cu intenţia de a lucra cu mine. Ne-am întîlnit deja de

multe ori, dar nu am avut încă ocazia să discutăm serios." După trei luni petrecute la Chicago, Culianu nu avusese încă „ocazia să discute serios" cu omul pe care venise de atît de departe să-l vadă. Eliade nu îl ţinea la distanţă în mod intenţionat, dar faptul că îl invita, iar apoi îl ignora, trebuie să-i fi părut un joc răutăcios.

De mai multe ori în iarna aceea, Culianu i-a scris emoţionat lui Romanato despre viaţa în Statele Unite, relatînd despre „experienţe decisive şi interesante cum nu mai trăise pînă atunci". Cunoscuse „oameni importanţi", spunea, iar Chicago i se părea „cu totul diferit de oraşele europene. Acestea par nişte biete vizuini faţă de Chicago. La televiziune sînt 40 de canale, dintre care cinci din Chicago, şi cea mai mare bibliotecă, cel mai înalt zgîrie-nori, cel mai mare magazin de jucării din întreaga lume, ca să nu mai vorbesc despre tumultul afacerilor cotidiene care depăşeşte tot ce mi-am putut imagina vreodată."

Fireşte, viaţa de zi cu zi nu era lipsită de greutăţi. Nu putea să viziteze locuri mai îndepărtate deoarece nu avea bani, aşa că trudea din greu, „citind pînă la opt-zece ore pe zi". Era atît de sărac încît îşi gătea singur în loc să ia masa în oraş cu Marghescu. Mergea pe jos o distanţă considerabilă spre sudul oraşului pînă la un angrosist aflat lîngă faimoasele fabrici de conserve din Chicago, economisind astfel cîţiva cenţi pentru o porţie de ficat care nu era întotdeauna proaspăt. Marghescu îşi luase dreptul să-i dea tot felul de sfaturi mai tînărului său prieten care încă mai avea probleme cu engleza vorbită; se certau adesea din cauza banilor. Una din aceste discuţii s-a purtat în jurul unei sticle cu suc de portocale. Culianu îl suspectase pe prietenul său că a luat-o. „Ar fi trebui să fie amuzant, dar nu era", îşi amintea Marghescu. „A fost cumplit cum ne-am purtat unul cu celălalt." În ultima zi, Culianu fu surprins de o aversă de ploaie în drum spre Christinel Eliade de la care voia să-şi ia rămas bun. Ea i-a spus să-şi scoată hainele ude, şi a observat că şosetele şi cămaşa îi erau rărite şi într-o stare proastă. A insistat să le arunce, dîndu-i nişte haine de-ale soţului ei. O ultimă scrisoare, de data asta cam descurajată, către Gianpaolo Romanato, se încheia cu cuvintele: „Am întîlnit doar puţini oameni adevăraţi pînă acum, astfel că mă voi întoarce bucuros în iunie cu «gloria» de a fi studiat cu Profesorul Eliade."

Chiar dacă nu scutită de dezamăgiri, prima lui călătorie în Statele Unite putea fi socotită un succes. Se întoarse în Italia cu material suficient pentru monografia plănuită. Cîştigase acces la dosarele

mentorului său, chiar dacă nu pătrunsese în intimitatea gîndurilor sale (lucru cu care nimeni nu se putuse lăuda vreodată), şi se făcuse util punînd puţină ordine în haosul scrierilor unui autor atît de prolific. Îşi perfecţionase engleza. În comparaţie cu prietenii săi europeni, reuşise să facă multe lucruri într-o perioadă relativ scurtă. Cu toată lipsa banilor, călătoriile îi lărgiseră cercul de cunoştinţe în lumea întreagă, lucru nu uşor de obţinut chiar de către savanţi mai în vîrstă şi cu mai multe resurse. Pentru un tînăr de douăzeci şi cinci de ani, recent refugiat, aceste triumfuri nu erau de ici-de colo.

În mai s-a întors la Milano. În iunie şi-a luat primul doctorat; devenea *dottore in lettere* şi istoria religiilor la Universitatea Catolică, obţinînd *summa cum laude*. Ca asistent al lui Ugo Bianchi, renunţase la studiile de indianistică şi începuse explorarea unei noi zone în teza sa *Gnosticismo e pensiero contemporaneo: Hans Jonas*. În profesorul Jonas de la New School for Social Research din New York, Culianu a aflat un alt mentor. Acest savant mai în vîrstă, iconoclast, dar respectat în lumea academică, era în căutare de aplicaţii noi într-un domeniu apropiat lui Culianu – rebelele secte gnostice secrete.

După ce şi-a petrecut vara la Milano lucrînd la cartea despre Eliade, în septembrie Culianu a plecat la Lancaster, în Anglia, ca să ţină o conferinţă la al XIII-lea Congres al Asociaţiei Internaţionale de Istoria Religiilor. Era prima dată că un public numeros de specialişti îi audia ideile despre modelele credinţei.

Tot în această perioadă, la îndemnul prietenului său Romanato, începu să vorbească despre distrugerea libertăţii de gîndire în România. Astfel, în noiembrie scrise un eseu intitulat „Exil" şi îl publică în *Limite*, importantă revistă a emigraţiei de la Paris. Satirizînd laşitatea Securităţii, el spunea că nu există cale de întoarcere în România în absenţa unei schimbări radicale. Acest eseu, împreună cu altele, au fost citate în numeroase atacuri ale lui Arthur Silvestri, scriitor aservit Securităţii. În 1975 mai scria recenzii despre V. Voiculescu, Constantin Noica sau Mircea Ciobanu – despre cărţi care, cu tot caracterul lor subversiv, fuseseră totuşi publicate sun regimul Ceauşescu. Criticile sale politice, ca şi opera sa savantă, utilizau un limbaj complex şi sugestiv, menit unui cititor specializat.

La 10 noiembrie 1975 Eliade i se adresa cu multă căldură în legătură cu doctoratul şi succesele recente: „Cele mai sincere felicitări pentru *Summa cum laude*! ...Pentru mine este stenic şi

reconfortant să asist, chiar din depărtare, la un şantier multiform şi febril, aşa cum îţi stă bine D-tale (şi aşa cum *trebuie* să fie şantierul oricărui expatriat responsabil, mai ales român!). Mă bucură tot ceea ce faci şi ce ai de gînd să faci în anul care vine." „Şantierul multiform şi febril" avea în plan trei mari proiecte – monografia lui Culianu despre Eliade, lucrarea despre rolul religiei în lumea contemporană, şi cea despre savantul cercetător al gnosticismului Hans Jonas.

*

În 1976, şederea în Italia devenise o sursă de permanentă nelinişte. Misterioase dispariţii ale unor ziarişti şi judecători, scenarii pe care italienii le etichetau drept *fantapolitica* sau politică fantastică, frecventele demonstraţii studenţeşti, precum şi ascensiunea unor forţe de stînga violente înăuntrul şi în afara campusurilor îi creau o stare de disconfort. Bazîndu-se pe reputaţia sa în creştere, începu să îşi caute de lucru şi în alte părţi. La 1 martie 1976, i s-a oferit un contract de patru ani ca lector la Universitatea Catolică „del Sacro Cuore" din Milano.

În acelaşi timp, îi parveniră alte două oferte tentante: o poziţie universitară bine plătită în cadrul secţiei de studii româneşti la Universitatea din Groningen, Olanda, şi o bursă de *visiting professor* la o universitate indiană. Culianu se afla acum în faţa unei decizii de o importanţă crucială pentru viaţa sa: alegerea între Orient şi Occident. Avea şansa să meargă pe urmele mentorului său – să caute iluminarea în ţara misticilor. Sau putea să cedeze în faţa tentaţiilor realizării profesionale în Occident – care reprezenta bani, confort, siguranţă –, într-o instituţie birocratică dintr-o ţară mică, plăcută, şi anostă.

Cu numai doi ani în urmă n-ar fi ezitat nici o clipă în faţa tentaţiei de a petrece un timp în mînăstirea indiană în care fusese şi Eliade. Acum şovăia. Ceru sfatul tatălui său adoptiv. Eliade îi scria în 16 aprilie 1976: „Dacă postul din Olanda este *sigur*, acceptă-l. Vei putea pleca mai tîrziu, îndată ce vei primi o propunere mai interesantă. (În locul D-tale, eu aş fi ales India, cu toate riscurile de a fi izgonit într-o zi...) Important e să nu te laşi terorizat de «momentul istoric» – şi să-ţi continui lucrul. Am impresia că «atmosfera» italiană ţi-a ajuns insuportabilă. Deci, dacă vezi că nu ai

încotro, trebuie s-o părăseşti – în Olanda, India, sau ce-o mai fi (mai tîrziu)." Spre deosebire de mentorul său, Culianu era mai mult interesat de ceea ce trecutul putea să spună despre viitor, iar pentru el viitorul se afla în tehnologia occidentală şi economia de piaţă. Alese Olanda.

Cu toate că alesese Vestul, nu-şi făcea nici un fel de iluzii despre el. Era deja nemulţumit de abordarea excesiv tehnică a „nefericitei... discipline", cum numise Eliade odată istoria religiilor. Culianu îi scria lui Andrei Pleşu, un prieten din România, care avea să devină ministru al Culturii după revoluţie, despre concluzia lui: „«Aici», «în Occident», istoria religiilor... este nu rezultatul unei evoluţii individuale către o formă de deschidere ontologică, aşa cum a fost, cred, în cazul nostru, ci o disciplină de tip filologic şi arheologic, fără nici o implicare existenţială. Posibilitatea cultivării ei atrage după sine vanificarea oricărei intenţii de cunoaştere mai profundă, ori de deschidere spre fiinţă." Se pregătea din nou să plece, de data asta spre nordicele ţinuturi calviniste ale Olandei.

9

Olanda : un tînăr intelectual în ascensiune, 1976-1983

Deschid dicţionarul latin la cuvîntul „precar" şi aflu că înseamnă „ceea ce se obţine prin rugăciune". ...Precaritatea... este singura cale de a recupera religia în vremuri seculare.

I.P. Culianu,
Scrisoare către Mario Lombardo,
ianuarie 1979

Groningen era al treilea centru universitar din viaţa lui Culianu. În acest orăşel provincial şi ploios situat în nord şi fondat în 1040, nu a mai regăsit căldura care îl hrănise în Italia şi România. Profesorii şi studenţii străbăteau pe biciclete străzile pietruite. Orologiul unei biserici medievale bătea la fiecare oră. Studenţii mai săraci locuiau în case plutitoare pe Verbindingskanaal care înconjura oraşul şi era traversat de cinci poduri. Viaţa oraşului se concentra în jurul unei Universităţi vechi de cinci sute de ani, rămasă o mare instituţie publică. Seara oamenii obişnuiau să-şi ţină draperiile trase deoparte, expunîndu-se privirilor trecătorilor, ca pentru a dovedi respectabilitatea burgheză a familiei. Acest obicei îl enerva la culme pe Culianu.

Cu toate acestea, se simţea bine într-o ţară în care oamenii tîrguiau mîncarea de la prăvălii de cartier cu hrană dietetică şi delicatese, şi se bucurau de unul dintre cele mai perfecţionate sisteme de îngrijire a sănătăţii. Politicoşi şi rezervaţi, olandezii păreau să preţuiască mai mult stăruinţa şi soliditatea decît creativitatea sau pasiunea. Pentru un savant ambiţios care fugise de represiunea din

ţara sa şi de agitaţia din Italia, Groningen oferea în fine un refugiu unde putea să-şi realizeze în linişte proiectele menite să-i asigure atenţia lumii întregi.

Angajarea lui Culianu a fost rodul unei combinaţii între întîmplare şi destin. Cel care o făcuse se numea Willem Noomen, un romanist specialist în *fabliaux*-uri şi romane medievale franceze. Cu o statură impresionantă, înalt, cu părul alb, profesorul Noomen era preocupat în general de folclorul medieval, fapt care îi prilejuise, lui şi soţiei sale, vizitarea României în anii şaizeci şi la începutul anilor şaptezeci. Fuseseră cuceriţi de tradiţiile spirituale ale românilor şi de felul deschis al oamenilor simpli de a-i primi pe străini. În 1976, Noomen crease un post de cultură română la Universitate. Se adresase Ministerului român al Culturii, trimiţînd o listă cu cîţiva oameni de cultură marcanţi pe care ar fi dorit să-i angajeze. Nu primi nici un răspuns. Îi scrise atunci şi ambasadorului român în Olanda, la 1 mai 1976. De data aceasta, primi în răspuns, ca ofertă, numele unui funcţionar comunist cu o activitate academică nesemnificativă. Refuză.

Cunoscuţii din Paris ai lui Noomen, precum şi prietenul său italian, Ugo Bianchi, îi menţionaseră numele lui Ioan Culianu. Culianu a fost invitat de la Milano pentru un interviu. „Toată lumea care îl cunoştea avea doar aprecieri la adresa personalităţii sale", spunea Noomen. „Era politicos, poate... chiar prea politicos pentru olandezi." Culianu făcu o bună impresie şi majoritatea celor prezenţi îi considerau modestia studiată ca pe un fel de ironie la adresa relaţiilor de putere din lumea academică. I s-a oferit postul de lector la secţiunea de studii române.

Cu puţin timp înainte ca noul lector să-şi înceapă activitatea profesorală la Groningen în toamna lui 1976, Noomen primi vizita unei persoane extrem de indignate, ambasadorul român Traian Pop. „Aţi angajat un duşman al poporului român ! " spuse Pop. „Guvernul meu solicită să anulaţi această angajare în cel mai scurt timp."

Noomen răspunse că solicitase în mai multe rînduri ajutorul guvernului român. Fusese un gest de curtoazie la care nu primise răspuns. Dar forurile superioare ale învăţămîntului olandez nu luau în seamă ordinele unui guvern străin privitoare la oamenii pe care îi angajau.

Ambasadorul ameninţă că se va adresa Ministerului Naţional olandez al Educaţiei. Replica lui Noomen fu aceea că Universitatea

din Groningen era o instituţie de învăţămînt superior în treburile căreia nu putea interveni nici un minister. Culianu fu angajat. Dar în septembrie, Noomen îl chemă în biroul său pe noul protejat şi îl rugă cu titlu privat ca, pe cît posibil, să pună surdină scrierilor sale politice.

Culianu se conformă în cea mai mare parte. De fapt, el oarecum evita grupul tot mai numeros al exilaţilor români aflaţi în Europa. Neştiind în cine să aibă încredere, şi uneori tratat la rîndul său cu mefienţă, rămase mai curînd deoparte. În Italia, abordase subiecte politice deschis în public doar o singură dată. În interviul luat în 1978 de prietenul său Gianpaolo Romanato pentru cotidianul de mare tiraj *Il Popolo*, identifica două modalităţi de revoltă împotriva puterii totalitare – disidenţa explicită, şi retragerea în interior. El adoptase a doua soluţie, spunea. Într-o scrisoare expediată ulterior lui Romanato, Culianu nota : „Nu îmi stă bine ca disident, şi nu sînt un model. Cu toate acestea, forma pe care ai dat-o interviului l-a făcut interesant şi chiar surprinzător pentru mine."

O dată cu trecerea anilor şi înrăutăţirea condiţiilor de acasă, Culianu luă legătura cu cei mai cunoscuţi opozanţi ai regimului Ceauşescu şi începu să scrie articole în care radicalitatea gîndirii îi era încă mascată. Interesul său major în aceşti ani nu a fost politica, ci profesiunea – stabilirea unui public, mai buna cunoaştere a Occidentului, consolidarea carierei proprii. Scria că România nu produce mari disidenţi, ci mari artişti, care în linii mari urmau în Occident aceeaşi cale de afirmare pe care ar fi urmat-o şi în Est, doar că într-un mod nesfîrşit mai deschis. Dar aproape inconştient şi inevitabil, studiile sale legate de idei şi putere îl împingeau spre probleme extrem de incomode pentru un regim totalitar. Şi este foarte posibil ca poliţia secretă aflată în capitalele lumii să-l fi descifrat cu mai multă perspicacitate decît cititorii săi academici, sau să intuiască evoluţia sa viitoare mai precis chiar decît el însuşi. Explorarea în deplină libertate a modelelor subiacente istoriei cuprinsă în scrisul său era neliniştitoare pentru oricine deţinea putere şi avea ceva de ascuns.

*

Petrecu anii următori în linişte şi solitudine, preocupat de predare, cercetare şi numeroase apariţii în presă şi editoriale – douăzeci şi şase de studii, şaizeci şi patru de articole şi recenzii, şi patru cărţi de

specialitate despre religie. După anii duri de adaptare din Italia, Culianu îşi găsi tihna şi siguranţa economică, şi reuşi să scrie cărţile pe care le proiectase în timpul şederii la Milano. „Sînt bine", îi scria lui Romanato. „Dar nu ştiu cît va dura. Sper să dureze măcar atît cît să îmi pot termina cărţile pe care le am în lucru."

Iarna, Groningenul era pustiu, umed şi bătut de vînturi; la opt dimineaţa era încă întuneric, iar la patru după-amiaza era noapte din nou. Culianu trăia conform unui program detaliat, şi-i scria prietenului său Romanato despre o relaţie pasageră cu o „prietenă nemţoaică", precum şi despre dorinţa de a se bucura de prezenţe feminine – nu numai pentru plăcerile erotice pe care le-ar fi putut oferi, ci şi pentru că „o femeie ar fi de mare ajutor în privinţa «relaţiilor publice» şi în rezolvarea problemelor domestice zilnice". Practica yoga şi era preocupat de obţinerea cetăţeniei pe care încă n-o primise nici după patru ani de şedere în vest. Într-o zi, în timp ce cita din faimoasele versuri romantice ale poetului naţional Mihai Eminescu, fu şocat să constate că unul din studenţi adormise.

În 1977 îşi dădu seama că, în Olanda, doctoratul obţinut la Universitatea Catolică din Milano nu avea prestigiul necesar pentru a-l propulsa în carieră. Îi scria prietenului său Romanato că şi comunitatea academică olandeză, la fel ca şi cele din majoritatea ţărilor europene occidentale, înclina atît de mult spre stînga încît se simţea „neprotejat, fără prieteni şi fără nici un suflet apropiat". Avea o privire din ce în ce mai critică faţă de Vestul în care „societatea oferă imaginea prozaică a unei prăvălii unde totul e de vînzare şi nimic nu poate fi *primit* (şi nici dăruit)". Pentru a-şi îmbunătăţi mobilitatea profesională, în 1978 s-a înscris la Sorbona în vederea unui al doilea doctorat, *doctorat de 3ème cycle en Sciences Religieuses* la Departamentul de Istorie şi Filozofie, cu specializare în Antichitatea tîrzie. Avînd în spate statura proeminentă a lui Eliade, avu posibilitatea să-şi aleagă ca îndrumător pe preşedintele Sorbonei, Michel Meslin.

Începu să ţină conferinţe în mai multe ţări: la Roma, în 1977, pentru Asociaţia Italiană de Studiu al Religiilor, sau la Amsterdam, în 1979, la Conferinţa Internaţională de Studii Române. În fiecare vară îl vizita pe Eliade la Paris, se întîlnea cu editori, şi publica în mod constant articole despre gnosticism, demonologie, dualism şi magie în reviste specializate ca *Aevum*, *Kairos* şi *Neophilologus*. Muncea intens, după exemplul eroului lui Eliade din *Adolescentul*

miop, urmînd un program care prevedea ore de somn tot mai puţine. Îşi respecta agenda de cercetare chiar şi atunci cînd spera să depăşească domeniul scrisului academic. Astfel că îi spunea lui Gianpaolo Romanato : „Lucrez fără entuziasm la teza care sper că va deveni o carte despre experienţele extazului. Cred că va fi prima şi ultima mea carte în întregime *ştiinţifică*."

Uneori, izolarea sa în ceţurile nordice îl făcea să scrie epistole atît de deznădăjduite prietenilor din Italia, încît Romanato şi soţia lui, de pildă, se hotărîră să-i mai facă o vizită de zece zile cu ocazia Crăciunului din 1977, după ce îşi petrecuseră şi Paştele împreună în acelaşi an. „Sincer vorbind... nu era cel mai plăcut loc în care să-ţi petreci Crăciunul", îşi amintea Romanato. În ajunul Anului Nou a plouat neîntrerupt douăsprezece ore, iar studenţii au aprins artificii în zori, au spart geamurile magazinelor şi au răsturnat lăzile de gunoi de pe stradă. „Am mers acolo cu soţia mea exclusiv de dragul prietenului nostru care ne trimisese scrisori disperate, dintr-o mare singurătate, şi de soarta căruia eram îngrijoraţi."

*

Relaţia cu Mircea Eliade evolua constant şi într-un mod care-i dădea siguranţă interioară – dar şi ajutor efectiv. În 24 noiembrie 1977, de exemplu, savantul îi scrise entuziast că vrea să-l prezinte redutabilului editor francez Jean-Luc Pidoux-Payot : „Abia aştept să ne revedem. Dar oare cînd va fi asta ? Nu mai devreme de mai 1978. (...) Printre alţii, aş vrea să te prezint lui Payot, la modul *oficial*, căci contez pe D-ta să îngrijeşti noile ediţii din *Traité d'histoire des religions* etc., cînd eu nu voi mai fi disponibil." Eliade începuse să îl trateze pe Culianu ca pe urmaşul demn să-i continue proiectele pe care el nu mai avea energia să le ducă la bun sfîrşit. Se părea aşadar că acea colaborare pe care şi-o dorise Ioan Culianu începea în sfîrşit să capete consistenţă.

Proiectele se finalizau : monografia lui Culianu despre Eliade trebuia să apară la sfîrşitul lui 1977 la Assisi, în Italia, la Citadella Editrice. Urma să fie prima lui carte apărută şi prima carte scrisă de un român despre marele istoric al religiilor. Se axa pe scrierile româneşti ale lui Eliade, necunoscute pînă atunci în Occident. Culianu îşi făcea probleme în privinţa încheierii – nu dorea nici să îşi ofenseze maestrul, dar nici să scrie un panegiric. Mai spera că

Eliade îl va ajuta să o publice şi în Franţa, care era o piaţă mai importantă decît Italia.

Pe parcursul studiului însă, apăruse o chestiune care îl frămînta din ce în ce mai mult. În urma lecturii atente a textelor lui Eliade şi ale Gărzii de Fier, acestea din urmă total necunoscute lui pînă atunci, găsise similitudini neplăcute între retorica primului şi cea a fasciştilor români. Eliade scrisese despre admiraţia sa pentru Nae Ionescu, profesor cu vederi de extremă dreaptă, şi despre faptul că fusese urmărit de poliţia secretă regală, care îl suspecta de a fi fost gardist la sfîrşitul deceniului al patrulea. Profesorul învăluise aceste incidente în nostalgia tinereţii, utilizînd sintagma de *felix culpa* (vină fericită), pentru a descrie cum suspiciunile poliţiei secrete l-au determinat să părăsească România înainte de instalarea regimului comunist. Ce-i drept, determinativul „fericit" nu se prea potrivea cu Garda de Fier, după cum îşi dădu seama Culianu.

Culianu a descoperit în cursul cercetărilor sale că după 1937, Legiunea Arhanghelului Mihail s-a transformat dintr-o organizaţie de tineret antisemită într-o grupare de asasini. Rapoarte asupra pogromului din 1941 arată că mii de evrei au fost ucişi în Bucureşti, şi tot cam pe atîţia în Iaşi[1]. Reporterul american Robert St. John îşi aminteşte despre atrocităţile din Bucureşti în cartea sa *Foreign Correspondent* (*Corespondent străin*) : „Am numărat cadavrele, am constatat mutilările, am vizitat ce mai rămăsese din sinagogile odată atît de frumoase, am notat totul cu atenţie..." Într-un schimb epistolar stînjenitor, Culianu l-a întrebat direct pe mentorul său despre „istoria obiectivă" a perioadei. În 17 ianuarie 1978, Eliade îi răspundea : „Nu cred că se poate scrie o istorie obiectivă a mişcării legionare şi nici un portret al lui [Corneliu Zelea Codreanu]. Documentele la îndemînă sînt insuficiente. În plus, *o atitudine «obiectivă» poate fi fatală autorului*. Astăzi, nu sînt acceptate decît apologiile (pentru un număr infim de fanatici, de toate naţiile) sau execuţiile (pentru

---

1. Statisticile privind numărul victimelor sînt controversate. Autorul le-a putut găsi citate – deşi aici nu face vreo trimitere – în ultima ediţie americană a *Istoriei românilor* de Vlad Georgescu (folosită şi în alte capitole) : *The Romanians. A History*, Ohio State University Press, 1991, pp. 221 *sq*. V. discuţiile şi (în special) în ultima ediţie românească a cărţii : Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini pînă în zilele noastre*, ediţia a IV-a, Humanitas, 1995, pp. 236, 243-244, completate cu precizările lui Stelian Neagoe din *Notă asupra ediţiei*, *id.*, p. 6 (n. red.).

majoritatea cititorilor europeni şi americani). După Buchenwald şi Auschwitz, chiar oamenii cinstiţi nu-şi mai pot îngădui să fie «obiectivi»...”

Eliade pare să sugereze că după descoperirea lagărelor de concentrare naziste (şi româneşti), nu se poate scrie cu simpatie despre Garda de Fier fără a atrage atacuri „fatale” din partea celor care pe bună dreptate deplîng suferinţele victimelor. Dar mesajul său putea sugera şi că o „istorie obiectivă” a Gărzii de Fier i-ar putea atrage autorului ei acţiuni din partea foştilor adepţi. Scrisoarea se încheia pe un ton de scuze: „Îmi pare rău că m-am antrenat în aceste «consideraţii», sumare şi grăbite. Îmi trimit totuşi aceste pagini, ca să-ţi propun măcar începutul unei lungi discuţii viitoare...” La fel cum Culianu îl curta pe mai vîrstnicul savant pentru a-i obţine sprijinul, şi acesta la rîndul său spera ca prin cartea sa, tînărul său discipol să-i difuzeze ideile.

*

Concepută ca o exegeză succintă, cartea lui Culianu, *Mircea Eliade*, ieşită de sub tipar în martie 1978, avansa opinia că ideile esenţiale ale operei viitoare a mentorului său se găsesc aproape în întregime cuprinse în articolele şi cărţile sale din tinereţe. Ele se vor regăsi pînă în cartea apărută în limba franceză şi intitulată *La nostalgie des origines*, a cărei versiune engleză a fost publicată ulterior cu titlul *The Quest*. Eliade a lucrat de-a lungul întregii sale vieţi la dezvoltarea a trei sau patru teme schiţate şi în această carte şi bazate pe experienţa sa de tinereţe petrecută în România. Omul modern se simte pierdut şi neînsemnat în universul modern, aşa cum exilatul e pierdut într-o cultură străină, visînd la „mitul eternei reîntoarceri”. Culianu a cercetat atent şi opera de ficţiune a lui Eliade, romanele şi nuvelele cum ar fi „Secretul doctorului Honigberger”, precum şi jurnalele sale, considerînd că sînt esenţiale în înţelegerea ideilor eliadiene.

Una din contribuţiile cărţii la exegeza eliadiană, frecvent folosită de alţi profesori care nu îl pomenesc întotdeauna pe Culianu, este identificarea unei lucrări în româneşte datînd din anii treizeci, în care Eliade susţinea că nu există continuitate între alchimie şi chimie. Chimia nu reprezintă o versiune perfecţionată a alchimiei, aşa cum încercau să demonstreze unii istorici în sprijinul tezei „progresului”

spiritual occidental; cele două sînt sisteme de gîndire total diferite şi fără nici o legătură. Eliade susţinea că între metodele ştiinţei moderne şi sistemele metafizice, mult mai flexibile şi mai cuprinzătoare, trebuie făcută o distincţie fundamentală. „Culianu a fost primul care a subliniat semnificaţia lucrării despre alchimie", observa Sorin Antohi, lector la Universitatea din Bucureşti, „şi acest fapt era de o *mare* importanţă pentru înţelegerea gîndirii lui Eliade."

După ce citise manuscrisul cărţii, care nu făcea referiri la politica anilor treizeci, Eliade l-a returnat, însoţit de o scrisoare redactată cu căldură: „Mi-a plăcut, te felicit, şi îţi sînt recunoscător... (sper ca această carte să apară şi în franceză şi în engleză). Mi-a plăcut, întîi şi-ntîi pentru că, deşi te ştiu «eliadian», n-ai căzut în păcatul hagiografiei. (...) Mă bucur mult că stăpîneşti deja toate instrumentele care-ţi vor permite să «aperi şi să ilustrezi» nefericita noastră disciplină." Eliade a avut numai laude la adresa analizei structurale a lui Culianu, s-a recunoscut în paginile cărţii şi l-a încurajat pe autor să dezvolte instrumentele menite să-i permită a aborda „provocarea metodologică" cu care se confrunta pe atunci istoria religiilor.

Cu toate acestea, Eliade nu avea să recomande cartea editorului său francez, preferînd pentru apariţia în Franţa un alt text, scris de un american, o carte ce „conţinea prea puţină informaţie", după spusele lui Culianu. Tînărul savant a fost foarte lovit. În noiembrie 1978 i-a scris prietenului său Romanato că „regreta amarnic" că „venerase învăţătura idolului (său)". Simţea că singurul motiv al aceste trădări îl constituia cercetarea aspectelor legate de politica şi istoria personală a lui Eliade: „Sînt vinovat (sau mai bine zis adevărul e vinovat). Şi asta deoarece lui Eliade nu i-au plăcut întrebările mele legate de propriul lui trecut şi al României, astfel că nu a recomandat cartea mea editorului său (cu toate că nu am inclus în text rezultatul acestor cercetări...). Vei spune că sînt un prost să îl agresez pe Eliade cu curiozitatea mea. Eu îţi voi răspunde «Amicus Platon, sed magis amica veritas», şi acesta e purul adevăr." Culianu se plîngea şi că rolul lui trebuia să fie acela de „discipol cretin care înfruntă orice risc pentru a-l întîlni (pe Eliade), dar care nu are voie să critice nimic". Pentru că volumul aborda o reală analiză critică a operei lui Eliade. Furios, frustrat şi jignit, Culianu se decise totuşi pentru o conciliere calculată. „Am înţeles cît de multe depind de el, aşa că am adoptat o atitudine mai atentă şi mai reverenţioasă", îi scria lui Romanato. În viitoarele sale apariţii publice, el va deveni un aprig apărător al lui Eliade împotriva celor ce îl numeau fascist.

În timp ce promitea „o viitoare discuţie mai consistentă", Eliade părea să prefere a lăsa trecutul cu totul îngropat. Ceea ce nu ştia Culianu la vîrsta de douăzeci şi opt de ani era motivul acestei atitudini. În 1978, Culianu obţinuse la Groningen un post stabil de lector, şi se declara „un adevărat intelectual burghez". Şi totuşi, deja în primii săi ani de prosperitate din Occident avea sentimentul că era antrenat într-un joc de iluzii. Se plîngea că în Occident „spaţiul de dezvoltare spirituală devine din ce în ce mai îngust". Desigur, modelul cultural al Estului este şi mai rău, scria, „dar din aceasta decurge în mod direct dilema: nu pot vedea nicăieri nici cea mai mică nădejde. Mă simt literalmente azvîrlit într-o lume pe care nu îmi este atît de greu s-o înţeleg pe cît să o accept aşa cum este." Nemulţumirea lui era îndreptată împotriva modernităţii, atît cea de tip estic, cît şi cea de tip occidental.

În aparenţe, desigur, s-a adaptat; a învăţat să şofeze, şi se preocupa de zeci de lucruri mărunte care-i făceau plăcere – jocul de popice, *videogames*, luptele profesioniste de la televizor; de asemenea, cumpăra neobosit mărfuri din cataloage. Răspundea tuturor ofertelor de vînzare venite prin poştă, amuzîndu-se şi bucurîndu-se de credite şi cumpărături, eşantioane gratuite, oferte promoţionale şi alte vrăjitorii ale capitalismului.

Tot în 1978 mama lui a obţinut prima viză de ieşire în Vest. A venit la Groningen pentru două luni, locuind împreună cu el în apartamentul spaţios care pînă atunci i se păruse cu mult prea mare. În jurnalul său, el îşi va reaminti mai tîrziu sentimentele legate de această perioadă pe care o califica drept una de „extaz copilăresc".

În 19 iulie 1979, întîlni în casa unui prieten o femeie atrăgătoare, o româncă brunetă cu ochii de un albastru întunecat. Carmen Georgescu era absolventă de rusă, iar tatăl îi murise cînd ea era doar un copil. Soţul ei, olandez, cercetător în neurologie, era atît de absorbit de munca lui, încît nu avea deloc timp pentru ea şi Andrei, fiul lor de şapte ani. Ioan o salută cu o replică veche de cînd lumea:

– Noi ne-am mai întîlnit.

– Da, sigur. Femeia rîse.

– Ai fost la o Olimpiadă de fizică la Iaşi, în 1967. Purtai o rochie albastră, cu un guleraş alb brodat. Era foarte drăguţă.

Carmen simţi că rămîne cu gura căscată. Rochia şi întîlnirea îi erau vii în amintire deoarece fusese prima ei rochie de gală, şi fusese prima oară că i se permitea să meargă undeva neînsoţită.

Concursul fiind axat pe fizică, erau doar puţine fete, iar ea se bucurase de atenţia multor băieţi. Dar cine era el? Cînd Culianu rîse, îl recunoscu. Rîsul său o făcu să se gîndească la un băiat slăbuţ aflat undeva mai în fundul încăperii, cu o buclă rebelă pe frunte şi ochi pătrunzători. Fusese timid, liniştit, blînd, melancolic. Ea îl tachina pe liderul grupului, răspunzînd tare la întrebările despre care spunea că sînt prea uşoare. Îşi aminti că la sfîrşitul zilei el se oferise să îi arate Iaşul. Ea refuzase.

În timp ce îl privea, amintirile tinereţii o copleşiră. Oare cum putuse el să îşi amintească atît de repede şi detaliat cum fusese îmbrăcată în urmă cu doisprezece ani?

În noaptea aceea au stat de vorbă pînă tîrziu. Peste o săptămînă el i-a trimis nouăsprezece trandafiri pentru a aniversa prima lor întîlnire. Peste alte două săptămîni au început să se întîlnească. Peste alte cinci ea şi-a părăsit soţul şi s-a mutat împreună cu fiul ei în apartamentul lui Ioan. El i-a explicat că doar cu puţini ani înainte de prima lor întîlnire, tatăl lui murise în sărăcie. În 16 septembrie, la nici două luni după ce se (re)cunoscuseră, Ioan îi scria lui Gianpaolo Romanato că a „întors spatele condiţiei temporare de burlac fără nici cel mai mic regret". (După o propoziţie despre planurile sale de căsătorie, se grăbise să îl întrebe pe Romanato despre *Religione e potere*, cartea pe care o scriseseră împreună cu Mario Lombardo: „A apărut?")

În următorii cîţiva ani, Carmen şi Ioan au fost nu doar îndrăgostiţi, ci şi apropiaţi sufleteşte. Datorită lui, existenţa însăşi devenise un ceremonial extrem de elaborat. De exemplu, în noaptea logodnei, el scrise în latineşte pe un pergament un pact care le lega sufletele pentru totdeauna. I-a înţepat degetul şi au semnat amîndoi cu propriul lor sînge. „De fi-va încălcat acest pact de vreunul din noi", scria el parodiind limbajul medieval, „fie ca acela să moară de o moarte fulgerătoare şi ruşinoasă."

Îi trimitea nouăsprezece trandafiri în fiecare 19 iulie. Umplu casa cu talismane magice şi pisici de jucărie împăiate. Cînd ea se îmbolnăvea, punea la cale, cu un protocol amuzant, un adevărat spectacol care-i transforma suferinţa în iubire împlinită şi sacrificiu, comportîndu-se ca un erou eliadesc. Probabil în cea mai mare parte a timpului, o trata aidoma lui Pygmalion pe tînăra lui iubită. „Voia să mă modeleze după imaginea pe care şi-o făcuse el despre o

soţie", îşi amintea Carmen. „Dar trebuie să spun că m-a ajutat enorm. M-a ajutat să descopăr cine eram cu adevărat."

Explorau împreună astrologia. El susţinea că puterea acesteia îşi are originea în logica gîndirii sistematice. Nu trebuia să crezi că poziţia planetelor influenţează personalităţile pentru a da respectul cuvenit unei vechi arte egiptene care oferea o metodă de previziune a evenimentelor. După spusele ei, n-ar fi fost foarte priceput, deoarece „nu se mulţumea doar să observe evenimentele, dorea să le şi influenţeze. Era în el o zonă întunecată, puternică, extrem de interesantă, care îl îndemna să se preocupe de studiul magiei", spunea ea. „Latura lui faustică l-a ajutat să reuşească."

Existenţa avea momente relaxante, cu petreceri, jocuri de cărţi, spectacole ; ea îl ajuta să înţeleagă planurile sicofanţilor care începuseră să graviteze în preajmă-i pe măsură ce avea succes. Ajunsese foarte apropiat de fiul ei. „Şi el era ca un copil", observa Andrei peste ani. „Cînd jucam un joc ca Monopoly nu trasa un hotar între fantezie şi realitate. Şi era mult mai apropiat decît tatăl meu adevărat. Era singurul care venea cu mine să jucăm fotbal." Distracţia lor favorită era să urmărească la televizor meciurile de lupte profesioniste (*catch*). Ştia că ele sînt aranjate, dar îşi făcea o plăcere din a ghici cine va fi cîştigător şi prin ce metode. În melodramaticele bătălii trucate dintre „Uriaşul Andrei" şi „Hogan Matahală" vedea un univers familiar, guvernat de forţe brute şi ignorante care erau manipulate de evenimente din culise.

A încercat – credea ea – să joace după regulile machiavelice şi în viaţa şi cariera lui. Se deprinse să menţioneze oamenii potriviţi în notele de subsol ale lucrărilor şi să-şi împartă în capitole scurte ideile pentru uzul mai multor publicaţii. În ianuarie 1980, cînd se celebră căsătoria cu Carmen în catedrala ortodoxă din Amsterdam, nu-l alese cavaler de onoare pe Willem Noomen sau pe Gianpaolo Romanato. Îl solicită pe un renumit profesor şi editor, omul de cultură olandez M.J. Vermaseren, cu care se afla în tratative pentru publicarea unei cărţi. (Aflînd că lui Vermaseren şi soţiei lui le plac animalele împăiate, le trimise o mulţime de ursuleţi, pisoi şi maimuţe.) Vermaseren a întîrziat publicarea lucrării de doctorat a lui Culianu : *Psychanodia : A Survey of the Evidence Concerning the Ascension of the Soul and Its Relevance*, iar cînd peste cîţiva ani îi refuză un manuscris, fu surprins să vadă că Ioan Culianu se poartă extrem de rece. Dincolo însă de detalii mai mult sau mai puţin

sigure, îşi va exprima recunoştinţa şi preţuirea faţă de Vermaseren în prefaţa la *Gnozele dualiste*.

Şi-apoi, Culianu nu era întotdeauna un bun practician al machiavelismului. Era prea copilăros, îşi amintea soţia lui, cu mult prea uman ca să manipuleze oamenii pînă la capăt. Carmen îl învăţă cum să se folosească de sistemul juridic olandez ca să obţină cetăţenia mult visată. „Acel ambasador ţi-a făcut un mare serviciu", spunea ea. „Acum poţi cere cetăţenia sub incidenţa literei «A» ca refugiat politic. Ţi se va aproba imediat." Vorbele i s-au adeverit. În sfîrşit, o dată cu proaspăta lui iubire obţinuse mult rîvnita cetăţenie şi o nouă identitate legală, precum şi o nouă familie.

*

Timp de cîţiva ani a fost relativ fericit : avea venituri substanţiale, aflase posibilitatea de a-şi cumpăra o casă plăcută şi o maşină, se căsătorise cu o femeie frumoasă. Şi-a susţinut al doilea doctorat la Sorbona, cu teza intitulată *Experienţe ale extazului şi ascensiunii în cultura elenistică şi Islam*, primind calificativul *très bien*. Se hotărî să obţină un al treilea doctorat, cel mai valoros din lume, aşa-numitul *doctorat d'état* de la Sorbona. După multe discuţii, Meslin acceptă să-i conducă şi această teză.

Decizia obţinerii unui al treilea doctorat era un indiciu de profundă, nemăsurată ambiţie, dar şi de mare nesiguranţă. În Olanda se simţea prins în capcana studiilor de românistică, pentru care materialele erau greu accesibile, a orelor de lingvistică romanică şi estetica literaturii ; avea doar sporadic ore de istoria religiilor. Cînd la Departamentul de Istorie a Religiilor s-a ivit un post de prestigiu, prezentarea lui Culianu la concurs nu a fost încurajată. Ideea unui emigrant (român !) pe locul lui Gerardus van der Leeuw era greu de suportat pentru *establishment*. Cultura olandeză îi apărea din ce în ce mai arogantă, nedornică de deschidere, îmbîcsită ; colegii săi priveau cu condescendenţă literatura română şi considerau prea speculative şi filozofice cercetările sale asupra originii şi istoriei credinţelor religioase.

Replica lui constă în scrierea unor studii despre religie într-un ritm aproape incredibil – şapte în 1983, nouă în 1984, care se adăugară zecilor de recenzii pe care le făcea anual. Obişnuia să lucreze pînă la trei sau patru dimineaţa, iar apoi dormea pînă la

unsprezece. Era tot mai atras de gnostici. Ţinu conferinţe despre acest subiect la Paris şi Londra, iar în 1983 fu invitat de către Werner Reimers-Stiftung, în Bad Homburg, Germania Occidentală. Mentorul său era mai cu seamă, în domeniul întins al gnozei, eminentul om de cultură Hans Jonas, care explica ascensiunea gnosticilor prin apatia socială şi politică a Bizanţului, precum şi prin căutarea unei mîntuiri miraculoase. Culianu a corespondat intens cu Jonas şi l-a invitat să conferenţieze la Groningen ; începuse lucrul la cartea despre el (pe baza primei lui teze, susţinute în Italia). Pe-atunci, cel mai mult îl atrăgea conceptul gnostic al unui univers guvernat sau determinat de zei ignoranţi, aidoma unei competiţii universale de lupte cu care trebuia să te confrunţi în mod constant.

Cursurile, conferinţele şi articolele nu erau suficiente, îi scria Eliade. „Christinel şi cu mine te îmbrăţişăm amîndoi, şi o *implorăm* pe Carmen să te păzească de ispitele articolelor şi recenziilor, şi să te oblige (*prin farmece*) să pui la punct cărţile." A replicat reproşurilor prin publicarea într-o formă elegantă a volumului *Iter in silvis : Saggi scelti sulla gnosi e altri studi* (Messina, 1981). Problema profundă a relaţiei dintre religie şi putere o abordă în cartea scrisă împreună cu Romanato şi Mario Lombardo, *Religione e potere* (Torino, 1981). Pe urmă edită un volum omagial dedicat lui Willem Noomen, *Libra* (Dordrecht, 1983). Aceste activităţi, ca şi munca la catedră şi participarea la conferinţe, demonstrau imensul, prodigiosul său efort de a fi mereu la curent cu tot ce se scria în lume în istoria religiilor, de a învăţa limbi străine (a studiat în Olanda copta, cu M.J. Vermaseren şi egiptologul Herman te Velde) şi de a publica în toată lumea. Cărţile lui Culianu conţineau deja semnale despre noua lui metodologie în domeniu, pe care Eliade îl îndemnase să o dezvolte.

Dincolo de lupta pentru recunoaştere profesională, rămînea singurătatea esenţială a exilului. În 1982 sora lui se căsători cu un profesor de liceu pe care îl cunoscuse în perioada studenţiei lui la Iaşi. Dan Petrescu va deveni curînd unul din disidenţii de frunte ai „grupului de la Iaşi", publicînd în periodicele culturale articole critice la adresa regimului. În 1983, Culianu îi scria surorii sale despre tensiunea şi izolarea în care se afla : „Ai grijă şi fii răbdătoare cu mama. Am să fac tot posibilul ca s-o aduc aici, poate pentru mai mult timp. Încerc să găsesc un sprijin în amintiri, să nu le las să devină o sursă de nostalgie răvăşitoare, demobilizantă..." Pînă la căsătorie, el respectase în fiecare an un anumit ritual de comemorare

a morţii tatălui său care-i prilejuia întoarcerea meditativă la trecut – în ziua aceea nu mînca şi nu ieşea din casă.

*

În 1983, Culianu făcu două mişcări decisive: trecu de la textele ştiinţifice de la începutul carierei sale, la ficţiune, şi definitivă o carte profetică în care avea să fie cuprinsă întreaga evoluţie a gîndirii lui ulteriore. „Caut un editor pentru o carte despre eros şi magie în Renaştere", îi scria lui Romanato. După ce trăise succesul în manieră burgheză – lucru pe care îl detesta la culme –, dorea să se adreseze şi lumii din afara cercului academic. Era plin de idei pentru un roman, o carte despre vrăjitoria est-europeană, zonă necunoscută de fapt lumii occidentale, precum şi o carte despre mîntuire. Îi scrise lui Romanato despre nemulţumirea lui: „Nu mai sînt în stare să mă retrag complet în studiile mele. Nu există o «soluţie» religioasă, acum că am «ajuns» la o condiţie materială care nu mai lasă loc surprizei, dar care-i altminteri extrem de nemulţumitoare. Cunosc dinainte întîlnirile pe care o să le am. Totul s-a redus acum la un fel de maşinărie, un joc... Pe scurt, am impresia că viaţa trebuie *jucată*, dar nu în mod serios."

10

1484 şi 1984

Simţind un irepresibil îndemn al sorţii, deschise brusc, larg, uşa.
Leonard Gardner, *Fat City*

În 1984, cariera lui Culianu ajunse la o răscruce. Mizînd să devină o autoritate în materie de religie şi cultură renascentistă pe plan european, el publică două cărţi fundamentale la două importante edituri franceze. Una din cărţi era mai degrabă tehnică şi se referea la şamani şi experienţe ale extazului: *Expériences de l'extase: Extase, ascension et récit visionnaire, de l'Hellénisme au Moyen Âge*. Editorul era Payot. Cealaltă carte oferea publicului din lumea întreagă studiul său despre magia Renaşterii, început la 19 ani. Apărută la Flammarion, *Éros et magie à la Renaissance. 1484* reprezenta ceva total nou în domeniu.

Densă, doctrinară, erudită, opera aceasta propune o nouă metodă de a înţelege relaţia dintre magie, religie şi ştiinţă, şi anume, după cum se scria în *Spectrum Review*, „prin cercetarea unei perioade care, aidoma celei în care trăim, era preocupată de redefinirea civilizaţiei umane şi redescoperirea puterii imaginaţiei şi a erosului".

La treizeci şi patru de ani, Culianu îşi împlinea dorinţa de a ieşi din perimetrul lucrărilor strict specializate, şi propunea o nouă teorie asupra modalităţilor şi a motivelor care determină desfăşurarea evenimentelor istorice. În *Eros şi magie* el sugera că schimbările istorice nu au loc prin evoluţie, ci prin mutaţie şi adesea sînt produse de forţe necunoscute actorilor înşişi. Propunea o viziune globală a istoriei în care semnificaţiile culturale se construiesc necontenit, fără a fi vizibile pînă cînd, brusc, o întreagă cultură explodează. În timpul unei asemenea perioade de criză, liderii politici confundă efectul cu cauzele, vechi concepte ca „dreapta" şi „stînga" se

transformă în opusele lor, iar instituţiile acţionează în moduri total necaracteristice.

Însă scopul său principal era de a propune o nouă viziune asupra Renaşterii ; astfel, originile tehnologiei moderne, ale instituţiilor politice, precum şi ale multor nevroze, sînt plasate în timpul Reformei, cînd cenzura imaginarului şi separarea conştientului de inconştient au devenit doctrină a Bisericii. El s-a sprijinit şi pe operele unor cărturari ca filozoful Paul Feyerabend (*Against Method*, 1979), antropologul german Hans Peter Duerr (*Dreamtime*, 1979), şi Stephen Toulmin, istoric al ideilor (*The Return to Cosmology*, 1982).

*

Pînă şi detractorii lui Culianu au considerat *Eros şi magie* drept „o carte extraordinară", după cum stau mărturie cuvintele lui Wendy Doniger de la Universitatea din Chicago. În ea, Culianu s-a ocupat în principal de trei filozofi-magicieni : Marsilio Ficino (1433-99), diform şi pedant, Pico della Mirandola (1463-94), suavul şi bogatul său discipol, şi enigmaticul şi chinuitul Giordano Bruno (1548-1600). Le-a cercetat texte aproape uitate pentru a descoperi ceea ce ei cunoşteau despre forţele inconştientului, erosului şi imaginaţiei. Pentru ei *magia* nu însemna un simplu hocus-pocus, ci o lume profundă şi desăvîrşită a imaginaţiei, care face legătura dintre conştient şi inconştient, dintre individ şi cosmos, într-un mod pe care lumea modernă nu-l mai cunoaşte. Cu toată imperfecţiunea „ştiinţelor" din vremea lor, cărturarii-magicieni au făcut o încercare extrem de serioasă de a înţelege operaţiile metafizice ale minţii. „Culianu a adus două contribuţii fundamentale", spunea profesoara Carol Zaleski de la Smith College după ce *Eros şi magie* a fost tradusă în engleză. „Una consta în formidabila sa erudiţie. Dar preocuparea lui principală era să înţeleagă felul în care mintea creează alte lumi, care rivalizează întru totul cu realitatea."

Pentru Culianu, aceşti filozofi umanişti au fost maeştrii timpurii ai ciberspaţiului – tărîmul infinit al gîndurilor pe care renascentiştii le numeau *fantasme*. Şi-a început cartea prin trecerea în revistă a călătorilor în lumile mentale, ca Platon şi gînditorul mahomedan medieval al-Kindî, care spunea că oamenii sînt legaţi între ei şi de universul lor prin raze invizibile. Redescoperirea de către Ficino şi

Pico a textelor lui al-Kindî şi ale astrologiei egiptene, pe fondul platonismului lor, a dat curs liber fanteziei, misticismului şi jocurilor mentale din Renaştere. Pentru ei, lumea *ideală* a imaginaţiei avea aceeaşi realitate ca şi lumea realului, care era doar umbra forţelor spirituale mai profunde. Era lor nu a reprezentat debutul ştiinţei moderne, aşa cum mulţi considerau Renaşterea ; ei au fost ultimii care, în viziunea lor asupra lumii, au utilizat instrumentul complex al magiei şi, după cum nota odată Einstein, „gîndirea pură pentru a lua în stăpînire realitatea, aşa cum visau anticii".

Legătura lui Culianu cu manuscrisul şi subiectul avea conotaţii personale. A redactat o primă versiune a cărţii în româneşte, în 1979. Mai tîrziu a tradus-o în franceză, îmbogăţind-o cu sugestii din partea altor specialişti de la Paris, pentru ca în cele din urmă să o predea la Flammarion renumitului poet şi critic Yves Bonnefoy. Bonnefoy a dorit imediat s-o publice în seria pe care o coordona, intitulată *Idées et Recherches*, cu condiţia să fie prefaţată de Eliade. Acesta nu obişnuia să scrie asemenea prefeţe, dar în cazul lui Culianu fu de acord să scrie cuvinte introductive pentru ambele cărţi apărute în Franţa. „*Eros şi magie* deschide seria operelor cu adevărat importante ale lui Culianu...", nota el.

Culianu mai avea şi alte legături personale cu subiectul. Pico della Mirandola fusese un discipol uneori entuziast, alteori ostil al lui Ficino, aşa cum era şi Culianu în raporturile sale cu Eliade. În carte, Culianu subliniază complexa relaţie dintre Pico şi Ficino. Ficino alesese termenul de *eros* pentru a descrie sursa efectelor magiei asupra altor oameni. Pico accentuase o altă nuanţă, mizînd pe faptul că erosul îl lega pe om de divinitate. Ambii gînditori, scria Culianu, şi-au denunţat scrierile de bunăvoie pentru a evita problemele cu Papa.

Dar nu la fel a făcut şi Bruno, fostul călugăr dominican, care este figura centrală a cărţii. Bruno dorea să ridice vechea artă grecească a memoriei la un nivel de „control emoţional global", prin crearea unui „computer" mental în care cercuri concentrice se roteau şi se recombinau după dorinţa lui. Culianu afirma că un text mai puţin cunoscut al lui Bruno, *De vinculis* (*Despre legături*), prevedea în detaliu mijloacele prin care o populaţie modernă poate fi controlată prin imagini. Astăzi, spune Culianu, această magie poartă numele de psihologie, propagandă, relaţii publice corporatiste, control al schimbărilor pieţei şi reclamă. El afirmă că bugetele de

miliarde de dolari cheltuite pentru înţelegerea psihologiei consumatorului înfăptuiesc exact ceea ce Bruno înfăptuia prin simbolurile lui astrologice încărcate cu forţa erosului – şi anume, creează şi oferă imagini publice spre a crea „iluzia desăvîrşită a satisfacţiei".

Examinînd *concepte* cum este spiritul universal, sau „pneuma", pe care filozofii le pot manipula, Culianu a atras atenţia asupra teoriilor care-i ghidau pe gînditorii înaintaşi, şi care le-a permis să contureze o legătură mult mai strînsă a lumii interioare cu evenimentele exterioare decît este îndeobşte acceptat în timpurile noastre. Ca tînăr intelectual, învăţase din proprie experienţă cum te poţi elibera prin forţa gîndului de sub controlul exercitat asupra minţii de către o cultură modernă; în consecinţă, explica el, istoricul ideilor poate dezvălui adevărata faţă a unei culturi doar acordînd atenţie mişcărilor de idei pe care aceasta le marginalizează. Un om de cultură trebuie „să privească lateral" pentru a vedea „firele ascunse care leagă ideile de voinţa invizibilă a timpului".

Aşadar, prin cercetarea zonelor „marginale" ale Renaşterii, Culianu a căutat să facă mai mult decît o simplă restituire a ideilor uitate ale unor erudiţi peste care au trecut cinci secole. El a încercat să mute punctul de răscruce a istoriei occidentale, şi anume acela cînd civilizaţia a renunţat la credinţă şi a trecut la îndoiala ştiinţifică, în afara Renaşterii, fixîndu-l în perioada Reformei. Reforma lui Luther a subjugat imaginaţia Renaşterii, susţine Culianu. Biserica catolică a răspuns cu o Contra-reformă în cursul căreia bogata lume magică a gîndirii alchimice şi metafizice a fost nimicită. Ştiinţa modernă şi-a luat avînt ca o consecinţă *accidentală* a acestei transformări profunde a psihicului colectiv. Culianu constata că Galilei şi-a însuşit ideea universului infinit de la Bruno şi de la filozoful nominalist din secolul al XV-lea, Nicolaus Cusanus. Cu toate acestea, Renaşterea încă a mai fost o eră dominată de metafizică, imaginaţie şi credinţă religioasă – iar ştiinţa modernă nu se născuse încă.

Cartea lui Culianu a făcut valuri în cercurile intelectuale franceze şi italiene, devenind „bibliografie obligatorie" pentru studenţii din epocă. Revista *History of Science* a considerat-o drept „o încercare fascinantă de a demonstra că revoluţia ştiinţifică nu a alungat magia din ştiinţă, ci a încorporat-o". *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance* recomanda ca „toţi studenţii să citească această carte", iar *Christian Century* prevedea: „O să mai auzim multe despre profesorul Culianu în anii care vor urma". Alţii s-au referit la felul

cum prelucrase materialul original: „În mîinile lui religia şi ştiinţa au devenit puternice fantasme fără trup", se plîngea un recenzent în *Church History*, „manipulate după bunul său plac de magicianul Culianu". Scriitura era dificilă, dar aceasta făcea parte din metoda lui Culianu. Inspirîndu-se din controversatele scrieri ale lui Paul Feyerabend, el sugerează că discursul academic trebuie discret subminat, astfel că cele mai importante idei ale sale sînt plasate în pasaje obscure, greu de detectat. Plină de informaţii despre lucruri vechi, cartea frizează pe alocuri parodia metodei savante pe care o detesta din multe puncte de vedere. După cum formula Mary Winkler de la Universitatea din Texas în cronica sa din *Sixteenth-Century Journal*: „(Cartea) este şi uluitoare şi ofensatoare. Este extraordinară pentru că profesorul Culianu oferă cititorilor săi un adevărat foc de artificii de erudiţie şi creativitate intelectuală. Este ofensatoare, cred, din aceleaşi motive."

La sfîrşitul cărţii, Culianu se depărtează de istoria religiilor şi face apel la ştiinţa modernă cognitivă pentru a examina relaţia ideilor cu puterea. Cartea lui nu tratează doar magia sau istoria, ci şi relaţia dintre gîndire şi cosmosul pe care îl reflectă. În România, cercetătorul Sorin Antohi a apreciat *Eros şi magie* drept „triumful gînditorului original asupra învăţatului"[1].

*

Dincolo de ocean, la Chicago, se petreceau evenimente care urmau să schimbe cursul multor vieţi. După operaţia de hernie suferită de soţia sa, Mircea Eliade s-a hotărît să înceapă aranjamentele pentru cedarea cărţilor şi a arhivei sale personale către Biblioteca Regenstein a Universităţii din Chicago, Biblioteca particulară Meadville şi Biblioteca Academiei Române din Bucureşti. Pentru un savant în vîrstă, pregătit să se retragă, aceasta reprezenta un efort uriaş şi deprimant, care îl proiecta în trecut şi îi impunea o muncă extrem de pedantă. Artrita de care suferea îl împiedica să scrie, iar scrisul era pentru el, după cum spunea colega sa Wendy Doniger, viaţa însăşi.

1. Sorin Antohi, „Imaginarul Renaşterii şi originile spiritului modern. Modelul Ioan Petru Culianu", postfaţă la Ioan Petru Culianu, *Eros şi magie în Renaştere. 1484*, Nemira, 1994, p. 436. V. şi *ibid.*, Nemira, 1999[2], Polirom, 2003[3] (n. red.).

În jurnalul său, Eliade nota dificultăţile întîmpinate în colaborarea cu Adriana Berger, funcţionară în biroul său, care îi rearanjase de mai multe ori cărţile cu care lucra şi se certase cu custozii de la Biblioteca Regenstein. Încă în 28 ianuarie 1984 consemna că era „prea trist, prea deprimat şi prea obosit” ca să poată nota episoadele şi aventurile din saga donării bibliotecii sale. Berger stătea în biroul său pînă noaptea tîrziu îndosariind cărţile şi corespondenţa. La 6 aprilie, constatînd că documentele fuseseră rearanjate într-o manieră irecognoscibilă, Eliade nota: „Ca să nu izbucnesc, mă întorc acasă (...) Mă doboară seria de ghinioane (nenorocul pe care mi l-a adus Adriana).” Mai tîrziu în cursul aceleiaşi luni, neliniştea îi este sporită de insistenţele prietenului şi fostului său student Mac Linscott Ricketts, în legătură cu „aluziile la «nazismul» (anti-semitismul) meu...” Adăugă: „Încerc să mă explic.”

Ceea ce Eliade nu putea bănui era că mai tîrziu Adriana Berger va da curs unui atac public referitor la presupusa sa apartenenţă la Garda de Fier. În aprilie, el scria doar: „Mă simt mai obosit ca niciodată, melancolic, deprimat.” Unul din puţinele momente mai senine notate în jurnal este prilejuit de primirea volumelor omagiale editate de prietenul lui Culianu, Hans Peter Duerr din Germania, în care era inclus şi textul curajos deşi oarecum întortocheat prin care Culianu venea în apărarea mentorului său.

În iunie, avînd urgentă nevoie de odihnă şi îngrijorat în privinţa ducerii la bun sfîrşit a celor treisprezece volume ale *Enciclopediei religiilor* care urma să fie editată de Macmillan, Eliade şi soţia sa, Christinel, sosiră la Paris unde în iulie li se alăturară Carmen şi Ioan Culianu. La o zi după sosirea tinerilor, cei patru au mers împreună la o petrecere. „Vorbind întruna, ne-am rătăcit de mai multe ori în acel cartier fascinant, Le Marais”, scria Eliade. Peste cîteva săptămîni isprăvi prefaţa cerută de Jean-Luc Pidoux-Payot la cartea lui Culianu *Expériences de l'extase*. „Sper să am cîndva răgaz să scriu tot ce gîndesc despre Culianu. (...) Admiraţia mea pentru el este sinceră şi nelimitată”, scria savantul în jurnalul său.

Această a doua carte importantă a tînărului cercetător este predominant ştiinţifică, pregătind terenul pentru studiul de mai tîrziu al lui Culianu, *Out of this World. Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*. Textul se concentrează asupra „şamanului”, membrul cel mai înţelept al tribului, care călătoreşte pe tărîmuri necunoscute – cu ajutorul transei, drogurilor, extazului sau al magiei –

şi se întoarce pentru a conduce grupul conform noii cunoaşteri acumulate. Construindu-şi demersul pe precedenta sa monografie, *Psychanodia* (1983), Culianu compară şamanii din diferite religii şi schiţează diagrame ale schimbării în timp a credinţelor, aidoma unui om de ştiinţă care caută modelul sau formula prin elaborarea diagramelor comportamentului particulelor subatomice.

După o călătorie în Italia, familia Eliade s-a dus în august la Groningen să-şi petreacă vacanţa atît de necesară. În compania lui Culianu, Eliade începu să se simtă treptat revigorat de „plăcerea pură de a nu avea un program, de a nu face nimic, de a conversa despre toate subiectele posibile". El solicită ajutorul tînărului la editarea *Enciclopediei*, şi îi propuse să devină coautor la un alt proiect pentru care avea un contract în curs, *The Eliade Guide to World Religions* (*Ghidul Eliade pentru religiile lumii*)[1]. Bucuros de acceptul lui Culianu, Eliade se întoarse la Chicago într-o dispoziţie minunată.

*

În toamna lui 1984, la Groningen, Culianu trebuia să facă faţă însă propriei sale crize. Universitatea era confruntată cu reduceri drastice de buget. Departamentul de limbi romanice şi, în cadrul lui,

1. *The Eliade Guide...* va fi titlul ediţiei americane, din 1992, a cunoscutului *Dicţionar al religiilor*. Proiectul lucrării reprezenta un vechi deziderat al lui Eliade, împlinit de Culianu după dispariţia maestrului său: „În mai 1975, la capătul a două trimestre petrecute ca student la Chicago, Mircea Eliade mi-a vorbit prima oară de proiectul acestui dicţionar..." – astfel îşi începe Culianu *Cuvînt*-ul *înainte* la *Dicţionar* (v. ediţia românească, Eliade/Culianu, *Dicţionar al religiilor*, Humanitas, 1993, p. 9). În corespondenţa Eliade-Culianu, proiectul este schiţat în mai multe rînduri, primele referiri apărînd încă din 25 iunie 1975: „Aş vrea să te văd scăpat cît mai repede de teză şi examene; între altele, şi pentru a-ţi face o propunere de colaborare. Şi anume: un *Dictionnaire d'Histoire des Religions*, la care mă gîndesc de mult. (...) Volumul, nu prea mare (poate, ca cel al lui König), va fi semnat Eliade-Culianu – şi sper că va deveni indispensabil, va fi tradus în multe limbi (...). Trebuie anunţat destul de curînd (...) şi semnat contractul iarăşi repede, astfel ca, *orice surpriză mi-ar rezerva viitorul, D-ta să-l poţi duce la capăt*" (s.n.; fragmente dintr-o scrisoare adresată de Eliade, de la Paris, tînărului Culianu, de curînd reîntors şi el de la Chicago, aflat la Milano – Via Necchi 9; v. textul în *Dialoguri întrerupte* ..., ed. cit., pp. 67-68) (n. red.).

mica secţie de cultură română urmau să fie probabil primele atinse. Cu toate că postul său era asigurat, exista totuşi riscul de a-şi pierde din ore. În plus, universitatea i se părea mai mică acum şi, în loc să-i creeze un sentiment de siguranţă, simţea mai degrabă apăsare şi sufocare. Solicită o bursă la Harvard şi-l rugă pe Eliade să-i confirme chemarea ca *visiting professor* la Chicago. Aceasta avea să le uşureze colaborarea, şi în plus va fi o bună ocazie pentru el de a cunoaşte viaţa universitară şi posibilităţile de publicare din Statele Unite.

În septembrie, vărul său Miron Bogdan obţinu pentru prima dată o viză, pe termen scurt, pentru Europa Occidentală, şi aranjară să se întîlnească timp de douăsprezece ore la Düsseldorf. „Doream cu atîta ardoare sa-l văd", îşi amintea Miron. „Dar se schimbase. Cu toate că era foarte politicos şi sigur pe sine, părea oarecum... retras." Printre altele, la vremea respectivă Culianu începuse să se simtă încordat şi nefericit în căsnicie, cu toate că muncea atît de intens încît abia observa aceste lucruri.

Poate cel mai neobişnuit aspect al anului 1984, marcat de succesul său în Europa, a fost faptul că în *Eros şi magie* se găseau atît de multe aluzii la acesta. 1984 – „anul Orwell" – va marca, într-adevăr, spune el, începutul unor perioade de salt global la fel cum se întîmplase cu o jumătate de mileniu în urmă, în 1484. Pentru a înţelege de ce a utilizat şi ce anume înţelegea el prin *istorie profundă*, termenul antropologului Clifford Geertz, trebuie să cercetăm cu atenţie cartea, viaţa lui şi evenimentele care au loc în lume.

11

Abuzurile interpretării

Există nevoia de lege şi o anumită armonie între elementele lumii... chiar şi în societatea tîlharilor.

Marsilio Ficino, *Scrisori*

Un fundal ameninţător al vieţii în exil îl reprezentau curentele radicale ale secolului XX, fascismul şi comunismul. În 1980, Culianu publicase o recenzie la opera poetică a unui membru al Gărzii de Fier, care l-a introdus fără voie în lumea obsesivă a mişcării fasciste aflate în exil. Concomitent, se simţea ameninţat de poliţia secretă comunistă, cu toate că era curtat, aidoma celorlalţi exilaţi cu carieră, de către noul ambasador din Olanda. În ambele situaţii, Culianu a avut dificultăţi mai ales din pricina unor interpretări greşite ale operei sale. Ca şi prietenul său Umberto Eco, care venise să-i audieze la Groningen cursurile despre magia Renaşterii, Culianu era fascinat de ideea că interpretarea defectuoasă a textelor poate conduce la un adevăr supraordonat care nu a stat nici în intenţia autorului, nici într-a cititorului. El considera acest lucru cu interes, ca pe un joc spiritual creat de puterea ficţiunii, dar ceea ce i se întîmpla în viaţă nu mai era o glumă.

În anii patruzeci, mulţi membri ai Gărzii de Fier reuşiseră să se refugieze în Occident. Ei s-au stabilit la Milano, la Madrid sau Freiburg, în Germania Occidentală, dar marea majoritate au ajuns în America şi Canada – unii solicitaţi de serviciile secrete americane care doreau să-i folosească împotriva comuniştilor. Cele mai numeroase comunităţi se găseau la Chicago, Detroit, Windsor şi Toronto. O serie de relatări apărute în *Windsor Star* constatau bogăţia precum şi influenţa politică pe care o exercitau aceste persoane în anii optzeci. În 1984, la Detroit, arhiepiscopul ortodox român Viorel Trifa – care

oficiase slujba în senatul american în timpul administraţiei Nixon – a fost în sfîrşit expulzat, după ce activitatea sa legionară din trecut a fost dezvăluită prin eforturile stomatologului newyorkez Charlie Kremer ! [1].

Primele contacte ale lui Culianu cu Mişcarea avuseseră loc cu mulţi ani înainte. În 1977 fusese rugat să recenzeze, cum spuneam, opera unui mai vîrstnic poet român pentru *Journal of Roumanian Studies* din Amsterdam. Poetul Horia Stamatu se bucurase şi de admiraţia lui Eugène Ionesco. Culianu a descris ceea ce a urmat în două versiuni ale unei povestiri – una nepublicată, intitulată *Romanian Fears*, iar cealaltă publicată în revista newyorkeză *Lumea liberă românească* în octombrie 1990, cu titlul *O şansă unică*[2]. Amîndouă se bazau pe experienţa trăită, dar cu modificări de nuanţă, ca şi cum ar fi dorit să scoată în evidenţă semnificaţii diferite.

Versiunea publicată se referea la Stamatu doar cu iniţialele „H.S.". Personajul îi povestise lui Culianu cum fusese internat în lagărul de concentrare de la Buchenwald, iar Culianu crezuse că poetul este evreu. Fusese oricum foarte dornic să scrie o recenzie favorabilă, dacă ar fi fost să găsească măcar un vers pe care să-l considere bun în cărţile sale. Cu toate că s-a străduit „precum Diogene cu lampa, în căutarea omului adevărat", n-a aflat nici un poem care să-i placă. „Din fericire", scria el despre o nouă, pe-atunci, preocupare pe care o împărtăşea cu Eco, „semiotica a fost inventată ca să ne permită să depăşim elegant asemenea ocazii". Astfel, Culianu scrise o recenzie extrem de abstractă „pe care n-ar citi-o nimeni, sau, dacă ar face-o, şansele de a înţelege ceva ar fi minime". Mîndru de soluţia găsită, nedîndu-şi seama că fiecare rînd era impregnat de aluzii la ceea ce gîndea el cu adevărat, Culianu trimise recenzia atît revistei cît şi poetului. Se întoarse la monografia despre Eliade, la care lucra : „Pe cînd tocmai găsisem nişte locuri obscure în biografia lui [Eliade], sosi o primă scrisoare (de la Stamatu), prima din ceea ce avea să devină o serie fără sfîrşit. ...Alarmat, am constatat că era furios. Îmi citise recenzia ca pe o expunere ironică, ceea ce nu era departe de intenţiile mele. Atîta doar că legătura sa fusese făcută într-o cheie despre care nu aveam atunci reale cunoştinţe : istoria politică a

1. V. Howard Blum, *Wanted !*, New York, Quadrangle, 1977.
2. Textul se află inclus în volumul Ioan Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului*, Bucureşti, Nemira, 1999, pp. 134-140 (n. red.).

României în anii treizeci şi patruzeci ! ”[1]. În povestire, H.S. considera recenzia nu ca pe un atac la poezia lui, ci ca pe o acuză subtilă la adresa faptului că fusese pe vremuri gardist. Trimise scrisori „incredibil de lungi, ca nişte coşmaruri, numai că mult mai frecvente", făcînd şi tentativa de a-l recruta pe Culianu. O vreme, Ioan corespondă cu el, încercînd să înţeleagă mişcarea naţionalistă care debutase în oraşul său natal. Cînd lucrurile îi deveniră mai limpezi, refuză avansurile lui Stamatu. Drept consecinţă, poetul începu să trimită diatribe lui Eliade, editorului revistei şi altor membri marcanţi ai exilului, atacîndu-l mînios pe Culianu. Ironia sorţii făcea ca Ioan Culianu să nu fi intenţionat defel a-l acuza pe Stamatu de apartenenţa la ceea ce el numea „cea mai secretă, mai arogantă, mai mistică şi prost organizată organizaţie fascistă din Europa antebelică". Abia spre sfîrşitul povestirii, discursul furios al poetului lasă să se înţeleagă că fusese membru al Gărzii ![2].

Această revelaţie l-a obligat pe Culianu să se întoarcă la cărţile de istorie pentru a înţelege cum a ajuns un fascist la Buchenwald. „Nu ştiam nimic adevărat pe-atunci despre trecutul României", nota el pe un ton crispat, „deoarece fusesem născut şi educat în România comunistă." Descoperi că la Buchenwald locuiseră în condiţii (oarecum) confortabile, într-o secţie separată, circa patru sute dintre membrii importanţi ai Gărzii, ostatici păstraţi în rezervă de germani pentru situaţia în care Ion Antonescu ar fi avut ezitări în privinţa alianţei cu Hitler.

Mai era un lucru grav pe care Culianu nu îl ştia, şi anume că în Chicago şi Vestul Mijlociu american, gardiştii aveau cuiburi şi încă îşi mai recrutau membri. Fiica adoptivă a lui Corneliu Codreanu, ultima membră a familiei care l-a văzut pe harismaticul lider în viaţă înainte de a fi executat în noiembrie 1938, se stabilise în Chicago. Se spunea că unul dintre legionarii implicaţi în complotul care a dus la asasinarea lui Nicolae Iorga locuia undeva lîngă Detroit. În Chicago, cel mai marcant susţinător al Gărzii din America, Dr. Alexander Ronnett, edita un ziar şi a scris o carte publicată la Loyola University Press, intitulată *Romanian Nationalism : The Legionary Movement* (*Naţionalismul românesc : Mişcarea legionară*) (1974). Numele lui adevărat este Rahmistriuc. Ronnett povesteşte

1. Ioan Culianu, *Romanian Fears*, manuscris nepublicat, p. 5.
2. *Ibid.*

cum a încercat el personal să-l atace pe primul ministru Ion Antonescu în ianuarie 1941, în timpul rebeliunii legionare sîngeroase care a urmat îndepărtării de la putere a mişcării[1]. Ronnett a fost medicul personal şi dentistul lui Mircea Eliade timp de aproape douăzeci de ani ; el susţinea insistent că pacientul său fusese un membru marcant al Gărzii. Eliade păstra tăcerea în legătură cu trecutul, cu toate că această tăcere şi refuzul de a condamna holocaustul petrecut la el în ţară ar fi putut sugera, după cum spunea prietenul său, Saul Bellow, că „Mircea avea un secret". În perioada în care Culianu îi scria lui Eliade despre campania de discreditare dusă împotriva lui spre a-l împiedica să primească Premiul Nobel pentru literatură, Eliade îi trimitea o scrisoare, scrisă în 24 martie 1978, unde se referea doar la Nae Ionescu, profesorul său din anii treizeci, adept al extremei drepte : „Legenda Premiului Nobel e simplă : întotdeauna am declarat că dacă voi primi această «distincţie», voi pleca imediat în România ca să-mi proclam identitatea de *scriitor român*. Nu am spus nimănui ce voi face în Bucureşti. Ţi-o spun ţie : voi merge la cimitirul Bellu şi voi acoperi cu florile lor preferate mormintele tatălui, mamei, fratelui meu şi pe al lui Nae Ionescu."

În concluzie, aventura declanşată de redactarea acestei recenzii a permis să se întrevadă primejdiile inerente scrisului său, mai ales cînd era citit la niveluri pe care nu le intenţionase conştient. Din acest moment, ideile sale cele mai personale vor apărea în opere de ficţiune care vor accentua, cu ironie, riscurile fatale implicate în creaţia şi critica literară.

*

În anii aceştia, membri marcanţi ai exilului au început să fie extrem de supravegheaţi de Departamentul de Informaţii Externe, secţia pentru străinătate a Securităţii. DIE avea agenţi ataşaţi practic pe lîngă toate ambasadele din lume, şi mulţi oameni de ştiinţă care lucrau în străinătate acţionau ca informatori. Ceauşescu îi considera pe exilaţii români drept o „a cincea coloană", supuşi supravegherii şi recrutării aidoma cetăţenilor României. Pe bună dreptate nu putea avea Culianu încredere în majoritatea concetăţenilor întîlniţi în cursul periplurilor sale.

---

1. Interviu personal cu Alexander Ronnett, 31 oct. 1995.

Securitatea acorda o atenţie deosebită celor ale căror comentarii publice se puteau dovedi primejdioase. În 1977, Monica Lovinescu, comentatoare la Radio Europa Liberă şi prietenă cu Ioan Culianu, a fost atacată sălbatic în faţa casei sale din Paris de către terorişti palestinieni angajaţi de Securitate. În 1981, la München, cei de la DIE au încercat să îl asasineze pe Emil Georgescu, editorialistul Europei Libere, care a supravieţuit, cu toate că a fost înjunghiat de 22 de ori. Conform raportului Ministerului de Interne german, „atacatorii au refuzat cu încăpăţînare să dezvăluie numele celor ce îi angajaseră. După eşecul primei tentative de asasinat, se spune că alţi membri ai serviciilor secrete române au primit această misiune..." În cartea sa *Orizonturi roşii*, fostul general de Securitate Ion Mihai Pacepa a confirmat organizarea de către Securitate la New York a unui accident rutier în care-şi găsise moartea un organizator de proteste anticeauşiste.

Tensionarea atmosferei l-a îndemnat pe Culianu să scrie mai frecvent articole pentru reviste ale emigraţiei, cum ar *Limite* (Paris), *Ethos* (Paris) şi *Revista Scriitorilor Români* (München). În 1985 şi-a deschis o rubrică permanentă în revista din Germania *Contrapunct* şi a funcţionat ca vicepreşedinte la secţia religioasă a Centrului Cultural român din Paris, o organizaţie culturală şi anticomunistă fondată în 1949. I-a spus lui Carmen că fusese „atenţionat" în legătură cu scrisul său. În Italia un agent a formulat atacuri pornind de la un articol care lega refuzul de a se întoarce acasă sub regimul comunist de bărbăţia unui erou eliadesc. „Scriam la un nivel simbolic", îi spunea el soţiei sale, „dar m-au înţeles literal."

*

Culianu află şi mai multe despre deteriorarea situaţiei din România cu ocazia vizitei efectuate în 1984 în Vest de către Andrei Oişteanu, scriitor specializat în antropologie culturală. Viza lui de ieşire fusese înadins întîrziată ca să-l împiedice să participe la Seminarul de studii americane de la Salzburg, în Austria, dar el profitase de ocazie pentru a vizita Germania şi Franţa. În octombrie, îi telefonă lui Culianu în Olanda şi acesta îl invită să-i facă o vizită la Universitatea din Groningen.

„Era extrem de suspicios", îşi amintea Oişteanu. Au discutat despre opera lui Culianu şi despre Eliade, despre mitologia

românească ş.a. În final, Oişteanu ceru permisiunea să publice acest dialog în ţară. Culianu acceptă, spunînd că nu crede că sînt multe şanse de succes.

În anul următor, Culianu reuşi să încheie învingător bătălia pentru o nouă viză de ieşire a mamei lui. A fost o întîlnire dificilă şi extrem de emoţionantă pentru un băiat care îşi adorase mama. O iubea, dar în acelaşi timp era iritat de intruziunea ei în noua lui viaţă, astfel că în răstimpul vizitei plecă pentru mai multe zile la o conferinţă a Asociaţiei Europene pentru Istoria religiilor. „Nu părea capabil să-şi arate dragostea", spunea fiul său vitreg. Singurele momente cînd relaţia dintre ei devenea mai blîndă era cînd jucau canastă, iar ea începea să cînte vechi cîntece româneşti cu o voce înaltă şi limpede care îi amintea de tot ceea ce lăsase în urmă.

Ea îi spuse că Ceauşescu adoptase o serie de legi restrictive. Bunurile de consum dispăreau de pe rafturile magazinelor. Securitatea nu mai era doar un aparat de represiune, ci un mijloc de guvernare. Circulau zvonuri că disidenţii sînt în mod secret iradiaţi. Soţul surorii sale, Dan Petrescu, era deja cunoscut ca o figură incomodă şi erau îngrijoraţi că de curînd, cînd fusese convocat la Securitate, în clădirea verde cu aspect de spital de pe dealul Copoului din Iaşi, fusese lăsat să aştepte ore întregi fără a i se da nici o explicaţie. Ofiţerii îi chestionau în legătură cu activităţi pe care le cunoşteau în detaliu. Cu toată teroarea, mulţi elevi de la liceul unde fusese profesor Dan afirmau că doresc să devină agenţi de Securitate. „Vom avea venituri sigure şi bune, vom fi plătiţi ca agenţii KGB", spuneau băieţii.

Subiectul predilect al conversaţiilor lui Ioan cu mama sa era cariera lui. El îi arăta fotografii de la vizita familiei Eliade. Eliade făcea demersurile necesare ca el să poată merge în America, spunea. Se va interesa de posturile de profesori de acolo. „Salariile şi libertatea de creaţie sînt mult mai mari." Elena Bogdan îşi dorea însă ca fiul ei să nu plece atît de departe.

Nu-i povesti mamei sale nici despre o experienţă ciudată trăită în timpul conferinţei din mai 1985, la Centre Français de Recherche Imaginaire et Création de la Chambéry. Trei autointitulate vrăjitoare avuseseră obiecţii la lucrarea lui, care, spuneau ele, accentua prea mult aspectele teoretice ale temei tratate. Lui şi colegului său Hans Witte, africanist, precum şi mai multor persoane din public, li se făcuse extrem de rău. Asemenea conferinţe, scria ulterior în prefaţa

ediţiei americane a lucrării *Eros şi magie*, sînt „aventuri de la care mă voi abţine pe viitor".

După plecarea mamei sale, fu cuprins de nelinişte. Se simţea încătuşat într-o căsnicie cu o persoană capricioasă şi care părea să nu fie mulţumită niciodată. De asemenea, cu tot succesul său internaţional, în Olanda se simţea ignorat. Viaţa îi devenise sterilă şi ireală. Era din nou dornic de libertate.

O invită pe Carmen să îl însoţească pe timpul sederii ca *visiting professor* la Chicago. Cînd ea refuză, avu un sentiment de uşurare. Dorea să ajungă în America solitar, fără frîna legăturilor cu familia, prietenii sau trecutul.

Evenimentele acelui an au readus în el mai puternic sentimentul de pericol care nu-l părăsise de cînd fusese copil în Iaşi. Prietenul său Gianpaolo Romanato îşi amintea: „Îmi spunea uneori, mai în glumă, mai în serios, «Am să mor tînăr». Această premoniţie explică furia cu care dorea să spună totul cît mai curînd, să scrie repede şi să devină celebru, pentru că ştia sau se temea că viaţa nu avea să-i fie prea lungă..."

12

Cariera: 1985

Totul se repetă, în cerc. Istoria e adevăratul maestru, deoarece ne învaţă că nu există. Singurele care au sens sînt permutările.

Umberto Eco,
Pendulul lui Foucault

1985 a însemnat pentru România debutul celor mai dificili ani ai regimului Ceauşescu. În efortul de a plăti datoriile externe ale ţării, „conducătorul" a obligat populaţia să îndure cele mai severe privaţiuni la care fusese supusă vreodată. În cele mai multe oraşe electricitatea se întrerupea la ora opt seara, iar apa caldă şi încălzirea erau cu totul insuficiente. De pe rafturile magazinelor lipseau pînă şi cele mai banale articole. Femeile căsătorite erau silite să nască pînă la cinci copii, pentru a spori populaţia ţării. Pentru intelectuali, cărţile deveniseră extrem de greu de obţinut sau de publicat.

De la plecarea lui Culianu, nimeni din România nu scrisese despre el, nimeni nu citase din operele sale. În noiembrie 1984, la întoarcerea în ţară, scriitorul Andrei Oişteanu încercă să publice interviul luat lui Culianu. Abordă trei reviste de cultură (*Vatra*, *Viaţa Românească* şi *Ethnologica*) şi fu refuzat de tot atîtea ori. În timp ce făcea aceste demersuri, primi un telefon ciudat. „Sînt de la Secţia de Paşapoarte", spuse bărbatul de la celălalt capăt al firului. „Doresc să vă vorbesc."

Oişteanu fusese şi în Olanda, deşi avea viză de ieşire numai pentru Germania şi Franţa, şi credea că aceasta era problema. „Care este scopul întîlnirii?" întrebă. Interlocutorul său nu-l lămuri cu nimic, cerîndu-i să se întîlnească la un restaurant. Oişteanu refuză. În cele din urmă, căzură de acord să se vadă pe stradă.

A doua zi dimineaţa, Oişteanu se trezi înainte de ora cinci, îngrijorat, frămîntîndu-se în legătură cu motivul întîlnirii.

Bărbatul avea între treizeci şi cinci şi patruzeci de ani, era îmbrăcat într-un costum de calitate îndoielnică. Avea un anume fel de cravată, o anume înfăţişare. Era cu certitudine agent de Securitate. Insistă din nou să intre într-un restaurant, dar Oişteanu refuză. Merseră totuşi la o cafenea. Uşa din faţă era închisă. Ofiţerul ciocăni şi arătă o legitimaţie. „Trebuie să vorbesc cu dumnealui", spuse.

Au intrat, s-au aşezat, au comandat cafele. Agentul îl întrebă despre cercetările sale legate de istoria religiilor. Sistemul trecuse de mult de la retorica comunistă la naţionalismul mistic studiat de Culianu, revendicîndu-şi strămoşi iluştri, precum Eminescu însuşi. Religia fusese unul din cele mai prodigioase domenii de interes înainte de instalarea comuniştilor, într-o ţară unde ortodoxia orientală şi ideea de „naţie" fuseseră strîns legate încă din secolul al XIX-lea. Bărbatul începu să vorbească despre Mircea Eliade. Oişteanu încerca să afle ce urmăreşte interlocutorul său, dar acesta evita să-i răspundă direct.

– Nu sîntem atît de proşti, spuse el. Şi eu am absolvit o facultate. Am făcut cursul de filozofie cu Grünberg. Ştiu despre ce scrii. Cunosc cărţile lui Eliade. Sînt foarte interesante.

Se aplecă înspre Oişteanu.

– În 1983 ai vrut să mergi la un congres ştiinţific. Nu te-am lăsat. În 1984 am acceptat, dar cu întîrziere de o săptămînă. Ştiu că ai avut probleme cu obţinerea permisiunii de a călători. Ştiu cum să te ajut să călătoreşti. Cît de mult doreşti. Mai mult decît doreşti.

– Cum vine asta?

– Te lăsăm să călătoreşti şi tu ne aduci informaţii despre intelectualii români din străinătate.

– De ce nu faceţi voi asta? E treaba voastră, nu a mea.

– Pentru mine uşile sînt închise. Nu am nici un fel de relaţii. Tu ai. Tu cunoşti intelectuali. Aşa cum este Ioan Culianu.

– Nu, îmi pare rău.

– Fratele tău din New York cunoaşte şi el multă lume.

Fratele lui Oişteanu, Valery, era un poet *underground* din East Village, New York, şi ţinea o rubrică lunară de artă numită „Wall Patrol", semnată Valery Gallery. Îi ura pe comunişti. Ideea că el ar putea prezenta interes pentru Securitate ca eventual colaborator era total ridicolă.

– Nu, spuse Oişteanu. Nu, nu pot face asta.

Bărbatul se ridică să plece.

– Mai gîndeşte-te. Te voi suna, spuse.

Oişteanu mai rămase puţin la masă. Se gîndi că nu poate lăsa lucrurile neclare. Dorea să refuze categoric, o dată pentru totdeauna. Alergă spre uşă şi îl zări pe ofiţer – traversase deja strada şi intra într-o clădire, despre care ştia că adăposteşte Departamentul pentru cultură al Securităţii.

Agentul telefonă după o săptămînă. Oişteanu îi refuză din nou propunerea. Îl mai sună cu destulă insistenţă în decursul celor cîteva săptămîni şi luni care urmară. Soţiei lui Oişteanu începu să îi fie frică. Îi era teamă că nu vor mai putea călători niciodată. Că n-o să scape de acel om. El mai insinuase că dacă Oişteanu nu colaborează, nu va mai putea publica. Ba chiar şi-ar putea pierde slujba.

În cele din urmă hărţuiala a încetat. *Revista de Istorie şi Teorie Literară* a acceptat interviul cu Culianu şi, după ce în ultimul moment cenzura încercă să-l oprească, editorii reuşiră să treacă peste ea.

Incidentul cu agentul de Securitate fusese ceva obişnuit, una din multele întîlniri ciudate pe care toţi le suportau în acei ani. Securiştii, îi spusese odată un prieten, sînt toţi nişte mistici. Oişteanu nu crezuse asta niciodată.

13

Jocul cu smaralde: 1986

Mircea Eliade mi-a spus că în zece ani am să fiu cel mai bun istoric al religiilor dintre contemporani, şi nu glumea, îi cunoştea pe toţi.

I.P. Culianu,
Scrisoare către Hillary Wiesner,
14 octombrie 1986

În martie 1986, Culianu se întoarse la Universitatea din Chicago nu ca un absolvent lipsit de mijloace materiale şi singuratic, ci în calitate de profesor, invitat de onoare pentru acel semestru. Pesemne, simţea în sfîrşit că „succesul social pe care îl plătise atît de scump" devenise realitate. Nu mai era în situaţia ucenicului în ascultare faţă de maestru – profesorul Mircea Eliade, care la prima lui vizită din urmă cu zece ani îl ţinuse oarecum la distanţă. Acum era invitat chiar de către cel mai marcant istoric al religiilor din lume să ţină cursuri şi conferinţe şi să colaboreze cu el la cîteva din cele mai importante opere ale sale. De astă dată, profesorul de şaptezeci şi nouă de ani era cel care depindea de *el* ca să îi sorteze corespondenţa, să-l ajute şi să ducă la bun sfîrşit proiectele neterminate ale unei cariere aflate la final.

În primăvara lui 1986 finalizarea acestor proiecte devenise presantă. Situaţia se agravase în decembrie 1985, cînd focul mistuise o parte din cărţile lui Eliade adăpostite la Meadville Theological Seminary de pe Strada 57. Fusese declanşat, se pare, de scrumul de la pipa lui Eliade, şi distrusese, se spunea, texte rare adunate din Orient şi India, ca şi preţioasele ediţii personale ale celor cincizeci de cărţi ale sale, adnotate cu noi sugestii pentru aprofundarea teoriilor, precum şi o mare cantitate de hîrtii personale. Eliade fusese avertizat

de acest holocaust într-un vis, iar pentru om care-şi petrecuse întreaga viaţă încercînd să dezlege tainele viselor, semnificaţia focului era că „nemurirea pe care o căutase prin opera scrisă era supusă distrugerii materiale", scria colega sa Wendy Doniger, „exact cum fusese nemurirea pe care cu mult timp în urmă o căutase în experienţele sale yoghine".

Cărţile deteriorate de fum şi apă ale bibliotecii lui Eliade erau încă împachetate în cutii cînd Culianu sosi din Olanda la mijlocul lui martie. El şi Eliade se confruntau cu trei proiecte urgente, între care plănuitul, important, *Dicţionar al religiilor lumii*, ce trebuia scris de Culianu, semnat de amîndoi şi publicat de Harper San Francisco. Tînărul adusese de asemenea mai multe articole pentru gigantica *Enciclopedie a religiei*, care cuprindea şaisprezece volume şi urma să fie publicată în 1987 de Macmillan. Eliade îi încredinţase tratarea unor subiecte în care îl considera *expertul*, printre care „Ascensiune", „Astrologie", „Gnosticismul : din Evul Mediu pînă în zilele noastre", „Magia în Europa medievală şi renascentistă", „Ritualuri sexuale în Europa", „Bolta cerească : cerurile ca hierofanie", sau mai multe articole despre divinităţi ale tracilor, scrise la Paris, în colaborare cu fostul său profesor, atît de drag, Cicerone Poghirc.

Eliade mai avea o sarcină pentru Culianu. El lucra la al patrulea şi ultimul volum al *Istoriei ideilor religioase*, în care încerca să afle modelele de gîndire ce stau la baza gîndirii mitice, şi simbolurile universale pe care le considera integrate în conceptele religioase. În ultimele două capitole ale volumului, extrem de sintetice, Eliade plănuise încă din 1984, după cum îi scria lui Culianu, să prezinte „creaţiile religioase (cîte or fi) *pe întreaga planetă*, de la Iluminism la «God-is-dead theology»". „O bună parte din acest *finale*", continua Eliade, „l-aş scrie eu. Ţi-ai lua răspunderea pentru rest ? (Nu uita că am citit *Religione e Potere...)*" (scrisoare din 27 martie 1984[1]).

O extraordinară, profundă colaborare se consolidase între savantul considerat a fi revoluţionat domeniul istoriei religiilor şi un tînăr şi ambiţios gînditor care îl privea cu respectul şi admiraţia cuvenite unui părinte. Încă de pe băncile facultăţii, ambele personalităţi fuseseră inspirate de ideea renascentistă de *coincidentia oppositorum*. Colaborarea lor, între un om aflat la sfîrşitul carierei şi altul la

1. V. volumul *Dialoguri întrerupte ...*, ed. cit., pp. 249-250 (n.red.).

începutul ei, oferea acea *coincidentia oppositorum* la care Culianu aspirase dintotdeauna.

În această perioadă Culianu îşi dădu seama cu claritate că postul din Olanda era doar o treaptă în drumul său, „pînă cînd se va ivi altceva" în orizontul aventurii sale intelectuale, după cum îi scrisese pe vremuri Eliade („Olanda, India sau ce-o mai fi (mai tîrziu)"...). La Universitatea din Groningen mica secţie de studii româneşti părea condamnată să dispară din cauza reducerilor de buget. Şi alţi profesori neolandezi de origine, care dăduseră în ultimii zece-cincisprezece ani strălucire Universităţii din Groningen, se vedeau împinşi să părăsească ţara lalelelor – aşa s-au petrecut lucrurile, de exemplu, cu profesorul Alessandro Briosi, eminent dantolog şi estetician, bun prieten cu Ioan Culianu, care s-a reîntors în Italia natală. Eforturile lui Culianu de a se exprima ca un gînditor şi cercetător original în istoria religiilor, disciplina în care se specializase cu atîtea eforturi şi care îi era în primul rînd proprie – şi nu lingvistica romanică, estetica sau teoria literară, deşi le preţuia şi le predase mai mult decît corect –, se loviseră mereu de îngustimea birocratică şi de „protecţionismul" ciudat practicat în *establishmentul* neerlandez. Acum îi scria zilnic soţiei sale despre şansele pe care le oferea America. Andrei, fiul său vitreg în vîrstă de paisprezece ani, a întrevăzut urmarea : „Mereu vorbea despre America, bea Coca-Cola şi mă ducea la filme făcute la Hollywood ; dorea *să fie* american."

Aşadar, ce tensiune grozavă şi ce emoţie trebuie să fi simţit atunci cînd, ajuns la aeroportul O'Hare, se putea gîndi că în curînd postul lui Eliade de la Divinity School avea să fie liber, iar Eliade îl propusese *pe el* decanului Chris Gamwell ca succesor. Culianu avea două cursuri : Gnosticismul şi maniheismul, şi Introducere în magia Renaşterii. În sălile de clasă de la Swift Hall nu mai intrase un profesor care să-i semene. Ioan Culianu, care fusese atît de mult ajutat de Eliade în construirea carierei sale, putea în sfîrşit să-şi dea măsura.

*

În primăvara anului 1986, absolventa Hillary Wiesner se afla pentru al doilea semestru de activitate în „grupul de studii pentru lumea antică mediteraneană" de la Universitatea din Chicago. Absolventă cu distincţii a Colegiului Radcliffe, se specializa în

civilizaţia păgînă tîrzie. La douăzeci şi doi de ani, venise pentru prima oară în Vestul Mijlociu, crescută fiind în orăşelul Slingerlands din nordul statului New York.

Blondă, cu un aer copilăros, Hillary semăna cu figura Zeiţei din *Primavera* lui Botticelli – rezervată, plină de mister, cu tenul de culoarea perlei. Tatăl ei era evreu şi, ca şi tatăl lui Culianu, murise tînăr, la doar cincizeci şi cinci de ani, pe cînd ea avea optsprezece. Moartea sa prematură îi accentuase înclinaţia naturală spre solitudine. Prietenii spuneau despre ea că este extrem de inteligentă, dar naivă şi oarecum înfricoşată de bărbaţi. „Judeca totul şi pe toţi", spunea Erika Schluntz, o prietenă de la Radcliffe. „Despre mine credea că îmi plac prea mult petrecerile. Cînd împrumutam de la ea notiţele de la cursurile la care nu fusesem, vedeam că este mai organizată decît profesorii. Cu toate acestea, paginile de curs erau acoperite pe margini cu figuri din benzi desenate."

În opinia lui Wiesner, Divinity School nu era la înălţimea aşteptărilor. În Chicago, iarna părea să dureze la nesfîrşit, iar vîntul umed te pătrundea pînă la oase. Profesorii se interesau prea puţin de studenţi. Campusul cu arhitectură gotică modernă, izolat în zona de sud a oraşului, o deprima. De asemenea, programul de lucru era inutil de încărcat. Cu gîndul să se întoarcă la Cambridge, după cum o îndemnau cîţiva din foştii ei profesori, Wiesner începu pregătirile pentru a participa a doua vară la rînd la săpăturile arheologice organizate de Cambridge la Sardis, în Turcia.

Îşi făcuse totuşi cîţiva buni prieteni în campusul din Chicago. Unul dintre profesorii marcanţi, Hans Dieter Betz, îi sugeră să se adreseze profesorului Culianu în legătură cu munca ei. Nu putea să urmeze cu regularitate nici unul din cursurile sale, dar asista din cînd în cînd la ele şi curiozitatea îi fu trezită treptat.

Culianu era altfel decît toţi ceilalţi întîlniţi în Chicago. Cu cămăşile sale europeneşti şi accentul de Inspector Clouseau, oferea deschideri atît de uimitoare înspre magie, încît ea începu să-şi ia notiţe cu un fel de furie pe care n-o mai simţise la nici un alt curs. Era atrăgător desigur, avea un chip cu trăsături mobile şi ochi care păreau să privească dincolo de tine, dar ceea ce îi reţinuse atenţia erau ideile lui. El susţinea că un cărturar, ca şi un mare om de ştiinţă, trebuie să aibă calmul şi modestia necesare înţelegerii lumii aşa cum este ea. Cînd studiezi miracolele medievale trebuie să-ţi laşi deoparte neîncrederea şi să cauţi pînă şi în cele mai neobişnuite şi

inexplicabile evenimente o logică sau un model tainic. Această pasiune de a penetra procesele minţii unui subiect el o asemăna cu erosul. Din cuvîntul grecesc antic pentru iubire, *eros* sau îmbrăţişare-a-lumii, noi avem cuvinte ca *erotic* sau *eroic*. El considera erosul ca o forţă reală care putea dezlega misterele universului, fie ele ştiinţifice sau religioase.

Era cu deosebire preocupat de jocurile mentale ale Renaşterii care culminaseră în operele unor filozofi ca Marsilio Ficino şi Giordano Bruno. Puterea lui Bruno, sugera profesorul, se trăgea din aceea că *încărca* imaginile magice cu forţa iubirii, a erosului. „Aceasta a fost latura sa tainică pe care noi nu am înţeles-o niciodată cu adevărat", spunea el. Culianu compara magia lui Bruno cu cea a reclamelor moderne, a firmelor de relaţii cu publicul şi mai ales a celor ce controlează schimbările politice, precum şi cu controlul asupra minţii exercitat de regimurile de la sfîrşitul secolului XX.

Din nefericire, mai adăuga Culianu, astăzi sîntem nişte analfabeţi din punct de vedere metafizic, iar imaginaţia noastră este reprimată de triumful ştiinţei şi al tehnologiei. Reforma şi distrugerea de către biserică a magiei sînt responsabile de triumful raţiunii şi de multe din nevrozele timpurilor moderne. Culianu îşi trata subiectul cu „îndrăzneală, rigoare şi o extremă bogăţie a limbajului", după cum scria un recenzent, construindu-şi demersul pe cunoştinţele enciclopedice cîştigate de-a lungul anilor de exil petrecuţi în Italia. Însă noutatea cea mare, i se părea tinerei, consta în maniera obsesivă în care utiliza trecutul pentru a înţelege prezentul şi nenumăratele feluri în care spunea că mintea *noastră* poate fi manipulată.

Intrigată, Hillary Wiesner merse la bibliotecă şi găsi în englezeşte cartea lui Culianu *Psychanodia*, publicată la Editura Brill din Olanda, în 1983. Textul ataca metodele prolixe utilizate de anumite şcoli de istoria religiilor, care puneau „influenţele" exercitate de culturi unele asupra altora pe seama deschiderii unor noi drumuri comerciale. După ce demonstra că asemenea teorii nu puteau explica mituri atît de răspîndite cum ar fi reîncarnarea, Culianu îşi schiţa propria teorie : procese sau jocuri ale psihicului colectiv, care acţionează în profunzime şi urmează legi ale unei logici diferite de cea a evenimentelor istorice cotidiene, modelează întîmplări omeneşti la un nivel mai adînc decît cel cunoscut de noi. Ideea sa că istoria este ordonată, revelatoare, chiar predictibilă, i-a şocat pe unii savanţi ca o bizarerie, cu toate că se inspira în parte din teoria jocului a lui

Wittgenstein şi din noua ştiinţă a complexităţii. Hillary reflecta la toate acestea nopţi de-a rîndul.

Ea studia la vremea respectivă o veche civilizaţie mesopotamiană, sabeenii din Haran[1], un popor pe care îl credea depozitarul unor vechi surse ale gîndirii renascentiste. Sabeenii, dimpreună cu filozofii lor ermetici, astrologii şi templele închinate planetelor, fuseseră înghiţiţi de istorie – pur şi simplu dispăruseră de pe suprafaţa pămîntului –, iar ea dorea să ştie de ce. Se hotărî să-l întrebe pe Culianu.

*

Ioan Culianu locuia într-un cămin cunoscut sub numele de McGiffert House. Îi scria soţiei sale Carmen despre singurătatea lui, spunîndu-i că-şi găsise doar puţini prieteni printre colegi. Zilele îi treceau între orele de clasă şi timpul necesar pregătirii celor două conferinţe pe care trebuia să le prezinte în calitate de invitat, precum şi cel dedicat perfecţionării limbii engleze. Cu ajutorul lui Eliade îşi revizuia traducerea la *Eros şi magie* care urma să apară la University of Chicago Press. Spera că apariţia cărţii în Statele Unite îi va facilita o angajare la Universitate. Dar acesta era un subiect delicat, deoarece Carmen era mulţumită în Olanda. Pentru a o linişti, îi scrise despre dezamăgirea provocată de aprecierea economică mai realistă a unei cariere universitare în America ; îşi dăduse seama ce modeste erau, prin comparaţie, lucrurile pe care şi le putea permite un profesor.

Penuria financiară relativă, dar în primul rînd o mai veche şi profundă dorinţă, au fost motivele pentru care s-a reapucat de scris ficţiune. Culegerea sa de povestiri urma să fie acceptată curînd de o editură specializată în texte savante din Italia, Jaca Book, editura lui Eliade. Eco scria o recenzie favorabilă despre *Eros şi magie* în

1. Haran – cetate mesopotamiană, la cca 400 km NE de Ninive, mare centru comercial pe drumul spre Mediterana, ultima capitală a asirienilor (612-609 a.C.) înainte de cucerirea de către babilonieni. Terah şi Avraam, Nahor, Iacov şi alte personaje biblice au trecut prin Haran. Divinitatea protectoare era Sin, zeitate lunară. Istoria aşezării (astăzi Haran este un sat arab) este cunoscută din cîteva inscripţii, pe stele funerare, descoperite abia în 1956 (n. red.).

versiunea italiană. El şi Culianu se aflau în corespondenţă, discutînd şi despre proza lui Culianu. Începuse să înregistreze pe dictafon un thriller bazat pe un mit medieval cu mare semnificaţie pentru el. Era vorba despre povestirea unui tînăr care suferă trei morţi rituale, salvat de fiecare dată de o femeie, şi prin aceasta se înalţă la trei niveluri superioare ale fiinţei pentru a-şi afla sinele adevărat. Acţiunea era copilărească, plină de crime şi conspiraţii neverosimile. Mai era şi problema caracteristică exilaţilor : dificultăţile legate de scrierea literaturii într-o limbă străină. O alta era faptul că trebuia să deprindă mai bine meşteşugul genului pe care-l aborda.

Ca şi în atîtea alte privinţe, modelul carierei sale duale rămînea Eliade.

Pentru ei, legătura dintre literatură şi munca de savant era mai importantă decît cerinţele scriiturii propriu-zise şi viza relaţia dintre imaginaţie şi viaţă. Aidoma misticilor şi poeţilor Orientului, ei priveau viaţa ca pe o poveste a cărei semnificaţie profundă putea fi citită în detaliile şi coincidenţele cele mai neînsemnate. Trăgîndu-se amîndoi dintr-un popor adesea subjugat, supravieţuitor prin poveste, cunoşteau bine puterea dătătoare de speranţă, miraculoasă prin asta, a istoriei individuale transformate în ficţiune „trăită". Doar un pas despărţea felul în care un povestitor îşi manipula auditoriul de magia folosită de Bruno pentru a manipula o populaţie.

În comentariile lor la opera ştiinţifică a lui Culianu, criticii se referiseră la modul în care el confunda adesea atitudinea detaşată a savantului cu implicarea în subiect a practicianului. Prietenii săi ştiau de ce se întîmpla acest lucru : nu se mulţumea doar să îl studieze pe Bruno, el dorea *să fie* Bruno. Dacă erai dispus să crezi în aceste lucruri atunci da, Culianu era priceput în magie şi profeţie. Era un bun joc de societate. Dacă nu, atunci el părea ridicol şi plictisitor. Era oare această pendulare între erudiţie şi practică o formă de personalitate scindată sau doar entuziasmul îndreptat spre un *hobby*, care favoriza cercetarea ? Eliade răspunsese odată acestei întrebări în cadrul unei conferinţe ţinute la Universitatea din Chicago : „Unele din creaţiile mele literare au contribuit la o înţelegere mai profundă a anumitor structuri religioase... Uneori... imaginaţia mea literară a utilizat materiale sau sensuri pe care le-am studiat ca istoric al religiilor."

*

În 14 aprilie 1986 temerile multora s-au adeverit : Mircea Eliade suferi un atac de inimă şi fu dus de urgenţă la Bernard Mitchell Hospital. Ioan Culianu a stat la căpătîiul său ; a notat într-un jurnal manifestările de emoţie profundă şi mesajele de sprijin venite de la prieteni şi colegi din toată lumea, de la oameni care îl cunoşteau pe Eliade de zeci de ani. Timp de cîteva zile se crezu că Eliade îşi va reveni. Ceru cărţi (îşi notase mai demult în jurnalul său cît de atent îşi va selecta lecturile cînd îşi va simţi sfîrşitul). Apoi căzu în comă. Mulţi prieteni şi totodată figuri marcante sosiră la spital : printre ei Edward Levi, fost procuror general al Statelor Unite, Nathan Scott, potenţial candidat pentru rangul de arhiepiscop de Canterbury, Chris Gamwell, decanul de la Divinity School, care stătu şapte ore pe coridor fără să spună nimănui de teama de a nu crea agitaţie, şi mulţi alţii. „Încălcînd toate regulile unei secţii de terapie intensivă, spre disperarea personalului", nota mai tîrziu Culianu, prietenii lui Eliade îşi ofereau sprijinul. La 22 aprilie 1986, în vîrstă de şaptezeci şi nouă de ani, Eliade se stinse în prezenţa lor.

În timp ce lumea întreagă era îndoliată şi multe persoane, printre care şi Saul Bellow, umpluseră pînă la refuz Rockefeller Chapel, Culianu se afla alături de Christinel Eliade pentru a o ajuta la pregătirile de înmormîntare. Cînd fu citit testamentul, află că Eliade îi încredinţase o ultimă sarcină. Dorea ca Ioan Culianu să supravegheze publicarea postumă a întregii sale opere. Această onoare se adăuga unui număr crescînd de probleme cu care se confrunta : postul din Olanda, cărţile aflate în lucru, soarta căsniciei sale, şi făcea să rezoneze secretul cel mai profund pe care-l împărtăşiseră cei doi.

*

O săptămînă mai tîrziu, la 30 aprilie, Hillary Wiesner intră în biroul lui Culianu. Îl găsi într-o stare ce părea a fi una de şoc. Cravata îi era strîmbă, faţa cenuşie. O privea ca şi cînd nu putea să-şi amintească nici cine e el însuşi. Arăta complet epuizat.

– Să vin altădată ? întrebă ea.

– Nu, nu, spuse el. Despre ce e vorba ?

Îi explică cercetările ei. Oraşul Haran fusese o ultimă citadelă a păgînismului care-şi trimisese mesajele în lumea occidentală. De la

începuturile istoriei, în îndepărtatul lor colţ de lume din nordul Mesopotamiei, locuitorii Haranului practicaseră o religie astrală care o avea ca figură centrală pe zeiţa Lunii. Adorarea Lunii continuase în oraş pînă la distrugerea acestuia în secolul al XI-lea. Ea era de părere că religia sabeenilor fusese înregistrată în texte ermetice care, redescoperite în vremea Renaşterii, au putut juca un rol major atît în dezvoltarea creştinismului, cît şi în cea a religiei islamice. Ce părere avea el despre aceste lucruri?

Da, răspunse profesorul, cercetarea ei era inspirată, şi îi recomandă nişte texte despre istoria astrologiei greceşti şi din Orientul Mijlociu. Se gîndi că într-adevăr era o persoană cu totul *diferită* de ceilalţi. Cărţile se dovediră folositoare.

*

În perioada următoare Culianu fu ocupat cu predarea cursurilor şi rezolvarea problemelor ridicate de succesiunea lui Eliade. Cele două conferinţe programate au fost dedicate omului care i-a „schimbat viaţa”. A vorbit despre persecuţia vrăjitoarelor din Europa secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, atacînd opinia convenţională conform căreia persecuţia încetase datorită „progresului” civilizaţiei. De fapt, atrăgea el atenţia, vrăjitoare au mai fost arse pe rug chiar şi într-o ţară relativ avansată ca Germania sfîrşitului de secol la XVIII-lea. De ce au fost oprite persecuţiile? Ca să aflăm, trebuie să ştim ce anume le-a declanşat. De ce, în această isterie, *admiteau* oamenii că există vrăjitoare?

Pentru a da un răspuns, făcea apel la o nouă metodă de studiu, aplicabilă şi istoriei, numită *complexitate* de către teoreticianul francez Edgar Morin. Pe cînd cercetarea tradiţională acţiona retrospectiv, comparînd numeroasele variante ale unui eveniment şi propunînd un singur „adevăr”, teoria complexităţii se mişca *înainte* cu ajutorul a ceea ce antropologul Clifford Geertz numea „descriere totală”, luînd în considerare toţi actorii şi toate instituţiile – biserica, statul, justiţia, medicina, folclorul şi literatura –, urmărind toate căile posibile şi considerîndu-le, într-un fel, ca fiind în mod egal adevărate.

Bine informat în urma scrierii studiului său despre Bruno, Culianu era de opinie că trebuie să evaluăm puterea exercitată de minte şi memorie – atît cele individuale, cît şi cele colective – asupra percepţiei.

Voia să expună exemple ale unor oameni care mărturiseau crime pe care nu le comiseseră. Dar îi era greu să găsească dovezile necesare, în parte şi pentru că în 1986 subiectul „memoriei regăsite" nu era încă la modă. Viziunea lui despre vînătoarea de vrăjitoare era, se pare, ambiguă: avansa atît ideea că vrăjitoria funcţiona, cît şi opinia comună că persecuţiile erau un caz de psihoză colectivă.

La sfîrşitul semestrului, Ioan Culianu oferi petrecerea obişnuită studenţilor săi în cele două minuscule odăi aflate lîngă seminarul Teologic din Chicago. Hillary Wiesner mergea foarte rar la petreceri, dar de data asta acceptă invitaţia unei prietene. Culianu îi aştepta cu *spaghetti carbonara*. Seara tîrziu, toată lumea îşi spuse ziua de naştere. Cînd veni rîndul ei şi spuse 17 august 1963, el se întoarse şi o privi atît de lung încît se simţi de-a dreptul neliniştită.

În seara aceea stătură împreună în timp ce el ghicea în cărţile de Tarot unei studente care nu se putea hotărî dacă să continue sau nu studiile postuniversitare. El îi dădu lui Hillary o pernă pe care să şadă. Unul dintre studenţi purta un tricou cu cap de mort şi o haină de doc brodată. Ioan îi ceru să explice fenomenul Grateful Dead. „Nu văd craniile", spunea el. „Uită-te la jacheta băiatului", şopti ea. Mai tîrziu, îşi notă în jurnal: „Ce mai noapte! Cărţi de Tarot şi discuţii. Dar am fost prea timidă; mi-a părut foarte rău că am plecat." Somnul nu-i venea. Îşi luă din nou jurnalul. „Două dimineaţa: ce se întîmplă cu mine? Mi-a spus ceva, dar este oare o profeţie care îşi ajunge sieşi? Cuvintele lui îmi arată drumul prin labirintul care e viaţa mea; sînt ca o sămînţă gata să încolţească din nou."

În dimineaţa următoare el sună ca să o întrebe dacă nu doreşte să viziteze împreună centrul oraşului Chicago. Acceptă fără să ştie de ce. Se răsuci în aşternut şi văzu că era opt dimineaţa. În timp ce luau micul dejun, el îi spuse zîmbind că cei mai apropiaţi prieteni ai lui, vărul său din România şi cel mai bun prieten din Occident, care era istoric în Italia, aveau aceeaşi zi de naştere ca şi ea. Orice ar crede lumea în legătură cu studiul său despre magia în Renaştere, în ceea ce-l privea, el trăia după preceptele acelea. Purta o cămaşă verde închis şi o scurtă de piele de culoare deschisă. Făcea grimase dese, de parcă ar fi avut un tic nervos. Fuma Marlboro. Au vorbit despre felul cum înţelegeau Weber şi Marx religia. El spunea că indivizilor le lipseşte liberul arbitru, că oamenii sînt toţi programaţi ca nişte roboţi, că şi ea avea creierul spălat. Fata şi-l reprezentă ca pe un

personaj de benzi desenate cu un nor negru deasupra capului. Masa a agitat-o, iar ţigările fumate de el i-au provocat o durere de cap.

Sugeră să viziteze Sears Tower. Ea fu ispitită să refuze dar, în ciuda cinismului afişat, era atît de drăguţ şi amuzant şi interesant, încît acceptă. În încăperea de sticlă de unde se puteau vedea cartiere dezolante dispuse ca spiţele unei roţi, simţi deodată că i se face rău. Palmele îi deveniră ca gheaţa, şi i se puse un nod în stomac. El o ajută să coboare, ţinînd-o să nu cadă şi alergă într-o farmacie Walgreens să-i cumpere un medicament. Nu mai avusese niciodată rău de înălţime, iar mai tîrziu observă că i se întîmpla doar cînd era cu el.

În seara care a urmat s-au întîlnit şi-au discutat îndelung la o cafenea, iar ea arăta mare interes în legătură cu ceva ce afirmase la curs : „Deoarece magia renascentistă este un mijloc de a controla masele pe baza unei cunoaşteri profunde a impulsurilor erotice personale şi colective, putem afirma că pentru ea nu există sinele, sau conştientul individual, ci doar părţi ale inconştientului universal." Spunea că cine îţi controlează imaginaţia este stăpîn şi pe destinul tău. Ea spuse că asta era o prostie. Nimeni nu-ţi poate controla imaginaţia. Scrise în jurnal : „Este o Enciclopedie a Religiilor ambulantă, dar ştie totul în afară de adevăr."

Se gîndea că poate suferă de depresie clinică. În ciuda acestor consideraţiuni, ţinu la ea *Psychanodia* peste termenul de restituire, cu toate că fusese deja rezervată de altcineva. Scrise în jurnal : „14 mai, 1986 : Bietul Culianu cu scepticismul lui. Fumează şi bea şi îmi spune mie că am probleme. Dar mi-a plăcut cartea lui. Cartea e strălucită, *el* e smintit."

Se întîlniră din nou peste cîteva zile la un restaurant. Ea îi spuse că s-a hotărît să se întoarcă la şantierul arheologic de la Sardis ca epigrafistă. La afirmaţia lui că arheologia e prea terestră pentru ea, îi arătă înspre fereastră : „Nu crezi că şi toate acestea vor fi într-o bună zi praf şi pulbere ? " Observaţia îi plăcu. În prefaţa la versiunea engleză a cărţii sale *Eros şi magie în Renaştere* a amintit despre „întrebarea pusă mie de o tînără arheologă în timp ce admiram formidabilele clădiri din Chicago", sugerînd că edificiul ştiinţei se va preface într-o bună zi în praf şi pulbere sau măcar se va transforma, la fel cum magia a dat naştere ştiinţelor iluministe ce au urmat Reformei. El mai scria că încercase cîteva din tehnicile lui Bruno şi constatase că funcţionau.

Era absolut strălucit, de acord, cu siguranţă însă – cea mai torturată şi amară fiinţă pe care-o întîlnise vreodată. Hillary avea prea puţini prieteni apropiaţi. Era deja o călătoare prin lume, la vîrsta ei trecuse prin Turcia şi Grecia, unde Parthenonul şi celelalte albe ruine o subjugaseră ; descifra siriaca, greaca şi latina, copta ; la Chicago muncea din greu la akkadiana babiloniană. Era inteligentă cît şi alţi studenţi buni din campusul acela întins, dar prietenii şi colegii o considerau retractilă, închisă în sine.

Prietenia cu Ioan Culianu era interesantă, chiar fascinantă, numai că ştia că nu poate continua. Curînd ea trebuia să plece din Chicago. Voia să fie lucidă, dar îi deveni treptat din ce în ce mai dificil să-şi dea seama care îi sînt simţămintele. Merseră împreună la filmul *Brazil*, care o răvăşi atît de tare încît tremura fără să se poată opri. El o cuprinse cu braţul. Ea se retrase. Apoi se gîndi că poate totul e doar în mintea ei. Dorea doar s-o protejeze... „matern". Dar era *căsătorit*. „Străinii", scrise ea în jurnal. „După cum spunea mătuşa Mary Ann, trebuie să evit străinii rezidenţi." Mătuşa ei se căsătorise cu un ucrainean care o părăsise după şase săptămîni, cînd îşi rezolvase actele de cetăţenie.

„Sîntem cu toţii programaţi", spuse el în seara aceea. De ce a început din nou cu chestia asta ? se gîndi ea. „Şi tu eşti programată", spuse. De data asta ea se înfurie şi se certară. Discuţia se transformă într-o dispută aprigă ce demonstra mai mult ca orice cît de apropiaţi deveniseră. Într-un fel, se decise ea în timp ce urca scările acasă, se simţea uşurată. Notă în jurnal : „18 mai, 1986 : Bine, mi-am făcut datoria. Am încercat, şi am fost admonestată. Acum am scăpat. Nu mai trebuie să încerc să ajut această persoană."

Îşi scoase telefonul din priză.

*

Ultima dorinţă a lui Mircea Eliade, şi anume ca Ioan Culianu să fie şi executorul testamentar al scrierilor sale ştiinţifice nepublicate, se dovedi o sarcină dificilă. Arhiva număra mii de pagini de documente, datînd din 1950 pînă în prezent. Trebuiau catalogate şi traduse. Multe dintre ele erau valoroase şi aproape gata de tipar. Dar exista o problemă extrem de dificilă : cercetătorii, mai ales cei italieni, susţineau acum în mod deschis că Eliade avusese un secret. În anii treizeci Eliade scrisese o serie de articole fasciste ce sprijineau

Garda de Fier. Acum, în 1986, Culianu trebuia să se confrunte din nou cu posibilitatea ca tatăl său spiritual să fi fost membru al Gărzii.

Scria zilnic pînă la treizeci de scrisori de răspuns la întrebările de rutină şi chestionarele referitoare la succesiunea lui Eliade. Îl cunoscu pe Mac Linscott Ricketts, fostul student şi actualul biograf al lui Eliade, care cercetase cu atenţie originalul articolelor lui Eliade. Cît de grav era secretul mentorului lor? Era un om atît de respectat încît în Israel se propusese ridicarea unui monument în cinstea lui. Saul Bellow vorbise, alături de Culianu, la înmormîntarea lui. Andrei Codrescu, care era evreu, se ivise neanunţat la uşa lui Eliade şi fusese primit cu braţele deschise. Mai tîrziu (13 mai 1987), Culianu îi scria lui Ricketts: „În sfîrşit mă aflu în posesia mult rîvnitului dosar referitor la simpatiile politice ale lui Eliade din anii 1938-40. Eram prea supărat ca să-mi mai amintesc cuvînt cu cuvînt ce am discutat atunci despre acest lucru[1]..., dar am rămas cu impresia că şi Dvs. consideraţi că articolul acela[2] nu era scris de el. Poziţia mea a rămas aceeaşi: Domnul Eliade nu a fost niciodată antisemit, *membru* al Gărzii, sau pronazist. Dar înţeleg în orice caz că era mai apropiat de GF decît mi-ar fi plăcut să cred."

În recenzia la cartea lui Ricketts, *Mircea Eliade: The Romanian Roots, 1907-1945* (1987), Culianu sugera că două mari dispute ale criticii literare erau ilustrate de cazul mentorului lor: în ce măsură este scrisul un produs al epocii şi în ce măsură este actul lecturii influenţat de lentila deformatoare pe care propriul său timp o pune în faţa ochilor cititorului? O atare sinteză era imposibilă în 1986 pe cînd lupta cu noianul de documente, supus terorii de a cotrobăi prin

1. În scrisoare este evocată o discuţie din 1986 cu Ricketts. V. şi *infra*, p. 186 (n. red.).
2. Articolul în chestiune este răspunsul lui Eliade, intitulat *De ce cred în biruinţa mişcării legionare?*, la o anchetă organizată de ziarul legionar *Buna Vestire* (nr. 244, din 17 decembrie 1937). Eliade a afirmat în repetate rînduri, faţă de Culianu ca şi faţă de Ricketts, că textul ca atare nu-i aparţinea; acceptase să răspundă la anchetă, dar întîrziind cu articolul, Mihail Polihroniade, prieten şi ziarist la *Buna Vestire*, l-ar fi scris în locul său – folosind ideile în circulaţie şi ampla producţie publicistică a lui Eliade privitoare la mişcare (*Vremea*, *Buna Vestire* etc.). Pentru un comentariu mai detaliat despre paternitatea textului, v. Leon Volovici, *Ideologia naţionalistă şi „problema evreiască" în România anilor '30*, Humanitas, 1995, pp. 144, 232-233, şi Z. Ornea, *Extrema dreaptă românească*, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1995, pp. 205-206 (n. red.).

viaţa secretă a celui pe care îl considera ca pe un părinte al său. Şi poate că nu era nimic adevărat. Un savant care se specializase în „furiile amarnice ale complexităţii" istoriei era atras spre ceea ce o carte de interviuri cu Eliade, de Claude-Henri Rocquet, numea „proba labirintului".

În tot acest timp Culianu a fost şi alături de văduva lui Mircea Eliade, încurajînd-o şi ajutînd-o efectiv să se descurce cu avocaţii, cu casa din Chicago, cu cea din Paris. În ce priveşte cariera lui de savant, era aproape de situaţia pe care şi-o visase încă din momentul cînd, adolescent fiind, descoperise cărţile lui Eliade. Mai mult, găsise o tînără femeie care putea deveni obiectul sentimentelor lui mistic-cavalereşti, o figură pe care era sigur că o mai văzuse undeva.

*

Ultima lor dispută fusese atît de aprigă, încît Hillary Wiesner îşi ţinea telefonul deconectat. Nu putea fi sunată nici chiar de mama ei. Studia pentru examenele de absolvire şi se pregătea să părăsească Chicago pentru totdeauna. Nu-l văzuse pe Culianu timp de o săptămînă şi se simţea extrem de uşurată. Îşi nota în jurnal: „20 mai 1986: Telefonul este încă deconectat. Nu mai doresc şi alte suferinţe. Dar ce straniu e universul în care m-a lăsat să intru. E ca şi cum aş fi fost într-o altă lume. ...A fost ca şi cum aş fi luat contact cu o persoană de pe o altă planetă, dintr-un univers total diferit. Pe acest om, nici limbajul, nici timpul nostru nu au loc să îl încapă." Asta era tot ce putea scrie. Iar în ziua următoare: „Sînt plictisită. Mă simt ca şi cum m-aş fi prăbuşit peste marginile pămîntului. Dar după ce ai trăit pe muchia prăpastiei, totul pare extrem de neinteresant."

Peste două zile îşi repuse telefonul în funcţie. Culianu o sună la ora opt în dimineaţa următoare. „Nu poţi să abandonezi pur şi simplu", îi spuse. Se întîlniră, iar el o învăţă cum să citească în palmă urmărind liniile lui Marte şi ale Soarelui dintre degetul mijlociu şi inelar. Palmele ei trădau o natură ascetică, îi spuse. I-a propus să meargă împreună la Paris la sfîrşitul lui septembrie. Ea refuză. El o sună din nou ca să o roage să se vadă încă o dată înainte de plecare. Ea puse receptorul jos şi scrise: „Am stat închisă în cameră şi am numărat clipele. Mi-am dorit mult să mă sune. Mă întreb dacă soţia lui ştie cît e de nefericit."

Se întîmpla ceva straniu cu visele ei. În primul rînd deveniseră mult mai vii. De mai multe ori se trezi în toiul nopţii cu inima bătîndu-i puternic. Încă nu povestise nimănui despre aceste lucruri, pentru că nu aveau nici un înţeles exprimabil. Şi nu era pentru că ar fi *crezut* în magia Renaşterii. Dar el zicea că Eliade îi spusese întotdeauna că nimic nu era întîmplător. Dacă mintea îşi crea propria-i realitate, atunci ocultismul, ideologia sau chiar ideea de „întîmplare" erau metafore la fel de puternice cu ajutorul cărora oamenii îşi explicau existenţa.

În ultima săptămînă din mai se pregătea să plece la Sardis. Într-una din ultimele zile petrecute în oraş au vizitat împreună Field Museum din Chicago. În holul magnific dominat de faimosul schelet de *Brontosaurus* şi siluete reconstituite de mamuţi, el i-a spus că obiectele obişnuite erau purtătoare de sensuri care evocau şi alte modalităţi de a vedea lumea, deschizîndu-se spre noi şi nesfîrşite interpretări. Arheologia nu reuşea să atingă decît suprafaţa lucrurilor. În timpul dioramei, i-a atras atenţia la formele şi culorile ciudate ale animalelor – gazele, zebre, girafe, papagali –, animale imitînd plantele, imitîndu-se unele pe altele sau părînd a fi decorate de un artist extravagant care le pictase atît de variat şi le modelase după configuraţii stranii, evanescente. Hillary simţea că uimirile lui aveau conexiuni culturale mult mai largi. I-a vorbit despre o teorie dragă lui, elaborată de zoologul scoţian D'Arcy Wentworth Thomson, care demonstra că un animal se putea transforma în altul printr-un şir de operaţii matematice – de exemplu, craniul unei vulpi se modifica în cel al unui rinocer prin doar cîteva calcule. „De ce aceste culori şi nu altele ?" întreba el. „De ce pentru noi animalele par alcătuite atît de ciudat şi neobişnuit ? E ca şi cum un artist ar face glume."

Se opriră în faţa smaraldelor din vitrina cu pietre preţioase. Erau patru piese care aruncau o lumină şovăielnică. Ea îi spuse că smaraldele erau cea mai importantă imagine din viaţa ei. De copil avusese un vis recurent cu smaralde. El se arătă extrem de interesat de acest lucru, dar nu explică de ce.

Se înţeleseră să se întîlnească pentru ultima oară la un restaurant polinezian numit House of Tiki, un local faimos şi extrem de amuzant-kitsch din Hyde Park. În timp ce mîncai, din tavan te priveau peşti-balon în burta cărora se aprindeau becuri. Decorul era dominat de ghirlande de mărgele şi împletituri de bambus, iar băuturile –

servite în pahare pe care erau pictate nuduri de fete din Hawai. El îi dădu o cutie şi o rugă să nu o deschidă decît după ce pleacă.

– Azi noapte am visat un magician care îmi turna ceva într-o cupă, spuse el. Mi-a dat-o şi am băut.

– Mă întreb ce-o fi însemnînd.

– Ei bine, mi-a mai apărut şi altă dată, dar doar în momente importante ale existenţei. Orice ar fi, este semnificativ.

Din aeroportul O'Hare, Hillary îi expedie propoziţia ce fusese înscrisă pe răvaşul din prăjitura mîncată la cină : „În viaţa ta se scrie un capitol nou." Nu trebuia să fie epigrafistă ca să înţeleagă că *ceva*, printre atîtea lucruri de aparenţe copilăreşti, într-adevăr se petrecea.

14

Cartea vieţii

Cu puţin înainte de a pleca spre Turcia, Hillary Wiesner i-a telefonat unei bune prietene de la Radcliffe, Erika Schluntz, şi i-a povestit despre noua ei relaţie. „A apărut un bărbat", spuse. „Cine ?" întrebă plină de curiozitate Erika. Dar Hillary a rămas extrem de evazivă, ca şi cum n-ar fi vrut să recunoască ceea ce i se întîmpla, sau i-ar fi fost teamă să nu se facă de rîs sau să nu influenţeze întîmplările.

După un zbor transatlantic extrem de obositor şi o zi de mers cu autobuzul, au ajuns la cîmpia aridă şi îndepărtată unde fusese vechiul oraş lidian, capitala lui Cresus. Urcat pe colinele verzi ce mărgineau malurile rîului Pactol, situat în „grînarul Turciei", anticul Sardis părea complet izolat, fără telefoane şi televiziune. Săpăturile scoseseră la suprafaţă un complex de clădiri din calcar cu vedere spre podgorii bogate şi cîmpuri cultivate cu tutun. Simţi imediat că e locul ideal pentru a se regăsi în calmul unei munci de rutină. Îşi despachetă hainele în cameră, şi deschise cutia pe care i-o dăruise Ioan. Înăuntru se afla o culegere de povestiri de Jorge Luis Borges, intitulată *Ficciones*, şi o cutie de bomboane Fannie Mae.

Zilele următoare şi le petrecu dezgropînd şi curăţînd cu periuţa fragmente minuscule de urne şi vase de lut pe versantul acropolei vechiului oraş. Îşi perfecţiona cunoştinţele de turcă şi consultă *Ghidul Fodor* pentru adresele unor restaurante bune din Istanbul, unde puteai ajunge cu un autobuz de noapte sau după o scurtă călătorie cu avionul. Noaptea, străvechea cîmpie respira sub lumina tremurătoare a stelelor – umbrele ideilor în care credeau filozofii Renaşterii. Pentru a trăi ceea ce cărturarii numeau „sacrul", spusese Ioan, trebuia doar să priveşti cerul noaptea. Calea Lactee era un linţoliu sfîşiat de stele căzătoare peste ruinele templului zeiţei

Artemis. Privind în sus spre cer, Hillary se simţi o persoană extrem de umilă cu probleme modeste, într-o ţară mică, pe o planetă pitică aflată la marginea unei galaxii oarecare dintre alte milioane. Ideile lui Ioan o afectaseră într-adevăr, chiar dacă el rămînea un personaj bizar.

Pe şantier întîlni oameni noi, dar nici unul nu-i părea interesant. Cazarea era rustică, iar obiceiurile semănau cu cele de pe vremea dominaţiei britanice : ceai la ora patru, cocktail la ora opt. Clădirea adăpostea o cameră de zi răcoroasă şi întunecată care mirosea a eucalipt de la vechile cărţi din bibliotecă. Aveau la dispoziţie bucătari, îngrijitori şi femei din sat care spălau rufele. Din cînd în cînd găseau scorpioni la duşuri.

Cînd îi sosi prima scrisoare de la Culianu, alergă pe verandă şi se aşeză să o citească. „Dragă Zeiţă a smaraldelor", suna începutul, „la Muzeu mi-am dat seama că eşti altfel decît semenii mei. Acum ştiu că eşti cea care speram să fii."

Pulsul i se acceleră. Puse scrisoarea în buzunar, apoi în sertarul de la birou ; făcu totul ca să nu se mai gîndească la ea. Era... nebun. O vreme ieşi cu tinerii de pe şantier, încercînd să se implice în activităţile grupului. Dar pe cînd se aflau la din bar în oraş, îşi aduse aminte că era ziua cînd Ioan pleca din Chicago să se întîlnească cu soţia lui. Ca să uite, luă la întîmplare un exemplar din *International Herald Tribune* : pe prima pagină se anunţa încetarea din viaţă a lui Jorge Luis Borges.

Pînă în acel moment nu deschisese cartea. Darul o iritase, semăna cu fazele dintr-un film cu Woody Allen – era ca gestul unui profesor mai vîrstnic care încerca să o educe pe tînăra sa studentă. Totuşi, acum, în timp ce şedea întinsă în pat în lumina blîndă, se lăsă treptat cuprinsă de ţesătura acestor povestiri care o intrigau. Află în ele legături directe cu teoriile susţinute de Culianu. De exemplu, în povestirea *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius* naratorul găseşte din întîmplare un ciudat articol de dicţionar într-o ediţie nouă, din 1917, după *Encyclopaedia Britannica* din 1902. Articolul descria o planetă inventată, alcătuită poate din pornirea unei uriaşe glume. „Oamenii de pe această planetă concep universul ca pe o serie de procese mentale", observă naratorul, „a căror desfăşurare poate fi înţeleasă doar ca o secvenţă temporală." Aceasta era viziunea lui Culianu asupra istoriei religiilor. Într-o altă povestire, *Moartea şi busola*, un detectiv din Buenos Aires urmăreşte o serie de crime a căror

determinare încearcă cu disperare să o priceapă. Cînd descoperă în sfîrşit adevărul, îi mai rămîne doar atîta răgaz cît să constate că el este ultima victimă.

Peste cîteva zile, Hillary primi prin poştă un inel cu smarald. Îl trimise înapoi, însoţit de o replică mînioasă : Eşti un bărbat căsătorit care urăşte lumea şi merită tot ceea ce i se întîmplă. Oamenii trebuie să aibă un ideal.

Urmă o dispută prin corespondenţă care dură săptămîni în şir. Treptat, simţi asupră-i greutatea unei presimţiri adînci. Erau nopţi cînd sentimentul sfîrşitului i se contura atît de clar încît se transforma într-un fel de conştiinţă ostilă ce o împresura din toate părţile. Plecă de pe şantier în august şi făcu escală, cu o prietenă, la Istanbul. În biserica Sfintei Sofii, centrul creştinismului ortodox, transformată ulterior în moschee, realiză că niciodată nu se mai simţise atît de ciudat, ca în transă. Rătăci prin oraş, şi lacrimile nu-i lăsau timp să admire atracţiile turistice sau bazarul medieval. În fiecare dintre locurile vizitate abia avea puterea să stea jos. Îmi distrugi toată vacanţa, se plînse prietena ei. Dar indiferent ce făcea, se simţea pierdută, ca şi cum l-ar fi transformat pe Ioan într-un duşman care acum se afla pe urmele ei. Avea senzaţia că s-a ratat complet ca om. Îşi notă un vers dintr-un cîntec al lui Elvis Costello : „Eram o idee bună cîndva, acum sînt doar o greşeală genială."

Plecă să petreacă cîteva zile cu nişte prieteni la München. Îi comunică numele familiei pe care o vizita.

*

Pentru Ioan Culianu, săptămînile ce-au urmat revenirii sale în Olanda au fost cumplite. Îmbrăcat cu un tricou cu emblema Universităţii din Chicago, se întorsese total schimbat la casa lui din Groningen, pe care părea că o găseşte foarte strîmtă ; nici el nu mai semăna cu sine însuşi. Faţa i se buhăise ; abia mai recunoştea odăile mici ale propriei sale locuinţe. Lăsă cutiile nedespachetate în camera de zi. Carmen îşi dădea seama că ceva nu era în regulă, dar cînd l-a întrebat, n-a primit nici un răspuns clar. Se întreba dacă erau consecinţele morţii lui Eliade.

După trei săptămîni simţea că nu mai poate să îndure. Exasperată, începu să se joace cu computerul lui. La prima încercare nimeri într-un program care începea cu o însemnare. „Dragă Hillary".

Continua: „Am înţeles că în ultimii treisprezece ani am trădat acea lumină din interiorul meu, lumina pe care o păstrasem pentru a face faţă circumstanţelor potrivnice. Iar dacă acum mă întorc la acel fel de viaţă pe care încercam să-l duc pe cînd eram doar puţin mai tînăr decît tine, înainte de-a pleca de-acasă, aceasta ţi se datorează." Încerca să pună în balanţă exilul său politic cu vreo jună copilă pe care o impresionase la curs! Cînd Carmen îl abordă, prima sa reacţie fu de mînie: cum de îndrăznise să încalce codul secret al computerului său personal? Ar fi putut să-i distrugă vreun fişier. Apoi se apără spunînd că nu trimisese mesajul, că între el şi Hillary nu se întîmplase nimic, că singurătatea îl împinsese la gînduri ciudate. Dar tonul vocii lui nu mai avea inflexiunile iubirii, ci ale fricii. Îi era teamă de Carmen, pe care de altminteri o suspecta că are o relaţie. Ea îi dădu răgaz o zi ca să plece din casă.

Ceea ce o supăra cel mai tare era că în toţi acei ani în care muncise fără vacanţă, îşi calculase fiecare mişcare a carierei lui, călătorise pentru a ţine conferinţe şi cursuri, aşadar în tot acest răstimp el crezuse că poate mişca lumea. „Îşi păstra fiecare părticică din viaţă într-o încăpere separată de parcă ar fi vrut să fie Giordano Bruno", spune ea. „Nu că nu ar fi simţit iubire sau remuşcări: doar că nu se lăsa cuprins (de iubire sau remuşcări), dacă aceste emoţii îi stăteau în cale." Avea sentimentul că îşi trăia viaţa ca pe o poveste, că o putea rescrie cînd îi convenea. De pildă, aflat în Statele Unite, nu le vorbise nici celor mai apropiaţi prieteni despre trecutul său românesc, despre familia care suferea pentru că el plecase. Nimeni, în Olanda sau Italia, în Franţa sau America, nu ştia cu adevărat ce sacrificase el pe altarul ambiţiei sale. Carmen se întreba dacă el însuşi era conştient de acest lucru.

Ioan Culianu a sunat-o pe Hillary Wiesner la München, întrebînd dacă o poate vizita, pentru ultima oară – spunea că are posibilitatea să vină pînă acolo. Între timp se precipitau şi alte evenimente. Sora sa, Tess, trebuia să sosească în Olanda şi poate, se gîndea el, îi aştepta ajutorul pentru a părăsi România, ba chiar pentru a o scoate şi pe mama lor. Dar în 1986 soţul ei, Dan Petrescu, se afla de mult în „atenţia" puterii în calitate de disident cunoscut; fusese anchetat cu duritate de cîteva ori la sediul Securităţii din Iaşi. Securitatea o silise pe Tess să plece singură din ţară, astfel încît dacă ea rămînea în Occident, el şi mama ei vor rămîne ca ostatici. Culianu îi ajutase în felurite moduri; acum, cu siguranţă că nu se putea găsi o soluţie

imediată. Şi în acelaşi timp părea că se simte vinovat şi iritat. La fel se purtase şi cu mama lor în timpul vizitei pe care aceasta i-o făcuse în urmă cu un an, arătînd un fel de ostilitate care îl surprinsese pe fiul său vitreg. „Era ca şi cum ea reprezenta pentru el toate acele lucruri pe care le ura. ...Părea că nu-şi îngăduie să manifeste prea multă dragoste pentru ea."

În august se întîlni cu Hillary la München şi-i spuse că-i ceruse soţiei sale să divorţeze. Se aflau în salonul apartamentului, stătea în picioare, rezemat cu cotul de poliţa căminului, şi încerca să afişeze un aer indiferent. Era cît pe ce să dărîme ceasul. Ea îi întinse mîinile, şi în acele cîteva momente el o intrigă mai mult ca oricînd. Nu rostiră multe cuvinte, dar pentru ea devenise clar că se afla pe punctul de a se îndrăgosti, iar dacă nu era asta, atunci era ceva care o făcea *să se simtă* aşa.

De-a lungul toamnei i-a scris, uneori două-trei scrisori pe zi: „Împreună putem fi o forţă formidabilă, mai puternică decît îţi imaginezi." Cariera lui care cu o lună în urmă era în ascensiune, spunea, acum se prăbuşea. Postul lui din Olanda urma să fie desfiinţat. „Dar ştiu că tu vei face ca orice să fie posibil."

Îşi petrecu toamna la prestigiosul Netherlands Institute for Advanced Studies din Waasenaar, într-un concediu neplătit pe care şi-l plănuise de mult. Se simţea liber, înfricoşat şi mai singur decît în oricare alt moment de la expatrierea şi refugiul în Italia. Frămîntările lui se transformară într-o carte, astfel că în opt săptămîni scrise versiunea originală în franceză, *Les Gnoses dualistes d'Occident*, a volumului *The Tree of Gnosis: Gnostic Mythology from Early Christianity to Modern Nihilism*. Textul cuprindea teoria sa, argumentată cu dovezi istorice, conform căreia procesele mentale universale modelau evenimentele istorice. Dovezile sale proveneau din evoluţia sectelor gnostice, de la maniheiştii antici la nihiliştii secolului al XIX-lea. „Gnoza" se constituia ca o serie paralelă a credinţelor iudeo-creştine: unele poveşti erau cele din Biblie, dar în interpretări diferite – cum era de pildă povestea lui Adam şi-a Evei spusă de către şarpe, sau o interpretare a unui Cristos care nu fusese niciodată crucificat, deoarece nu se încarnase niciodată.

Mulţi gnostici credeau într-un univers dualist în care binele şi răul erau la fel de puternice. Alţii simţeau că forţele întunericului le egalau pe cele ale luminii doar datorită ignoranţei omeneşti. Pentru un om care reuşise să-şi dividă sinele, ideea că universul era

fundamental divizat era atrăgătoare. Cuvîntul însuşi, *gnoză*, înseamnă „înţelegere” sau „cunoaştere”. A te cunoaşte pe tine însuţi, pretindeau ereticii gnostici, înseamnă să cunoşti natura umană şi destinul omenesc.

Gnosticii îi plăceau lui Culianu tocmai pentru că niciodată nu avuseseră puterea. Astfel că istoria ideilor lor era „pură”, nemutilată de disputele politice, război sau alte distorsiuni. Ei ofereau ocazia perfectă de a examina o doctrină ce se desfăşurase de-a lungul a douăzeci de secole. Culianu mai susţinea că ideile lor se ramificau asemenea crengilor unui copac şi că de aceea puteau fi figurate prin diagrame. Orice religie sau ştiinţă se pretează la această interpretare. Însă mai important decît conţinutul religiei era *procesul* binar de bifurcare şi ramificare ; acest model reprezenta vectorul fundamental al istoriei. Lucrarea sa era o operă crucială, de răscruce în cariera lui ce începea să se mişte pe un teritoriu întins deja dincolo de istoria religiilor. Manuscrisul, bazat mult pe seminarele lui, fu întîmpinat cu un comentariu laudativ din partea lui Umberto Eco, şi nu prezenta atît gnosticismul, cît o nouă viziune asupra istoriei.

Îi scrise prietenului său Gianpaolo Romanato despre evenimentele petrecute în ultimele luni. Fusese un „an de grele încercări şi moarte” – moartea lui Eliade, a vechiului său post, a vechiului său eu. Intrase acum într-o perioadă de renaştere şi reîntinerire, scria el. Ca parte din încercările la care fusese supus, mărturisea, pierduse din vedere chiar ceea ce gnosticii considerau a fi mai preţios în om : „Din păcate, uităm totul, chiar şi ceea ce e important, pentru a ne duce la bun sfîrşit sarcinile şi... a supravieţui. ...În viaţa asta fără opriri, fără răgaz, sfîrşeşti prin a-ţi deveni străin ţie însuţi.” Şi-a întîlnit prietenii în Paris, iar ei au observat că fumează mai puţin şi poartă cămăşi în culori mai deschise. În timp ce se plimbau prin Tuileries noaptea, înconjurînd Luvrul, Ioan pomeni de noua lui poveste de dragoste. „Pentru prima oară”, zise, „simt că viaţa nu m-a înşelat.” Mai avea încă obiceiul de a privi în urmă la fiecare cîţiva paşi, ca şi cum i-ar fi fost frică să nu fie urmărit. Dar acum putea cel puţin să glumească pe seama acestui lucru.

*

Revenind la Cambridge, Hillary Wiesner nu dezvălui prietenelor sale decît prea puţin în legătură cu noua ei relaţie. Lor nu le venea

să creadă. Erika murea de curiozitate. Era căsătorit? Cine *era* acest bărbat, singurul pe care cea mai bună prietenă a ei îl luase vreodată în serios? Care erau motivaţiile lui? Înţelegea ce persoană deosebită este ea? Da, cred că da, îşi spunea.

Primea scrisori de la el în fiecare zi: „Te iubesc, iubesc fiecare părticică din tine, eul tău vizibil şi cel invizibil. (...) Crede-mă că mă apropii de tine cu veneraţie şi respect, cu teamă că aş putea distruge această apariţie. Lumea şi-a recăpătat din nou misterul." Găsea zilnic în cutia poştală scrisori cu decupaje ciudate, scrise în stilul poeziei de dragoste renascentiste. El crea o religie pornind de la ea, dar ceea ce scria avea uneori un ton ciudat de morbid: „Voi pregăti un loc unde moartea nu ne va putea despărţi. Acest loc există şi noi îl putem crea. Este o insulă şi este foarte frumoasă. Dar nu avem mult timp la dispoziţie." Rareori scria o formulă de încheiere care să aibă un ton definitiv. De obicei sfîrşea conversaţiile cu „bine te-am găsit." Îi scrise despre noile lui cercetări de fizică modernă şi despre teoria că timpul nu există, că trăim în ceea ce Borges numise „amintirea vagă sau reflectarea palidă, neîndoielnic falsă şi fragmentară, a unui proces irevocabil".

În noiembrie se întîlniră la Cambridge, iar apoi de Crăciun, la Paris, doar puţin mai tîrziu faţă de cum îi propusese el întîia oară în mai – dată care amîndurora li se părea extrem de îndepărtată. La Paris ploua în fiecare după-amiază, iar ei alergau de la un adăpost la altul, intrînd în cafenele tocmai la timp ca să se ferească de o aversă, apoi stînd şi privind luminile reflectate în bălţile de pe caldarîmul pietruit. Ei îi plăceau nespus covoarele pe care parizienii le puneau afară pentru a face apa să se scurgă, la fel cum făcuseră şi în Evul Mediu. El umpluse apartamentul în care stăteau cu talismane, animale împăiate şi cărţi de joc. Odată ea găsi un bileţel pe care scria: „Zeiţa vă invită la jocul cu smaralde" şi, alături, un alt inel cu smarald.

Se hotărîră să meargă cu maşina la Florenţa să vadă *Primavera* lui Botticelli şi multele locuri care îl uimiseră şi îl salvaseră pe cînd era doar un refugiat, în 1973. De Anul Nou poposiră la un mic hotel din Zürich. În timp ce luau cina, ea ridică ochii şi îl surprinse privind-o cu o asemenea sumbră intensitate încît se opri din mîncat.

– Ce e? întrebă. Ce s-a întîmplat?

– Există nişte lucruri pe care trebuie să le ştii despre mine.

– Ce anume?

Îi povesti despre un om inteligent care fusese lovit pînă se surpase în interior. A fost singura dată cînd i-a vorbit despre tatăl lui care murise cînd el avea paisprezece ani. Nu-i pomenise nici măcar numele, nici pe cel al mamei sau al surorii. Discuţia dură mult după ce urcară scara cu covor roşu care ducea la camera lor. La moarte, spuse Ioan, tatăl lui i-a lăsat o mulţime de caiete cu însemnări. Erau o copleşitoare moştenire conţinînd formulele matematice elaborate de un om excepţional a cărui viaţă fusese distrusă. Timp de un an, aceste caiete îl striviseră. „În cele din urmă am reuşit să scap." Îi zîmbi. „Am spus «Gata, nu mai vreau, doresc să am propria mea viaţă.» Le-am aruncat."

Îi vorbi despre poveştile cu aristocraţi, uneori caraghioase, alteori triste, pe care i le spunea mama lui şi despre senzaţia de pace, frumuseţe şi siguranţă trăită acasă chiar în cele cîteva camere unde cu toţii stăteau strîmtoraţi de către comunişti. Îi mai povesti despre verile petrecute la o mînăstire, unde cu adevărat ştiuse că misterele universului i se pot dezvălui ; despre noaptea de groază cînd cineva din familie fusese dus la închisoare. Hillary nu ştia ce să mai creadă. „Suferise abuz sistematic şi alienare", spunea, „ca o persoană care este călcată în picioare de nenumărate ori." Începu să înţeleagă că preocupările lui pentru gnosticism şi magia Renaşterii nu erau doar subiecte alese pentru împlinirea unei cariere ambiţioase ; mai degrabă subiectele îl aleseseră pe el.

În ceea ce o privea, ceda treptat celor ce li se întîmplau, simţea că era ceva ce-i depăşea. Era într-o călătorie magică, un vîrtej ameţitor de idei cum nu mai trăise niciodată, ca un copil aflat pe un leagăn ce se avînta sus în tăriile cerului. Şi era, după cum îşi dădea seama, doar începutul.

IV

„Gustul gloriei": 1987-1991

15

„Lumea şi-a recăpătat misterul” : 1987

În zilele din urmă multe lucruri mi-au devenit clare, cu toate că nu le-aş putea explica, nici altora, nici mie însumi. Ele au de-a face cu viitorul pe care l-am contemplat, iar tu te afli acolo într-o asemenea măsură, încît nu mai ştiu cine eşti tu şi cine sînt eu.

I.P. Culianu,
Scrisoare către Hillary Wiesner,
27 octombrie 1986

Hillary Wiesner şi Ioan Culianu au petrecut o săptămînă la Florenţa, bucurîndu-se de splendorile oraşului. În timpul zilei, se alăturau turiştilor care se perindau prin faţa lui *David* al lui Michelangelo, a *Madonnei* lui Rafael din capela Pitti, precum şi a luminoasei faţade a bisericii Santa Maria Novella. Au vizitat bineînţeles mormintele lui Michelangelo, Machiavelli şi Galilei din biserica Santa Croce. El îi arăta cu mîndrie harta umanistă a oraşului pe care o descoperise în urmă cu cincisprezece ani, la prima sa ieşire în Occident. La rîndu-i, ea trăia întîlnirea cu bogăţiile Lumii Vechi cu toată prospeţimea şi emoţia unei minţi tinere. Noaptea alegeau mereu alte restaurante şi gustau vinuri noi înainte de a se retrage în intimitate la *pensione*.

Lui Culianu călătoria îi oferea o binevenită relaxare după tensiunile la care fusese supus – unele de natură personală, cum erau renunţarea la căsătorie, casă şi vechea sa viaţă, altele pe care nu le putea controla, cum erau nesiguranţa postului sau moartea mentorului său. Vizita la Florenţa îi dădea adevărata măsură a evoluţiei sale în cei cincisprezece ani trecuţi de la plecarea din România. Mai

mult, Florenţa întrupa multe paradoxuri importante pentru el. În acest oraş, cel mai puternic centru al Renaşterii, notase el în *Eros şi magie*, se făurise imaginea noastră despre mereu neliniştitul artist-erou aflat în căutarea adevărului. Artiştii florentini cochetaseră însă şi cu politica puterii – prin onorurile aduse membrilor familiei conducătoarei Medici, ale căror nume aveau să fie binecunoscute în mare parte datorită imnurilor închinate, cu sinceritate sau fără, de către beneficiarii generozităţii lor. În istoria recentă, în secolul nostru, Florenţa fusese oraşul în care luase naştere mişcarea naţionalistă şi fascistă europeană modernă. După cum nota Christopher Duggan în *New York Times Book Review*: „Un neasemuit paradox al oraşului este că acest uriaş creuzet cultural a devenit periodic sediul unor acte de o înfiorătoare sălbăticie."

Pentru Culianu, Florenţa era în primul rînd oraşul lui Sandro Botticelli – artistul ale cărui sculpturi şi picturi o celebrau pe zeiţă. Ioan şi Hillary reveneau mereu la galeria Uffizi ca să vadă mult comentata pictură a lui Botticelli, *La Primavera*. Terminat pe la mijlocul deceniului al optulea al secolului al XV-lea, acest tablou complex, ca un vis, pare să spună o poveste care nu şi-a trădat niciodată în întregime semnificaţia, în ciuda eforturilor a numeroşi istorici de artă aflaţi sub vraja ei.

Pictură lungă de trei metri, *La Primavera* urma să fie plasată deasupra unui pat de zi, *lettucio*. În ea sînt reprezentate nouă figuri semi-mitice într-o livadă de portocali. Pînza pare a invita la o lectură de la dreapta spre stînga. În partea dreaptă un mînios zefir înaripat urmăreşte o nimfă, care se îndreaptă înspre prim-planul luxuriant. În centru, zeiţa Venus sau poate o Madonă zîmbeşte enigmatic, cu capul aplecat uşor într-o parte şi ochii fixaţi asupra privitorului. La dreapta ei sînt trei fecioare adunate în cerc. Aceste „Trei Graţii" semnificau în astrologie Soarele, Venus şi Jupiter, spunea Ioan. Una din ele aruncă o privire plină de adoraţie unui frumos Mercur aflat în colţul stîng, pe cînd Cupidon o ţinteşte cu săgeata sa. Mercur însă îi întoarce spatele, înălţînd caduceul spre un norişor sau o urmă de fum de pe cer.

În ciuda multor încercări, nimeni nu a reuşit să ofere o explicaţie satisfăcătoare tabloului. Fusese concepută viziunea ca un omagiu adus lui Marsilio Ficino şi Academiei neoplatoniciene din vremea lui Botticelli, aşa cum au avansat unii, sau a fost alcătuită ca un avertisment dat tînărului Lorenzo, Magnificul, pentru că nu se

căsătorise cu fata visurilor sale, care a şi murit la un an după ce pictura a fost terminată? Se referea oare tabloul la vreo formulă alchimică, după cum susţineau alţi comentatori? Lipsa unui răspuns face ca fascinaţia exercitată de pictură să nu se diminueze. Singurul lucru clar este că oferă o viziune tulburătoare, înlănţuitoare, a puterii erosului în universul omenesc.

Culianu împărtăşea obsesia lui Botticelli pentru *figura* zeiţei deoarece simţea limpede că această alcătuire de linii, forme, culori, proporţii îi stimula creativitatea, şi, pe de altă parte, o lega de salvarea lui în momentul tentativei sale de sinucidere. Iar Hillary semăna cu Venus şi din *Primăvara*, şi din cunoscuta *Naştere* a zeiţei şi, oricîte zîmbete cenzuratoare punea între el şi această convingere, ştia că ea fusese femeia blondă pe care o văzuse în viziunea sa.

Notase în *Eros şi magie* că utilizarea de către Botticelli a subiectelor mitologice îi permisese ca artist să facă „studii incredibil de îndrăzneţe asupra nudului feminin". Toţi cei care s-au extaziat la misterul ei estetic par a fi invitaţi să speculeze pe marginea acestei picturi. Hillary şi Ioan vedeau în ea un *ludibrium*, o ghicitoare complexă care, întocmai ca şi „farsa" rozicrucienilor (mobilizatoare, la începutul secolului al XVII-lea, a marilor spirite ale vremii, gravitînd în jurul născocitorului ei, Johann Valentin Andreae), oferea o cheie de înţelegere a lumii. Ei hotărîră că ar fi un subiect excelent pentru o povestire poliţistă localizată în timpul Renaşterii, scrisă în stilul lui Umberto Eco. Ar fi putut constitui şi o carte de succes pentru Ioan. Aveau să o scrie împreună în vara următoare, locuind într-un sat pe care-l admiraseră pe drum la venirea de la Paris. Dar mai întîi fiecare trebuia să se întoarcă la treburi urgente – dintre care unele, pentru el, erau şi teribil de neplăcute.

*

Hillary reveni la studiile de la Harvard, iar Ioan la apartamentul provizoriu din Groningen. Îşi predase a treia şi ultima teză la Sorbona, astfel că în 10 ianuarie avea programată susţinerea lucrării la Paris. Îndrumătorul lui, preşedintele Sorbonei, Michel Meslin, îi admira lucrarea, dar avea şi unele rezerve. „Culianu avea într-adevăr cunoştinţe enciclopedice – şi preocupări în toate domeniile. Teza lui despre miturile gnostice era o extraordinară operă de erudiţie." Cu toate acestea, Meslin nu era total convins de concluzii şi de

acurateţea anumitor idei, intuind faptul că Ioan Culianu fie ascundea în mod deliberat ceea ce gîndea, fie manevra uneori fără convingere metodele de cercetare. „O vreme părea că doar adună note... iar apoi, aidoma unui computer, apăsa pe un buton şi se clarifica totul." „Ca om", spunea Meslin, „era foarte complicat, extrem de rezervat, aproape chinuit. Era însă şi foarte ambiţios, cu instincte de *arriviste.*" Culianu se străduia să nu tensioneze relaţiile cu profesorul de la Sorbona, pe care-l preţuia sincer, dar faţă de a cărui operă nu putea să nu-şi exercite caracteristicul său simţ critic foarte dezvoltat. Meslin, cu politeţea-i impecabilă, îi sugerase *să nu concureze* pentru ocuparea unei catedre la Sorbona – deşi era limpede că, de-ar fi dorit, ar fi avut *toate* îndreptăţirile profesionale ca s-o facă. Amărăciunile condiţiei sale de străin peste tot erau, fără îndoială, nesfîrşite.

În ciuda rezervelor lui Meslin, Culianu şi-a susţinut teza cu succes. Da, era într-adevăr „cea mai înaltă distincţie academică din lume". Avu loc şi o recepţie oficială. Întors la Groningen, a continuat să lucreze la transformarea tezei în cartea *Les Gnoses dualistes d'Occident* pentru Editura Plon. Compara credinţele gnostice în evoluţia lor cronologică, stabilind modelele dezvoltării lor. „În timp ce colegii săi europeni şi americani", scrie un comentator, „făceau fie comparatism, fie urmăreau evoluţia tradiţiei unei anume religii, el se ocupa de ambele aspecte. Metodologia lui unică, chiar dacă încă discutabilă, îl consacră acum ca pe un veritabil enciclopedist comparatist"[1].

Cartea lui însă reprezenta mult mai mult decît o simplă trecere în revistă şi o comparare a credinţelor caracteristice unor mişcări extrem de diferite precum manicheenii secolului al VIII-lea sau nihiliştii secolului al XIX-lea. El era în căutarea unui principiu ordonator universal al religiei şi istoriei. În primăvara lui 1987 începu să facă lecturi cuprinzătoare într-o nouă ştiinţă care se afirma, cea a ecuaţiilor fractale, şi care confirma ideile avansate de el referitoare la teoria haosului aplicată evenimentelor istorice. Fractalii funcţionau ca ramificaţii de soluţii binare, construite într-o arhitectură complexă, similară unuia din sistemele mentale ale lui Bruno. Cu ajutorul acestora, oamenii de ştiinţă încercau să prevadă evoluţia vremii, cutremurele şi forma coroanei copacilor. Dacă astfel puteau

1. Lee Smith, „Mind Games", *Lingua Franca*, septembrie-octombrie 1992, p. 24.

fi desluşite pînă şi structuri ale unor fenomene atît de sofisticate ale naturii, atunci, raţiona el, de ce nu s-ar putea proceda întocmai şi în privinţa unor creaţii ale spiritului omenesc cum sînt religiile şi revoluţiile?

Spre deosebire de Eliade, Culianu nu căuta o soluţie de ieşire din istorie. Mai mult, îşi pusese în gînd să integreze istoria printr-o „cartografiere" a ei, demers care îi va permite să o controleze. Precum Ficino şi Bruno, el concepea gîndul ca pe o formă sau structură desfăşurată *în timp*; şi era de acord cu Einstein că măsurătorile ştiinţifice pot reda schimbările în timp ale structurilor morfologice. Toţi aceşti gînditori împărtăşeau afirmaţia că timpul istoric e maleabil. Marsilio Ficino a încercat să dovedească acest lucru cu ajutorul poţiunilor magice şi al talismanelor, iar Einstein cu ecuaţiile sale care demonstrau că timpul se desfăşoară mai rapid sau mai lent. Culianu a creat o punte între cei doi conectînd ştiinţa, care prevedea viitorul, cu imaginaţia, care modifica prezentul, şi cu memoria, care modifica trecutul.

În apartamentul său pustiu din Groningen îşi aranjă fotografiile de familie în perechi, alăturînd imagini din tinereţe şi de la bătrîneţe ale mamei şi ale Manei. Aceste perechi erau pentru el dovada concretă că există o logică a personajelor care transcende timpul. Alcătui un sanctuar pentru Hillary deasupra biroului, punînd fotografia ei de absolvire alături de un prim-plan al fecioarei din *La Primavera*. Juxtapuse, cele două prezentau o asemănare uluitoare.

Majoritatea oamenilor ar fi socotit acest lucru drept o pură coincidenţă. Dar Culianu voia să ştie dacă însăşi „coincidenţa" nu era o reflectare a unei structuri mentale mai profunde. Încerca să exploreze ştiinţa cognitivă pentru a înţelege modul în care mintea percepe şi creează lumea. Teoreticieni ca matematicianul Rudy Rucker reluau concepţia platoniciană conform căreia universul nostru este doar umbra unor eterne procese mentale sau matematice. Culianu începu să citească textul lui Rucker, *Mind Tools*, care debuta astfel: „Matematica este studiul structurii[1] pure şi totul în cosmos e un fel de structură." Rucker atrage atenţia asupra relaţiei strînse dintre religiile timpurii şi matematică, dînd exemplul arabilor care exprimau divinitatea cu ajutorul simbolului zero sau infinit. Autorul face de asemenea referinţă la arhetipurile culturale ale lui Jung, construite

1. În orig. *pattern* (n. tr.).

pe figuri cvadridimensionale denumite „tetrade" sau „cuaternităţi", precum cele patru anotimpuri, cele patru direcţii spaţiale sau cele patru stadii ale cunoaşterii : percepţia, gîndirea, simţirea şi intuiţia. Rucker sugera că pînă şi subiectivitatea umană poate fi cuprinsă într-o formulă matematică. Studiile îi dădeau prilejul lui Ioan Culianu să arunce o punte între viaţa lui personală şi cea profesională, între spiritul în care fusese crescut, matematicile superioare care fuseseră domeniul tatălui său şi propriile-i studii erudite asupra religiei.

În primăvară el constată că publicul interesat de opiniile sale în domeniul cognitiv nu se reducea doar la cititorii cărţilor sale. Un redactor întîlnit la o conferinţă îi aranjă un contract cu postul de radio BBC din Londra pentru a vorbi despre istorie, ştiinţă şi religie unui auditoriu din Europa Răsăriteană. Dacă pînă şi savanţii se arătau nepregătiţi pentru ceea ce Lawrence Sullivan de la Harvard avea să califice mai tîrziu drept „uimitoarele juxtapuneri..." ale lui Culianu, era desigur greu să anticipezi reacţia conaţionalilor săi, supuşi celei mai complexe cenzuri pe care veacul nostru o cunoscuse.

*

Tot în primăvară, Culianu reveni la Divinity School din Chicago, unde îşi preda cursul şi avea de ţinut două conferinţe. Prietenul său Anthony Yu abia îl mai recunoscu pe tînărul întîlnit prima oară la începutul lui 1975 : „Atunci, în locuinţa lui Eliade, practic abia vorbea engleza. Acum vorbea bine, cu aplecare spre vorbele de duh. Devenise un savant cu o bună reputaţie ale cărui cărţi le citisem în versiunea franceză şi le admiram. Aria de cuprindere a cunoştinţelor sale de istorie a religiilor, confruntarea permanentă cu referinţe de ordin cultural şi literar, mă atrăgeau extrem de mult. În plus, avea vervă şi spirit, lucru care nu era deloc caracteristic scrierilor lui Eliade." Obligat de exil să-şi creeze legături internaţionale şi să înveţe să vorbească în mod curent limbi străine, Culianu ajunsese acum să se descurce mai bine şi să aibă mult mai multe relaţii academice internaţionale decît majoritatea intelectualilor americani de vîrsta lui. „Era un intelectual european în ascensiune, extrem de fermecător şi extrem de ambiţios", îl caracteriza David Brent, editorul său de la Chicago University Press. De asemenea, Brent observa că metoda lui Culianu era tributară unei alte epoci, cînd un savant intra într-o librărie obscură, citea toate cărţile despre un

anume subiect, şi pe urmă se apuca să scrie ceva mai bun. „Erudiţia sa era atît de vastă, încît erai oarecum intimidat în prezenţa lui." La sugestia mai veche a lui Eliade, Brent era pe cale de a publica prima carte a lui Culianu în Statele Unite ; *Eros and Magic in the Renaissance* urma să apară în noiembrie 1987.

Peofesorul ţinu o prelegere în Hyde Park despre unul dintre subiectele sale favorite, legenda lui Faust. După ce trecu în revistă versiunile mitului, sublinie că povestitorii au impus doar după Reformă pedeapsa morală pentru cel care conlucrase cu diavolul spre a-şi împlini dorinţele. Variantele precedente preţuiau cutezanţa lui în a-şi regăsi iubita. Culianu ar fi putut adăuga că povestea era foarte asemănătoare cu mitul propriei sale vieţi.

În primăvară a început lucrul la proiectul *Dicţionarului religiilor*, aşa cum îi promisese lui Eliade. Pentru a se verifica, le-a cerut colegilor să examineze cîteva din articole. Yu l-a revăzut pe cel despre taoismul chinez. „Distilarea era încîntătoare", spunea Yu. „Nu putuse citi textele originale în chineză, însă oferea o sinteză în cel mai înalt grad competentă asupra cercetărilor europene în domeniu."

Culianu se ocupa şi de arhiva Eliade ; o însoţea pe Christinel Eliade în plimbări şi gătea cu mare plăcere cînd primea oaspeţi ca Saul Bellow şi soţia lui. „Era fermecător", îşi amintea Bellow, „extrem de delicat, îndatoritor şi amuzant. La fel ca şi Mircea, el considera totul ca un joc." Însă ceea ce îl preocupa în mod special pe Culianu era găsirea unui post ferm în Statele Unite. Locuia din nou în McGiffert House unde îl cunoscu pe Alexander Arguelles, un absolvent care-şi continua studiile, originar din California. Descoperiră că amîndoi folosesc acelaşi tip depăşit de computer european. Cînd imprimanta lui Arguelles încetă să mai funcţioneze, Culianu îl lăsă să lucreze cu a lui. „Purta un halat roşu pepit", îşi amintea Arguelles. „Am crezut că este student. Îmi spunea că America e locul unde arta şi erudiţia sînt în permanentă mişcare."

Ioan Culianu parcursese spirala întreagă ce-l despărţea de băiatul visător şi ambiţios care se lăudase verişoarei lui în balconul unei mici căsuţe dintr-o mînăstire românească. În mai, aceeaşi verişoară îl invită să vorbească despre Eliade la Indiana University, unde ea se afla acum în calitate de lector. Imaginea băiatului care şofa în viteză pe străzile din Bloomington era aidoma celei descrise de el cu optsprezece ani în urmă – un universitar din Vest, realizat profesional, conducînd o maşină sport roşie. Ea comentă rîzînd succesul lui.

Cu toate acestea, conferinţa fu o dezamăgire. Nu o pregătise şi a fost superficial. Citi dintr-un articol de ziar şi oferi prea puţine observaţii cu adevărat pătrunzătoare cu privire la opera mentorului său şi la semnificaţia acesteia. După aceea a explicat că era „obosit de toată povestea asta cu turnee Eliade". N-a stat decît puţin în oraş, întorcîndu-se la prestigiosul său post de *visiting professor* de la Divinity School, Universitatea din Chicago. Maşina lui sport roşie, ar fi putut adăuga, era închiriată.

*

În sfîrşit, în primăvară Culianu le dezvălui prietenilor săi divorţul, susţinînd că principalele cauze erau călătoriile lui precum şi refuzul lui Carmen de a se muta în America. În aprilie 1987 îi scrisese lui Romanato : „Îmi cer scuze că oarba selecţie naturală m-a împiedicat să-ţi scriu pînă acum. Anul trecut am plecat în martie, am revenit în iunie, am plecat din nou în august, şi acum mă întorc iarăşi în SUA. A urmat un deznodămînt aproape firesc : divorţul... Nu mi-am mai putut asuma responsabilitatea pentru alte două persoane şi protecţia cuiva care e mereu nemulţumit." A fost ultima scrisoare pe care a scris-o celui mai apropiat prieten al său din Vest.

După terminarea cursurilor, Sorbona şi Academia Româno-Americană au sponsorizat împreună un colocviu internaţional care sărbătorea ceea ce ar fi urmat să fie a optzecea aniversare a lui Eliade. Era un moment delicat pentru Culianu, deoarece printre participanţi urmau să se numere mulţi dintre membrii facultăţilor Universităţii din Chicago : fostul decan Jerry Brauer, teologul catolic David Tracy şi indianista Wendy Doniger. Ştia că în curînd îşi vor căuta un nou coleg. Dorea să se prezinte în mod strălucit. Vorbi la diferite secţiuni, inclusiv cea intitulată „Hommage à Mircea Eliade" şi participă la o masă rotundă cu subiectul „Istoria religiilor după Mircea Eliade". De asemenea, aranjă publicarea unei selecţii a textelor colocviului pentru *Journal of the Romanian-American Academy*.

Ca pentru a-i complica situaţia, în Paris îşi făcu apariţia o rudă apropiată. Cumnatul său, Dan Petrescu, primise viza de ieşire pentru a participa la colocviul la care chiar Culianu îl înscrisese, fiindcă îşi dăduse licenţa cu o teză despre proza fantastică a lui Eliade şi plănuia o carte cu acest subiect. Acasă, viaţa membrilor familiei

devenise extrem de tensionată ; erau supravegheaţi strîns de Securitate, şicanele curgeau, „li se dădea a înţelege” în mod dur că ar fi fost mai bine să se expatrieze. Numai că ei nu doreau deloc s-o facă – şi Dan era dispus să lupte, cît putea.

Întîlnirea, începută în Olanda şi continuată la Paris, dintre Petrescu şi Culianu, nu se poate spune că a fost o reuşită. Culianu îl abandona frecvent pe cumnatul său, anulînd întîlnirile în ultima clipă pentru a putea alerga pe la editori. Părea să-l trateze ca pe un fel de povară.

Cu un simţ al absurdului alimentat de activitatea sa de disident, Petrescu fu conştient de lipsa de atenţie a rudei sale, dar nu se manifestă în nici un fel. Avea motive cu mult mai grave decît această aparentă răceală a unui om pe care, în fapt, îl întîlnea prima dată, ca să fie extrem de dezamăgit de Occident. De exemplu, participarea la colocviu i-a fost condiţionată de către Academia Româno-Americană de rămînerea în Occident ; refuzînd tîrgul, nu i s-a permis să-şi ţină comunicarea. „Am fost mai cenzurat la Paris decît la Bucureşti ! ” i se plîngea el lui Carmen.

*

La sfîrşitul lui iunie manifestările publice luară sfîrşit, iar formalităţile legate de divorţ se încheiaseră şi ele. Ioan lucra la *Dictionnaire des religions* şi inseră în prefaţă aluzii la propria sa teorie conform căreia toate religiile reprezentau o hartă a minţii omeneşti. Discutase cu Eliade despre dicţionar – proiect, bibliografie – pînă în ultimele zile înainte de manifestarea fulgerătoare a bolii profesorului, dar acum apărea clar că de fapt textul propriu-zis, redactat după dispariţia maestrului, cu începere din 1987, se subordona unei concepţii care nu mai era a lui Eliade în întregime. „Era o uzurpare”, se plîngea Meslin. Dicţionarul era însă destinat unui mare succes de public : apărut în ianuarie 1990, avea să fie distins cu Premiul pentru cea mai bună carte a lunii în Franţa şi reeditat imediat ca „Grand livre du mois”, iar de-atunci încolo tradus şi mereu reeditat în mai toate limbile de cultură din lume.

În iulie 1987, Culianu ţinu prima din cele două emisiuni pentru BBC World Service în care se ocupa de controversa tot mai aprinsă suscitată de trecutul lui Eliade. În primăvară, fusese contactat de profesorul Vittorio Lanternari de la Universitatea din Roma, care pretindea că în 1938 Eliade ridicase în slăvi Garda de Fier într-o

publicaţie de extremă dreaptă numită *Buna Vestire*. Lanternari invoca şi un document atestînd antisemitismul lui Eliade, care îi parvenise din România. Era probabil jurnalul inedit al unui bun prieten al lui Eliade, un romancier evreu cu pseudonimul Mihail Sebastian. Culianu replică mînios că părerea lui Sebastian era partizană, era părerea unui prieten rănit, nu se putea construi o *acuzaţie* pe ea. Apoi îi solicită lui Mac Linscott Ricketts copii ale articolelor incriminante din anii treizeci pe care acesta le descoperise în arhivele naţionale române.

În prima sa emisiune, Culianu a pus controversa pe seama admiraţiei pe care Eliade o purta profesorului său de la universitate, Nae Ionescu, care „îndeplinise rolul unui Mefisto, atrăgîndu-l într-o aventură politică cu consecinţe extrem de grave". Culianu susţinea şi aici că Eliade nu a fost niciodată antisemit, dar admitea că a simpatizat cu Garda de Fier. Cu instinctul unui romancier, îşi încheia articolul cu o serie de întrebări incitante: „Ce s-a întîmplat mai tîrziu cînd Nae Ionescu a alunecat tot mai mult spre mişcarea legionară? Ce s-a întîmplat mai ales în timpul campaniei electorale din 1937? Este oare adevărat că Eliade ar fi fost pro-nazist? Vom încerca în curînd să revenim pe îndelete asupra acestor întrebări"[1].

*

Doar la sfîrşitul lui iulie au reuşit Ioan şi Hillary să plece în dorita călătorie la Courmayeur, un sat de munte din nordul Italiei care îl atrăsese şi pe Nietzsche. Se apucară de mult discutata lor carte intitulată *Jocul de smarald*, un roman istorico-esoteric cu tentă poliţistă. Cartea începea cu prefaţa scrisă de un tînăr care, ca şi Culianu, în 1972 plecase din România în Italia „sub presiunea evenimentelor". Apoi se vorbeşte despre un misterios manuscris renascentist pe care naratorul îl găseşte în bagajele lui. În timp ce îl traduce, observă că este supravegheat, apoi urmărit. Într-o noapte,

1. Citat din *Mircea Eliade şi Nae Ionescu*, textul emisiunii din iulie 1987 de la BBC, aflat în arhiva familiei Culianu. Pentru o prezentare mai detaliată a problemei, v. excelenta postfaţă semnată de Sorin Antohi la volumul *Mircea Eliade* de Ioan Petru Culianu, intitulată *Culianu şi Eliade. Vestigiile unei iniţieri* (Nemira, 1995, pp. 295-316), în special partea a 3-a: *Dosarul politic al lui Eliade* (pp. 301-308). V. şi *supra*, pp. 163 (n. red.).

manuscrisul îi este furat, iar el rămîne doar cu traducerea „inexactă", dînd doar „mesajul documentului într-o limbă modernă" – adică textul romanului.

„Dezvălui poate aici un mare şi nebănuit secret al unor vremuri extraordinare", sună cuvintele de început ale naratorului, pe nume Thomas Anglicus. Este un englez venit în Florenţa anului 1494, fără să vrea amestecat în desfăşurarea unui lanţ de crime legate de *La Primavera* a lui Botticelli. Anglicus se întreabă : „Era crima care mă obseda rezultatul propriei mele voinţe, sau al destinului meu ?" În cursul aventurilor sale apar figurile istorice ale Renaşterii florentine, Marsilio Ficino, Pico della Mirandola, Sandro Botticelli, ba chiar şi cartograful Amerigo Vespucci. Romanul prilejuieşte un periplu însufleţit printre opiniile renascentiste despre artele divinaţiei, ale astrologiei şi memoriei, purtîndu-l pe Anglicus printr-o Florenţă întunecată şi contradictorie, guvernată de un păienjeniş de relaţii şi reţele de putere secrete care pot fi înţelese doar cu ajutorul metaforei, cu alte cuvinte, cu ajutorul manuscrisului său sau cu ajutorul magiei. Urmărind cu atenţie mulţimile antisemite, sectele masochiste ale flagelanţilor şi pe membrii luminaţi ai Academiei lui Ficino, Anglicus devine în acelaşi timp suspect de crimă şi detectiv amator, ajutat de blîndul Doctor Altavilla şi de o frumoasă prietenă. Cei trei, folosindu-se de cunoaşterea ocultă a lui Altavilla, încep să prevadă următoarele omoruri. Crima cu care culminează naraţiunea romanului are loc într-o marţi, ziua lui Marte. Cu toate că mobilul pare a fi trimiterea unui mesaj către ceilalţi, Thomas îi spune preaiubitei sale Vittoria : „Făptuitorii direcţi ai crimei... sînt prea puţin importanţi. Cel care contează este păpuşarul nebun."

Culianu şi Wiesner au lucrat cartea scriind capitolele alternativ de-a lungul a cinci săptămîni, într-acea vară idilică şi plină de bună dispoziţie. Se trezeau dimineaţa şi dactilografiau – unul în camera din faţă, iar celălalt pe balconul însorit de unde se vedea piscul înzăpezit al Mont Blanc-ului. Cînd Thomas vorbeşte despre armonia naturii, vorbele sale reflectă probabil simţămîntul de calm şi bucurie încercat de autori în prima lor vară trăită împreună.

În plus, romanul încalcă primejdios graniţa dintre realitate şi ficţiune. În cursul investigaţiilor sale, Thomas întîlneşte numeroase personaje modelate după profesorii Universităţii din Chicago. De exemplu, figura bunului, înţeleptului Doctor Altavilla se inspiră din persoana lui David Tracy ; iar sinistrul comisar de poliţie din figura

lui Allan Bloom. Portretele unora din membrii facultăţii nu sînt creionate cu trăsături prea favorabile. Pentru un savant care aspira la un post într-o instituţie atît de exclusivistă, acest exerciţiu ficţional părea mai degrabă un joc potenţial auto-distructiv sau talismanic, într-o vreme cînd îşi asumase rolul prietenului şi colegului fără cusur.

Cu toate că finalul aduce în prim-plan numele asasinului, mobilul ultim implică magia şi ştiinţa la un nivel mult mai profund decît poate înţelege însuşi ucigaşul. Soluţia crimei nu poate fi obţinută decît cu ajutorul astrologiei şi al geomanţiei, astfel că desfăşurarea practicilor oculte aplicate de-a lungul investigaţiei devine însuşi rostul de bază al povestirii. Nu are nici o importanţă că motivul iniţial se dovedeşte a fi aproape ininteligibil sau că *La Primavera* este un fals menit să transmită o formulă alchimică mortală prin felul în care sînt poziţionate personajele sale. „Conceptul de fals şi autentic era relativ nou pentru lumea Renaşterii", observa mai tîrziu Culianu, „şi încă nu se putea aplica în întregime nevoilor noastre."

După ce-au revăzut manuscrisul, Culianu şi Wiesner îl oferiră unui agent literar. Ar mai fi avut nevoie de puţin răgaz ca să-l finiseze, dar mama lui Hillary urma să se recăsătorească, iar ei au fost chemaţi la Amherst.

*

Au revenit în Statele Unite la sfîrşitul lui august pentru a asista la nunta lui Dorothy Wiesner cu Kurt Hertzfeld, trezorierul de la Amherst College. Era una din puţinele ocazii în care Culianu îi întîlnea pe mulţi dintre cei mai buni prieteni ai lui Hillary, astfel că prezenţa lui fu subiectul unui atent examen. „Părea, nu ştiu cum, mai scund decît mi-l imaginasem", spunea Erika Schluntz. „După tot ce auzisem despre acest om minunat, cu greu îmi puteam imagina cum un trup atît de firav poate adăposti atîta dragoste." Lui Ioan îi plăceau la nebunie ceremoniile în care se putea desfăşura ca regizor al unei piese în care era şi actor. Prezenţa lui pe gazonul însorit al casei victoriene din Amherst fu un adevărat succes. „Exista în el un mult mai accentuat sentiment de familie decît aveam eu", îşi amintea Wiesner. Le-a plăcut tuturor. „Eram fericită, deoarece Hillary avea pretenţii atît de mari încît nu ştiam dacă îşi va găsi vreodată pe cineva", spunea sora ei Nikki, cu doi ani mai mare şi mult mai sociabilă decît Hillary. „Au fost relativ discreţi referitor la faptul că

el era căsătorit atunci cînd s-au cunoscut." Kurt Hertzfeld s-a ataşat de Ioan ca de un membru al familiei, care se străduise să creeze relaţii bune între copiii săi şi cei ai soţiei sale.

În toamna anului 1987, Culianu preda din nou două cursuri la Chicago în calitate de *visiting professor*. Acum miza era de-a dreptul dramatică. Divinity School anunţă oficial un post de profesor titular. Era postul la care Culianu visase toată viaţa.

El începuse deja să-şi creeze discipoli printre studenţi. Colegii săi mai creativi, cum era Lawrence Sullivan, îi recomandau cu entuziasm cursurile şi cartea *Eros şi magie*. Deoarece opera lui cuprindea lucrări în numeroase limbi, comitetul de validare îi ceru să prezinte şase scrisori de recomandare şi nu doar tradiţionalele patru. El aduse în favoarea sa recomandările lui Umberto Eco, Michel Meslin, Hans Jonas, şi ale colegilor de la Divinity School, Joseph Kitagawa şi Lawrence Sullivan. „Europenii îl ridicau în slăvi", îşi amintea Anthony Yu. Mai aduse o scrisoare şi din partea lui Matei Călinescu, profesor de literatură comparată la Universitatea din Indiana : „Mă fac purtătorul unui gînd pe care Eliade însuşi l-a exprimat în multe conversaţii pe care le-am purtat de-a lungul ultimilor săi ani de viaţă – şi anume că Profesorul Culianu a devenit cel mai important continuator şi emul... al abordării hermeneutice a religiei, practicată de Eliade." Lista bibliografică a lui Culianu cuprindea unsprezece cărţi precum şi traduceri în patru limbi, publicate sau sub contract. Lista articolelor şi studiilor era de asemenea uluitoare pentru un gînditor de doar treizeci şi şapte de ani.

Membrii facultăţii se împărţiră în două tabere. Vechea gardă vedea în Culianu nu doar un continuator al marii tradiţii eliadiene a şcolii, ci şi o nouă voce, prolifică şi creatoare. Unii din membrii mai noi însă puneau întrebarea dacă şcoala avea într-adevăr *nevoie* de un alt eliadian, ba chiar dacă Culianu era la drept vorbind un istoric al religiilor. „Obiecţiile nu erau legate atît de competenţa lui în domeniu", îşi amintea Anthony Yu, „ci exprimau mai degrabă întrebarea dacă era *genul* de profesor potrivit cu momentul respectiv." Dintre cele zece preocupări de ordin didactic pe care Culianu le înşiruise pe lista lui pînă în 1987, doar două erau legate de istoria generală a religiilor sau creştinism. Cum se va descurca cu cursurile generale de care studenţii aveau nevoie pentru masterat ? (Nu-i plăceau cursurile şi la început nu prea a fost la înălţime.) În spatele unora dintre obiecţii se ascundeau rezerve mai serioase referitoare la calitatea

numeroaselor sale publicaţii. „Nimeni nu ştia prea multe despre el, şi în această situaţie nu se mai găsea nici unul din profesorii facultăţii", spunea Wendy Doniger.

În cele din urmă cei care îl acceptară au fost mai mulţi. Într-o zi geroasă de 5 ianuarie, ziua de naştere a lui Ioan, telefonul sună în micul apartament din Cambridge al lui Hillary. Era decanul Chris Gamwell. Suna pentru a-i oferi lui Ioan un post de profesor titular. „Exprim entuziasmul celor de la facultate... şi profunda speranţă că vei accepta oferta noastră", spuse Gamwell.

Culianu acceptă, îi mulţumi, puse receptorul jos şi începu să sară în sus prin apartament. În sfîrşit! Reuşise! În ciuda piedicilor de tot felul, a terorii, a muncii epuizante, a foamei şi a torturii de sine, cîştigase!

Toate limbile pe care le învăţase, nopţile în care îi lăcrimaseră ochii de atîta citit, toată indiferenţa şi dispreţul – le învinsese pe toate! I-au telefonat mamei lui Hillary la Amherst, au dansat şi au strigat de bucurie. Hillary a spart o sticlă de şampanie pentru a sărbători.

În acea seară ea a trebuit să iasă în oraş. El se închise în camera nemobilată. Luă poziţia de meditaţie yoga pentru a contempla ce înseamnă aceste lucruri pentru el. Făcuse ceea ce tatăl său nu putuse să facă, se gîndea. Şi era doar *la început*.

Îmbrăcat în halatul său pepit, simţi deodată cum îl străfulgeră spaima. Niciodată pînă acum nu avusese ceva – cum era acest post sau Hillary –, ceva atît de preţios încît să nu suporte gîndul că l-ar putea pierde.

16

Religie şi ştiinţă – a patra dimensiune: 1988

Oamenii ca noi, care cred în fizică, ştiu că deosebirea dintre trecut, prezent şi viitor este doar o iluzie care stăruie cu încăpăţînare.

Albert Einstein

Decanul Chris Gamwell îi oferise lui Culianu posibilitatea de a începe să predea fie în semestrul de primăvară, fie în cel de toamnă al anului 1988. Cînd Hillary obţinu o bursă de cercetare în Spania, Egipt şi Israel, el profită de ocazie pentru a o însoţi. Se simţea un alt om. Cu siguranţă, dacă oponenţii săi de la Paris sau Groningen l-ar fi putut vedea, nu le-ar fi venit să creadă că renunţase într-atît la complicata sa natură maniheistă.

În 1988 deveni din ce în ce mai preocupat de teorii şi ipoteze privind structura universului. După ce şi-a încheiat cea de-a doua emisiune la BBC apărîndu-l vehement pe mentorul său, Culianu a trecut de la subiecte politice la ştiinţa teoretică, la comentarii intitulate *A patra dimensiune*, *Pisica lui Schrödinger*, *A cincea dimensiune*, şi altele. Savanţii sînt şamanii timpurilor noastre, iar el dorea să exploreze „opinia tot mai fermă a fizicienilor lumii, printre care şi a cîtorva premianţi Nobel, că universul poate să existe cu adevărat într-un spaţiu multidimensional". Era la curent cu recentele teorii ale „hiperspaţiului" din cărţi de popularizare şi reviste ştiinţifice, comunicîndu-şi noile descoperiri despre evaziunea în interior unui public receptiv, foştii săi concetăţeni.

În România anului 1988 înrăutăţirea accentuată a condiţiilor de trai atinsese pragul insuportabilului. Dispăruseră şi puţinele mărfuri

care mai erau pe rafturile magazinelor. Nu se mai găsea nimic, de la alimentele de bază pînă la obiectele de imediată necesitate. Oraşele, oricum cenuşii, murdare, nu erau luminate, în mizerabilele blocuri socialiste nu era căldură, familiile îşi pregăteau mîncarea noaptea, căci în restul timpului nu era gaz. În ciuda acestor realităţi, un grup de barzi oficiali ridicau în slăvi virtuţile Marelui Înţelept al Carpaţilor, Nicolae Ceauşescu, în termeni care şi pe Stalin l-ar fi făcut să roşească. Mîndră cîndva de reputaţia sa de independenţă, ţara căzuse acum într-un fel de gaură neagră în care la ordinea zilei erau spionajul reciproc, trasul cu urechea şi trădările personale lipsite de sens.

Pe măsură ce Ceauşescu îşi pierdea popularitatea, trebuia să recurgă tot mai mult la Securitate pentru a-şi menţine dictatura. Grupul de tineri intelectuali din Iaşi care îndrăznise să-şi manifeste libertatea de gîndire, scriind texte nonconformiste la revistele *Dialog* sau *Opinia studenţească*, se afla în atenţia „organelor". Dan Petrescu, ca şi Liviu Antonesei, Alexandru Călinescu, Mihai Dinu Gheorghiu sau Luca Piţu erau interogaţi în mod sistematic la sediul din Iaşi al Securităţii. Chiar la începutul lui 1988, în ziarul *Libération* din Paris apăruse un interviu al lui Petrescu – dat unui ziarist francez intrat clandestin în România –, în care ataca regimul comunist. Data publicării coincidea cu ziua de naştere a lui Ceauşescu, 26 ianuarie. După acest interviu, Petrescu începu să publice în presa franceză articole în care demasca, de exemplu, încercarea propagandiştilor lui Ceauşescu de a folosi naţionalismul românesc. În ultimii săi ani, regimul a recurs la sumbra retorică liricoidă a naţionalismului mistic pentru a-şi susţine cauza. De exemplu, o mişcare numită protocronism pretindea supremaţia României în domenii întinse de la ştiinţă la literatură[1]. Anti-occidentală, împotriva raţiunii, mişcarea făcea apel la cele mai primitive instincte ale subconştientului naţional.

Dacă iubirea şi succesul îl făcuseră pe Culianu să devină un alt om, acum era momentul să-şi facă simţită prezenţa. Promisiunea de a se autocenzura făcută lui Willem Noomen nu mai era actuală, iar o atitudine politică deschisă din partea lui n-ar mai fi reprezentat încă un risc pentru cei apropiaţi din ţară. Cu un an în urmă el îl

1. Se pare că însuşi Mircea Eliade îndemnase cîţiva savanţi să se ocupe cu stăruinţă de mişcarea protocronistă. V. Norman Manea, „Happy Guilt", *New Republic*, 5 august 1991, p. 35.

sunase, pentru a-i ura bun venit în Statele Unite, pe poetul Dorin Tudoran, actualmente redactor la Voice of America, unul din cei mai proeminenţi disidenţi români. Tudoran îl invită pe Culianu să facă parte din consiliul editorial şi să scrie comentarii pentru noua şi influenta sa revistă internaţională, numită *Agora*, fondată de Foreign Policy Research Institute din Washington. În 1987, Culianu a trimis articolul *Păcatul împotriva spiritului*, în care folosea imagistică religioasă pentru a ataca guvernul ţării sale – articol care avea să-şi pună pecetea pe toată publicistica sa politică ulterioară. „A cuteza să formulezi o idee înseamnă viaţă", le scria el conaţionalilor săi. „Aveţi curajul de a spune NU, şi veţi învia a treia zi... Căci nu există altă moarte decît moartea spirituală, şi nu există altă înviere decît aceea în fluviul ideilor"[1].

Nu spunea însă nimic precis despre durerile de acasă.

*

În primăvara lui 1988 a mers la Chicago pentru a le întîlni pe Hillary şi pe prietena ei din copilărie, Cathy O'Leary. Culianu rezervă un mic apartament cu chicinetă în clădirea numită Flamingo-on-the-Lake, care oferea locuinţe pensionarilor şi pe care femeile o porecliseră „Flaming O". Într-o seară fu iniţiatorul unei cine memorabile în care utiliză vitamine, o lingură de plastic şi un fel de furculiţă, luate toate de la magazinul de delicatese din vecini, precum şi farfurii de hîrtie. Adăugă o bucată de pîine, o feliuţă de slănină şi o sticlă de Asti Spumante. „Staţi puţin, încă nu aţi văzut felul principal" spuse el. În piscină Hillary şi Ioan înotau în cercuri, vrînd să experimenteze conştiinţa modificată a şamanului care se rostogoleşte. Serile şedeau împreună pe scara de incendiu de unde admirau Lacul Michigan.

Ioan îi scrise o ultimă scrisoare lui Carmen, în care îşi exprima remuşcările în privinţa eşecului căsătoriei lor, acceptînd, elegant şi generos, să suporte în continuare toate cheltuielile legate de casa din Groningen: „Îmi dau seama acum că poate ţi-am schimbat cum nu trebuia viaţa; nu crezi că asta mă umple şi pe mine de mîhnire? Nu mai puteam rămîne în Olanda. Trebuia să mă mişc înainte într-un

1. V. Ioan Petru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului*, Bucureşti, Nemira, 1999, p. 16 (n. red).

mod pe care nu îl pot explica, nici ţie şi nici mie însumi." Era poate cumva înfricoşat de legămîntul pe care îl făcuseră cînd o ceruse în căsătorie în 1979?

*

În lunile verii care a precedat preluarea postului de la Divinity School, Culianu a călătorit împreună cu Hillary la Cairo, Ierusalim, şi în mai multe oraşe din Spania. Pe calendarul său aceste luni au fost marcate cu talismane de noroc şi cuvîntul „Liber!", căruia îi dădea o atenţie cu totul specială. Scrisorile sale către prieteni erau pline de reflecţii asupra libertăţii, uneori cinice, alteori lirice sau umoristice. Înainte de a se culca obişnuia să răscolească şi să îndepărteze cearşafurile, glumind: „Trebuie să fiu liber!"

Hillary şi Ioan s-au întîlnit la Cairo, unde au petrecut cinci săptămîni într-un mic hotel. Dimineţile, el mergea la biblioteca Universităţii Americane citind rafturi întregi de cărţi despre Spania musulmană. După-amiezile şedea acasă pe balcon, încercînd să se deprindă cu araba vorbită dintr-un dicţionar şi din ziare, în timp ce Hillary lucra la disertaţia ei despre misticul medieval al-Kindî, păstrătorul unei mari părţi din tradiţia magiei pe care Bruno şi Ficino aveau să o resuscite. Tot cercetînd, începu să-l suspecteze pe al-Kindî de plagiat şi de faptul că sursele sale cele mai importante ar fi fost nişte falsuri. Ioan fu încîntat de descoperirea ei. Ceea ce conta, spunea el, era că magicienii renascentişti *credeau* în autenticitatea textelor lui al-Kindî.

Au vizitat Alexandria, Piramidele şi Sfinxul. Peste tot pe unde mergeau el încerca să converseze, ba chiar reuşea să facă glume în arabă. Îi plăcea nespus natura matematică a limbii, care funcţiona prin permutări de grupuri de trei litere. În biblioteca Universităţii din Cairo şi-au imaginat o intrigă bazată pe un incident real de fals academic despre care tocmai se vorbea la cursul de egiptologie de la Chicago. El şi Hillary au transformat incidentul în povestirea *The late Repentance of Horemheb* (*Căinţa tîrzie a lui Horemheb*). Era construită pe convingerea lui tot mai fermă că un soi anumit de inovaţii, din cele numite „falsuri", nu sînt simple contrafaceri, ci veritabile atentate, ducînd la denaturarea trecutului şi, prin aceasta, a viitorului.

*

Au făcut o escală la Universitatea Ebraică din Ierusalim pentru a se întîlni cu noul prieten al lui Ioan, profesorul Moshe Idel, exilat din România, expert în Cabala mistică. Cei doi deveniseră foarte apropiaţi încă de la prima întîlnire, ce avusese loc cu aproape un an în urmă în Chicago. „A fost primul român cu care vorbeam în cei douăzeci şi şapte de ani de exil", îşi amintea Idel. „Ne-am împrietenit extraordinar de repede. Am petrecut toată noaptea vorbind româneşte, împărtăşindu-ne amintirile şi nostalgiile." Idel era din Tîrgu Neamţ, orăşelul în care, copil fiind, în fiecare vară, Culianu lua autobuzul spre mînăstirea Văratec. „În cele din urmă am hotărît să nu mai vorbim despre România sau în româneşte", spunea Idel. „Ne întrista prea mult pe amîndoi." În ceea ce-l privea, Culianu era extrem de atras de acest om pe care îl considera drept dublul său spiritual. Nu numai că erau originari din aceeaşi parte a lumii, dar Idel dăduse curs cercetărilor pe care şi Ioan le-ar fi continuat dacă în loc să meargă în Italia, ar fi obţinut bursa pentru studiul Cabalei şi ar fi plecat în Israel. Erau amîndoi fascinaţi de misticii evrei şi de concepţia conform căreia universul putea fi cunoscut prin parcurgerea unor etape mistice şi matematice. În Europa secolului al XV-lea, Pico della Mirandola tradusese din cabaliştii ale căror texte, împreună cu cele ale lui al-Kindî, aprinseseră scînteia teoriilor magice ale Renaşterii.

La Nerja, în Spania, Ioan îşi însemnă calendarul cu imaginea unui leu pe ziua de naştere a lui Hillary, punînd la cale scrisori cabalistice pentru datele de 1 şi 14 septembrie şi adăugînd cuvîntul „Idee!" pentru a-i da greutatea misticismului evreiesc. Au închiriat o casă pe plaja de la Nerja, de unde vizitau ruinele maure de la Granada, Cordoba, Valencia, Madrid şi Sevilla – aici el a făcut cercetări despre Inchiziţie, ajungînd la concluzia că fusese o cruciadă mai puţin distructivă decît persecuţiile comuniste din propria lui ţară.

*

În septembrie au revenit în Statele Unite, unde Ioan şi Hillary, împreună cu prietenele ei Erika şi Cathy, asistară la o nuntă în Lexington, Massachusetts. Ioan şi Cathy O'Leary au ajutat-o pe Hillary să se mute într-un apartament mai spaţios aflat pe Harvard

Street în Cambridge. Într-o zi, au mers la o prăvălie cu leacuri naturiste din Cambridge, numită Arsenic and Old Lace. Vînzătoarea i-a socotit un preţ mult mai mic pentru nişte prafuri de dormit. Cînd i-a atras atenţia, femeia s-a şi înfuriat. Ieşind, el i-a arătat rîzînd lui Hillary bonul recalculat.

„Puterile ei au fost mai slabe decît ale mele, uite că mi-a socotit din nou greşit preţul." În graba ei, casiera omisese de astă dată alte medicamente de pe chitanţă.

Afară în stradă, Ioan şovăi o clipă, apoi se întoarse brusc spre prăvălie. „Dacă nu plătesc", îi spuse lui Hillary, „atunci nici ierburile şi nici prafurile nu vor avea efect."

*

În toamna lui 1988 s-a întors în triumf la Universitatea din Chicago ca profesor asociat, avînd dreptul la titularizare – faimoasa *tenure* a universităţii americane – îndată ce documentele de emigraţie vor fi fost rezolvate. Ţinea două cursuri despre subiecte pe care le cerceta în vederea publicării la edituri americane importante – HarperCollins, HarperSanFrancisco şi Shambhala. Unul din cursuri, intitulat *Religia ca sistem*, expunea teoria lui asupra istoriei religiei văzute ca o lungă secvenţă de alegeri binare. Cursul constituia materia primă pentru noua *Introducere* la versiunea engleză din *Dicţionarul religiilor*. Dar cursul care închegă un veritabil grup de discipoli în jurul lui era cel mai ambiţios la ora respectivă : *Religie şi Ştiinţă : a patra dimensiune*.

Cursul trata ştiinţa dimensiunilor multiple, căutînd în literatură şi teorie explicaţii ale unor străvechi istorisiri despre călătorii după moarte, miracole şi experienţe extatice. Nu era ceva absolut nou în această abordare ; chiar şi Lenin se referise la ea în *Materialism şi empirio-criticism* (1908). Dar Culianu a imprimat subiectului o cu totul nouă seriozitate teoretică, îndrăzneală, precum şi buna cunoaştere a mai multor limbi, culturi şi a ocultismului. Interesul său era stimulat şi de miza acestui curs care urma să devină materia capitolelor introductive ale volumului *Out of this World : Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*, o carte care spera să îl propulseze spre următorul pas al carierei sale : succesul de public în America.

La prima oră, îşi întîmpină cei zece studenţi în pragul sălii de cursuri, salutîndu-i pe fiecare pe nume. El anunţă că „o mică dinastie

de ființe omenești a schimbat fața lumii", iar ei urmau să le exploreze secretele. Printre cei care asistau la curs erau studenții săi cei mai apropiați: Greg Spinner, fiul unui negustor evreu de pantofi din Tennessee, Michael Allocca, originar din Brooklyn. Nathaniel Deutsch a trecut în revistă clasa. Mai participau și Margaret Arndt-Cadiggan, Stephanie Stamm, Beatrice Briggs, Julia Dulocq.

Revoluțiile științifice nesocotesc mereu simțul comun, i-a avertizat el, așa că trebuie să fie pregătiți pentru o „vătămare a creierului". Lista bibliografică includea titluri ca *The Fourth Dimension* de Rudy Rucker, *Flatland* de Edwin Abbott, *Through the Looking-Glass* de Lewis Carroll, precum și cărți de Einstein, Asimov, Borges și alții. În timp ce alți savanți considerau „sacrul" sau supranaturalul drept noțiuni – și realități – de ordin interior sau mistic, el sugera că o nouă viziune ar putea fi rodul unor cercetări în fizica superioară a energiei și în știința cognitivă. Aceste cercetări, chiar dacă păreau neobișnuite, puteau simplifica și explica multe fenomene inexplicabile sau chiar evenimente supranaturale.

Pe scurt, spunea el, cele patru dimensiuni erau considerate cîndva a fi lungimea, lățimea, înălțimea și timpul, în timp ce acum, noile teorii ale hiperspațiului susțin că noi trăim într-un univers ale cărui dimensiuni variază între unsprezece și douăzeci și trei. Teoriile hiperspațiului sugerează că trăim ca peștii într-un iaz, supuși unor forțe din lumi paralele pe care le percepem la fel de confuz precum înțeleg peștii lumea de deasupra iazului. Culianu avansa ideea că dacă hiperspațiul simplifică observarea lumii fizice, atunci în el se vor putea afla și sursele artelor metafizice, cum sînt magia Renașterii, astrologia și mistica. Orice metaforă ai alege – hiperspațiul sau „eterul" cosmic medieval –, fiecare conține indicii pe care dacă le urmezi vei descoperi noi mistere ale cosmosului.

La prima întîlnire cu studenții, le citi cu voce tare din povestirea lui Borges *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius*. Se narează acolo despre un ținut imaginar numit Uqbar, joc mental al unor savanți care au inclus articolul „Uqbar" într-o ediție restrînsă din *Encyclopaedia Britannica*. Toate poveștile și legendele din Uqbar se referă la locuri imaginare ca Tlön și Mlejnas. În Tlön, *mintea* este un „sinonim pentru cosmos", iar cosmosul – o ghicitoare uriașă care se rezolvă în mintea fiecărui locuitor din Tlön. Cu toate că în 1941 naratorul știe că Tlön este pură ficțiune, în 1942 află că în apartamentul unei prințese, în orașul Poitiers din Franța, s-a descoperit un obiect cu inscripții

într-unul din alfabetele folosite în Tlön. Peste cîteva luni, în America de Sud se descoperă o bucată de metal necunoscut, originar tot din Tlön, în buzunarul unui tînăr ucis, iar în 1944, patruzeci de volume ale *Primei Enciclopedii din Tlön* sînt găsite în Memphis, Tennessee.

Culianu spunea că povestea era o ghicitoare intelectuală care oferea un adevăr ocult referitor la puterea minţii de a crea lumea. Într-o tradiţie care îl avea pe Poe ca predecesor, Borges îşi construise povestirea din 1941 şi ca pe o alegorie politică precisă ce viza puterea propagandei fasciste de a crea imaginare doctrine ale urii, atît de reale încît să le motiveze fasciştilor acţiunile ce implicau milioane de oameni.

În următoarele zece săptămîni, studenţii au participat împreună la cine improvizate, au făcut lucrări de seminar, şi-au continuat discuţiile după orele de curs. „Ieşeam de la ore cu mintea înfierbîntată", spunea Spinner, „nu mai voiam să ne oprim." Nu numai subiectul îi pasiona, dar şi relaţia cu profesorul lor era de o natură cu totul specială. Culianu vorbea cu ei mai mult decît oricare alt profesor, îi ajuta mai mult, îi asculta, glumea, ba chiar îşi amintea zilele lor de naştere. La rîndul lor, ei îl invitau la petrecerile lor, îl tachinau pe seama accentului şi a garderobei al cărei stil era încă italienesc. Îi plăcea să poarte o jachetă sport cu pete galbene şi aurii, peste o cămaşă în culori pastel. „Gulerele cămăşilor sale erau întotdeauna un pic prea mari", îşi amintea Alexander Arguelles. Uneori purta o eşarfă de mătase sau o cravată M.C. Escher pe care Greg i-o dăruise de Crăciun. Încălţămintea sa favorită avea tălpi moi, era de un brun catifelat, dar lui îi plăcea mai ales numele mărcii : Mephisto.

*

La a doua întîlnire care avu loc acasă la Michael Allocca, Culianu le găti *pasta carbonara* şi începură prima din cele două discuţii referitoare la *Flatland* de Edwin Abbott Abbott. Publicată iniţial în Anglia în 1884, sub pseudonimul A. Square („A" de la Abbott, la pătrat), această satiră politică ocultă a rămas un best-seller în toţi anii ce au urmat. Abbott a inventat o lume cu două dimensiuni – Flatland, „Platlanda" –, ai cărei locuitori se pot mişca doar pe orizontală, nu şi pe verticală. Dacă o creatură tridimensională îşi vîră lingura în lumea lor, locuitorii din Flatland o percep ca pe un

super-cataclism natural care le afectează universul precum un cutremur de pămînt. În romanul lui Abbott, ființele cele mai de jos pe scara socială sînt femeile, care sînt doar linii unidimensionale ; într-o poziție superioară îi găsim pe bărbații aparținînd clasei de mijloc, în mod adecvat denumiți Pătrate – „Squares" ; în sfîrșit, deasupra se află Înalții Preoți care, ca sfere tridimensionale, au posibilitatea de a vedea a treia dimensiune, nevăzută pentru ceilalți.

După ce un Pătrat ajunge în mod accidental în a treia dimensiune, la întoarcere el susține inevitabil cauza unei mari schimbări necesare, a revoluției. Care se și declanșează.

Evenimentele urmează un model cunoscut : Dl. Square este socotit criminal, este închis și torturat. Cînd femeile răsculate sînt pe punctul de a-și cîștiga un statut superior, conducătoarea lor este discreditată printr-o acuzație de viol. Cînd alte personaje devin prea puternice, Marii Preoți îi admit „îndată în sînul claselor privilegiate", și astfel îi transformă în „cetățeni perfect Normali". Marii preoți admit o oarecare schimbare, dar în cele din urmă îl marginalizează pe eroul care, abandonat de susținători, nu mai are decît posibilitatea de a-și scrie cartea pentru posteritate.

Faptul că romanul clasic al lui Abbott a fost retipărit în nouăsprezece ediții și încă se mai bucură de popularitate pare a fi consecința felului cum analizează modelul desfășurării revoluțiilor de-a lungul istoriei. Culianu atrase atenția asupra unui element neobișnuit din carte – abordarea iubirii. Ar putea oare „iubirea" în accepțiunea grecească de *eros* să fie o cale de înțelegere a celei de-a patra dimensiuni ? – se întreba el. Abordarea prudentă, delicată, intuitivă a lumii i-a caracterizat pe marii savanți ai istoriei de pretutindeni, spunea. Iar imaginația romantică a fost dominată de metafore ale extazului și ale pasiunii carnale, care ofereau similitudini remarcabile cu cele ale experiențelor agonice sau de dincolo de moarte. În timpul celui de-al doilea curs dedicat lui Abbott, cineva lansă o glumă despre urmarea filmului *Vînătorii de fantome*, care rula de puțină vreme în Chicago. Hotărîră să se ducă să-l vadă împreună.

*

În cea de-a patra săptămînă, Greg Spinner a prezentat o lucrare despre Edward Hinton, matematician de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, care se bucurase la rîndu-i de o mare popularitate.

Printre altele, Hinton inventase maşina de aruncat mingi din baseball-ul modern, dar contribuţia lui semnificativă era un set de cuburi asemănătoare cubului lui Rubik. Rezolvarea problemei cuburilor lui Hinton presupunea mişcarea lor în spaţiu şi în timp. În copilărie, Borges se jucase cu aceste cuburi, iar ideea proiectelor modulare ale lui Frank Lloyd Wright, pentru vestitele „case ale preeriei"[1], a fost inspirată de unele asemănătoare.

Următoarea discuţie fu purtată pe marginea cărţii *Through the Looking Glass*[2], concentrîndu-se asupra acuzelor de supraintelectualizare aduse de Lewis Carroll colegilor săi de la Cambridge – modele pentru personajele Pălărierului nebun, Tweedledee şi Tweedledum, ale Reginei nebune şi curtenilor ei.

Aidoma lui Hinton, subiectul celui de-al şaselea curs, misticul şi şarlatanul rus P.D. Ouspensky (1878-1947) sugera că fantomele erau apariţii reale dintr-o a patra dimensiune. Culianu demonstră că aceste teorii au avut importante consecinţe politice, chiar sinistre, întrucît Lenin a lansat o campanie violentă împotriva unui grup spiritualist din partidul bolşevic care accepta teoriile dimensiunilor superioare.

În seara ce a urmat discuţiei despre Ouspensky au mers cu toţii la localul lui Jimmy. La o halbă de bere, Culianu le-a povestit despre mama lui care o ajuta pe doică să pregătească cele mai incredibile mese de Crăciun, în ciuda privaţiunilor pe care le suferea familia. Înainte de a se aşeza ea însăşi la masă, mama lui se ocupa cu atenţie de fiecare oaspete, asigurîndu-se că se simte bine. A fost prima oară că le-a spus studenţilor săi din Statele Unite că este român.

De Thanksgiving, Hillary a venit în apartamentul lui din McGiffert Hall, însoţită de prietena ei Cathy O'Leary care urma studii avansate de ştiinţe politice la o facultate din Chicago. În seara următoare, Culianu o duse pe O'Leary să vadă filmul *Colors*. Îi plăceau

1. Frank Lloyd Wright (1869-1959) – mare arhitect american, creator încă din 1895 al „caselor preeriei", caracterizate prin planul în forma aripilor unei mori de vînt, un nou raport interior-exterior şi voinţa integrării în peisaj. După 1945, realizează casele numite „usoniene", bazate pe elipsă şi spirală în plan. Construieşte în sau influenţează arhitectura din Chicago, New York (Muzeul Guggenheim), dar şi Europa, Japonia (n. red.).
2. Cartea lui Lewis Caroll tradusă în româneşte cu titlul *Aventurile Aliciei în Ţara oglinzilor* (n. red.).

filmele de acţiune, deoarece îl ajutau să-şi limpezească gîndurile prea concentrate pe cercetările sale ; ea, la rîndu-i, era încîntată să scape de stresul cursurilor. Pe drumul spre casă el întorcea mereu capul şi glumea : „Ah, ar trebui să avem grijă. Cred că sîntem urmăriţi." Transformă în joc atmosfera dominată de paranoia a filmului. Tremura din cauza frigului, dar nu-i plăcea să poarte decît sacou. Iar cînd i se întîmpla să se îmbolnăvească minimaliza toate simptomele. „Trăia din idei", spunea Allocca, „aşa că nu era un om care să se simtă prea bine pe stradă."

*

Scopul final al cursului, spuse el în timpul ultimei prelegeri despre Religie şi Ştiinţă, este înţelegerea faptului că autorii creează lumi ficţionale pentru a-i dezvăţa pe oameni să vadă cu ochii obişnuiţi cum arată lumea aceasta. Imaginaţia este un mod de percepţie. Nu e vorba atît de faptul că realităţile fantastice se află în interiorul minţii, ci de acela că lumea reală ea însăşi e una fantastică şi multidimensională. Incapacitatea noastră de a percepe acest lucru este cauzată de limitele mentalului nostru. Cursul s-a încheiat cu *The Return to Cosmology*, cartea din 1982 a lui Stephen Toulmin, care susţine că ştiinţa modernă este ea însăşi, sub anumite aspecte, un mit.

La sfîrşit, studenţii l-au apreciat entuziast pe Culianu. Dar cu toată popularitatea lui – sau, mai curînd, chiar din pricina ei –, existau membri ai facultăţii care recomandau studenţilor să nu lucreze cu el. „Nu mă deranja că nu erau de acord cu metodele lui", spunea un student, „ci faptul că o făceau pe ascuns." După semestrul de iarnă urma să înceapă prima parte a cursului general despre tradiţiile religioase occidentale. Lucra enorm, ardea de nerăbdare să încheie cele trei cărţi pentru care avea contracte, pentru ca apoi să se poată dedica celeilalte mari pasiuni a lui, proza de ficţiune. Punînd în mişcare mecanismul creaţiei, putea înţelege mai bine mecanismele lumii care-l înconjura.

17

Profeţie: 1989

În iarna şi vara lui 1989, Culianu şi Wiesner au călătorit din nou, de două ori, în Italia, unde el a ţinut mai multe conferinţe la Universităţile din Siena şi Roma, la Stensen Institute din Florenţa, la Assisi sau Rimini. Planificate de mai mulţi ani, călătoriile au fost o întoarcere triumfală în ţara care fusese martora celor mai sumbre momente ale trecerii lui spre Occident. Fusese invitat de doi oameni de cultură eminenţi, Grazia Marchianò şi Elémire Zolla. Zolla îl remarcase şi începuse să-l admire pe Culianu încă de la primele articole din anii şaptezeci, apoi fusese entuziasmat citind o recenzie pe care acesta o publicase la cartea sa *Archetipi*. Îi scrisese invitîndu-l în Italia; Marchianò îi propunea o bursă de *visiting professor*. Şefă a catedrei de estetică a Universităţii din Siena-Arezzo, Marchianò conducea o organizaţie internaţională numită LORO Group, care urmărea ambiţiosul ţel de „a atrage atenţia asupra moştenirilor de importanţă vitală ale filozofiilor occidentale şi orientale ale frumosului şi intelectului".

Şi iată că, în 1989, dictaturile comuniste din Europa de Est începură să se năruie cu o uşurinţă aproape incredibilă – în Cehoslovacia, Ungaria şi Polonia. În timpul conferinţelor sale italiene din februarie, Culianu nu putea şti încă ce se va întîmpla cu cel mai odios regim din Europa de Est, dar avea bănuieli şi speranţe. La acea vreme, România lui Ceauşescu semăna mai degrabă cu monoliticele China şi Coreea de Nord decît cu alte ţări ale bătrînului continent. Culianu şi Wiesner au stat în Italia pînă pe 3 martie, iar el a ţinut prelegeri cu subiecte extrem de diverse, de la feminism şi modă pînă la magie şi gnoză, de la ereziile dualiste ale Evului Mediu la Mircea Eliade şi metodologia istoriei religiilor.

Cei doi erau oaspeţii frecvenţi ai lui Marchianò şi Zolla, în locuinţa lor stranie, cu un hol de culoarea carminului, împodobit cu măşti înfricoşătoare din Asia şi Africa. La micul dejun, Culianu şi Zolla citeau ziarele încercînd să descifreze mesajul implicit al ştirilor despre căderea uimitor de rapidă a regimurilor comuniste. Zolla îl întreba ce crede că se va întîmpla cu România.

Răspunsul lui era deja cuprins în prima selecţie de povestiri pe care o alcătuise, publicată de editura milaneză Jaca Book şi dedicată lui Hillary. Intitulat *Colecţia de smaralde*, acest prim volum conţine o satiră a regimului ceauşist şi o previziune a căderii sale, pe care Culianu o scrisese încă din 1986.

*

Farsa politică *L'intervenzione degli Zorabi in Jormania* (*Intervenţia zorabilor în Jormania*) utiliza *science-fiction*-ul pentru a diseca adevărul politic într-un mod asemănător cărţii lui Abbott. Precum *Tlön, Uqbar, Orbis tertius* a lui Borges, Culianu creează o ţară imaginară, Jormania, condusă de un dictator de tip oriental numit Gologan. „Populaţia nevoiaşă şi chinuită visa să scape de el, dar nimeni nu avea forţa şi curajul să organizeze o mişcare coerentă de revoltă." Imperiul Maculist, alias cel Sovietic, şi poliţia sa secretă, BDKR sau Bedeker, se decid în cele din urmă să-l submineze pe Gologan, deoarece lipsa lui de popularitate le punea în pericol însuşi controlul în regiune. BDKR creează două pisici domestice care se metamorfozează în „zorabi", animale asemănătoare tigrilor, avînd nu numai puterea de a-şi anihila victimele instantaneu, dar şi înmulţindu-se într-un ritm fabulos.

Planul maculist debutează sub auspicii favorabile cînd pisicile îi anihilează rapid pe dictator şi pe soţia acestuia. Se declanşează o revoluţie. Izbucnesc revolte populare, sînt înăbuşite, apoi izbucnesc din nou, în aparenţă dezordonat. Lideri ai partidului de guvernămînt preiau întreprinderi ale statului la preţuri de nimic. În replică, poliţia secretă controlată de maculişti încearcă să ocupe televiziunea, conform planului: „Scenariul prevedea eşecul, dar nimeni nu li se împotrivi. Atunci schimbară planul, ocupară televiziunea pentru a putea comunica populaţiei că reprezentau un grup înarmat de *I*maculişti, a căror intenţie era să scoată Jormania din sfera de influenţă a Imperiului." Demonstraţiile se amplifică în momentul cînd cîţiva lideri guvernamentali fug din ţară, avînd bani asiguraţi în conturi secrete din

Elveţia. Se spune că ministrul energiei s-ar fi sinucis, dar în realitate a fost ucis. Cu toate condiţiile nefavorabile, Jormania reuşeşte să implementeze o reformă reală a economiei de piaţă, şi „pentru prima oară... zîmbete mai mult sau mai puţin autentice apar pe feţele comercianţilor".

Urmează o a doua serie de tulburări sprijinite de maculişti, reacţii ce au loc sub pretextul unor aşa-zise atacuri împotriva „democraţiei". În consecinţă, foştii lideri instalează un nou regim care permite o oarecare libertate a presei, inclusiv „autorizaţii pentru apariţia revistelor pornografice indigene, ceea ce pare să le stimuleze enorm spiritele". Jormania sfîrşeşte prin a fi guvernată de grupuri de corupţi şi intriganţi sprijiniţi de detaşamente ale morţii.

Satira conţinea nenumărate indicii ale evenimentelor care aveau să se petreacă. Iar impresia generală, la o lectură *post*-evenimente, mai ales, va fi că autorul doar face aluzii la alte lucruri, mai multe şi mai precise, a căror dezvăluire o lasă eventual pentru mai tîrziu. După un scurt turneu de prezentare a traducerii cărţii sale despre gnoze, *I miti dei dualismi occidentali*, apărută la acelaşi editor, Culianu aranjă să revină în Italia în iunie.

*

Întors la Chicago, puse la cale împreună cu Wendy Doniger alcătuirea unui volum cu articolele lui Eliade din anii treizeci, însoţite de o descriere a întregului context istoric şi toate lămuririle necesare. Spera ca textele, în fine publicate în Vest, să potolească suspiciunile referitoare la mentorul său. Discută proiectul şi cu Dorin Tudoran, care era dornic să publice o asemenea carte. Dar, din pricina opoziţiei vehemente a lui Christinel Eliade, Culianu fu nevoit în cele din urmă să abandoneze proiectul.

Trimestrul de primăvară începu la sfîrşitul lui martie 1989. Studenţii insistau să le spună ce va trata următorul său curs intitulat *Religie şi Sistem : Moda*. Tot ce le dezvălui fu că prelegerile se vor concentra asupra tocurilor înalte. Cursul prezenta diferitele stiluri de îmbrăcăminte ca simboluri ale unor structuri de putere profunde, şi atrase şi mai mulţi studenţi în grupul său. În programă el îşi explica metodele, spunînd că va vorbi despre „istorie, «fapte» şi teorii care nu formează în general obiectul nici unei programe analitice. Vom vorbi despre (...) religie dintr-un unghi inedit." Cursul trecea în revistă o seamă de realităţi, de la modalităţile de

înfăşurare a piciorului la chinezi pînă la coafuri şi la corsajele adînci din Renaştere. El expuse şi teoria despre „măturile" vrăjitoarelor a prietenului său Hans Peter Duerr. Acesta susţinea că în triburile europene matriarhale stările de extaz erau provocate prin frecarea vaginului cu ierburi halucinogene. Doar mai tîrziu, propaganda bisericească a răstălmăcit aceste practici, creînd figura bătrînei vrăjitoare hîde şi nebune.

Ceea ce dădea unitate cursurilor sale era dorinţa de a crea o ţesătură, un năvod care să cuprindă cît mai multe forme şi structuri subiacente prezente în religie. El credea că evenimentele au întotdeauna un subtext ascuns. „Acel curs", spunea Liz Wilson, care a devenit specialistă în religie şi studii asupra diferenţierilor culturale la Universitatea Miami din Ohio, „mi-a hotărît mie cariera."

*

În vară, Ioan şi Hillary au călătorit împreună în Italia pentru un turneu de conferinţe cu teme din cele mai variate. Seria vorbirilor a avut un ritm extrem de alert, astfel că în zece zile Ioan a ţinut şapte prelegeri. La prînz, Zolla şi Culianu treceau în revistă toate teoriile despre conspiraţie din istorie, de la rozicrucieni şi francmasoni la răpirea şi asasinarea lui Aldo Moro. Culianu era cu deosebire interesat de cazul lui Gheorghi Markov, diplomatul bulgar asasinat în 1986 cu vîrful otrăvit al unei umbrele, în timp ce aştepta într-o staţie de autobuz în Londra. Markov fusese ameninţat cu moartea din cauza scrierilor sale politice, dar cazul nu fusese niciodată elucidat. Prima ediţie americană a cărţii sale, *The Truth That Killed*, fusese publicată în 1984.

De ziua lui Hillary, au ieşit împreună cu Zolla şi Marchianò la un prînz magnific oferit de Culianu într-un patio cu vedere spre cîmpiile Toscanei. Între antreuri şi salată s-au topit două sticle de vin. Ioan supraveghea masa cu douăsprezece feluri şi au reuşit chiar s-o păcălească pe Hillary, făcînd-o să mănînce carne de mistreţ. După ce o ceruse în căsătorie, Ioan îi declară dragoste veşnică. A doua zi, cei doi se îndreptară spre Roma, şi de aici spre Statele Unite.

*

O dată întors la Chicago, doar cu puţine zile înainte de începerea semestrului, Ioan îi întîlni pe Michael Allocca şi Greg Spinner.

Allocca respiră adînc. „Greg şi cu mine ne întrebam", spuse, „dacă nu ai putea să ne ţii un curs special de divinaţie." Ştiau că în mod normal profesorii nu se angajează la cursuri de interpretări de texte, fiindcă asta presupunea muncă în plus fără plată. Dar erau dispuşi să accepte condiţiile lui Culianu, oricare ar fi fost ele.

Da, era de acord să predea cursul, cu o singură condiţie: la examenul final trebuiau să prezică *ei* viitorul. Aprecierea va fi nu în funcţie de corectitudine – pentru că nu avea cum s-o judece –, ci va depinde de calitatea interpretărilor. Puteau opta pentru oricare dintre practicile studiate: geomanţie, Cabală, Tarot, astrologie etc. Şi în plus vor trebui să ghicească nu numai răspunsul, ci şi întrebarea potrivită.

„Era ferm în opinia sa că aceste arte nu trebuiau doar studiate, ci şi practicate", spunea Allocca. „Şi a fost singura persoană pe care am cunoscut-o care ne-a cerut să ghicim şi întrebarea şi răspunsul."

Allocca şi Spinner se întîlneau săptămînal cu profesorul în sălile de lectură ale Bibliotecii Regenstein, petrecîndu-şi timpul liber în cercetarea cărţilor obscure, a manuscriselor şi a textelor uitate în care se ascundeau referinţe la aceste arte. Primul lucru pe care trebuiau să-l înveţe era faptul că aceste sisteme nu aparţineau domeniului ocult sau al Răului. Comparabile mai degrabă cu un computer analog, aceste arte creau o logică transparentă, perfect constituită şi urmărită pînă la ultimele consecinţe, care nu oferea atît preziceri, cît permutări. Fiecare era un sistem închis care funcţiona prin cuantificarea rezultatelor posibile ale unei anumite situaţii, alegînd dintre ele pe cele mai probabile.

În octombrie, Culianu a participat la petrecerea de început de an, făcînd demonstraţii de geomanţie pentru mai mulţi studenţi, în prezenţa lui Allocca şi Spinner. Allocca ştia destul de multe despre Tarot, astfel că îi era mai uşor să urmărească cursul decît lui Spinner. Acesta din urmă se străduia din răsputeri să nu mai opună rezistenţă, să-şi curme îndoielile. Cu fiecare săptămînă care trecea, ei se cufundau tot mai adînc în practicile oculte, descifrînd texte din ce în ce mai obscure, pe care le găseau uneori chiar în timpul frecventelor pelerinaje la marea librărie de ştiinţe oculte din Chicago, situată lîngă intersecţia dintre Clark Street şi Belmont Avenue. Culianu nu diferenţia magia înaltă de cea minoră, atîta vreme cît sistemul îşi respecta logica interioară. Însă cea mai mare parte a materialelor

exista doar în ediţii latineşti originale ; după trimiterile profesorului, unele puteau fi găsite fie la Biblioteca Newberry din Chicago, fie în sala cu aer condiţionat şi umiditate controlată a secţiei de Colecţii Speciale a Bibliotecii Regenstein.

Într-o seară, Allocca şi Spinner l-au invitat pe Culianu la o petrecere de Halloween. El refuză. Dar în săptămîna următoare, Allocca îi dădu o mantie neagră şi colţi. „Te deghizezi în Dracula, neapărat", spuse.

Astfel, oarecum împotriva voinţei sale, Culianu merse la un eveniment înregistrat pe zeci de fotografii. Dansa ca un personaj din benzile desenate. „Şi eu eram îmbrăcată ca vampir", spunea o altă studentă şi prietenă, Karen de Leon Jones. „Se plimba printre oaspeţi şi le spunea, întărindu-şi accentul său românesc, că le va suge sîngele." A ghicit din cărţile de Tarot pentru mai mulţi dintre participanţii la petrecere. A prezis că Jones, fiica unui general panamez, care la petrecere îşi purta părul legat cu o eşarfă cărămizie, „va întîlni peste puţin timp un bărbat înalt şi blond cu care va fi pe punctul să se căsătorească". Exotica brunetă, curtată fără prea mare succes de mulţi bărbaţi, era sceptică.

„Ştiţi", îşi amintea ea mai tîrziu, cu accentul ei oxfordian impecabil, „s-a întîmplat exact cum a spus."

*

Însă în toamna lui 1989, departe de sălile de lectură ale bibliotecii şi de petrecerile din Hyde Park, lumea trecutului lui Culianu era pe cale să explodeze. În noiembrie 1989, Nicolae Ceauşescu urma să fie (a şi fost) ales pentru a patra oară Secretar General la al XIV-lea Congres al Partidului Comunist. În vîrstă de şaptezeci şi unu de ani, el condusese Partidul Comunist Român timp de douăzeci şi cinci de ani. Înaintea Congresului, cumnatul lui Culianu, Dan Petrescu, adunase semnături la o scrisoare deschisă în care protesta împotriva acestei alegeri. Pe urmă, în casa părintească din Iaşi, Petrescu începu o grevă a foamei în semn de protest împotriva realegerii preşedintelui.

În 9, 10 şi 11 octombrie evenimentele atinseseră un punct culminant.

Cu cîteva luni în urmă, Securitatea o expulzase din România pe Anna Alassio, lector de italiană la Universitatea din Iaşi. Motivul, politic, nu era altul decît repetatul ajutor pe care Alassio îl dăduse

grupului disident, permiţîndu-i contacte salutare cu lumea liberă[1]. La ultima ei călătorie spre Vest înainte de expulzare, Alassio scosese din ţară, ascunse într-o... pudrieră, cinci benzi de casetofon cu textul înregistrat al unei cărţi scrise de Petrescu împreună cu un alt „tînăr furios", Liviu Cangeopol (mai tîrziu emigrat, devenit redactor la *Lumea liberă românească* din New York); textul se intitula *Ce-ar mai fi de spus. Convorbiri libere într-o ţară ocupată*[2].

Lanţul solidarităţii avea să funcţioneze mai departe: un cunoscut al lui Petrescu, om de curaj şi de bună-credinţă, şi-a pus la dispoziţie telefonul, ştiind pertinamente că nu era înregistrat în permanenţă şi că noaptea în general existau mari şanse pentru convorbiri neascultate, astfel încît grupul să poată fi contactat din străinătate. Condiţia era, desigur, ca acest număr să fie transmis cuiva din exterior, şi data conversaţiei să fie precizată. Din Italia, Alassio suna săptămînal la Iaşi, încercînd să afle ce se petrecea acolo, de la diferiţi prieteni; i s-au transmis numărul din Chicago al lui Culianu, şi numărul la care Petrescu putea fi sunat în nopţile de 9, 10 şi 11 octombrie, începînd cu ora 24. Tînăra a acţionat prompt: l-a înştiinţat pe Culianu la Chicago; acesta a alertat posturile de radio Europa Liberă, Vocea Americii, ziarul *Libération*, alţi prieteni răspîndiţi prin lume.

Pe 9 noaptea, Dan, Tess şi cîteva persoane apropiate lor se aflau – veniţi pe rînd, cu precauţii – într-un apartament necunoscut dintr-un cartier muncitoresc al Iaşului. La miezul nopţii, Néné a sunat – începuse 10 octombrie, ziua de naştere a lui Tess. Nu mai vorbiseră din vară, căci telefonul lor de-acasă era practic scos din funcţiune. (Din cînd în cînd primeau cîte-o înştiinţare – telegrafică! –: „*Din motive tehnice*, vi s-a schimbat numărul de telefon, din... în...". În decembrie 1989, familia din Iaşi nu mai ştia ce număr de telefon are.)

Ceva din vorbele lui de-atunci, rămase clare în memoria lui Tess, i-a uimit tare. „Nu vă fie teamă", spunea el, „*totul se va termina cu bine într-o lună sau două.* Mergeţi înainte, cu încredere." Şi încă:

---

1. Despre expulzarea Annei Alassio au apărut mai multe articole. V., de ex., Bruno Crimi, „O spia o via", *Panorama*, 2 apr. 1989, pp. 100-102 (n. red.).
2. Textul a apărut în revista *Agora*, Philadelphia, vol. 3, nr. 1, febr. 1990, pp. 45-259; a fost publicat în volum în România, la Editura Minerva, Bucureşti, 1990 (n. red.).

„Dan va fi în curînd în conducerea ţării." În tensiunea lor de-atunci – trebuiseră să se obişnuiască, încet-încet, cu gîndul sacrificiului, al dispariţiei –, totul suna straniu. Nu părea o simplă încurajare, ci o comunicare precisă. Dar asemenea mesaje (mai puţin ultima parte), ca şi „Se va face dreptate. Ticăloşii îşi vor lua pedeapsa", primiseră de la el încă de la începutul lui 1988, prin singura formă de corespondenţă care mai ajungea din întîmplare pînă la ei – ilustrate simple, expediate din America, Italia, Spania, Egipt.

După apelul lui Néné, au urmat ceilalţi: Dorin Tudoran, Gilles Schiller de la *Libération*, Neculai-Constantin Munteanu de la Europa Liberă, prieteni din Paris şi München. În noaptea următoare, interviurile lui Dan – în direct, cu Europa Liberă şi Vocea Americii – s-au repetat. Dan era slăbit, după unsprezece zile de greva foamei. În noaptea de 11 octombrie, Tess şi Dan au fost urmăriţi. S-au întors acasă, prin întunericul compact al oraşului. Începînd de doua zi pînă pe 22 decembrie s-a instalat, pentru Dan, arestul sever la domiciliu. Orice comunicare a fost tăiată. Erau păziţi de maşinile poliţiei cu echipe de patru-opt agenţi care se schimbau la opt ore. Circulaţia a fost deviată, pietonii, cîţi mai îndrăzneau să se aventureze prin Sf. Atanasie, erau legitimaţi şi riscau s-o păţească rău. În casele vecine au fost introduse aparate de înregistrat (în interior, familia se obişnuise demult să comunice prin bileţele). Îi înconjura o ridicolă desfăşurare de forţe – totul, pentru a împiedica glasul unui om, rostind adevăruri simple şi evidente, să se facă auzit.

Pe Tess n-o opreau de tot să iasă din casă; mergea la Institutul de filologie unde lucra, la întoarcere intra într-o alimentară pentru cumpărături; dar era tot timpul sub escortă, insultată, ameninţată cu moartea. Escortanţii erau uneori poliţişti înarmaţi, alteori agenţi în civil. Nimănui nu i se permitea să-i adreseze cuvîntul; cei care au îndrăznit s-o facă au fost urmăriţi, bătuţi, ameninţaţi în felurite chipuri.

*

Din Hyde Park, Ioan Culianu, disperat de *black-out*-ul total de care se lovea în ţară, a dat curs unei petiţii internaţionale care solicita eliberarea familiei sale. Rugă familiile Wiesner şi Hertzfeld să declanşeze o campanie de trimitere de cărţi poştale pe adresa familiei. Sute şi sute de cărţi poştale au fost astfel expediate din

America, din Franţa şi Olanda. Nici una n-a ajuns la destinaţie. „Ce-or fi făcut cu ele ?" se întreba mai tîrziu Culianu. Îl sună pe Dorin Tudoran care reuşi să depună mărturie în Congres despre această situaţie şi despre starea de nelinişte şi de protest înăbuşit tot mai accentuată din România.

Într-o seară, după întîlnirea săptămînală la cursul de divinaţie, Michael observă aerul deosebit de preocupat al lui Ioan. Îl întrebă dacă se întîmplase ceva. Ioan le spuse celor doi studenţi ce se petrecea cu familia lui. „Nu ştiu nici măcar dacă Dan şi Tess mai sînt în viaţă", zise. Îi rugă pe Michael şi Greg să semneze o scrisoare deschisă către *New York Times* sau *New York Review of Books*. Pe 5 noiembrie, s-a dus la New York pentru a-i asculta pe Umberto Eco şi Moshe Idel vorbind despre *Pendulul lui Foucault* la American Academy of Science. Aflînd că Ioan Culianu este în sală, Eco îl invită pe scenă să vorbească despre roman. Culianu explică ideea prietenului său, şi anume că, atunci cînd mai mulţi oameni cred în ea, o interpretare eronată devine o realitate mai reală decît adevărul. „Nimic nu ilustrează acest principiu în mod mai grăitor decît Holocaustul", spuse el. „Cînd minţile demente acţionează sincron, ele creează o realitate alternativă ; *ucid din motive inventate* ; considerîndu-se drept un punct fix în univers, îşi găsesc justificarea de a acţiona"[1].

De la New York, a luat avionul împreună cu Hillary la Los Angeles, la conferinţa anuală a American Academy of Religion. Au vizitat Disneyland şi Getty Museum din Malibu. La întoarcere, după absenţa de opt zile, şi-a găsit uşa de la apartamentul din Chicago scoasă din balamale. Camerele erau devastate. Se mutase doar de cîteva săptămîni în locuinţa de la intersecţia Străzii 60 cu Woodlawn Avenue. În raportul poliţiei se spunea că îi fuseseră furate televizorul, computerul, imprimanta, dischetele, o cruce de argint şi trei sticle de vin. Era o clădire care nu oferea siguranţă, spuneau cei de la poliţie. Părea o infracţiune tipică pentru centrul oraşului. Culianu era vizibil supărat ; li se plînse lui Allocca şi Spinner că cei de la universitate nu-l preveniseră că în clădire mai fuseseră semnalate asemenea spargeri.

Numai că, lucru neştiut, furtul intervenise chiar în timpul arestului la domiciliu al lui Dan Petrescu, cînd Culianu încerca să-şi facă

---

1. Ioan Culianu, „Umberto Eco şi Biblioteca din Alexandria", *Lumea liberă*, 20 octombrie 1990, p. 6.

publică petiţia. Nu le pomeni prietenilor săi nimic din suspiciunile sale, dar primise şi o scrisoare ciudată expediată din România: „Nu te lăsa implicat în chestiuni politice care îţi consumă timpul preţios. Nu acţiona într-un mod care să-ţi umbrească personalitatea"[1]. Scrisoarea îl acuza pe cumnatul său că se ocupa cu afaceri necurate, că trăieşte din pachetele pe care i le trimite Ioan, şi refuză să muncească pentru a o întreţine pe sora lui. Culianu fu astfel determinat să scrie, în noiembrie, primul său articol pentru *Lumea liberă românească*, revistă a emigraţiei cu redacţia la New York. Textul prevedea iminenta prăbuşire a comunismului în România – la vremea aceea afirmaţiile nu mai păreau şocante, dar el preciza că evenimentele vor avea loc „în cel mult cîteva luni", iar cumnatul său, precum şi vechiul său prieten din anii studenţiei, Andrei Pleşu, vor fi în curînd miniştri. Aceste lucruri chiar *erau* de necrezut la finele lunii noiembrie 1989.

I-a vorbit despre spargerea din apartamentul său lui John Collins, profesor de istoria religiilor la Notre Dame. „Nu erau nişte hoţi oarecare", îşi amintea Collins. „Credea că cineva vrea să-l înfricoşeze." Culianu le spuse lui Greg şi Michael că necunoscuţii veniseră probabil ca să îi fure informaţiile de pe computer. Cei doi tineri nu prea l-au luat în serios.

Faţă de Dorin Tudoran fu mai explicit.

– Au fost interesaţi de dischetele mele, spuse. Au verificat totul şi mi-au lăsat materialele legate de cercetare.

– De ce nu declari la poliţie suspiciunile pe care le ai?

– Poliţia nu mă va crede.

– Dar e bine să se înregistreze.

– N-am avut încredere în poliţistul care a făcut raportul.

*

Întotdeauna i se întîmplaseră lucruri ciudate, astfel că lui Hillary continua să-i spună că spargerea nu a fost decît un incident banal, tipic pentru o zonă urbană centrală. Odată primise un cec de douăzeci de mii de dolari de la compania sa olandeză de asigurări pentru un accident minor de bicicletă. Altă dată, într-un magazin olandez, vînzătoarea golise casa de bani şi insista să-i dea toate bancnotele şi monedele. (În ambele cazuri returnase respectivele sume.) În ceea

1. Ioan Culianu, „Scrisoare deschisă către Ungureanu Florica", *Lumea liberă*, 9 decembrie, 1989, p. 9 [în realitate, Ungureanu FLORENTINA – n. red.].

ce priveşte previziunile sale, era extrem de priceput în a-şi convinge interlocutorii de exactitatea lor. „Ioan avea pur şi simplu ceea ce eu numesc Magnetul Straniului", a fost concluzia lui Greg Spinner.

La începutul lui decembrie, sosise vremea examenului final al cursului de interpretări. Spinner, prea emoţionat, l-a dat peste cap, primind un B+. Apoi a venit rîndul lui Allocca. Michael a ales geomanţia. A trasat cu grijă liniile şi cercurile pe o foaie de hîrtie, aşa cum îl învăţase Culianu. A legat punctele, apoi a desenat cercurile, urmate de triunghiuri. A analizat rezultatele, apoi a luat-o de la capăt.

– Mergi într-o călătorie şi vrei să ştii ceva despre ea, spuse.

– Bine, zise Culianu şi se aplecă să vadă mai de-aproape.

– Vrei să ştii dacă va fi un succes.

– Foarte bine.

Allocca începu din nou expunerea. De data asta se opri înspăimîntat.

– Da, va fi în cea mai mare parte un succes. S-ar putea să ai ceva necazuri, dar va fi o călătorie reuşită.

– Nu cred. Ai dreptate în toate privinţele, cu excepţia finalului.

Allocca primi un A.

În seara examenului, Culianu şi cei doi studenţi au mers să cineze la localul Thai Twin de pe Strada 53. Culianu le-a spus că era din ce în ce mai îngrijorat de soarta cumnatului şi a surorii sale. „Ioan, de ce nu aduci scrisoarea de protest la petrecerea de Crăciun care se ţine la Stephanie ?" îi sugerară ei. „O să obţii o mulţime de semnături."

Fără prea mare tragere de inimă, a fost de acord să îşi întrerupă pregătirile de plecare pe care le făcea în vederea unui nou sejur didactic în Italia. Pe 18 decembrie 1989, Culianu a participat la marea petrecere oferită de Stephanie Stemm în Hyde Park. A adus scrisoarea, a obţinut semnăturile, şi a ghicit din nou în cărţile de Tarot pentru cîţiva invitaţi foarte curioşi. Le-a spus atunci lui Michael şi Greg să fie atenţi la evenimentele din România. Nu este exclus să fi văzut cu două zile în urmă ştirile despre demonstraţiile care izbucniseră la Timişoara, dar nu le-a vorbit băieţilor despre asta. „Ceva important se întîmplă", le spuse.

*

Cîteva zile mai tîrziu, aflat acasă în vacanţa de Crăciun, Michael stătea în camera de zi a părinţilor săi din Brooklyn, mîncînd iaurt şi urmărind ştirile televiziunii locale. Văzu harta României apărînd în spatele comentatoarei. Se întinse să dea mai tare. „Ciocniri neexplicate în Bucureşti", spunea prezentatoarea. „Aeroportul e închis... Ceauşescu a dispărut..." Lui Michael i se tăie respiraţia.

Cu siguranţă că Ioan ştie de fapt mult mai mult decît am crezut, se gîndi.

18

„Revoluţia" : Crăciunul 1989

Doar cînd instanţele aparent haotice încep să se multiplice este posibil să înţelegem structura lor ascunsă, „logica" computaţională care le organizează în mod secret.

I.P. Culianu,
Introducere la *The Eliade Guide to World Religions*

Scînteia se aprinsese la mijlocul lui decembrie în Timişoara, unde pastorul reformat Laszlo Tökes refuzase un ordin de strămutare într-o parohie mai mică. După ce permisese studenţilor să recite poezii provocatoare în timpul slujbei, pastorul a fost hărţuit luni de zile şi n-a avut voie să părăsească oraşul. Grupuri mari de oameni s-au adunat să protesteze în faţa casei sale. Cînd Tökes, aflat neîndoielnic sub presiune, a apărut pe verandă cerînd mulţimii să se risipească, s-au auzit primele strigăte de „Jos Ceauşescu!" rostite vreodată în ţară.

Aţîţată de mînie şi disperare, revolta s-a extins. Trupe ale armatei au tras în demonstranţi, dar mulţi s-au sustras ordinelor date, astfel că în cîteva zile rebelii au ocupat cea mai mare parte a oraşului. Ceauşescu ordonă trupelor sale loiale de Securitate să masacreze răsculaţii – nu pe toţi, doar atîţia cît să îi convingă şi pe ceilalţi să se liniştească. Apoi făcu gafa vieţii sale. Părăsi ţara pentru cîteva zile, plecînd într-o călătorie mai demult plănuită la Teheran.

La întoarcerea precipitată, se afla în faţa unei revolte naţionale de proporţii, atît prin curajul participanţilor, cît şi datorită poziţiei ambigue a armatei, care nu dorea vărsare de sînge pentru a salva un dictator nepopular. Fiind prea tîrziu ca să mai organizeze obişnuitele

tactici de subversiune, Ceauşescu a convocat o manifestaţie „spontană" de sprijin la 21 decembrie 1989, ţinută în Piaţa Palatului, în faţa sediul oficial al partidului din Bucureşti. Relatările nu concordă în privinţa declanşării evenimentelor. Unii spun că răsturnarea accidentală a unui stîlp de felinar a făcut o femeie să ţipe, iar în mulţime s-au auzit strigăte că Securitatea trage în ei. Alţii susţin că strigătele de protest fuseseră înscenate de o facţiune a Securităţii care dorea să îl îndepărteze pe Ceauşescu. În loc de urale, oamenii începură să strige „Timişoara ! " şi „Jos tiranul ! " Dacă strigătele de la început fuseseră eroice şi autentice, scria mai tîrziu Culianu în povestirea sa *Jormania liberă*, apariţia prea promptă a pancartelor cu inscripţii anticeauşiste şi conectarea difuzoarelor (de obicei folosite la amplificarea uralelor mulţimii) pentru a amplifica strigătele de ocară au părut acţiuni la fel de premeditate ca şi discursul însuşi. Toţi sînt însă de acord că imaginea de neuitat a revoluţiei rămîne zîmbetul stupefiat, rigid şi strîmb al lui Ceauşescu, în timp ce-şi flutura mecanic mîinile spre mulţimea care se întorsese cu mînie împotriva lui. În cele din urmă, Elena, soţia lui, îl trase afară din balcon. Fugiră pe acoperişul clădirii, reuşind în ultima clipă să scape cu elicopterul de furia mulţimii.

În toată ţara, ecranele televizoarelor nu mai avură imagine timp de trei minute. Unul din redactori difuză muzică patriotică, dar răul se întîmplase. Dictatorul era vulnerabil. Cu o populaţie furioasă, care avea exemplul celorlalte răsturnări de regim din Europa Răsăriteană, precum şi cu un grup de opozanţi din interior, prima revoluţie televizată din istorie începuse.

La casa lui Culianu din Iaşi, pe 22 decembrie, nimeni nu ştia ceva precis despre evenimentele din Bucureşti ; auziseră cu o zi înainte strigătele, incredibile, de „Jos Ceauşescu ! ", la radio. Dan izbucnise : „Dacă Bucureştiul rezistă peste noapte, «comunismul» în România e terminat." În timpul nopţii, au pîndit mişcările de afară. Dimineaţa, pe la ora 9, în faţa casei s-a produs o uriaşă forfotă de maşini şi agenţi. Totul a dispărut într-o trîmbă de praf ; au rămas doar doi securişti la poartă – pe unul îl ştiau, îl numeau „killer"-ul, era cel mai rău, de la „antitero", un tip cu evidente porniri sadice, dezechilibrat ; îi bătuse şi-i urmărise pe Liviu Antonesei şi Luca Piţu, o lovise pe Tess. Amîndoi agenţii erau agitaţi şi purtau pe umăr nişte sacoşe enorme – probabil aşteptau ordinul ca să tragă.

N-au tras. Peste două ore a năvălit mulţimea, scandînd „Ceauşescu a plecat, eliberaţi-l pe Dan Petrescu!" Ceauşeştii, strigau oamenii, fugiseră.

Cei care fuseseră pe punctul de a-i asasina dispăruseră într-o secundă; Dan Petrescu, purtînd sandale şi haine de casă, ieşi în prag şi fu luat pe sus pentru a fi dus la primăria oraşului, de unde, peste o săptămînă, fu chemat la Bucureşti pentru a ocupa un post de ministru adjunct al Culturii în noul guvern. Ţara toată era cuprinsă acum de un val de bucurie violentă.

*

Multe din cele ce au urmat au semănat întocmai cu ficţiunea scrisă de Ioan Culianu în 1986. Ministrul Apărării din timpul lui Ceauşescu „s-a sinucis" după ce fusese acuzat că înscenase „acţiuni provocatoare" în ţară. Protestele se înteţeau. Dictatorul şi soţia lui au fost prinşi şi judecaţi în grabă în faţa unui tribunal parcă ieşit din literatura lui Ionesco, din care nu lipseau generalul Victor Stănculescu şi bărbosul „ocultist", personaj ciudat răsărit nu se ştie de unde, Gelu Voican-Voiculescu. Pe lîngă acuzaţi, procurori şi trei judecători, „Stănculescu, Voiculescu şi însoţitorii acestora erau singurii martori independenţi ai aşa-zisului proces", nota Edward Behr în cartea sa *Kiss the Hand You Cannot Bite*. Procesul a fost filmat de adjunctul lui Voican-Voiculescu, colonelul Baiu Ion – organizatorii procesului şi ai execuţiei au fost aşadar şi cei care au furnizat mediilor faimoasele casete transmise şi retransmise în întreaga lume. Într-o serie de articole publicate în ziarul *Dimineaţa*, Stănculescu şi Voican au pretins că deznodămîntul pripit al procesului, execuţia celor doi după mai puţin de o oră, a fost motivat de teama participanţilor faţă de forţele proceauşiste care s-ar fi adunat în ţară, provocînd „gherile urbane". Cu toate acestea, brutalitatea şi asemănarea evidentă cu desfăşurarea unui proces-reprezentaţie de tip stalinist au fost condamnate de liderii altor ţări şi de mass-media. Peste tot în ţară oamenii mărşăluiau, demonstrau, luptau sau erau pur şi simplu martori la evenimente din ce în ce mai ireale. Unii erau revoluţionari adevăraţi, alţii – instigatori avînd misiunea să determine tocmai „gherilele urbane" despre care se vorbea. Mulţi fură victimele nevinovate ale luptelor dintre facţiunile rivale ale Securităţii şi Armatei, din preajma Televiziunii naţionale, de la Comitetul Central

de unde fugise dictatorul şi unde, spuneau mediile în mod asurzitor, s-ar fi aflat „teroriştii" ceauşişti, precum şi din alte locuri, cu toate că – probă evidentă a minciunii, a înscenării grosolane – clădirile propriu-zise ale televiziunii şi ale Comitetului Central nu au fost deloc avariate, lucru pe care şi Culianu îl scrisese în povestirea sa.

În 22 decembrie, la sediul Partidului Comunist a avut loc o şedinţă extrem de ciudată, păstrată pe bandă video de către un student furios, care încerca să surprindă înalţi funcţionari complotînd pentru alcătuirea unui nou guvern. Printre cei prezenţi, aşa cum prevăzuse povestirea lui Culianu, se numărau foşti demnitari comunişti, ca Ion Iliescu, precum şi nou-numitul ministru al Apărării, generalul Nicolae Militaru. Nimeni nu-i alesese conducători şi nu le dăduse dreptul de a forma un cabinet, dar din păcate videocaseta păstrează imagini luate numai *după* ce atribuţiile fuseseră stabilite. (S-a spus că una dintre facţiunile Securităţii refuzase să sprijine revolta dacă în noul guvern nu vor fi incluse şi personalităţi din vechiul regim.) Grupul căuta o denumire: „Păi, oameni buni, Frontul Salvării Naţionale acţionează de şase luni!" izbucni Militaru cu de-acum celebrele cuvinte care sprijineau afirmaţiile opoziţiei că revoluţia *a slujit doar unei lovituri de stat*.

Nici o altă răsturnare de regim din Europa Răsăriteană nu a avut loc atît de rapid, nu a provocat atîtea victime şi nu a rămas astfel învăluită în ceaţa zvonurilor şi a mistificărilor. Noii conducători au pus omorurile pe seama unor terorişti din Orientul Mijlociu, dar spusele lor nu sînt sprijinite de nici o dovadă – nici un „terorist" nu a fost prins (se spune că oameni care trăgeau au fost prinşi, dar, „ca prin minune", au dispărut). Dimpotrivă, funcţionarii Securităţii (?) avuseseră ideea macabră de a aduce cadavre de la morgă în piaţa centrală a Timişoarei pentru a da impresia că luptele au fost *mai aprige* decît în realitate. Numărul oficial al victimelor – dovadă a luptelor crîncene între „terorişti" şi revoluţionari – a scăzut în mod misterios de la 60 000 la 996. Ceea ce începuse ca o autentică revoltă populară a fost însuşit rapid de acea facţiune a Securităţii care hotărîse că Ceauşescu este cel care trebuie să piardă.

*

De Crăciun, la casa familiei Herzfeld din Amherst, Massachusetts, luminile au ars toată noaptea în timp ce Culianu nu se mai desprindea de CNN, îşi suna prietenii din Paris, şi aranjase două convorbiri

telefonice cu ţara prin intermediul unor emisiuni BBC. Încerca să-şi sune familia la Iaşi, dar liniile nu funcţionau. Alergînd dintr-o cameră în alta, comunica surescitat ştirile lui Dorothy şi Kurt Hertzfeld, şi le chema pe Hillary şi Nikki să se uite la televizor. Făcea semnul Victoriei, un obicei pe care l-a păstrat pînă la moarte. „În sfîrşit", striga el, „sînt mîndrul că sînt român!"

Cu toată bucuria, s-a arătat *imediat* sceptic în privinţa imaginilor de la televizor. „Era extrem de surescitat", îşi amintea Nikki Wiesner, „dar spunea că în spatele evenimentelor se ascunde cineva, şi că ceea ce va urma nu va fi, un timp, foarte diferit de trecut."

*

Noul guvern îi reţinuse timp de două zile pe cei doi Ceauşescu înainte de a anunţa capturarea lor; de asemenea, au trecut douăzeci şi patru de ore înainte ca execuţia lor să fie anunţată. Nimeni nu ştia cu exactitate ce se petrecuse în sala de judecată, cu toate că acea casetă video cu înregistrări parţiale a fost difuzată în ziua de Crăciun de către televiziunea română. Se puteau auzi doar vocile judecătorilor, dar feţele nu se vedeau. O versiune integrală a acestui aşa-zis „proces" a fost difuzată doar peste cîteva luni, în aprilie 1990, de către televiziunea franceză. Numai atunci s-a putut afla identitatea judecătorilor. La un moment dat un interlocutor nevăzut întreabă: „Ştiţi cine vă reţine?"

„Da", răspunde Ceauşescu. „Securitatea."

Moartea cuplului Ceauşescu nu a survenit în urma execuţiei de către un pluton de execuţie, aşa cum fusese anunţat, ci prin împuşcarea cu un singur glonţ în ceafă. Pe baza interviurilor luate celorlalţi membri ai tribunalului militar, printre asasini apare că au fost „Virgil Măgureanu, profesor de filozofie la Şcoala de Securitate, şi Gelu Voican-Voiculescu, geolog şi astrolog amator", scria Andrei Codrescu[1]. În cele din urmă Voican-Voiculescu a mărturisit ziarului *Dimineaţa*: „A fost ideea mea să îi ucidem pe cei doi Ceauşescu. Iliescu a spus că a fost un gest abominabil"[2]. Indiferent a cui fusese ideea sau punerea în fapt a asasinării lui Ceauşescu, este clar că nu a existat un

1. Andrei Codrescu, *The Hole in the Flag*, New York, William Morrow, 1991, p. 47.
2. Cotidianul *Dimineaţa*, 4 mai 1990.

proces real. Aşa cum, la instalarea lor la putere, cei dintîi comunişti şi-au subminat credibilitatea prin execuţia lui Ion Antonescu, la fel şi post-comuniştii din 1989 au deturnat o revoltă autentică prin încheierea pripită a ceea ce Culianu avea să numească un proces contrafăcut.

Biblioteca Universitară din Bucureşti a ars în condiţii misterioase, incendiul fiind cauzat de ceea ce pare să fi fost o diversiune pentru a abate atenţia de la disputele dinăuntrul sediului Partidului Comunist. După ce Iliescu s-a autodesemnat preşedinte, prima sa acţiune oficială a fost contactarea ambasadei sovietice. A promis alegeri libere, dar la scurt timp, deţinînd întreaga putere, şi-a transformat peste noapte formaţiunea provizorie în partid (cu dorinţa de a-l lăsa partid unic), a promis şi a împiedicat apoi legi reformiste cum ar fi oprirea foştilor activişti de partid de a se implica în politică, asigurarea restituirii proprietăţilor confiscate sub regimul comunist, precum şi accesul la dosarele secrete ale Securităţii. Nesiguranţa a determinat noi demonstraţii şi tulburări de stradă în următoarele optsprezece luni, aşa cum prevăzuse Culianu în povestirea lui. În cele din urmă, observa fostul director al Europei Libere, Nestor Ratesh, evenimentele „lasă impresia de paradox şocant, anume al unei revoluţii fundamental anti-comuniste care a produs un regim dominat de foştii comunişti".

*

În ianuarie 1990, Ioan Culianu s-a mutat pe East Fifty-sixth Street din Chicago, într-o clădire înaltă, extrem de bine păzită. Locuinţa sa era un studio admirabil, strălucitor, cu două camere, aflat la etajul nouă, luminat din plin de soarele care se reflecta în Lacul Michigan. Şi-a împodobit pereţii cu o copie după iubita sa *Primavera*, cîteva reproduceri după mai multe *trompe l'oeil* ale lui M.C. Escher, un Victor Vasarely autentic, fotografiile lui Hillary, precum şi un crucifix medieval de lemn pictat, înalt de aproape 1,5 m, din Assisi. A împărţit spaţiul celor două odăi cu paravane chinezeşti negre cu auriu şi şi-a aşezat canapeaua din piele albă în dreptul unei ferestre pictate. Ceea ce îl interesase în mod special era că imobilul avea portar douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, sistem de alarmă şi uşi de acces din oţel, care stăteau mereu încuiate. „Era foarte entuziasmat, deoarece era o clădire de maximă siguranţă", spunea Greg Spinner.

Culianu întreţinea o foarte specială relaţie de prietenie cu Frances Gamwell, soţia decanului de la Divinity School, Chris Gamwell, şi la cîteva săptămîni o dată luau neapărat prînzul împreună, iar el îi povestea despre noile proiecte şi preocupări în legătură cu situaţia din ţara lui. Ea la rîndu-i îi povestea despre munca de la Native American Educational Services College şi cea de consultant pentru grupurile nonprofit de autoajutorare din Chicago. Fără ca Frances să ştie, el contribuise cu însemnate sume de bani la ajutorarea acestor grupuri. Negresă, cu un caracter deschis şi refuzînd în mod explicit rigiditatea academică a celor din Hyde Park, ea găsise în Culianu un spirit înrudit. La începutul lui 1990, Culianu îi spusese că nu considera oportună participarea cumnatului său la un guvern infiltrat cu cele mai nocive elemente din vechiul regim.

Culianu îşi lansă noua revistă de studii internaţionale, numită *Incognita: International Journal for Cognitive Studies in the Humanities*. Îl rugă pe Nathaniel Deutsch să fie redactorul adjunct al revistei, iar pe secretara sa, Gwen Barnes, o angajă ca secretară de redacţie. La recepţia inaugurală, le spuse prietenilor şi studenţilor: „Această revistă este suma a tot ceea ce nu ştiu. Aşa că va acoperi o problematică foarte largă." Cuvîntul introductiv la primul număr al revistei explica filozofia care stătuse la baza alcătuirii ei: „Istoria este o interacţiune secvenţială de sisteme care prezintă trei caracteristici: derivă dintr-un set fundamental de norme logice; există în propria lor dimensiune, care nu este cea a istoriei; sînt activate de minţile umane într-o secvenţă impredictibilă." Umberto Eco şi Lawrence Sullivan făceau parte din consiliul redacţional.

Încercînd să unifice „revoluţia cognitivă din ştiinţă" cu studiul disciplinelor umaniste, revista se afla „undeva la frontiera exterioară a cercetării ştiinţifice", spunea un coleg, dar reprezenta în acelaşi timp „ceva extrem de pasionant pentru viaţa intelectuală". Era încă o activitate a unui savant care avea trei cărţi în curs de apariţie, demonstra o dată în plus ambiţia lui Culianu de a depăşi sfera obişnuită a cercetării ştiinţifice şi a influenţa lumea – cu ajutorul cărţilor, al discipolilor printre studenţi, iar acum cu o revistă internaţională dedicată noilor sale teorii.

*

În ianuarie 1990, haosul de acasă l-a determinat pe Culianu să publice două articole în *Lumea liberă*, ziarul newyorkez al emigraţiei.

Primul text se intitula „Viitorul României în 11 puncte" şi avea ca subiect ceea ce sugerează titlul: un adevărat program politic. Ca premise ale edificării unui stat nou, democratic, cerea îndepărtarea poliţiei secrete, instituirea unei puteri judiciare independente, privatizarea televiziunii şi recunoaşterea deplină a tuturor minorităţilor etnice. În timp ce românii dezbăteau problema modelului pe care să îl urmeze în refacerea instituţiilor naţionale (la fel cum făcuseră străbunicul său şi alţi membri ai Societăţii Junimea cu mai mult de un secol în urmă), el reliefa avantajele democraţiei de tip american: libertatea totală a unei televiziuni şi prese incisive şi o justiţie independentă. Cea mai mare parte din măsuri nu au fost adoptate niciodată în România – sau nu pînă în momentul apariţiei acestei cărţi.

Culianu mai publică şi o scrisoare deschisă redactată cu o lună înainte de revoluţie, la solicitarea BBC-ului. Într-un post scriptum, îi provoca pe prietenul său Andrei Pleşu şi pe cumnatul său să îşi prezinte demisiile în caz că noul guvern nu va face paşi repezi spre o adevărată libertate. (Petrescu a demisionat peste două luni; Pleşu a fost îndepărtat peste optsprezece luni, în urma unei lovituri de forţă care a separat o grupare mai reformistă de cea neocomunistă mai conservatoare.) Sugerînd că oamenii „nu sînt atît de liberi pe cît pretinde guvernul", Culianu îi îndemna pe concetăţenii săi să-şi ia soarta în propriile mîini. El formulă întrebări neliniştitoare în legătură cu caracterul naţional, combinînd imagini religioase cu o condamnare a trecutului recent. „De ce am acceptat atîta suferinţă fără a rosti nici un cuvînt de protest? De ce am permis să fim jefuiţi mai mult decît oricare alt popor de către un dictator mediocru şi dement? De ce am meritat să fim ruşinea lumii...? Această pată este mult mai greu de şters decît cea a păcatului originar." Publicat pe 27 ianuarie, textul l-a situat pe Culianu printre cei dintîi scriitori care au acuzat noua putere că pusese la cale o lovitură de stat. (Şi alţii au formulat aceste acuzaţii, dar pe un ton mai reţinut şi în termeni mai puţin vehemenţi.) El a fost singurul care, în atacurile sale politice, a îmbinat imagistica religioasă şi acuza necruţătoare cu o clarviziune neobişnuită.

După o zi, în 28 ianuarie 1990, mii de mineri din Valea Jiului au sosit cu trenurile la Bucureşti pentru a-i ataca pe sprijinitorii partidelor de opoziţie care protestau împotriva ritmului lent al reformei precum şi a renunţării la unele legi reformiste. Prima dintr-o serie de atacuri orchestrate de Securitate împotriva propriului popor, această acţiune a întrerupt brusc dezbaterile despre reformă şi democraţie.

19

Lumea liberă: 1990

Aceasta a fost marea greşeală a generaţiei noastre, că... am rămas în afara vieţii politice.

Mircea Eliade

La începutul lui ianuarie, Hillary reuşi să plece împreună cu sora ei, Nikki, într-o călătorie în Caraibe. În timp ce acasă logodnicul ei nu-şi putea lua gîndul de la politică, ele vizitau Pine Cay şi insulele Turks şi Caicos. Culianu se certa la telefon cu sora lui de la Bucureşti, spunîndu-i că este o naivitate din partea ei să creadă că se instalase o democraţie reală sau că „minerii" acţionaseră fără a fi provocaţi. „Formaţiunea de la conducere trebuia *să garanteze* alegerile libere, iar ei au acaparat puterea şi candidează – nu, *se impun*, de pe poziţii de forţă! Nu vedeţi?" izbucnea el, indignat. Tess era de acord, dar era prea agitată ca să dea vreo urmare spuselor lui. Împreună cu Dan şi prietenii lor, scăpaţi brusc, ca şi ei, dintr-o incredibilă încleştare, savurau pentru prima oară libertatea, deja contrariaţi de modalităţile în care concetăţenii lor înţelegeau s-o folosească, făcînd însă, cu speranţă, planuri de viitor. Îl îndemna pe fratele ei să vină acasă. El refuza. I-a povestit, destul de învăluit şi pe un ton glumeţ, despre spargerea din apartamentul lui din Chicago. „Nu se plîngea, nu voia să dea importanţă acestor lucruri. I s-ar fi părut că-şi acordă *lui însuşi* prea mare importanţă şi, în discreţia şi eleganţa lui, mai ales asta nu dorea", îşi amintea Tess.

Pe 18 februarie, în timp ce România se pregătea pentru primele sale alegeri parlamentare şi prezidenţiale libere, „minerii" i-au atacat din nou pe demonstranţi, au devastat sedii de ziare şi sedii ale partidelor de opoziţie. Guvernul a pretins că existaseră suspiciuni că se pusese la cale o lovitură de stat, dar nu a oferit niciodată numele conspiratorilor, după cum nici nu convocase forţe de ordine legale.

În februarie, Ioan Culianu şi Hillary Wiesner au plecat din nou în Italia. Grazia Marchianò îi mediase un contract de trei luni ca profesor invitat, la Facultatea de Educaţie a Universităţii din Siena, din 1 martie pînă în 1 iunie. A întreprins un turneu de prelegeri şi conferinţe cu teme ca dualismul medieval şi analiza mitului la Universităţile din Siena-Arezzo, Salerno, Roma. Era bine cunoscut în Italia, iar *La Repubblica* îl califica drept unul dintre „maestri del pensiero contemporaneo", alături de Edgar Morin, Gadamer sau Jean-Pierre Vernant[1].

În Italia, atunci, Culianu a vorbit mult şi deschis despre România şi revoluţie în presa centrală, scriind între altele un articol publicat la 8 februarie în *Panorama*, importanta revistă de comentariu politic, intitulat „Regele a murit. Atenţie la urmaş". Făcînd observaţia că „toate evenimentele care se petrec în biata noastră ţară sînt repetiţia unor arhetipuri prezente în istoria noastră religioasă", analizează celebra videocasetă în care noii lideri autoproclamaţi îşi caută un nume pentru partidul lor : „Umberto Eco spune că totul depinde de felul cum sînt utilizate simbolurile. Cazul României demonstrează că are dreptate. Nici nu reuşise bine populaţia să-l alunge pe sîngerosul dictator din palatul prezidenţial, că guvernul care s-a format a şi luat numele de Frontul Salvării Naţionale. Nu ar fi putut alege o denumire mai nefericită : numele îndeamnă la o comparaţie cu Frontul Renaşterii Naţionale, de orientare fascistă, care a fost partidul unic creat de Carol al II-lea în 1938 după ce a dizolvat parlamentul şi s-a proclamat dictator."

Exasperat de ataşamentul României pentru dictatori, autorul examina pericolele „confuziei de simboluri" reprezentate de reînvierea simbolismului Gărzii de Fier (mai multe partide de extremă dreaptă îşi însuşiseră retorica Gărzii). Culianu plănuia să studieze utilizarea eronată a simbolurilor mistice într-o carte pe care dorea să o scrie împreună cu Vladimir Tismăneanu, politolog la Universitatea din Maryland.

Prognoza sa era sumbră chiar într-o perioadă cînd cumnatul său era ministru adjunct al Culturii. „Cu cîteva excepţii notabile", scria el, „România încă nu are cu adevărat o elită intelectuală care să asigure realmente tranziţia spre un viitor pluralist, normal. În absenţa unei ferme decizii de a ieşi din izolare, România nu va putea să evite prăbuşirea într-un abis chiar mai adînc decît cel din care tocmai a ieşit."

1. Simoneta Fiori, „Nel gran salloto di carta", *La Repubblica*, 3 martie 1990.

Vorbele lui Culianu se adeveriră. La 2 martie 1990, copia nemontată cu durata de trei ore a videocasetei ce prezenta procesul lui Ceauşescu a fost vîndută televiziunilor franceză şi română. În aceeaşi zi, Georgică Popa, judecătorul principal al procesului, s-a sinucis, la Bucureşti. Acest gest nefericit se adăuga unei liste tot mai lungi de „sinucideri" ale unor personaje-cheie ale revoluţiei – începuse cu unul din generalii de frunte ai lui Ceauşescu, şi continuase cu aceea a fratelui dictatorului, Marin, găsit spînzurat în apartamentul său din Viena, al cărui seif fusese golit.

*

Demonstraţii începuseră să aibă loc regulat în Piaţa Universităţii din Bucureşti şi în alte locuri, cerînd o televiziune independentă, alegeri libere şi demisia preşedintelui. Au apărut cîteva formaţiuni de extremă dreaptă. Dintre acestea, cele mai importante erau PUNR şi Vatra Românească. Ca organ de presă care să servească interesele acestui amestec de naţional-comunism şi extremă dreaptă, vechea unealtă a comunismului numită *Săptămîna* reapăru sub numele de *România Mare*. Unul dintre principalii propagandişti ai lui Ceauşescu, Corneliu Vadim Tudor, a devenit directorul acestui săptămînal, utilizînd frecvent dosare ale Securităţii pentru a-şi discredita adversarii.

Spre deosebire de aceştia, Vatra Românească se declara exponenta unei politici a „mişcării culturale". Fostul profesor al lui Culianu, Ion Coja, ajunsese „ideologul ei şef", după cum spunea politologul Vladimir Tismăneanu. După spusele lui Coja, „popularitatea Vetrei se răspîndi ca focul" cînd formaţiunea se opuse cererilor minorităţii maghiare de a-şi dezvolta învăţămîntul în limba maternă. Cu toate acestea, pe la jumătatea lui martie, „mişcarea culturală" se trezi implicată în incidentele de natură etnică din Tîrgu Mureş, cînd provocatori înarmaţi au incitat grupul destul de mare de minoritari maghiari care asistau la o festivitate cu caracter naţional. Guvernul a sprijinit gărzile publice, sosite în camioane să-i potolească pe „demonstranţi" cu aceleaşi bîte, furci şi răngi „care fuseseră folosite şi împotriva celor din Bucureşti", nota Andrei Codrescu. Mulţi dintre atacatori erau beţi. Incidentul l-a determinat pe Dan Petrescu, aflat la Budapesta împreună cu alţi intelectuali români, unde discutau despre reconcilierea istorică dintre cele două popoare, să demaşte şovinismul şi isteria Vetrei Româneşti; guvernul, împotriva căruia nu era prima dată cînd se pronunţa, l-a admonestat în ziare. Cît

despre Vatra Românească, un fost colonel de securitate, citat de Norman Manea, o caracteriza drept „un braţ al Securităţii în toate intenţiile şi scopurile sale."

În ianuarie 1990, vicepremierul Gelu Voican-Voiculescu fusese numit în fruntea unui serviciu de informaţii provizoriu. Pretindea că organizase instituţia în departamente separate, independente de influenţa Securităţii. Însă tulburările de la Tîrgu Mureş au oferit un bun pretext pentru înfiinţarea unui nou serviciu de securitate, subordonat Ministerului Apărării, dotat cu mijloace de interceptare telefonică şi protejat împotriva eventualelor hărţuiri. Securitatea a fost astfel reorganizată sub titulatura mai benignă de Serviciul Român de Informaţii (SRI), sub conducerea lui Virgil Măgureanu. Se pare că Voican şi-ar fi constituit o arhivă personală semnificativă, cu multe din dosarele fostei Securităţi. Conform relatărilor din *Jane's Intelligence Review* (ianuarie 1995), reorganizarea s-a făcut în secret, printr-un decret prezidenţial care nu a apărut niciodată în Monitorul Oficial. Conform propriilor sale rapoarte, serviciul a reangajat circa 6 000 din foştii lucrători ai detestatei Securităţi. Serviciul extern, DIE, a rămas aproape intact, după cum spune Ion Mihai Pacepa, sub conducerea unuia dintre spionii de frunte ai lui Ceauşescu, Mihai Caraman, care întreţinea legături deosebit de apropiate cu fostul KGB. După cum nota reporterul de la *Nation*, Paul Hockenos, comentînd tulburările provocate şi reacţiile guvernului, „Securitatea revenise, iar complotul său reuşise din plin".

În aprilie 1990, după ce Dan Petrescu îşi începuse atacurile împotriva puterii, *Românul*, *România Mare* şi alte publicaţii scoaseră la iveală o poveste referitoare la o condamnare pentru viol de pe vremea cînd fusese student la Bucureşti. Cu mulţi ani înainte, în 1970, Petrescu fusese judecat şi condamnat pentru un delict pe care nu îl comisese, de către sistemul judiciar al lui Ceauşescu, pe fondul unei violente campanii de presă orchestrate de Eugen Florescu, un apropiat al familiei prezidenţiale[1]. Reîncepură telefoanele şi scrisorile de ameninţare. Evenimentele au urmat o desfăşurare care părea ieşită direct din *Flatland* a lui Edwin Abbott; Petrescu şi-a înaintat demisia.

---

1. Acest dosar penal mai fusese speculat şi în 1988, îndată după ce Petrescu luase atitudine contra regimului Ceauşescu; atunci fusese prevenit, Securitatea spunîndu-i limpede că dacă nu se astîmpără, îi face public dosarul penal; Petrescu acceptase „tîrgul", şi nu se „astîmpărase".

Mai tîrziu în cursul acelei luni, pe 24 aprilie, o mare mulţime paşnică de demonstranţi anticomunişti se îndrepta spre postul de televiziune din Bucureşti. După ce au fost atacaţi de forţele de poliţie cu bastoane de fier, manifestanţii s-au retras în Piaţa Universităţii pe care au declarat-o „zonă liberă de neocomunism". Demonstraţiile au continuat de-a lungul lunii următoare, în timp ce ţara se pregătea pentru alegeri generale. În mai, Frontul Salvării Naţionale aflat la putere a cîştigat aceste prime alegeri „libere" cu un procentaj de aproximativ 85%, fiind însă acuzat de hărţuire, violenţă şi de o masivă fraudă electorală. Aceste alegeri vădit falsificate au determinat Statele Unite să îşi retragă ambasadorul.

*

Ioan şi-a petrecut Paştele împreună cu Hillary la Londra şi Canterbury, făcînd şapte emisiuni despre religiile lumii difuzate de BBC în România. A vorbit la Trinity College din Dublin, iar la School of Hebrew, Biblical and Theological Studies conferinţele sale au fost intitulate „Religia între spiritualism şi fizica cuantică" şi „Religia ca sistem". Reputaţia sa internaţională de cărturar era bine consolidată.

Wiesner şi Culianu s-au întors apoi în Italia, unde au rămas pînă în iunie, bucurîndu-se de soare, căldură şi de extrem de plăcuta companie a lui Marchianò şi Zolla. Au găsit timp şi pentru a cutreiera plaiurile italieneşti, degustînd vinul şi mîncărurile din Umbria şi petrecînd dimineţile de vară timpurie în lungi discuţii pe veranda încîntătoarei reşedinţe secundare a familiei Zolla. Culianu a întreprins un nou turneu rapid, ţinînd în 3 mai o conferinţă intitulată „Curente dualiste medievale" la Universitatea din Salerno, în 4 mai o prelegere despre imaginar la Istituto Suor Orsola Benincasa din Neapole, şi încă una despre opera lui Élemire Zolla.

În iunie 1990, îi apăru în *Panorama* un articol despre manipularea al cărei rezultat fusese îndepărtarea cumnatului său; el critica un guvern controlat din ce în ce mai mult de foştii comunişti. Începu să primească ameninţări atunci, în Italia, dar nu le dezvălui gazdelor sale, pomenindu-i despre telefoane doar lui Hillary. Atacul se înteţi printr-o scrisoare, astfel că vechile sale temeri de represiuni politice îi reveniră. Împreună cu Hillary, s-a apucat să scrie din nou proză de ficţiune; medita la – şi ştia că, scriind, avea s-o înţeleagă mai bine – multipla realitate a evenimentelor trecute care nu încetează să reverbe-

reze în prezent. Povestirea pe care au scris-o atunci se intitulează *The Late Repentance of Horemheb* (*Căinţa tîrzie a lui Horemheb*), şi a fost publicată prima oară în revista trimestrială *Harvard Review* din Massachusetts (nr. 15-16, 1990)[1]. Bazată pe un caz real de fals arheologic, povestirea împletea firele vieţilor şi preocupărilor lor, precum şi pe cele ale evenimentelor curente.

În povestire, egiptologul profesor Doktor Gr. găseşte o relicvă care confirmă tocmai revoluţionara sa teorie despre cultura Egiptului antic. Adversarii săi susţin că relicva e o mistificare. Naratorul povestirii replică: „Conceptul de fals, aşa cum îl cunoaştem noi acum, nu a existat înainte de Renaştere, care a fost ea însăşi o perioadă de falsificări spectaculoase... Pentru prima oară Renaşterea a stabilit o secvenţă riguroasă de «înainte» şi «după». Noi trăim încă în această secvenţă." Într-o răsturnare de situaţii asemănătoare cu cea din *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius* a lui Borges, în toată lumea încep să-şi facă apariţia obiecte care confirmă „autenticitatea" relicvei. Numai că unii savanţi îi atribuie fabricarea acestor obiecte lui Dr. Gr. însuşi – „Colegii manifestă un nivel scăzut de toleranţă cînd este vorba de coincidenţe..." –, care nu reuşeşte să scape de suspiciunile tot mai amplificate şi de investigaţiile „spiritelor mărunte" decît cînd „îşi plăsmuieşte propria sinucidere, murind într-un accident de maşină".

Mergînd pe urmele cercetărilor lui Gr. şi ale misterioasei sale sorţi prin răscolirea unor obscure reviste academice, naratorul povestirii se întreabă dacă trecutul se mai „întîmplă", se mai „petrece" încă. El menţionează farse cum a fost aceea cu pretinsa teorie sofisticată de interpretare a viselor, descoperită la tribul malaezian senoi (chiar Michael Allocca îi arătase texte care confirmau că aceasta fusese gluma unui antropolog din anii treizeci). Naratorul devine din ce în ce mai curios, gîndind că însuşi Gr. ar fi putut fi fără voia lui „manipulat de o înscenare pusă la cale de un trecut care voia să se schimbe". În cele din urmă, naratorul speculează asupra existenţei unor universuri sau dimensiuni alternative în care victimele istoriei sînt învingători, iar cei puternici sînt victime. Este tot mai înfricoşat, la gîndul că şi propria lui curiozitate poate ascunde „conspiraţia insidioasă a trecutului, folosindu-se de mine pentru a-şi

1. În traducerea lui Mihai Moroiu, povestirea a apărut în româneşte, inclusă în volumul: Ioan Petru Culianu, *Pergamentul diafan. Ultimele povestiri*, Nemira, 1996, pp. 173-180 (n. red.).

împlini ţelurile sale obscure, ţeluri care vor continua să se modifice la nesfîrşit, chiar şi după iluzoria mea dispariţie".

*

În iunie, Culianu s-a întors împreună cu Wiesner în Massachusetts pentru a definitiva *The Eliade Guide to World Religions* pentru HarperSanFrancisco şi *The Tree of Gnosis* pentru HarperCollins. Lucra de asemenea la *Other Realms: Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*, carte bazată pe cursurile sale despre a patra dimensiune şi şamanism. Ioan şi Hillary îşi petreceau timpul atît la locuinţa lor din Cambridge, cît şi la Amherst, în spaţioasa şi confortabila casă în stil victorian a mamei şi a tatălui ei vitreg. Casa îi aparţinuse lui Robert Frost şi avea coridoare şerpuitoare cu lambriuri înalte de lemn şi dormitoare despre care legenda locală spunea că sînt bîntuite de stafii.

De la Washington, Dorin Tudoran îl încuraja pe Culianu să colaboreze în mod regulat la revista emigraţiei *Lumea liberă*. Era momentul lor în istorie, spunea, şi România avea nevoie de perspectiva lui Culianu dacă dorea să progreseze şi nu să parcurgă drumul invers, înapoi la aceleaşi vechi conflicte şi pericole. Culianu şovăia.

„Poate că nu este cel mai potrivit loc pentru noi", spunea, referindu-se la circulaţia extrem de restrînsă a publicaţiei.

Cu toate acestea, Culianu publică în *Lumea liberă* un articol intitulat „O lecţie de politică", ce explora provocarea pe care evenimentele în curs o reprezentau pentru exilaţi. Era o întinsă recenzie la cartea lui Andrei Codrescu *The Disappearance of the Outside* (*Dispariţia lui „afară"*), în care autorul spunea: „Mitul exilului a fost imprimat în mod arhetipal în cultura noastră"[1]. Culianu analizează ideea lui Codrescu conform căreia românii au fost siliţi să-şi construiască un „înăuntru", adică un eu lăuntric sofisticat şi tainic precum „spaţiul mioritic" al lui Blaga. Codrescu reda cu fineţe voluptăţile ţeserii unei astfel de tactici, precum şi consecinţele

1. „O lecţie de politică" a apărut şi ca prefaţă la ediţia românească a cărţii lui Andrei Codrescu: *Dispariţia lui „afară", un manifest al evadării*, Univers, 1995, pp. 5-8, şi a fost inclusă în volumul Ioan Pentru Culianu, *Păcatul împotriva spiritului*, ed. cit, pp. 75-79 (n. red.).

pierderii sale în Occident, unde înăuntru şi în afară dispăruseră. Necazul era că, acum că venise vremea să se implice în destinul ţării lor, tactica subversiunii devenise mai degrabă o piedică decît un ajutor. Vorbele lui Codrescu atinseseră o coardă adîncă în Culianu. „Am trăit această experienţă", scria el în *Lumea liberă*.

*

În vreme ce Culianu investiga logica ascunsă a istoriei, se părea că acasă evenimentele chiar începuseră să se desfăşoare accelerat pe o spirală inversă. În 1990, „obstacolul crucial (al democraţiei) era o criză în relaţia dintre stat şi societate", sugerau cercetătoarele Katherine Verdery şi Gail Kligman. „Organele de guvernare erau măcinate de lupte interne pentru putere, în timp ce populaţia părea relativ neguvernabilă"[1].

În timp ce noi instituţii, ca presa liberă, luptau pentru libertăţile fundamentale, Verdery, Kligman şi alţii minimalizau ideea că ar exista un unic responsabil pentru hărţuială, corupţie şi violenţă. Luptele pentru putere continuau ; nici una dintre forţe nu părea a fi cîştigat definitiv controlul. Însă în viziunea lui Culianu şi a altor observatori, fosta Securitate continua să manipuleze evenimentele prin influenţa exercitată asupra singurului post oficial de televiziune, singurul care putea fi prins pe tot teritoriul ţării, asupra ziarelor pro-guvernamentale (cele ale opoziţiei se confruntau cu crize de hîrtie provocate de existenţa unei surse-monopol), prin provocarea tulburărilor de la Tîrgu Mureş, supravegherea telefoanelor şi a corespondenţei, precum şi prin dezinformare. Mario Possamai, în cartea sa *Money on the Run : Canada and How the World's Dirty Profits Are Laundered* (*Scurgerea banilor : Canada şi felul cum sînt spălate profiturile murdare ale lumii*), nota despre ţară : „Telefoanele sînt ascultate în continuare, sînt recrutaţi informatori, iar adversarii regimului sînt ameninţaţi şi (uneori) bătuţi." În publicaţii ca *România liberă* sau *Harper's*, apar relatări despre noi acţiuni de intimidare ale Securităţii, în ţară şi peste hotare. Publicaţia franceză a emigraţiei numită *Lupta* reda spusele unui fost general de Securitate care se

1. Katherine Verdery and Gail Kligman, „Romania after Ceauşescu: Post Communist Communism?", în *Eastern Europe in Revolution*, ed. Ivo Banac, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1992, p. 142.

lăuda că nimeni „nu va afla vreodată ce facem". Într-un exemplu umoristic privind activităţile securiştilor, Vladimir Tismăneanu povestea mai tîrziu despre vizita sa la Cluj în 1992, pentru a participa la o conferinţă. La trei dimineaţa, el şi colegul său de cameră s-au trezit din somn la auzirea propriei lor conversaţii din camera de hotel, care era redată cu volum maxim undeva într-o cameră de dedesubt.

Culianu vedea cum evenimentele urmează un model – dar la un nivel mai profund decît puteau sesiza actorii. I-a spus lui Gwen Barnes că cei de la putere pur şi simplu înfăptuiesc ceea ce ar fi dorit Ceauşescu. Comenta faţă de Hillary Wiesner că România aluneca într-o situaţie arhetipală, similară celei din ţările Americii de Sud, conduse de o oligarhie coruptă şi depravată. Iar studenţilor săi le spuse că nu fusese nici o revoluţie, ci doar *o reacţie flexibilă* la evenimentele unei lumi în schimbare. Mai vedea încă multe altele, dar aceste lucruri nu le putea dezvălui decît scriind despre ele.

În dimineaţa ceţoasă şi rece a zilei de 14 iunie 1990, în zori, în Bucureşti tinerii demonstranţi erau pe cale de a se risipi dezgustaţi şi dezamăgiţi. Deodată mii de mineri şi agenţi de poliţie îi atacară, omorînd fără alegere, demonstranţi sau simpli trecători ; au năvălit barbar în Universitate, distrugînd cărţi, laboratoare, întregi săli de curs ; au distrus sediile celor două importante partide de opoziţie în următoarele două zile. Eroul protestelor studenţeşti, Marian Munteanu, un bărbos cu figură ascetică, a fost bătut, batjocorit, iar apoi arestat de pe patul de spital. Cînd preşedintele Iliescu mulţumi „din inimă" minerilor şi-i acuză pe protestatari în limbajul vechilor comunişti, numindu-i pe studenţi fascişti şi golani, se stîrni o reacţie internaţională.

Protestul a inclus numeroase articole publicate în *New Yorker*, *Newsweek*, *Time*, *New York Times*, *Washington Post*, *Stern*, *Paris-Match* şi alte reputate publicaţii europene. Intervenţia minerilor părea a confirma fără putinţă de tăgadă larg răspîndita opinie referitoare la existenţa unei lovituri de stat în România. Ce aveau *minerii* de-a face cu studenţi care demonstrau paşnic la o universitate aflată la sute de kilometri de ei ? întrebau reporterii. Dacă un guvern legitim voia să replice, de ce nu a folosit poliţia sau armata ? Dacă acuzaţiile protestatarilor erau nefondate, atunci de ce au mai fost atacaţi ? Aceste întrebări fără răspuns au condus la alte îndoieli formulate în legătură cu revoluţia : de ce au fost ucişi atîţia tineri ? Cine i-a ucis ?

Cine l-a ales pe Ion Iliescu? Protestele au avut consecinţe catastrofale pentru un guvern aflat în nevoie disperată de infuzie de capital străin şi de recunoaştere internaţională.

Atacul minerilor ca şi reacţia internaţională au provocat „explozia latentă" a lui Ioan Culianu, ca să folosesc termenul lui Norman Manea care caracteriza astfel angajamentul politic întîrziat al exilului intelectual românesc. Culianu realiză că ţara avea o şansă, numai una, pentru a se alătura celorlalte naţii civilizate. Pînă acum opoziţia de acasă îşi irosise energiile şi fusese manipulată. Simţea nevoia să vorbească direct cu alţi oameni care înţelegeau lumea, din afara României. Solidari, cu avantajul cunoştinţelor acumulate, ei erau *singurii* ce puteau sprijini o opoziţie care să devină cu adevărat eficientă.

*

Scrisese povestirea *Jormania liberă*, publicată în iulie 1990 în *Agora*, revista de largă audienţă a lui Dorin Tudoran. Readucînd în atenţie personajele din *Intervenţia zorabilor în Jormania*, povestirea combină ficţiunea şi realitatea, textul şi metatextul. Un fost colonel de Securitate numit Boba, silit să se refugieze undeva în străinătate, publică o carte despre revoluţie căreia i se face o primă recenzie[1]. În Jormania, îşi amintea „recenzentul" un amănunt din povestirea lui Culianu din 1986, majoritatea numelor se termină în *-an* – la fel ca, în realitatea din 1989, multe din numele personajelor-cheie ale revoluţiei (Brucan, Roman, Voican etc).

Cartea lui Boba socotea revoluţia o lovitură de forţă, completată cu cadavre exhumate ca să se simuleze moartea în timpul luptelor, şi cu pancarte pregătite ca şi pentru discursul lui Ceauşescu. Evenimentele fuseseră înscenate, se înţelege, de aceleaşi mîini care dirijaseră mişcările din Uniunea Sovietică împreună cu KGB-ul. Boba furniza de asemenea şi „numele colonelului care a făcut planurile, precum şi o listă a participanţilor din Jormania". Despre noii conducători, ale căror identităţi au fost dezvăluite doar la difuzarea videocasetei cu mascarada de proces a dictatorului, „Boba sugera că toţi cei

1. Colaboratorul cel mai apropiat al lui Ceauşescu era un anume Bobu. În timpul plecării grăbite din Bucureşti a cuplului prezidenţial cu elicopterul, Bobu a ajuns să stea pe genunchii lui Ceauşescu.

unsprezece prezenţi în guvernul iniţial ştiau că sînt sprijiniţi de Maculburg [Rusia], dar nu cunoşteau detaliile planului. Astăzi, însă, cei care nu au murit tragic în confruntarea cu masele – şi au rămas doar trei – ştiu exact de la cine şi prin cine au primit ordinele." Criticînd reapariţia mişcării de extremă dreaptă numită „Garda de Lemn", ce oferea un camuflaj convenabil vechilor „maculişti", recenzentul vorbeşte despre pensionarea confortabilă a lui Boba (în Statele Unite?), unde se bucura de partea lui din averea dictatorului (faimoşii bani cîştigaţi prin activităţi ilegale ale Securităţii şi depozitaţi în bănci elveţiene) şi un abonament pe viaţă la *Penthouse*. Ca şi în cazul povestirilor fantastice ale lui Borges, cititorul lui Culianu se simte prins într-un fel de laţ al „istoriei" şi al memoriei care lasă impresia că autorul ştie mai mult decît spune. „Dacă ipoteza lui Boba este corectă", conchide recenzentul, „înseamnă că poporul a fost tras pe sfoară." După cum spune următorul dictator (din povestire): „Dar nu asta e funcţia esenţială a poporului?"

Peste cîteva luni, în România, mai mulţi conspiratori din Frontul Salvării Naţionale *au fost siliţi* să se retragă, eventual la pensie. Nicolae Militaru şi Dumitru Mazilu susţineau că revolta spontană a fost folosită de complotişti pentru a da curs unei lovituri de stat demult plănuite. Foşti protagonişti de frunte ca Brucan şi Mazilu, mai tîrziu Iliescu, au început să-şi scrie propriile cărţi, aidoma personajului lui Culianu. Ficţiunea pare a viza mai mulţi oficiali din guvern. Aluziile la dispariţia treptată a protagoniştilor direct implicaţi în revoluţie fac ca povestirea să se constituie într-o profeţie a evenimentelor care au urmat.

Cel puţin una din figurile de marcă ale guvernului de atunci s-a interesat de scrierile lui Culianu de-a lungul anilor, şi anume vice-prim-ministrul Gelu Voican[1]. „L-am cunoscut pe Néné Culianu în 1972, pe cînd îşi termina studiile la Bucureşti", îşi amintea Voican. Pe vremea aceea lucra la revista literară *Viaţa românească*. Voican spune că acceptase articolele foarte tînărului Culianu, iar peste ani urmărise apariţiile sale editoriale despre Eliade. „Era mai mult decît un prieten sau un coleg de breaslă", spunea Voican despre preocuparea lor comună pentru societăţile secrete. „Era un suflet cu care aveam multe afinităţi." În cursul lunilor tumultoase ale lui 1990,

1. Voican-Voiculescu era numele întreg utilizat în actele de stare civilă. În societate folosea numele mai scurt de Voican.

Voican afirmă a fi regretat că rolul său public, mai întîi de şef al Securităţii, apoi de viceprim-ministru, l-a silit să părăsească activităţile intelectuale pentru a face „lucruri pe care nu doream să le fac"[1].

În vreme ce România se îndrepta spre mai multă violenţă, Culianu vorbi cu redactorii de la *Lumea liberă* despre posibilitatea de a ţine o rubrică fixă. Ei au fost încîntaţi.

1. Interviu personal prin telefon, 5 aprilie 1996.

20

„Scoptophilia”

Un termen grecesc vechi utilizat de Freud, sinonim pentru voyeurism, dar care înseamnă pur şi simplu „plăcerea de a vedea”.

I.P. Culianu, *Lumea liberă*

Realizat într-un subsol de pe Alderton Avenue din Queens, săptămînalul românesc *Lumea liberă* era în 1990 o publicaţie importantă a exilului, cu un tiraj de zece mii de exemplare. Revoluţia proiectase publicaţia în atenţia generală, atrăgîndu-i colaborări eminente. Una dintre cele mai bune surse independente de informaţii despre România în perioada dintre 1989 şi 1991, revista a avut o influenţă care a depăşit cu mult aria de circulaţie a tirajului său.

Cele douăzeci şi şapte de articole publicate săptămînal de Culianu au fost intitulate „Scoptophilia” şi au apărut timp de opt luni, pînă la aniversarea unui an de la revoluţie. Atît gîndirea sistematică a autorului, cît şi imagistica religiei ortodoxe, inconştientul şi magia Renaşterii, ba chiar şi distanţa de România, s-au aflat la baza acestor parabole sau expuneri care s-au concentrat mai ales asupra forţelor ce dirijau evenimentele. Fiecare articol era o chemare la acţiune similară propagandei din presa subversivă contemporană, sau pamfletelor unui Thomas Paine, sau, de ce nu, unor texte ale lui Giordano Bruno. Stilul lui Culianu era „complex, non-linear, subtil”, spunea prietenul său Mircea Sabău de la Universitatea din Chicago. „Puneţi laolaltă toate piesele şi veţi vedea că rezultatul este cutremurător, devastator.” Mac Linscott Ricketts observa asemănarea lor cu publicistica lui Eliade din anii treizeci, apreciindu-i stilul drept „cu adevărat remarcabil..., un amestec de ură crîncenă şi umor negru”. În multe situaţii sensurile nu-i parveneau cititorului numai după o

singură lectură, şi nici după citirea superficială a cîtorva fragmente. Articolele ar fi putut avea ca motto general o frază din textele scurte intitulate „Euforisme" : „Cineva ar trebui să-i iubească într-atîta pe români încît să le facă un portret nimicitor..."

Seria începea pe o tonalitate umoristică, cu „Filme de groază", un articol ce compara Securitatea cu monştrii medievali sau cei din filme. La Hollywood, poveştile se termină cu bine, scria Culianu : „În România, situaţia e de aşa natură, încît puţinii oameni rămaşi ar putea fi uşor exterminaţi. Nu le rămîne decît să se caute unii pe alţii, să se strîngă laolaltă, să se organizeze. Dar cel mai important lucru este să nu le mai fie frică."

În primele treisprezece săptămîni, textele sale s-au constituit în cele mai vehemente atacuri întreprinse la adresa Securităţii, incluzînd şi un articol în două părţi intitulat „Dialogul morţilor". Autorul utiliza străvechile forme de dialog platonic, atît de familiare lui şi din frecventa lor folosire la Bruno, pentru ca din confruntarea a două puncte de vedere opuse să rezulte o cunoaştere de tip superior. Aidoma lui Bruno, care îşi scrisese satirele muşcătoare în limbaj dialectal italian, el a folosit o română extrem de răutăcioasă, plină de imagini dintre cele mai vii. În „Dialogul morţilor", Partea I, preşedintele Iliescu îi decernează fantomei lui Ceauşescu „Diploma de Erou al Revoluţiei", deoarece moştenirea lui este cea care a făcut posibil succesul noului guvern. Prin observaţia că în cadavrul lui Ceauşescu există „o rană de glonţ acolo unde nu ar trebui să fie nici o gaură (în tîmplă)", articolul subliniază că dictatorul a fost asasinat şi nu executat în mod legal. Cînd Iliescu raportează că a cîştigat alegerile, Ceauşescu spune : „Sper că ai îndesat bine urnele de vot ! " „Nu a fost necesar", răspunde Iliescu. „Cel mult 30%, să spunem 35%... dar chiar şi aşa, rezultatul a fost copleşitor : toţi ne-au votat ! "

Iliescu lămureşte că adevărata obedienţă este în *mintea* oamenilor. Atacurile minerilor au demonstrat că Ceauşescu avea dreptate : *oamenii* nu doreau libertatea. „Nu contest – a fost şi Securitatea printre ei", spune Iliescu, „dar sub 20%, sau poate 30, hai să fi fost chiar 40%. ...Dar cel puţin 60% au fost mineri", cărora le era frică de dezordine şi apreciau creşterile de salarii garantate de guvern. Adevăratul „geniu" al regimului Ceauşescu nu a constat în supravegherea telefoanelor sau închiderea opozanţilor, ci în „legăturile" sale psihologice, acele *vincula*, pe care Giordano Bruno le cercetase cu cinci sute de ani în urmă.

În următoarele săptămîni, Culianu aduse în discuţie teme pe care le explorase întreaga sa viaţă, după cum spunea Mircea Sabău: „Cum poate fi aflat adevărul? Cum se poate distinge binele de rău" – într-o lume în care cele două sînt legate atît de strîns? Într-un articol intitulat „4 iulie", relata un vis înfiorător pe care-l avusese, observînd că „visele i-au comunicat întotdeauna semnificaţii mai profunde decît starea de trezie".

Visa că se întorsese acasă, găsind majoritatea oamenilor cufundaţi într-o sărăcie abjectă, şi pe mulţi dintre ei îmbrăcaţi în mineri sau poliţişti. Un prieten îl duce la cartierul general al Bisericii ortodoxe, aflat într-un subsol întunecat. Acolo sînt întîmpinaţi de trei „mineri--preoţi" în straie negre. Minerul-preot de rang superior are o cască cu trei lămpaşe rînduite vertical; cei mai mici în rang au cîte două sau unul. Preotul superior îi urează bun venit, remarcînd că este un discipol al lui Eliade, pe care „îl stimăm foarte mult". Doreşte să-i ofere lui Culianu postul de director al unui Institut, dar întîmpină „obiecţii". N-ar vrea el oare să-şi exprime sprijinul pentru ei? În acea noapte la televizor se văd doar mineri, scandînd cu violenţă împotriva „străinilor care ne fură ţara" şi invocînd „pe Dumnezeu şi pămîntul strămoşesc". Prietenul îi sugerează să facă o declaraţie publică, ţinînd în mînă un lămpaş de miner ca „simbol al luminii".

Cu decorul său ciudat, subteran, de sorginte religioasă, povestirea sugerează labirintul subconştientului. De asemenea, oferă o explicaţie pentru rezerva persistentă a lui Culianu de a se întoarce în ţară: el considera că acest gest ar fi reprezentat un sprijin simbolic acordat noii puteri.

Cam în acea vreme, la Cambridge, într-o noapte, după ce lucrase cu o mare cantitate de note şi articole de-ale lui Eliade şi Culianu – acesta redacta *Dictionnaire des religions* –, Hillary Wiesner avea un vis cu Mircea Eliade. Eliade se îndrepta spre ea, i-a spus lui Culianu în dimineaţa următoare, întinzîndu-şi mîna într-un gest de împăcare. „Te verifica", spuse Culianu, „şi ai fost îndeajuns de sensibilă ca să simţi acest lucru. Îţi spunea că e bine, că nu este un om rău. Nu a fost membru al Gărzii de Fier."

Culianu a mai scris încă un articol dur în două părţi, „Cea mai proastă inteligenţă". Satirizînd mişcarea culturală numită protocronism, care în anii optzeci afirma peremptoriu că o mare varietate de noutăţi intelectuale proveneau din România, Culianu a confirmat un domeniu în care mica lui ţară fusese în fruntea celorlalte: „Se

poate afirma fără nici o ezitare că România se află pe locul întîi în ce priveşte prostia Inteligenţei sale." El susţine că Securitatea a continuat să manipuleze evenimentele şi după revoluţie : „Este clar că, sub Iliescu, Securitatea se simte îndreptăţită să conducă mai departe ţara, ea singură cunoscîndu-şi rolul de prim ordin în înlăturarea lui Ceauşescu."

Utilizînd expresii ca „idioţi cu creierele spălate", „cretini diabolici" sau „cel mai imbecil serviciu de inteligenţă", articolul afirma că rezultatul acţiunilor acestuia a fost furtul a „miliarde de dolari (din ajutoare), o mizerie indescriptibilă, frig, foame şi SIDA... şi o ruşine neţărmurită faţă de lumea întreagă". Era partizanul unei distrugeri planificate a moştenirii ceauşiste, precum şi „a începutului cinstit, de la zero". „Ceea ce se face acum este fără îndoială exact opusul", observa el. Aceiaşi birocraţi care au fost în fruntea terorii ceauşiste conduc acum România spre un „iminent şi catastrofal faliment". Cel mai mult deplîngea faptul că, deşi Securitatea „cosmetizase" rezultatele alegerilor, se părea că oamenii ţineau la vechile figuri, nu erau capabili să se debaraseze de ele.

În articolul ce urmă, se referi la viitor pe un ton mai optimist. În „Dialogul morţilor", Partea a II-a descria experienţa agoniei unei fete bătute crunt de mineri, salvată însă de un doctor care demonstra că în ţară încă mai sînt mulţi oameni „normali şi buni". În viziunea pe care o are, Dumnezeu îi spune tinerei fete că Biserica română ortodoxă s-a aliat cu „duşmanul" ei, minciuna : „Răul, Prostia şi Minciuna, trinitatea protocronistă pe care o apără trinitatea activă formată din Securitate, Mineri şi Guvern – nu sînt eterne ! Sînt vulnerabile. Voi (...), toţi cei ce luptaţi pentru Adevăr şi sînteţi sătui de tirani şi de victime inutile, de teroarea Securităţii cu manevrele ei întortocheate şi sumbre, de sîngele vărsat mereu, de puterea ei obscură şi mincinoasă... uniţi-vă ! Uniţi-vă într-un program minimal care să ceară limpezime guvernanţilor şi pedepsirea gloatelor de mincinoşi."

*

Într-o zi caniculară de vară, pe cînd se aflau în apartamentul ei de pe Harvard Street, Hillary îi dădu lui Culianu o scrisoare adresată în româneşte şi trimisă de membrii redacţiei de la *Lumea liberă*. El o deschise şi o citi. O aruncă fără să-i spună nimic. Săptămîna

următoare mai sosi una, pe care o aruncă fără a o mai deschide. „Nu ai de gînd să o deschizi?" îl întrebă ea. Clătină din cap. Era pur şi simplu un incident oarecare pe fondul unui program foarte încărcat, şi nu voia să o streseze cu replici la articolele sale. Hillary nu insistă.

Peste cîteva seri au mers să-l vadă pe Gérard Depardieu în *Cyrano de Bergerac*. La sfîrşit, ea observă că Ioan avea ochii în lacrimi. „Ce s-a întîmplat?", intrebă. El rîse, stingherit. Dar ea a simţit atunci că „în mintea sa el chiar *era* Cyrano, aflat într-o secretă aventură spirituală prin care trebuia să-şi răzbune tatăl şi trecutul, prin scris".

Răspunse ameninţărilor printr-un alt articol. Preşedintele Ion Iliescu dăduse glas unei acuzaţii frecvent vehiculate, şi anume că exilaţii care părăsiseră ţara în vremuri grele nu aveau dreptul să o critice acum. Tactica manipulării politice transforma puterea exilaţilor voluntari, cunoaşterea de către ei a Occidentului, într-o slăbiciune – presupusa lor „cumpărare" de către puteri străine. Scriind că în exil descoperise un lucru important, şi anume „că e posibil să trăieşti normal şi bine... fără imbecili care planifică o economie moartă", Culianu replica: „Nu mi-aţi dat nimic decît suferinţă, mizerie, stupiditate şi durere. Mi-aţi furat douăzeci de ani din viaţă. (...) Prea mult m-am făcut că nu vă aud. E timpul ca voi să mă ascultaţi pe mine. Şi am de gînd să vorbesc, fie că vă place sau nu, tot mai mult şi mai tare."

*

Ioan şi Hillary au petrecut o săptămînă de vacanţă pe plaja de lîngă Ogunquit, Maine. El prefera hotelurile moderne, mari, chiar impersonale, fiind sătul de murdăria din *pensione*-le europene. S-au plimbat pe ţărmul stîncos, bucurîndu-se de ceaţa din care răzbeau doar mirosul mării şi zgomotul vîntului prin pini. Îi plăceau grozav automatele de îngheţată ale hotelului. Seara mergeau la colibele de lemn de pe faleză, unde se serveau pe farfurii de carton homari proaspeţi, săraţi cu apă de mare şi scăldaţi în unt.

Cînd se întoarseră la Boston, găsi mai multe scrisori oribile trimise prin intermediul celor de la *Lumea liberă*. Îl sună pe prietenul său, Dorin Tudoran. „Scrisorile semănau cu cele pe care le primeam şi eu", spunea Tudoran, „de la un grup care se autointitula *Fiii lui Avram Iancu*." Securi şi cuţite, picături de sînge decorau pagina care

amenința: „Armele noastre vor lovi pe cei care primesc soldă ca să-și defăimeze nația, și le vom sorti să doarmă somnul de veci în rușine." Securitatea inventa adesea grupuri fasciste pentru a-i amenința pe exilați, iar ziaristul german Richard Wagner a constatat fără dubiu legătura directă între „Fiii lui Avram Iancu" și serviciul secret român.

Și alții primiseră scrisori similare la Paris și München, spunea Tudoran. „Anunță poliția și FBI-ul", îl sfătui pe Culianu. „Cu cît sîntem mai mulți cei care o facem, cu atît mai în serios vom fi luați, fiecare dintre noi."

Culianu refuză. „Avea logica magicianului", sugera Hillary Wiesner. „Se gîndea că dacă rupe și distruge conform ritualului aceste hîrtii, ceea ce se află în spatele lor nu va mai putea funcționa."

*

Pe 17 august au sărbătorit în bucurie ziua lui Hillary, la Cambridge. În vara aceea a cunoscut el și un alt prieten, pe autorul de proză fantastică John Crowley, care avea să-l invite în primăvara următoare la o conferință despre magie ținută în Chicago. Crowley locuia în Amherst și admirase cartea lui Culianu *Eros și magie în Renaștere*. El însuși autor al unor volume ca *Little, Big* sau *Novelty* și *Engine Summer*, Crowley explora literar magia, universurile multiple și călătoriile în timp, în cărți bine primite de critică.

În perioada asta, Culianu a scris pentru *Lumea liberă* articolul important „Fantapolitica", în care făcea legătura dintre magie, studiile cognitive și politică pentru a-și explica mai bine calitatea vizionară a operei. Cita cu mîndrie previziunile pe care le făcuse despre revoluție și numirea ca miniștri a prietenului său Andrei Pleșu și a cumnatului său Dan Petrescu. Nu „știa" mai mult decît alții, spunea el; de fapt, „după moartea lui Mircea Eliade în 1986, contactele mele cu românii au fost cu totul sporadice", spunea. Pentru a-și lămuri atitudinea, recurse la teoria complexității. „Operațiile mele mentale rezolvaseră o problemă de șah pe care o rezolvase și KGB-ul. Și ea nu admitea decît o soluție: căderea lui Ceaușescu. Iar universurile au fost astfel multiplicate, încît puținii disidenți au fost utilizați de computer pentru a face reclamă păpușilor de gumă care, ca Iliescu, aveau să îndeplinească un rol temporar în scenariu. Cunoscîndu-i deja bine, mintea mea a prevăzut, probabil, că Pleșu

şi Petrescu aveau să accepte noua situaţie." Interpreta evenimentele conform bunului simţ, examinînd posibilităţile şi alegînd deznodămîntul cel mai probabil.

Acum se puteau deja observa diferenţele esenţiale între scrierile lui Culianu şi acuzaţiile celorlalţi scriitori ai opoziţiei. El admitea că regimul Iliescu proclamase, dar nu *garantase* libertăţile fundamentale ; sugera că ştie mai mult despre evenimente decît lăsa să se vadă ; şi scria într-un stil fără opreliştí de nici un fel, lăsînd revolta de o viaţă să se dezlănţuie. Mînia era însoţită de tăişul ascuţit şi penetrant al ironiei. Nimeni altul nu mai utiliza un asemenea stil cu o atare precizie ; nimeni nu avea contactele lui cu mass-media internaţională şi statutul său faţă de figura lui Eliade.

În România, textele lui Culianu nu erau cunoscute de marele public, dar povestirile sale din *Agora* şi articolele din *Lumea liberă* au ajuns la un grup select de cititori cu pondere. *Lumea liberă* interesa în foarte mare măsură „din două motive", spunea Mircea Răceanu, fostul însărcinat cu afaceri în SUA şi Canada din Ministerul de Externe. „Mai întîi, avea acum foarte mulţi colaboratori eminenţi şi, în al doilea rînd, acuzaţiile pe care aceştia le aduceau erau corecte." Dar cititorii cei mai conştiincioşi ai lui Culianu, cei care-şi făceau timp să analizeze şi să sintetizeze atacurile multivalente şi încrîncenate de la New York, păreau a fi chiar membrii Serviciului Român de Informaţii.

Ultimele treisprezece articole ale lui Culianu din *Lumea liberă* au trecut de la atacuri directe la un comentariu indirect, mai rafinat. A scris, între altele, despre Elie Wiesel, care era originar dintr-un oraş nu prea depărtat de al său, punînd în discuţie faptul dacă un exilat trebuie să „păstreze tăcerea" sau să „strige" despre nedreptate. Mînia era acum mai voalată ; ameninţările îl speriaseră poate. Cu toate acestea, fiecare articol conţinea o critică la adresa noului regim din ţara sa. De exemplu, în articolul despre Wiesel el numea România „un lagăr de concentrare cu porţile deschise din care prizonierii eliberaţi nu vor ieşi – iar cei ce au fost pînă adineauri călăi au fost consfinţiţi drept guvern legitim al victimelor lor".

Ioan a mers la New York pentru a se întîlni cu vîrstnicul său mentor Hans Jonas şi ca s-o vadă pe Cathy O'Leary, la New York School for Social Research. Cînd s-a întors la Chicago, a luat masa cu Greg Spinner. Au vorbit despre munca lui, despre vacanţa lui Greg şi alte proiecte. La sfîrşit, Ioan spuse : „Cred că scrisul meu

m-a făcut să pătrundă în teritorii periculoase." Greg insistă, dar el refuză să îi dea amănunte.

*

În toamna lui 1990, Culianu a revenit la zgîrie-norii săi de pe malul Lacului Michigan. La universitate preda şi un curs special despre formarea sectelor, Istoria Ereziilor din creştinism şi budism, precum şi cursul general obligatoriu de Istoria Creştinismului. În ultimele sale colaborări la *Lumea liberă*, Culianu a trecut la subiecte de interes general şi ştiinţific, cum ar fi rolul real al Inchiziţiei, structuralismul şi Claude Lévi-Strauss, cultura cajun pe care o cunoscuse în New Orleans, şi Umberto Eco. Explora teme precum confuzia dintre ficţiune şi istorie sau crima din motive inventate. De Thanksgiving, a călătorit la New Orleans la conferinţa patronată de American Academy of Religion, împreună cu Wiesner şi Moshe Idel. Acolo l-au întîlnit şi pe Andrei Codrescu. Cei trei s-au hotărît să vorbească în engleză, deoarece româna li se părea mult prea încărcată de amintiri triste. La un restaurant cajun, Culianu şi Codrescu au discutat pînă noaptea tîrziu despre generozitatea lui Eliade care îi ajutase pe amîndoi cînd se aflau la început, şi, iarăşi şi iarăşi, despre turnura pe care o luaseră evenimentele din ţara lor.

Oraşul îl impresionă profund. O sună pe sora lui în Franţa de mai multe ori. „Acesta este locul nostru pe pămînt", spunea, admirînd şi identificîndu-se cu societatea cajun, a „acadienilor", populaţie de origine franceză din Louisiana, pentru felul în care îşi păstrase cultura şi limba în pofida persecuţiilor. Întors acasă, a scris unele dintre cele mai misterioase texte ale sale, „Cel mai important român în viaţă" şi „O şansă unică", relatînd experienţa atacurilor gardiste de la sfîrşitul anilor şaptezeci. În vremea aceasta începuse să primească şi telefoane de ameninţare, nu numai scrisori. Telefoanele erau incredibil de „murdare", îi spuse lui Tudoran. Începuse să-i fie teamă.

Nu era nimic nou în acest tip de hărţuire. Era victima unor ameninţări care urmau un model. În Statele Unite, în mii de ziare scrise în limbi străine, necunoscute marelui public, reporterii publicau articole demascatoare care erau urmate de ameninţări venite din partea unora dintre cei vizaţi din comunităţile lor. Printre cei mai îndrăzneţi reporteri s-au numărat Triet Le, autorul unor articole despre extrema dreaptă vietnameză în *Cultural Vanguard* din Virginia,

ca şi Manuel de Dios Unanue, care relatase despre traficul de droguri pentru *El Diario/La Prensa* din New York. Le şi Unanue au fost găsiţi asasinaţi în 1990 şi respectiv 1992 : crime pe care poliţia s-a prefăcut că le ignoră. În anii din urmă, aproximativ treisprezece ziarişti ce publicau în ziare etnice din America au fost ucişi. Multe din crime au urmat un model similar asasinării lui Culianu[1].

Acţiunile de hărţuire a lui Culianu se desfăşurau conform unui scenariu, descris de un fost colonel de Securitate ziaristului Petre Băcanu : mai întîi scrisori, apoi telefoane, pe urmă o spargere sau o vizită personală. În sfîrşit, dacă scriitorul nu ceda, era omorît. Culianu alesese încă o dată ficţiunea pentru a încerca să înţeleagă experienţele pe care le trăia. Iniţial publicată în Italia, în *Leggere*, şi apoi în *New York Review of Science Fiction*, povestirea adecvat intitulată *Ordinea secretă*[2] relata cariera unui obscur profet eretic, Ioan din Cappadocia, care considera lumea ca un vast proces mental în care toate minţile omeneşti sînt parte a unei minţi universale, proiectate să gîndească toate gîndurile posibile. Cînd toate permutările vor fi epuizate, universul va lua sfîrşit. Ca majoritatea povestirilor sale şi ale lui Wiesner, şi aceasta se încheie cu sentimentul de primejdie pe care îl are naratorul : „Deodată percep întreaga ameninţare a nopţii sonore care mă priveşte de dincolo de fereastră şi întrerup aceste rînduri, inutile ca tot restul, însă parte dintr-un întreg a cărui secretă ordine nimic, nici măcar încetarea propriei mele existenţe, nu mi-o va putea revela."

La sfîrşitul lui decembrie o sună pe Tess la Poitiers, unde Dan lucra la teza de doctorat despre Eliade. „Am să renunţ la articole", spuse. Mai adăugă că le scrisese cu toată convingerea şi că „trebuia s-o facă", dar că acum alţi scriitori criticau regimul, iar el era nerăbdător să-şi dedice tot timpul multelor proiecte editoriale pe care voia să le ducă la bun sfîrşit. Ea se bucură de hotărîrea lui. În mai multe rînduri îi spusese că ar fi preferat că aceste critici să apară în ţară, unde ar fi avut mai mare audienţă.

---

1. Committee to Protect Journalists, *Silenced by Death : Journalists Killed in the United States*, New York, Committee to Protect Journalists, 1993.
2. Povestirea *La sequenza segreta* a apărut în secţiunea *Catalogo contemporaneo* a revistei *Leggere* (Milano, febr. 1990), precedată de un comentariu semnat de Elémire Zolla. Cu titlul *Ordinea secretă*, textul este inclus în volumul *Pergamentul diafan*, ed. cit., pp. 163-171 (n. red.).

21

Cărarea ce se bifurcă

În zona de nord a oraşului Chicago, la întretăierea lui Foster Avenue cu Ashland, dacă se întîmplă să treci pe lîngă Carol's Café, simţi miros de ciorbă şi sarmale. Înăuntru poţi citi cele mai recente ziare din Cluj sau Braşov, alături de o tînără îmbrăcată cu o rochie neagră mulată pe corp, de bărbaţi în salopete sau purtînd sacouri care nu se asortează prea bine cu cravatele. Bărbaţii fumează şi vorbesc despre noutăţile zilei, ascultă muzică populară de pe plaiurile Carpaţilor, interpretată la nai sau vioară. Dacă mergi mai spre sud, dai de Little Bucharest Restaurant, unde în fiecare septembrie se ţine un Festival Românesc; durează două zile şi atrage pînă la treizeci de mii de vizitatori care asistă la dăruirea unui porc fript de două sute de kilograme, primarului din Chicago.

Recensămîntul din 1990 a înregistrat 21 275 de români trăitori în sau în preajma oraşului Chicago, cu toate că numărul real poate fi mult mai mare. Ei au sosit în trei mari valuri, mai întîi după răscoala din 1907, apoi în perioada ulterioară instalării comunismului în 1945 (cînd membri ai Gărzii de Fier s-au stabilit aici), şi înaintea revoluţiei din 1989. Cea mai mare parte sînt oameni harnici; mulţi au prosperat. O mare parte dintre emigranţii recenţi a sosit în anii optzeci, cînd privaţiunile de acasă deveniseră insuportabile. Unul din aceşti tineri, pe nume Adrian Szabo, s-a strecurat într-o manieră bizară în povestea lui Culianu[1]. Adrian a crescut într-o gospodărie din Transilvania pe care părinţii lui o aveau de cinci generaţii. Familia a dus-o bine pînă în 1956, cînd mare parte din pămîntul şi animalele lor au fost luate în timpul necruţătoarei colectivizări practicate de regimul comunist. Pe la mijlocul anilor optzeci, Adrian

1. „Adrian Szabo" este un pseudonim.

a făcut armata într-un lagăr de muncă, supravieţuind timp de douăzeci şi două de luni unui regim de tip carceral.

În timpul iernii anului 1985, el şi alţi doi prieteni, aflaţi la a treia încercare, au reuşit să treacă graniţa iugoslavă, camuflaţi cu cearşafuri albe pentru a nu fi zăriţi pe albul zăpezii. Au mers noaptea, dormind în şuri sau maşini abandonate, furînd mîncare din afumătorile ţăranilor. O dată ajuns în Austria, Adrian a trecut cu bine şi de lagărele de tranzit austriac şi italian, reuşind în cele din urmă să ajungă în Statele Unite. Cu o statură impunătoare, arătos, cu părul blond închis şi mustăcioară, Adrian a lucrat ca şofer de camion în Chicago, Houston, Los Angeles, pentru ca în cele din urmă să se întoarcă în Chicago în toamna lui 1989.

În 1985, Szabo întîlnise un alt român căruia îi plăcea să folosească o poreclă ce suna ca un nume gangsteresc. Să-l numim „Johnny"[1]. Era o namilă de om, deşi scund, cu muşchi umflaţi de steroizi, puţin saşiu, purta părul tuns scurt şi-i plăceau giacele italieneşti din piele neagră. Adrian şi Johnny ieşeau împreună, jucau biliard, se jucau cu machete de maşini de curse şi se învîrteau pe la localurile de noapte est-europene ca Nelly's Saloon de pe Elston Avenue. Johnny obişnuia să se laude cu isprăvile sale – escrocherii cu asigurări, bătăi, spargeri – şi ceva din stilul său direct îi plăcu lui Adrian. Uneori, noaptea tîrziu, după multe sticle de bere, puneau la cale în tihnă vreo nouă ispravă cu care să dea lovitura.

În 1990, vara, Adrian lucra pentru un prieten care avea propria lui firmă de transport în Illinois. Asigura o cursă regulată de la aeroportul O'Hare la Aeroportul Internaţional John F. Kennedy din New York. Într-o zi se afla într-una din cafenelele sale greceşti favorite de lîngă O'Harre. Un bărbat de vreo patruzeci-cincizeci de ani, cu un început de calviţie, cu ochelari cu rame de metal auriu, îngrijit îmbrăcat şi purtînd o cămaşă de culoare albastră, îi auzi pe el şi pe prietenii săi. Veni la masa lor. „Vorbiţi româneşte ? " întrebă.

În aceeaşi zi, Adrian se întoarse la cheiul de încărcare al companiei Air Austria, unde îl văzu din nou pe acelaşi bărbat, dar fără sacou, cu mînecile suflecate, în timp ce verifica o încărcătură de colete. „Adrian ! " îl strigă. Se prezentă : îl chema Nicolae Constantin. „Am o treabă pentru tine. Să transporţi marfă la New York. Exact ceea ce faci acum, doar că te voi plăti mult mai bine."

1. „Johnny" nu este numele real al personajului.

Constantin îi dădu o carte de vizită a unei companii specializate în „transport şi reexpedieri". Pe fiecare colţ erau notate adresele din Chicago, New York, Paris şi Viena. În centru avea o logogramă reprezentînd o piramidă cu un ochi în vîrf, din care ţîşneau raze, aidoma simbolului masonic ce apare pe bancnota de un dolar şi care era explicat, la modul ironic, şi în scrierile lui Giordano Bruno. „Sună-mă", spuse Constantin. „Să mai vorbim."

*

Pe un alt plan decît cel al lumii imigranţilor din Chicago, diplomaţi români cu funcţii înalte au călătorit intens în anul ce a urmat revoluţiei. La Paris, Serviciile de Contraspionaj franceze au observat că ambasada era „mai activă în spionaj politic şi militar decît în timpul lui Ceauşescu", după cum nota Tad Szulc, reporter specializat în afaceri externe. „Contraspionajul francez considera acest lucru inexplicabil." Asemenea activităţi se bazau pe contactele internaţionale ale fostei Securităţi. Convins că supravegherea de către serviciile secrete a românilor din afara ţării continua, Petre Băcanu, redactorul-şef al *României libere*, observa : „Mă simt mai în siguranţă acasă decît în străinătate."

Numeroase persoane au venit de mai multe ori în Statele Unite în 1990 cu paşapoarte diplomatice româneşti sau vize obţinute uneori prin intermediul liniei româneşti de transport aerian, Tarom. *Lumea liberă* a primit relatări conform cărora foşti agenţi de Securitate erau implicaţi în transport de mărfuri şi contrabandă în Vestul Mijlociu. Unul dintre ei utiliza, după cît se pare, pseudonimul de Nicolae Constantin.

22

Amintiri despre viitor

Poetul trebuie să ridice cenzura transcendentului.

Lucian Blaga

La sfîrşitul trimestrului întîi al anului 1990, Culianu s-a aflat scurt timp într-o situaţie pe care nu o mai întîlnise de cincisprezece ani. Nu avea contracte pentru cărţi noi, nu avea de predat nici un material urgent, şi nici vreun iminent turneu de conferinţe. Era titular la una din cele mai distinse instituţii de studiu al religiilor. Nu mai trebuia să dovedească nimic nimănui. Confruntat cu o mulţime de noi teorii ale religiei şi istoriei pe care voia să le exploreze, se afla în faţa unui viitor neplanificat, căutînd o nouă breşă în cariera lui.

Fireşte că era ocupat – era logodit, scria, preda, pregătea conferinţa internaţională despre călătoriile după moarte care urma să se ţină în campus în mai anul următor, avea în vedere alte congrese şi conferinţe; de exemplu, aştepta cu nerăbdare şi să vorbească la conferinţa despre magie *Chimera II*, programată tot în mai. Publica două numere anual din revista sa *Incognita*, cu ţelul modest de a schimba radical metodologia studiilor umaniste. Îşi pregătea prima călătorie acasă după optsprezece ani, şi vorbea frecvent cu sora lui aflată în Poitiers, Franţa. Cu toate acestea, pe măsură ce nopţile de toamnă erau tot mai reci şi frunzele se închirceau ca degetele unor mici mîini pe crengile ulmilor din curtea universităţii, se confrunta cu o situaţie aproape unică. Era, aşa cum îşi dorise, *liber*.

Începu să facă noi oferte de cărţi. În următoarele luni a propus cinci proiecte ale unor cărţi importante către editori de marcă, printre care HarperCollins şi Macmillan. Patru dintre volume aveau termen de predare 31 decembrie 1991, fapt care iarăşi îi crea o agendă de lucru aproape imposibilă. Ca şi detectivul Erik Lönrot,

personajul său favorit din *Moartea și busola* de Borges, părea a fi găsit un principiu ordonator al evenimentelor lumii și muncea din greu ca să-l urmărească pînă la ultimele-i consecințe. Pe de altă parte, s-ar putea spune că acționa ca și cum, brusc, ar fi fost presat de timp.

De departe cel mai cuprinzător proiect al său a fost *Encyclopedia of Magic*, în mai multe volume, pentru Oxford University Press. Bazîndu-se pe experiența acumulată în timp ce îl ajuta pe Eliade să asambleze materialele pentru a sa *Encyclopedia of Religion*, el convocă un grup de experți care să îi supervizeze proiectul. Printre ei se aflau Lawrence Sullivan de la Harvard, Moshe Idel de la Hebrew University și colegul său de la Chicago, Michael Fishbane. Pentru a încheia prima lucrare importantă de referință despre magie realizată în ultimii patruzeci de ani, propuse un calendar de trei ani, completat de conferințe internaționale. Crearea unei noi enciclopedii „va fi o provocare dintre cele mai îndrăznețe lansate atît către lumea științifică cît și către cea a editorilor anilor '90", se scria în ofertă.

Era o întreprindere extrem de ambițioasă, al cărei unic model rămînea opera în opt volume a lui Lynn Thorndike, *History of Magic and Experimental Science*. Publicată sporadic între anii 1923 și 1958, lucrarea lui Thorndike avea ca defecte principale înțelegerea superficială și „disprețul" pentru magie, se plîngea Culianu. *Magia* nu era un termen elastic care putea acoperi orice, de la negustorii ambulanți de carnaval la șamanii aborigeni. Într-o formulare mai adecvată, ea se referea la lumea imaginarului „care a dominat știința occidentală mii de ani", timp în care cultura a fost bazată pe credință. Culianu dorea să prezinte artele metafizice și practicile care încercau să reunească inconștientul și conștientul, de pe tot cuprinsul lumii, dedicîndu-se acestui subiect cu precizia și pasiunea cu care un fizician studiază particulele subatomice. Proiectul în mai multe volume trebuia să fie rezultatul a patru etape succesive. În etapa numărul unu, aveau să fie contactați savanții activi în domeniu, rezultatul fiind stabilirea unui comitet de acțiune. În calitatea sa de editor al revistei *Incognita*, Culianu scria: „Am declanșat Etapa numărul unu în 1989, cînd i-am rugat pe cei mai buni cercetători din cele mai diverse zone să-mi trimită articole despre magie pentru numărul din ianuarie 1991... Înainte de termenul limită (1 octombrie 1990), am primit mai mult material decît putem utiliza." Această

reacţie l-a ajutat, spunea el, nu numai să afle pe cine poate conta, dar şi să realizeze că „situaţia era cum nu se poate mai propice" pentru o enciclopedie cu adevărat ştiinţifică despre artele oculte.

Într-a doua etapă, echipa de bază urma să adune materialul pentru un compendiu sau „o istorie generală a magiei", de aproximativ 350 de pagini, însoţite de bibliografie, asemănătoare cu *The Eliade Guide to World Religions*. Etapa numărul trei avea să creeze ocazia de întîlnire „concretă" a aproximativ cincisprezece cercetători din fiecare subdomeniu la „o conferinţă unde vor prezenta lucrările propuse". Etapa numărul patru va consta dintr-un congres internaţional, „angrenînd nu mai puţin de 150 de cercetători, care se va ţine în aprilie sau mai 1992, fie la Harvard, fie la Universitatea din Chicago", unde se vor forma echipele şi se vor stabili definitiv articolele. Data propusă de el pentru predarea enciclopediei şi a unui volum separat cu index era 1 iulie 1994. În concluzie, „era o întreprindere absolut incredibilă, cu implicaţii înalt semnificative pentru studiul religiei, al miturilor, al istoriei şi chiar al ştiinţei cognitive", spunea Moshe Idel. „Nimic de asemenea proporţii nu se mai încercase pînă atunci."

*

În decembrie 1990, Culianu se gîndea cu nerăbdare la Crăciunul pe care avea să-l petreacă cu Hillary Wiesner. Se văzuseră mai rar decît în anul foarte agitat care trecuse, ea fiind acum prinsă de cursurile de la Harvard şi de lucrul la teza de doctorat. În această lună, prietena lui Hillary, Cathy O'Leary şi iubitul ei le făcură o vizită la Cambridge. Aduseră baghete magice pentru jocul de fantezie numit Talisman care lui Ioan şi Hillary le plăcea foarte mult. După ce-au luat masa acasă, Cathy şi Hillary şi-au exprimat amîndouă dorinţa de a mînca îngheţată la desert. Ioan s-a oferit imediat să meargă să cumpere. După o jumătate de oră a apărut cu două pungi uriaşe pline cu şapte feluri de îngheţată Hägen-Dazs şi Ben and Jerry's. Îngheţata şi festinul îi absorbiră într-o asemenea măsură încît nu mai apucară să joace jocul. „Era tipic pentru el", spunea O'Leary. „Chiar şi o ieşire pînă la drogherie era o aventură." Plăcerea lui de a face cumpărături cuprindea aproape toate articolele cărora li se făcea reclamă prin poştă. „Cumpăra de la cluburile de discuri Columbia *şi* de la cele de CD-uri", spunea Wiesner, „şi

cumpăra orice produs a cărui reclamă însoţea chitanţa de carte de credit." În acea iarnă a făcut o cumpărătură despre care ea nu ştia nimic, şi anume o poliţă suplimentară de asigurare pe viaţă a cărei beneficiară era ea.

Peste cîteva zile, o ziaristă de la *22*, cel mai important săptămînal intelectual din România, i-a luat un interviu în Hyde Park. După revoluţie, cea mai apreciată formă de jurnalism au fost interviurile. Scriitorii se redescopereau pur şi simplu unii pe alţii după ani de izolare, abandonînd ironia şi ambiguitatea care marcaseră în mod obligatoriu discursul public în era comunistă. Romanciera şi publicista Gabriela Adameşteanu se afla într-un turneu nord-american, realizînd o serie de „interviuri remarcabile" cu eminenţi reprezentanţi ai exilului. Denumit astfel în memoria primei zile a revoluţiei, extrem de critic la adresa guvernului, *22* era cea mai influentă publicaţie independentă de comentariu politic din ţară.

Adameşteanu îl întîlni pe Culianu în ziua în care un guru de duzină prevăzuse un cutremur în Vestul Mijlociu. Se văzură la restaurantul favorit al lui Eliade. Tînără, brunetă, atrăgătoare, Adameşteanu bea cafea şi fuma în timp ce înregistra conversaţia lor. Era uluită de tinereţea lui Culianu. „Cînd îi văzusem lista de lucrări publicate, crezusem că e o persoană în vîrstă", îşi amintea ea. Observase o diferenţă între el şi alţi români din exil: părea mai american, cu ţinuta lui compusă din mocasini, pantaloni kaki şi cămaşă de flanel. „Poate pentru că aparţinea Occidentului şi în acelaşi timp cunoştea şi România", spunea ea, „părea să înţeleagă lucrurile care se întîmplau în ţară şi pe care eu nu le vedeam."

Interviul a acoperit o arie largă de subiecte, incluzînd cultura americană, mişcarea New Age, ca şi controversa privitoare la Eliade. Au discutat pe larg despre evoluţia politică. Culianu susţinea că nu ştie multe despre politică, dar nu avea nici o îndoială că revoluţia a fost o mascaradă, fulminînd împotriva Europei Răsăritene, a comunismului, pentru că fusese şi încă era „o tragică pierdere de timp, de vieţi omeneşti şi de talent". Adameşteanu îi ceru părerea despre un scenariu sugerat de revista *România Mare*, agresiva publicaţie de extremă dreaptă condusă de foşti comunişti. „Dacă ar fi fost cu adevărat o revoluţie", replică el, „*România Mare* nu ar fi existat."

Ataca vehement Securitatea, numind-o o forţă de „o stupiditate epocală şi în acelaşi timp de o profunzime nemaivăzută", accentuînd rolul KGB-ului în revoluţie. În timp ce poliţia secretă rusească nu

avusese succes la ea acasă, fusese prea eficientă în România, prin protejaţii ei din Securitate. Gabriela contracară citînd un scriitor din opoziţie care spusese că Securitatea nu controla societatea în ansamblu, ci doar o parte a ei. „Are dreptate", răspunse Culianu, atrăgîndu-i atenţia asupra legăturilor dintre extrema dreaptă şi extrema stîngă, răspunzătoare de impasul criminal în care se afla ţara: „Atîta doar că Securitatea creează diversiuni, domină politica locală, controlează Vatra Românească şi mijloacele de comunicare. Şi are o extraordinară putere de influenţă. Poate oricînd spune: noi am făcut-o [revoluţia], aşa că nu mai puteţi avea nici o pretenţie asupra ei." Culianu o ului pînă şi pe Adameşteanu cu atacul său virulent. „Am vorbit cu foarte mulţi români din exil", spunea ea. „Era diferit de toţi. Mai întîi pentru că sublinia rolul KGB-ului, şi în al doilea rînd pentru că privea revoluţia nu ca pe o revoluţie furată, ci pur şi simplu ca pe o metodă de a păstra puterea prin flexibilitate."

Cînd interviul luă sfîrşit, el o văzu că manevrează casetofonul. „Ai înregistrat?" întrebă, devenind brusc foarte palid. Uitase că este înregistrat.

În acea noapte în Chicago a fost viscol, ceea ce îi întîrzie Gabrielei plecarea cu cîteva ore. După ce o lăsă la aeroportul O'Hare, el conduse acasă prin zăpada viscolită de vîntul puternic. O dată ajuns, o sună panicat pe sora lui spunîndu-i ce se întîmplase.

„Nu-ţi face griji", replică ea. „Nu e nimic grav. Ai văzut doar, Gabriela e absolut O.K."

În 22 decembrie 1990, la un an de la revoluţie, Culianu încetă în mod oficial să mai scrie pentru *Lumea liberă*, „de comun acord", spunea redactorul Cornel Dumitrescu. Îşi făcuse „datoria patriotică". Situaţia din România începea să aibă un caracter disperat, un alt fel de angajare ar fi fost necesară, iar el voia să-şi continue cercetările. Redactorii, după ce primiseră mai multe plîngeri scrise referitoare la acel „filosemit, Culianu, care atacase rolul ţării lor în Holocaust", doreau şi ei să pună capăt „Scoptophiliei".

*

Crăciunul din 1990, petrecut la locuinţa din Amherst a lui Dorothy şi Kurt Hertzfeld, a fost o sărbătoare total diferită de cea din 1989. Anul precedent stătuse la telefon, trimisese faxuri prietenilor, alerga dintr-o cameră în alta cu textul însăilat în grabă pentru

emisiunile BBC şi cu sloganuri politice. Anul acesta jucă şah cu computerul şi ajută la pregătirea mesei de sărbători. Apare pe un film video făcut în casă, jucîndu-se, făcînd semnul V de la victorie, obicei cu care rămăsese de la revoluţie, legănînd un pandativ pentru a o hipnotiza pe Hillary, zicînd că este agent CIA. La deschiderea darurilor, stă pe canapea alături de Hillary, cu braţul petrecut pe după umerii ei, în timp ce nepoţii şi nepoatele acoperă podelele cu hîrtia în care fuseseră împachetate cadourile.

În ianuarie 1991, Ioan i-a telefonat surorii sale pentru a discuta planul unei călătorii : în primăvară ar veni împreună cu Hillary, să-i întîlnească pe Dan şi pe ea în Franţa, apoi i-ar invita pe Grazia Marchianò şi pe Elémire Zolla să-şi petreacă Paştele cu ei toţi la Bucureşti. În scurt timp, a propus altă variantă : va veni în vară, fiind astfel în ţară şi la prima conferinţă a importantei asociaţii profesionale şi civice a Academiei Româno-Americane. „Era o întîlnire decisivă pentru opoziţie", spunea Mircea Sabău. Sau cel puţin unele persoane de bună credinţă sperau să fie aşa.

*

În timpul semestrului de iarnă, a ţinut prelegeri despre gnosticism, maniheism şi despre magie în tradiţia occidentală. Ca şi majoritatea cursurilor sale din anii recenţi, şi acesta din urmă era menit să se transforme într-o carte, şi anume *Memories of the Future : The Combinatory Art of Raymundus Lullus and Its Mystical Use*. Culianu a descris cartea într-o ofertă detaliată trimisă la HarperCollins. Îşi propunea să lege Arta memoriei a lui Bruno de descoperirile din domeniul inteligenţei artificiale, teoria complexităţii şi psihologie, într-un efort de a compara diferitele modalităţi în care cogniţia creează universul. El considera Arta memoriei drept cea mai importantă tradiţie a misticii occidentale. „Totul a început în anul 1274, sau poate mult mai devreme, cu roţile din Sefer Yetsira"[1], scria Culianu, citînd din povestirea sa, *Limba creaţiei*. „Roţile acesteia, pe care erau aranjate literele ebraice, produceau sublimul limbaj al Creaţiei, limbajul aflat dincolo de lumea vizibilă şi invizibilă."

Oferta se concentra asupra ipotezelor misticii evreieşti conform cărora procesele universului pot fi redate printr-o construcţie fizică

1. „Cartea creaţiei", scriere cosmogonică evreiască (aprox. sec. al IV-lea p.C.) (n. red.).

de sfere sau roţi cu alfabetul ebraic înscris pe ele. „Astfel, mişcarea roţilor era... mişcarea corpurilor cereşti, iar limbajul era universul întreg", scria Culianu. El socotea această practică mistică drept o temă unificatoare a vieţii sale: „Nicăieri altundeva în istorie nu este atît de clar exprimată ideea că aceste două sisteme – cel al limbii şi cel al lumii – nu sînt doar analoge, ci şi consubstanţiale; prin manipularea limbajului se poate, la modul real şi concret, manipula lumea înconjurătoare."

Arta mistică a memoriei a depăşit domeniul memoriei în 1274, cînd catalanul de patruzeci de ani Ramón Llull a avut o revelaţie în sălbaticele ţinuturi ale munţilor din Palma de Majorca. Llull a inventat o maşină alcătuită din roţi pe care a înscris alfabetul ebraic. Această maşină semăna în unele privinţe cu sistemul mental de cercuri concentrice alcătuit mai tîrziu de Bruno (şi căruia Bruno i-a ataşat simboluri astrologice). Ceea ce descoperiseră amîndoi savanţii era principiul esenţial al computerului: logica funcţionează prin infinita repetare şi variere a aceloraşi simple computaţii digitale.

Dacă am înţelege că mintea noastră şi lumea din afara ei funcţionează amîndouă conform principiilor unui computer binar, observa Culianu, atunci am putea prevedea evenimentele ce au loc în lume, bazîndu-ne pe modelele trecutului. Propunea ca dată de predare a cărţii *Memories of the Future* – 31 decembrie 1991.

*

Culianu a mai făcut alte trei oferte de carte în iarna lui 1990-1991. Două erau parte dintr-un proiect mai cuprinzător – o lucrare intitulată *The History of the Mind* pentru Editura Macmillan, ale cărei trei volume tratau ştiinţa, religia şi filozofia. Scopul general al acestei trilogii era să dezvăluie structurile logice a căror explorare o începuse în *The Tree of Gnosis*, prin prezentarea celor trei mari zone de creaţie culturală a omenirii.

Toate temele operei şi ale vieţii sale se reuneau în ultima ofertă, intitulată *The Birth of Infinity : The Nominalist Revolution, 1250-1450.* Avîndu-i ca subiect pe gînditorii nominalişti de la sfîrşitul Evului Mediu, ca William din Ockham, Nicholas d'Autrecourt şi Nicolaus Cusanus, Culianu voia să demonstreze că revoluţia ştiinţifică nu ar fi putut avea loc fără a fi fost mai întîi precedată de una filozofică ce a schimbat în mod fundamental relaţia omului cu lumea. „Modernitatea

şi ideile ei despre infinitatea universului", scria el, sînt mai întîi produsul speculaţiei teologice, şi abia apoi al experimentului ştiinţific. A trebuit ca Nicolaus Cusanus să propună viziunea Pămîntului ca o planetă oarecare într-un univers infinit, pentru ca Galileo Galilei să-şi îndrepte telescopul spre Lună. Nu se poate descoperi nici un lucru a cărui existenţă nu a fost mai întîi imaginată.

Se inspira din operele unor savanţi aidoma lui Allen G. Debus, care spunea că oameni de ştiinţă precum William Harvey, creator, în 1628, al teoriei circulaţiei sanguine avînd ca centru inima, se bazau fără să o ştie pe teoriile metafizicii renascentiste. Harvey, Copernic şi revoluţia ştiinţifică erau *efectul*, iar nu cauza, unei revoluţii filozofice a cărei nouă viziune despre lume fusese tacit împărtăşită de personaje existente cu multe secole mai devreme. Nici azi nu sîntem conştienţi că aparţinem acestei lumi nominaliste, scria Culianu. Argumentele sale se bazau şi pe predecesori : Stephen Toulmin, de exemplu, afirma că nu sîntem întotdeauna conştienţi de teoriile care se află în spatele metodelor noastre de cunoaştere a lumii. Prin urmare, ceea ce noi numim lumea „reală" este de fapt un construct artificial.

La sfîrşitul unei vizite la Chicago, Hillary i-a amintit din nou lui Ioan să-şi depună actele pentru *green card*, iar el îi arătă depoziţia pe care o semnase. Neliniştită în privinţa planurilor care se profilau pentru vară, ea dorea ca Ioan să devină cît mai repede cetăţean american.

– Cînd vei primi *green card*? îl întrebă.

– Curînd. Înainte de a pleca.

23

„Dr. Faustus, mare sodomit şi necromant"

În primăvara anului 1991, chestiunile ridicate de mulţi ziarişti referitoare la legitimitatea guvernului Iliescu dejucaseră planurile oficiale de atragere a investiţiilor străine. Statele Unite, care în anii optzeci acordaseră doar României statutul comercial al Naţiunii celei mai Favorizate, au izolat acum ţara ca singura căreia *nu* i se mai acorda acest statut. Mineriada din iunie 1990 a diminuat drastic puţina respectabilitate pe care puterea o cîştigase în urma alegerilor. Pe 7 ianuarie 1991, Paul Hockenos scria în *Nation*: „La Bucureşti, în culise, puterea este disputată de către facţiuni militare rivale şi de fostul aparat de Securitate." Din cauza nesiguranţei şi a deficitului de credibilitate, oamenii de afaceri străini ezitau să investească într-o ţară unde „un guvern al minorităţii se menţine la putere doar datorită unei alianţe cu partide extremiste", nota Reuters.

În acest haos putea fi distinse trei teme principale: o nouă dreaptă apăruse sprijinită de vechea Securitate; foştii comunişti reveniseră pe poziţii de putere publice şi private; şi, în fine, mai era persistenţa întrebărilor fără răspuns referitoare la revoluţie şi la presupusa avere a lui Ceauşescu. Chiar preşedintele Iliescu a recunoscut că o nouă „mafie", alcătuită în mare parte din foşti securişti, controla zone extinse ale vieţii româneşti[1].

Lucrurile se legau între ele. Puţini mai credeau, de exemplu, că rapida ascensiune a extremei drepte se întîmplase de la sine. „Naţionalismul", scria eseistul şi militantul polonez Adam Michnik,

1. William McPherson, „Who Won in Romania?", *Washington Post*, December 16, 1991, p. CI.

„este ultimul refugiu al comunismului." Deşi reînvierea fascismului cu tentă mistică a avut ecou într-o porţiune a populaţiei dezorientate, frustrate şi lipsite de cultură politică, existase şi o mare doză de manipulare. „Ideologia de extremă dreaptă era în primul rînd o acoperire pentru acapararea a numeroase afaceri de către foştii ofiţeri de securitate şi activişti", conchidea Petre Băcanu, redactorul-şef al *României libere*. Ca exemplu el cita cazul lui Iosif Constantin Drăgan, extremist de dreapta cu sediul la Milano, care menţinuse o relaţie strînsă cu Ceauşescu. Sub noul regim, Drăgan a fost primul şi, timp de mai mulţi ani, *singurul* care a cîştigat o licenţă pentru un post independent de televiziune atît de rîvnit şi de alţii. Conform celor scrise de *România liberă*, se presupune că Drăgan a finanţat *România Mare* şi alte medii de extremă dreaptă.

Cu toate că fascismul se reactivase şi în alte ţări est-europene, în 1991 doar în România căpătă recunoaştere oficială, prin cooptarea partidelor extremiste la guvernarea Iliescu. Preşedintele a denunţat extrema dreaptă în public, pomenind de „provocări legionare" pentru a justifica intervenţia minerilor în Bucureşti, dar partidul de guvernămînt şi-a continuat alianţa cu grupările naţionaliste reale ale prezentului. Resuscitarea sentimentelor pro-gardiste în textele unor proeminenţi comunişti de la *România Mare* părea a fi promovată de unii membri ai fostei Securităţi[1].

Pe scurt, în 1990, termenii de *stînga* şi *dreapta* şi-au pierdut treptat orice semnificaţie, aşa cum sugerase Culianu în *Eros şi magie*. „Antisemitismul nu avea nici o logică", se plîngea liderul vîrstnic al populaţiei evreieşti din România, fostul rabin Moses Rosen. „Părea doar strategia unor oameni care doreau puterea sau voiau s-o păstreze." Rosen ţinea un dosar al invectivelor de dreapta din ziarele susţinute de Securitate, care formau un subtext grotesc al discursului public – cu atît mai mult cu cît în România mai rămăsese doar un număr mic de evrei (majoritatea emigraseră în Israel, ca rezultat al unor tranzacţii în care Ceauşescu ceruse mii de dolari pentru vizele de ieşire).

1. Pentru a găsi informaţii despre vechea Gardă de Fier am vizitat „Biblioteca Legionară" naţională din Bucureşti. Biblioteca era situată într-o odaie dintr-o clădire modestă, pe o străduţă lăturalnică din apropierea Gării de Nord, iar bibliotecar era un tînăr inginer al cărui tată fusese membru al Legiunii. Clientela lui nu părea să fie deloc naţională, din cîte mi-am putut da seama.

Iată un citat tipic dintr-un omagiu închinat Gărzii de Fier de către Constantin Burlacu, aflat în Queens, New York: „Pînă cînd evreii nu vor renunţa să robească, să terorizeze şi să ucidă omenirea, ei nu numai că vor fi alungaţi din toate ţările, ci vor fi şterşi de pe faţa pămîntului." Acesta era tipul de retorică apreciat în noua presă de dreapta. În acelaşi număr din *România Mare* se mai putea citi că evreii conduceau televiziunea de stat în scopuri mîrşave, iar rabinul Rosen era un „escroc dibaci...; şi o întreagă naţie a sfîrşit prin a fi la cheremul său." Publicaţia pretindea că are un tiraj de o jumătate de milion de exemplare.

O asemenea activitate avea nevoie de fonduri. În primăvara lui 1991 era clar deja că des pomenitele conturi secrete ale lui Ceauşescu, depozitate în străinătate, nu vor mai fi recuperate. Estimată la sute de milioane de dolari, poate chiar un miliard, suma fusese în mare parte obţinută din vînzarea vizelor de ieşire pentru evreii care emigrau în Israel şi pentru etnicii germani care se întorceau în Germania pe atunci Federală; alte surse erau comerţul cu arme cu Irakul şi alte ţări, precum şi vînzarea de tehnologie militară sovietică către guvernul Statelor Unite[1]. În primele zile după revoluţie, oamenii au cerut insistent să fie găsiţi banii lui Ceauşescu. Ministerul de Justiţie a angajat firma canadiană Peat, Marwick, Thorne să-i auditeze conturile din băncile austriece şi elveţiene. Urmele duceau la fratele lui Ceauşescu, Marin, care fusese găsit spînzurat în apartamentul său somptuos din Viena, şi al cărui seif fusese golit de toate documentele. După un an, raportul guvernului tot nu apăruse, iar anchetatorii păstrau o linişte suspectă. „Răspunsul la aceste întrebări poate fi fatal", explica un anchetator în *Washington Post*. „Este periculos să ştii prea mult." Nu s-au găsit nici un fel de bani.

În toate ţările Europei Răsăritene au dispărut după revoluţiile respective milioane de dolari ale poliţiilor secrete şi ale guvernelor, cu toate că în nici unul din cazuri acest lucru nu a fost mai evident şi într-atît ţinut sub tăcere din voia (sau cel puţin sub protecţia) guvernanţilor. Experimentatul reporter de politică externă Tad Szulc scria în *Penthouse* că în România şi în alte ţări, aceşti bani păreau a fi fost utilizaţi pentru finanţarea schimbărilor de carieră ale foştilor ofiţeri de securitate – unii implicaţi ulterior în spionaj

---

1. William McPherson, „Who «Won» Romania's Mysterious Revolution?", *Washigton Post*, Nov. 17, 1991, pp. C1, C3.

internaţional, furt de tehnologie, comerţ cu arme, crime plătite, ba chiar şi afaceri legale.

Părea că revoluţia mai continuă şi în 1991, iar în această confuzie, retorica populistă şi fascistă au devenit un loc comun. În loc să-i condamne pe extremiştii de dreapta, „reformiştii" de genul primului ministru Petre Roman, care era evreu, au numit pe cîţiva dintre cei mai înverşunaţi fascişti în posturi-cheie. Principalii beneficiari ai acestui haos erau cei care se cramponau de putere.

*

Într-un martie cu vreme geroasă şi vîntoasă care părea că nu se mai sfîrşeşte, Ioan Culianu reuşi să meargă de Paşte la Amherst, la Hillary şi familia Hertzfeld. Se pregătea pentru trimestrul de primă-vară, cînd era programat să predea cursul intitulat *Principiile de bază ale religiei comparate* şi un curs corespunzător subiectului următoarei sale conferinţe, *Călătorii în alte lumi* şi *Experienţe extra-corporale*. Primise extrasele cu textul noului său eseu despre Faust, refăcut după prima Nathaniel Colver Lecture ţinută la Chicago în 1987, şi publicat la sfîrşitul anului 1990 în *Revue de l'Histoire des Religions*. Titlul era „Dr. Faustus, mare sodomit şi necromant. Reflecţii asupra mitului". În stilul său plin de umor, îşi sintetiza cercetările asupra mitului faustic, trăgînd concluzii mai semnificative decît o făcuse înainte. Mîndru de descoperirile sale, le arătă eseul celor mai apropiaţi colegi de la Divinity School.

Eseul examina istoria miturilor faustice din epoca antică pînă în prezent. Sprijinindu-se pe uriaşa literatură asupra lui Fraust, şi mai cu seamă pe opera cercetătorului francez André Dabezies, *Le Mythe de Faust* (1972), Culianu arăta că în secolul XX, în Germania, Faust a devenit eroul propagandei naţionaliste, iar pentru Oswald Spengler, „încarnarea omului occidental". Prietenului său de la Chicago, Anthony Yu, îi plăcu eseul atît de mult încît avansă ideea unui curs pe care să-l realizeze împreună. „Am văzut în interpretarea lui aluzii la mitul lui Icar – omul care a fost doborît pentru că s-a înălţat prea aproape de zei – sau la mitul creştin al îngerului căzut şi i-am propus să cercetăm împreună variante ale mitului din Antichitate pînă în prezent."

Eseul se încheia cu o discuţie asupra rolului pe care mitul l-a avut în timpurile moderne, cînd umanitatea şi-a pierdut sentimentul

primitiv al legăturilor cu cosmosul. Culianu împărtăşea părerea lui Eliade conform căreia cheia miturilor nu era reprezentată de conţinutul lor, ci de *procesul* povestirii lor. Miturile rezultă dintr-o universală „voinţă de a repeta” poveşti, proces care creează o pace cosmică mistică în povestitor şi în auditoriul acestuia. Conţinutul poveştii nu are importanţă prea mare ; de fapt, în mod obişnuit un mit este „ca un boboc a cărui semnificaţie nu ajunge niciodată să fie floare”. Motivul pentru care istoria religiilor apare atît de importantă în vremuri seculare de derută şi nou fundamentalism este că „în ideile occidentale schimbările au loc mult mai rapid decît în alte locuri”. Culianu conchidea : „Mitul, fiind un purtător privilegiat al semnificaţiei sociale, este de asemenea şi cel mai adecvat instrument de descifrare a ţelurilor mai mult sau mai puţin tăinuite ale societăţii. ...*Mitul este bazat pe uitare*. Dar nu este un remediu pentru uitare, ci *un mecanism de creat iluzii*, menit să stabilească o continuitate perfect arbitrară şi, astfel, iluzorie, într-o lume altminteri amăgitoare şi schimbătoare.” În 1991 nimeni nu putea oferi o explicaţie mai clară pentru confuzia care domnea în România. Culianu găsise în Faust nu numai cheia destinului lui Giordano Bruno, magicianul său favorit, ci şi ecoul propriei sale aventuri spirituale. Ca şi proza lui Culianu, eseul conecta firele separate şi ascunse ale vieţii sale – trecutul, cercetarea, viaţa prezentă, evenimentele violente ale lumii.

*

Tess insista ca Ioan să se întoarcă în România, dar el continua să amîne călătoria. Se simţea tot mai neliniştit. Într-o vineri seară îl sună pe prietenul său Dorin Tudoran. „Ce crezi despre articolul pe care ţi l-am trimis ? ”

Tudoran şovăi. Culianu îi trimisese recent un articol ce examina psihologia Gărzii de Fier ca mişcare fundamentalistă înrudită cu Ku Klux Klan-ul şi noile miliţii înarmate din Statele Unite. Era scris pe tonalitatea incendiară caracteristică stilului politic al lui Culianu ; începea cu o analiză a noii cărţi despre fundamentalism scrise de Martin Riesebrodt, şi îl făcuse pe Tudoran să nu se simtă în largul lui.

– Ascultă, Néné, cred că trebuie să mai amînăm publicarea articolului tău despre fundamentalism. Din cauza relaţiei tale cu Eliade, extremiştii de dreapta au crezut că eşti de partea lor. Faptul că îi ataci deschis şi îi acuzi îi va supăra.

– Ştiu.

– Securitatea îi manipulează cu foarte multă pricepere. O să spună „Uite ce scrie tinerelul ăsta despre patria noastră iubită”.

– Ştiu.

– Data viitoare cînd mai eşti ameninţat, anunţă poliţia.

*

În martie, Culianu termină introducerea la *Eliade Guide to World Religions*, dicţionarul realizat împreună cu Wiesner. Paginile introductive expun mai clar ca niciodată ideea sa că religiile se dezvoltă ca sisteme logice. Credinţe universale precum Creaţiunea, scria el, nu şi-au „«avut originea» în India şi «prin părţile» Iranului; ele sînt prezente în toate minţile umane care le contemplă”. Dar în timp ce Eliade specula aceste structuri în mod destul de vag, ca fiind rezultate ale inconştientului, Culianu căuta instrumente mult mai sofisticate pentru a le înţelege baza cognitivă.

Părea ciudat ca el să-şi expună cu atîta claritate suma celor mai îndrăzneţe şi controversate idei ale sale în introducerea la o carte de referinţă publicată şi sub numele mentorului său. Motivul oferit era chemarea lansată, într-o carte de sinteză, pentru continuarea cercetărilor capabile să conducă la dezvăluirea legilor cognitive care guvernează dezvoltarea religiilor: „Pentru a pricepe aceste legi, savanţii nu au nevoie doar de informaţii: au nevoie de informaţii *complexe*.” Deoarece religiile sînt asemănătoare unui *software* de computer, sugera Culianu într-o tonalitate mai utopică, am putea reface, modifica sumbra istorie a umanităţii printr-o „reprogramare” a religiilor care să promoveze respectul pentru Celălalt. Mai trebuie adăugat că îi plăcea să-şi insereze cele mai importante idei în locurile cele mai neaşteptate şi că aceste idei aveau poate şi rolul de a-i tachina pe cititori prin subminarea doctrinei idolului său. Îi spusese odată lui Hillary: „Domnul Eliade a avut nişte idei foarte îndrăzneţe după ce a murit.”

*

După multe luni de aşteptare, află la sfîrşitul lui martie că i se aprobaseră documentele de cetăţenie. În sfîrşit, avea toate actele oficiale în noua sa ţară de adopţiune. Fostul decan Chris Gamwell

oferi în cinstea lui Culianu o mare „Petrecere Verde” – *Green Party* pentru *green card* –, în apartamentul său din Hyde Park, iar Greg Spinner şi Michael Allocca pregătiră masa. Culianu luă prînzul cu Frances Gamwell pe 2 aprilie 1991, pentru a discuta printre altele şi despre petrecere. Îi mai spusese şi altă dată că era ameninţat pentru articolele sale politice, dar în ziua aceea i-a spus: „Sînt urmărit.”

– Chiar în acest moment? întrebă doamna Gamwell, privind în jur în timp ce ieşeau din restaurantul aflat în clădirea lui favorită, Flamingo-on-the-Lake.

– Probabil, răspunse el.

La petrecerea familiei Gamwell, toată lumea a trebuit să se îmbrace în verde; mîncarea şi băutura erau şi ele verzi. Allocca şi Spinner pregătiseră *fettucine* cu spanac, *pesto lasagna*, *guacamole*, bere verde, îngheţată de fistic şi tort cu glazură verde. La petrecere, Ioan a vorbit despre planurile sale şi ale lui Hillary de a face în vară o călătorie în Europa şi pomeni de o întoarcere în România. „O să ne distrăm grozav!” spuse el, ţinînd-o pe Hillary de după umeri. „Nu-i aşa, scumpa mea?”

Hillary zîmbi stingherită. Nu dorea să meargă în România şi îl sfătuise şi pe el să nu meargă. Nu-i plăceau convorbirile telefonice din toiul nopţii cu sora sa care insista să facă vizita asta în ţară şi se întreba de ce nu puteau pur şi simplu să-i întîlnească pe Tess şi Dan în Franţa, împreună cu mama lui Ioan. Parisul, se gîndea ea, ar fi într-adevăr o distracţie grozavă.

El se lăuda cu steagul american luat de pe Capitoliu pe care i-l dăruise Hillary. Acum, spunea el rîzînd, America îl salută pe cel mai mare patriot al ei. Toată lumea aplaudă micul său discurs de mulţumire adresat familiei Gamwell şi tuturor oaspeţilor care veniseră să sărbătorească evenimentul împreună cu el.

Mai tîrziu, în timp ce adunau de prin casă, Michael Allocca îi spuse lui Greg Spinner: „Mă bucur că a primit *green card*. Cel puţin acum va fi în siguranţă.”

La sfîrşitul petrecerii, Ioan nu se mai îndura să plece. Continua să le mulţumească tuturor. Radia de bucurie. Luă aspiratorul şi aspiră perdelele şi pereţii. Numai cînd îşi terminară cu toţii treburile, le ură noapte bună, pornind pe jos spre Lacul Michigan, îngheţat şi întunecat, împreună cu Hillary. Printre altele, cartea verde era ultima etapă spre postul de titular, urmînd ca după aceasta să poată şi el juca un rol esenţial în viitorul instituţiei Divinity School. Şi atunci, spuse el, aveau să-şi programeze cununia.

*

A primit de la Shambhala Press şpalturile la cartea sa *Out of This World : Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein*, care urma să fie difuzată de Random House. Spera ca volumul acesta să îl propulseze spre publicul american şi în literatura americană, pregătindu-i terenul pentru un alt ţel : proza fantastică.

Out of This World era ambiţioasă, alertă şi purtînd pecetea puternică a personalităţii sale. Textul examina „simultan, genurile în mod normal separate ale ficţiunii şi ştiinţei factuale, figuri disparate ca Bohr şi Borges, Einstein şi Ghilgameş", scria în prefaţă Lawrence Sullivan de la Universitatea Harvard. În introducerea sa, Culianu afirma că „spaţiul mental... are proprietăţi uimitoare, din care cea mai remarcabilă este aceea că nu este limitat la trei dimensiuni precum universul fizic". Spaţiul mental nu este doar tărîmul imaginaţiei, spunea el, subliniind că tradiţiile călătoriei în alte lumi erau universale în timp şi spaţiu şi păreau să predateze limbajul însuşi. Cu toate acestea, el lasă deschisă chestiunea referitoare la locul *unde* se petrec aceste călătorii. Printre şpalturi se afla şi o reacţie la lectura cărţii, trimisă de Carol Zaleski ca prezentare pentru copertă : „Un ghid nepreţuit pentru nenumăratele «case» ale celeilalte lumi, aşa cum sînt ele văzute prin porţile visului şi ale mitului, ale experienţei mistice şi şamanice, prin filozofie şi ficţiune."

Ca şi eseul despre Faust, *Out of This World* era un punct culminant al lungii călătorii pe care o reprezenta viaţa sa. Cercetările despre „călătorii" începuseră cu *Psychanodia*, monografia publicată de E.J. Brill în Olanda, în 1983. Peste un an apăruse la Payot mai sofisticata *Expériences de l'extase*, care îl lansase în Franţa, provocînd comentarii numeroase în publicaţiile specializate ca *Revue de l'Histoire des Religions*, *Rivista di Storia e Letteratura Religiosa*, *Revue des Études Latines* etc. În prefaţă, Eliade lăuda felul cum Culianu controla materialul, atrăgînd atenţia că „autorul cunoaşte foarte bine şi alte forme de ascensiune celestă atestate în diferite practici şamanice din China, India şi Australia etc." Cartea fusese repede tradusă şi publicată în Grecia şi Italia, fiind baza cursurilor ţinute la Chicago pe subiecte ca Religie şi ştiinţă sau Călătorii în alte lumi ; acum se materializa şi în conferinţa despre Alte Tărîmuri care urma să aibă loc peste cîteva săptămîni.

Noua lucrare oferea un repertoriu cu variate căi de-a ajunge în lumile aflate dincolo de percepţia convenţională, incluzînd visele, ritualurile şamanice, teorii ale celei de-a patra dimensiuni, transele extatice şi literatura fantastică. Culianu dorea să stabilească elementele comune tuturor acestor lumi, dar întinderea studiului său n-a permis şi analiza în profunzime a unui material atît de divers, mergînd de la mesianismul evreiesc sau viziunea grecilor antici despre viaţa de dincolo pînă la extazul misticilor creştini şi marea viziune a lui Dante. Tendinţa, manifestată şi de orientările New Age, de a aborda subiecte precum Experienţele în Afara Corpului sau Experienţele la Limita Morţii, indica dorinţa de a ajunge la un public larg ; acest lucru a însemnat însă sacrificarea unei importante părţi din erudiţia care ar fi făcut cartea mai utilă în domeniul ei restrîns.

Andrei Oişteanu a analizat lucrarea în prefaţa ediţiei româneşti apărute la Editura Nemira în 1994[1]. Cea mai importantă contribuţie a lui Culianu, susţine el, este atenţia acordată şamanismului. Prin intoxicarea cu halucinogene sau prin alte tehnici de provocare a extazului, şamanii călăuzeau sufletele în lumea de dincolo, realizînd astfel legătura fundamentală dintre comunitate şi zei. De regulă, savanţii au considerat şamanismul drept un fenomen specific civilizaţiilor din Asia centrală şi nordică. Ioan Culianu demonstra că se găsesc elemente şi structuri şamanice în mitologia greacă, în călătoriile extramundane ale lumii occidentale şi chiar în *Divina Comedie* a lui Dante. El a mers şi mai departe, încercînd să modifice concepţia tradiţională despre magie şi vrăjitorie şi susţinînd că toate aceste practici îşi au originea cognitivă într-o mentalitate şamanică. Ideea unei persoane care vede lucruri inaccesibile celorlalţi, şi al cărei rol este de a comunica oamenilor experienţa sa, a fost mobilul gîndirii şi acţiunilor lui Culianu încă de cînd era un tînăr citind şi formîndu-se după modelul eroilor în proza lui Eliade.

Ascuns în felul de tratare a subiectului, sugera Oişteanu, era şi un atac implicit la adresa lui Eliade a cărui carte din 1951, *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase,* expunea teoria că şamanismul s-a extins în Asia de Nord prin influenţe culturale din

1. *Călătorii în lumea de dincolo*. Traducere de Gabriela şi Andrei Oişteanu. Prefaţă şi note de Andrei Oişteanu, Bucureşti, Nemira, 1994 ; ediţia a II-a, 1996 ; ediţia a III-a, Iaşi, Polirom, 2002 (n. red.).

India şi alte ţări sud-asiatice. „Nu pomeneşte nicăieri lucrarea de referinţă a lui Eliade. Cu siguranţă că nu este vorba de o lacună bibliografică, ci de o atitudine polemică", intenţionată, de vreme ce Culianu *discuta* cartea lui Eliade în *Experienţe ale extazului*. Împreună cu introducerea la *Eliade Guide to World Religions*, *Out of This World* reprezenta despărţirea marcată de multe concepţii ale mentorului său. Mai importantă aici însă decît ruptura de Eliade era noua abordare a istoriei bazată pe teoria informaţiei, care sugera că miturile sînt similare în toată lumea, deoarece mintea omenească funcţionează în virtutea unor procese binare, universale.

*

La 5 aprilie 1991, revista 22 publică pe mai multe pagini interviul luat lui Culianu în decembrie[1]. Redactorii l-au plasat în centrul revistei şi i-au dat ca titlu un citat: „Lumea est-europeană: O tragică pierdere de timp, de oameni, de energii". Prima parte a interviului aducea în centrul atenţiei atacurile sale cele mai acerbe împotriva rolului deţinut de KGB în revoluţie şi a noii legături dintre extrema dreaptă şi cea stîngă. (Mai tîrziu, în Statele Unite, comentatorul Jack Anderson a confirmat concluzia CIA că fostul KGB sovietic exercitase o serioasă influenţă asupra evenimentelor revoluţiei române.)

Cînd mama lui văzu revista la Bucureşti, simţi o strîngere de inimă. Teama nu-i era provocată de violenţa cuvintelor, ci de aspectul general şi efectul iraţional al punerii în pagină – fotografia fiului ei, pe care îl recunoştea cu greu, era flancată de două icoane de femei înlăcrimate şi de figura lui Iisus. Deşi educată în spirit pozitivist, vederea acestui aranjament neobişnuit i-a iscat o cumplită nelinişte. Politologul Vladimir Tismăneanu de la Universitatea din Maryland este explicit: „El reunea emotivitatea unui poet cu profunzimea unui politolog. Era cea mai cutremurătoare condamnare a alianţei dintre extrema dreaptă şi cea stîngă care apăruse pînă atunci." Răspunsurile sale febrile, precise, ca şi scrisul său, chiar atunci cînd era aruncat în grabă pe hîrtie, dădeau glas celor mai virulente atacuri, cum era de pildă rechizitoriul împotriva *României Mari*, care şi el putea crea impresia că ştie mai multe decît spune.

1. În 22, nr. 13, 5 aprilie 1991, pp. 8-9, 15 (n. red.).

Culianu nu avu timp să reflecteze la apariţia interviului său; tocmai fusese solicitat să arate locurile legate de amintirea lui Eliade la Universitatea din Chicago fostului suveran al României, Regele Mihai, care voia să se întoarcă în ţara sa într-un rol similar celui jucat de Regele Juan Carlos al Spaniei. Mihai preluase tronul pentru a doua oară în 1940, cînd tatăl său, Carol al II-lea, abdicase. Obligat să plece în exil în 1947, îşi menţinuse reputaţia de independenţă şi autoritate, întrucît nu avusese deloc de-a face cu regimul comunist. Considerat drept cea mai serioasă ameninţare la adresa regimului post-comunist, nu i se permitea întoarcerea în ţară, iar acum se afla la Chicago, etapă a unui turneu de strîngere de fonduri în America de Nord.

Culianu nu era un susţinător al monarhiei, dar acceptă imediat să-i fie gazdă suveranului, din curtoazie şi curiozitate. Se întîlni cu Mihai, cu Regina Ana şi fiica lor, Prinţesa Margareta, în Hyde Park, unde îi conduse la Divinity School ca să-i cunoască pe acei membri ai facultăţii care lucraseră cu Eliade. S-au simţit bine împreună. Margareta, o femeie atrăgătoare şi plină de entuziasm, îl rugă să le trimită cărţile lui şi ale lui Eliade. În seara aceea o sună pe sora lui în Franţa. „Este cu adevărat un rege", spunea el, amuzat de propria sa reacţie. „Da, e un rege adevărat. Este foarte impresionant, un chip ca în efigie. În fond, ar fi un garant al seriozităţii şi libertăţilor. Da, poate e cea mai bună speranţă pe care o avem în acest moment." Fu de acord să-l sprijine.

În trecere prin Chicago, John Crowley îşi invită prietenul la prînz, iar Culianu îi povesti despre strategia politică a monarhului român. „Vrea să pornească o campanie naţională cu numai zece mii de dolari", spunea, oarecum sceptic. Dar Ioan admise că a acceptat să dea o mînă de ajutor, că era pe cale de a deveni un adept al monarhiei şi că deja găsise, el personal, o sursă interesantă de finanţare.

Pe 13 aprilie 1991, într-o sîmbătă seară, a participat la o acţiune de strîngere de fonduri în favoarea regelui, la Drake Hotel din Chicago. A fost o întîlnire ciudată, îi povesti el lui Hillary mai tîrziu, locul era plin de figuri suspecte care se iţeau de prin colţuri. A doua zi dimineaţa tîrziu, Greg Spinner l-a întîlnit luîndu-şi micul dejun la Salonica Restaurant lîngă campus. „Arăta îngrozitor, ca şi cum ar fi fost mahmur sau înfricoşat de-a binelea", spunea Spinner.

„Purta ochelari de soare negri şi era nervos şi morocănos. Mi-a spus: «Am pierdut atît de mult timp în zilele din urmă»."

Peste cîteva zile a venit prietenul său Moshe Idel să ţină o conferinţă la Chicago. Au mers împreună la filmul *La femme Nikita*, despre o tînără manipulată de putere pentru a deveni asasin plătit, şi după ce au luat cina la Trader Vic's, el i-a arătat lui Idel interviul din 22.

Au vorbit româneşte pentru prima oară de la acea noapte cînd se cunoscuseră. „Este extrem de tulburător", a fost părerea lui Idel despre interviu.

„Mai e ceva." Culianu îi spuse că în holul hotelului Drake fusese acostat de un bărbat care îl împinsese la perete. Trenciul lui acoperea ceva ce părea a fi o armă, în buzunarul de la pieptul vestonului. Purta cravată şi o cămaşă de un alb îndoielnic. „Mi-a spus că dacă voi colabora cu regele, mă vor ucide", spuse.

„Ascultă, mai bine nu te-ai duce în ţară", îi zise prietenul său.

*

În aprilie 1991, Dumitru Mazilu, fost demnitar al Frontului Salvării Naţionale aflat la putere, a fost bătut şi tăiat cu briciul la Geneva după ce terminase manuscrisul cărţii sale despre revoluţie. Cei doi oameni cu cagule care-l atacaseră vorbeau româneşte. El susţinea că plecaseră cu manuscrisul. A doua zi urma să vorbească în faţa Comisiei Naţiunilor Unite pentru Drepturile Omului despre situaţia din România.

La 27 aprilie, fostul procuror general al SUA, Edward Levi, fu gazda unei petreceri în cinstea zilei de naştere a lui Christinel Eliade la reşedinţa sa din Hyde Park. Au fost prezenţi şi David Tracy, precum şi cele cîteva prietene românce ale lui Christinel. Printre ele se afla şi Maria (Mioara) Economu-Zarifopol, mătuşa prin alianţă a lui Ioan, figură apropiată, familiară, a îndepărtatei copilării şi-a adolescenţei lui bucureştene – locuise şi ea în casa umbrită de tei din Palade 23 –, care la vremea aceea stătea în Bloomington, Indiana. După petrecere, Ioan a condus-o la staţia de autobuz şi a ajutat-o să-şi urce bagajele.

„Era atît de fericit şi agitat că se întoarce în România şi-şi va revedea mama", îşi amintea ea.

*

Între 3 şi 5 mai, a fost Invitatul Special al conferinţei *Chimera II – Structura magiei*, ţinută în Schaumburg, Illinois. Autorul de onoare, John Crowley, îl rugase să vorbească. Secţiunile intitulate *Utopii*, *Cosmologie şi jocuri de memorie* şi *De ce îi irită teoria haosului pe oamenii de ştiinţă* au făcut din conferinţă o experienţă fascinantă. Spinner veni să-l întîlnească pe Culianu după micul dejun la Schaumburg Hyatt. Oamenii din jur se ridicau şi-l rugau pe autor să le dea autografe pe exemplare din *Eros şi magie*.

„Am fost pur şi simplu fermecaţi", povestea cealaltă organizatoare, Jennifer Stevenson. „A demistificat erosul, povestindu-ne cum biserica l-a mutat la bucătărie, punîndu-i şorţ." În revista conferinţei, Culianu şi Wiesner au publicat versiunea originală din *The Secret Sequence*. Culianu a luat cina cu Crowley şi a lansat ideea de a-l aduce pe scriitor la Chicago în calitate de profesor invitat.

În acea seară, Culianu a citit în mijlocul unui grup de auditori din *Limbajul creaţiei*. Povestirea lega multe fire ale vieţii lui, începînd prin a evoca trecutul, de vreo două secole, al ciudatei cutii muzicale pe care naratorul o cumpără la o licitaţie organizată de un extremist de dreapta român din Olanda. Istorisirea arunca punţi între prieteniile sale, lecturi, întîmplare, istorie, fragmente întregi din oferta sa de carte pentru *Memories of the Future*, şi se încheia cu hotărîrea fermă a naratorului de a scăpa de propriul său trecut.

A doua zi, Hillary îl fotografie acasă, în imobilul de pe 56th Street, pentru cartea programată să apară în decembrie, *The Tree of Gnosis*. Luminat de reflexele roz ale soarelui reflectat de oglinda lacului, apartamentul arăta minunat. Paravanele lui Ioan, colorate în auriu şi negru, unul cu crini şi celălalt cu cocori, păreau că radiază lumină. Ioan şi Hillary şedeau întinşi pe cuvertura roz cu albastru şi făceau planuri pentru vară. Vor zbura cu avionul în Franţa, unde vor participa la o conferinţă a Academiei de Religie şi la un congres în Sud. Îi vor întîlni pe Tess şi Dan, vor închiria o maşină, şi se vor duce cu toţii în România. Era entuziasmat de perspectivă.

Încercă să o convingă să rămînă la conferinţa lui despre *Celelalte tărîmuri*. Pregătirile de ultimă oră îl agitau. La 13 mai, Hillary refuză, invocînd treburile pe care le avea de terminat. După ce ea plecă, Ioan vorbi cu Dorothy, la Amherst.

– Hillary mi-a spus că v-aţi decis asupra planurilor de vacanţă, spuse Dorothy.

– Nu e sigur încă. Poate... poate am să merg în România singur, la sfîrşitul verii, ca s-o văd pe mama, dar n-am s-o iau pe Hillary. E prea primejdios.

Întoarsă la Cambridge, Hillary dădu la developat fotografiile pe care i le făcuse lui Ioan. Cu siguranţă că aparatul fusese defect. Toate fotografiile lui aveau imaginea dublă.

24

Trandafiri în prag

Am simţit că lumea era un labirint, din care era imposibil să găseşti scăpare.

Jorge Luis Borges,
Moartea şi busola

În mai 1991, alegerile generale din România, îndelung aşteptate, au fost anunţate pentru luna în curs. Pe urmă au fost din nou amînate, pentru a patra oară în acel an. Ziariştii se plîngeau că guvernul pur şi simplu căuta momentul în care să fie sigur de succes.

Cu o săptămînă înainte de conferinţa despre Celelalte tărîmuri, Dorin Tudoran, aflat în Washington, vorbi ultima oară cu Ioan Culianu.

– Trebui să-i spun mamei, dar nu pot, spuse Culianu.

– Ce să-i spui?

– Că nu merg. Vrei să-i suni tu pe Tess şi pe Dan?

– Da, dar nu cred că e corect s-o fac eu. Ce se întîmplă? întrebă Tudoran.

– Ştii, de data asta cred că am motive serioase să-mi fie frică.

– Nu te mai gîndi la asta. Tudoran fusese deja în România, ba chiar se întîlnise cu Preşedintele Iliescu. Tăcu o clipă.

– A apărut ceva nou?

– E doar un presentiment. Nu ştiu dacă e altceva sau dacă e mai grav ca altădată, dar de data aceasta simt că e ceva serios.

– Vorbeşte cu poliţia, Néné.

– Am să mă gîndesc.

– Ascultă-mă, spune poliţiei.

*

Marţi, 14 mai, Culianu predase Principii generale ale religiei comparate de la 10 la 11.30, invitîndu-i pe studenţi ca joi, în loc de curs, să participe la conferinţă. Îi convocase pe Spinner şi Allocca cu rugămintea de a-l ajuta să preia invitaţii de la aeroportul O'Hare şi să-i cazeze la McGiffert House.

Peste două zile, străjuit de îngerii de lemn sculptat din sala de conferinţe de la Swift Hall, Lawrence Sullivan dădu citire lucrării de deschidere a conferinţei, intitulată *Noi perspective în studiul morţii şi al vieţii de apoi*. În timp ce Sullivan vorbea, Culianu privea prin sală, uitîndu-se după studenţi şi colegi. Ultimul număr din revista universităţii prezentase în avans atît cartea cît şi conferinţa, iar el fusese destul de precaut ca să noteze că, în ceea ce-l privea, era „sceptic în privinţa supranaturalului". Rezultatul nu părea deloc dezamăgitor: conferinţa, după cum vedea, îi magnetizase pe toţi, de la specialiştii de vîrf pînă la amatorii de vrăjitorii şi minuni care gravitau inevitabil în jurul Facultăţii, prin zonele îndepărtate ale campusului.

Lucrările au avut patru secţiuni, desfăşurate de-a lungul a două zile, cu subiecte ca: *Moarte şi dincolo de moarte*, *Moarte şi extaz*, *Dincolo de călătoriile în alte lumi*, şi *Noi perspective ştiinţifice*. Savanţi ca Elliot Wolfson de la Universitatea din New York, David Halperin de la Universitatea din Carolina de Nord şi Adela Yarbro Collins de la Notre Dame au prezentat comunicări despre călătorii vizionare din culturile hindusă, budistă, creştină, evreiască, islamică şi greco-romană. Ca impresie generală, secţiunile s-au înscris în limitele adevăratei cercetări academice, fără îndoială mai mult decît o sugerau titlurile lor provocatoare. Cu toate acestea, a fost o întîlnire neobişnuită, deoarece „nu a existat competiţie", observa Carol Zaleski. „Toţi aceşti savanţi prestigioşi s-au împărtăşit pur şi simplu fiecare din munca celorlalţi, în mod armonios, plini de interes."

O comunicare remarcabilă, intitulată *Moartea şi experienţa morţii aparente, astăzi*, a fost făcută de Carol Zaleski însăşi. Trecînd în revistă trăsăturile comune ale relatărilor provenite de la oameni care trăiseră moartea clinică, ea le interpreta ca încercări de construcţie a unei „identităţi şi continuităţi personale în faţa morţii". Începu prin a descrie negarea morţii în cultura occidentală, prezentînd

ideea lui Freud conform căreia umanitatea a uitat că „amintirea durabilă a defuncţilor devine baza pentru asumarea unor alte modalităţi de existenţă". Zaleski schiţa, pentru a o pune apoi în discuţie, ipoteza că în Occident trăim într-o cultură a „adolescenţei prelungite", mai întîi refuzînd moartea, şi pe urmă devenind obsedaţi de ea. Ea conchidea că fascinaţia contemporană faţă de experienţele morţii clinice „vorbeşte despre o preocupare intensă şi general răspîndită a societăţii noastre pentru problemele identităţii personale".

La sfîrşitul conferinţei, numeroşi participanţi l-au felicitat pe Culianu. A fost extraordinar, absolut fascinant, spunea cineva. Ai reînviat cu adevărat tradiţia de la Divinity School, a îndrăznit un coleg. „Indispensabilă pentru toţi cei preocupaţi de mistică sau experienţa religioasă", scria John Collins despre cartea lui Culianu ce trata acest subiect.

În ultima seară, Culianu i-a invitat pe Carol Zaleski, Alan Segal, Greg Spinner şi Nathaniel Deutsch la cină. Era ceaţă şi se rătăciră de mai multe ori pe Wacker Drive în timpul încercării zadarnice a lui Culianu de a-i prezenta lui Zaleski arhitectura oraşului. La cină, îşi amintea Segal, Culianu le-a vorbit despre articolele lui politice. „Spunea că e în pericol, că era o afacere tenebroasă. Spunea că îşi făcuse nişte duşmani crînceni, şi că unii din aşa-zişii luptători pentru libertate erau în realitate în solda KGB-ului." Nici unul din invitaţi nu i-a luat spusele în seamă. „Mai întîi", îşi amintea cu durere Segal, „cunoşteam situaţia din România. Şi, mă gîndeam eu, pe cine interesează ce spune un savant?"

*

Vineri seara Culianu era frînt de oboseală. I-a spus lui Greg Spinner: „O să ne întîlnim cînd toate se vor lămuri". S-a îndreptat în fine spre apartamentul său, unde plănuise să revadă şpalturile de la *The Tree of Gnosis* în timpul week-end-ului, să se odihnească şi să joace şah cu computerul. Cînd Spinner l-a descusut totuşi în legătură cu planurile de vară, i-a răspuns: „N-am să merg în România acum, ci poate în septembrie." Însemna că nu va fi prezent la prima conferinţă ţinută în România a Academiei Româno-Americane; se părea că pentru moment renunţase oarecum la implicarea directă în politică.

Nu putea şti cît de serioase erau ameninţările pe care le primea; şi-a mai cumpărat totuşi un sistem special de detectare a mişcărilor pentru a-l pune deasupra uşii de la intrare.

În aceeaşi seară a sunat-o pe sora lui la Poitiers. Îi spuse că el şi Hillary vor veni doar în Franţa, şi o întrebă dacă mama lor se simţea destul de bine ca să poată călători pînă la Paris.

– Dar de ce să nu vii în România? întreba Tess. Atîţia oameni aşteaptă să te vadă. Ai putea face atîta bine, şi e un moment potrivit şi pentru tine, un moment decisiv.

– Am primit nişte telefoane extrem de neplăcute.

– Da? De la cine?

El rîse.

– Păi, Vaca Românească.

Ea se amuză de jocul lui de cuvinte. Apoi şovăi cîteva clipe.

– Toată lumea primeşte ameninţări, spuse ea.

Se simţea încă, după atîtea luni, oarecum ciudat să discute cu el fără a auzi bîzîitul maşinii de înregistrat. Era obişnuită să-l audă păcănind de fiecare dată cînd vorbea cu America la telefon, din România.

– *Trebuie* să vii.

– Bine, poate. Am să vin în septembrie.

– Dacă vii, ai să fii mai în siguranţă. Trebuie să-i cunoşti pe cei din ţară care au aceleaşi poziţii ca tine.

El nu se gîndise niciodată că venind în România ar fi putut fi mai protejat de ameninţări; scrisese mai demult, în *Lumea liberă*, că întoarcerea acasă ar echivala cu un sprijin dat regimului.

Culianu nu pomeni surorii sale despre un ultim mesaj telefonic, mult mai criptic decît celelalte. I se spunea că pe 21 mai, exact la ora unu după-amiază, să sune la un anumit număr. 21 mai era ziua onomastică a mamei lor. Al cui era numărul?

După ce-i spusese surorii sale că o iubeşte, el puse receptorul jos şi îl chemă pe prietenul care îi aranjase să închirieze o maşină în Franţa pentru a putea merge în România. „Mai ţine maşina”, îi spuse. „Deocamdată păstrez biletele.”

*

A doua zi se simţea total epuizat, aşa că se odihni, citi şi scrise scrisori. Cumpără cărţile lui Eliade de la librăria Seminarului şi le

împachetă într-o cutie împreună cu ale sale, pentru a le trimite Prinţesei Margareta la Geneva. Mai împachetă un exemplar din *Out of This World* pentru Gabriela Adameşteanu, redactoarea revistei *22*, scriind pe plic adresa de la Bucureşti. Dăruise astfel de exemplare şi la conferinţă, prietenilor, colegilor; în mod ciudat, era vorba de ultima corectură a lucrării – arătînd ca şi cartea, legată, lipsindu-i doar coperta în forma finală, dar prezentînd, fireşte, încă, unele greşeli de culegere –, deoarece volumul nu era încă tipărit. De ce a oferit aceste exemplare, de ce le ceruse cu atîta grabă, cincizeci la număr, de la editură, atunci cînd peste două săptămîni cartea avea să fie gata?

Îi scrise mamei o scrisoare lungă, alăturîndu-i şi o felicitare de ziua ei onomastică, Sfinţii Constantin şi Elena. Îi povesti despre evenimentele săptămînii şi îi trimise fotografii din ziua petrecută cu regele şi regina, precum şi de la ziua de naştere a lui Christinel Eliade. În anii săi de exil, chiar cînd erau cu toţii foarte supravegheaţi, singure scrisorile şi felicitările de ziua numelui ajunseseră întotdeauna repede la destinaţie.

Doar cu scurte pauze pentru a exersa la bicicleta fixă, revăzu şpalturile de la *The Tree of Gnosis*. Cea mai ambiţioasă lucrare academică a sa, cartea prezenta o istorie a gnosticismului de la maniheism la nihilismul contemporan, reliefînd contrastele dualiste – între bine şi rău, spiritual şi material – pe care doctrine atît de variate le au în comun. În introducere dădea un nume teoriei sale, a sistemelor logice care se dezvoltă în timp: „morfodinamica" – inspirată din morfologia ideilor propusă de zoologul scoţian D'Arcy Wentworth Thomson. Adoptînd demersul lui Thomson, sugera că ideile urmează un model temporal, de obicei o structură arborescentă. Modelul poate fi universal, dar fiecare încrengătură sau nod pot fi modificate prin schimbări de regim, războaie sau capricii ale conducătorilor. Evocînd imaginea unui gangster din Chicago care dă cu banul pentru a-şi decide următoarea mişcare, Culianu nota că pentru ereticii gnostici „viaţa este un mecanism cu multiple posibilităţi de alegere. De asemenea şi miturile. Iar în mit, ca şi în viaţă, o alegere greşită poate fi fatală. Aceasta s-a adeverit pentru nenumăraţi marcioniţi, maniheeni, paulicieni şi cathari, care au fost în conflict cu diferite autorităţi, au fost persecutaţi, hăituiţi şi exterminaţi. ...Într-un fel, pare uimitor că atîta sînge a fost vărsat pentru atît de puţin."

Trecînd dincolo de religie, Culianu a găsit modulări ale gnosticismului pînă şi în darwinism, marxism şi opera de *science-fiction* modern a lui Philip K. Dick. În epilog, îşi definea viitoarele direcţii de cercetare în fraze ca: „Practic nu există zone ale lumii şi ale existenţei umane care să nu poată fi definite ca jocuri mentale."

Ultimele rînduri ale cărţii abordau implicaţiile politice, atît de preocupante, ale gîndirii sale. Referindu-se la evenimentele din România şi de aiurea, precum şi la o viaţă aflată sub semnul fugii de totalitarismul modern, nota că, folosite pentru putere, asemenea jocuri „pot periclita serios două din cele mai nobile cuceriri ale gîndirii şi societăţii occidentale: şi anume că libertatea de a gîndi totul pînă la ultimele consecinţe nu trebuie împiedicată de nici o autoritate, şi că pericolele libertăţii nu sînt diminuate dacă aceasta este suprimată."

Harold Bloom de la Yale a caracterizat cartea ca „un studiu profund asupra dualismului religios occidental; o imens de erudită cronică a gnozei; şi cea mai originală contribuţie a ei este teoria dinamicii cognitive din care decurg formulările religioase". Pe copertă, Bloom scria: „(Această carte) va rezista multă vreme."

*

Marţi, 21 mai, Culianu şi-a adus pachetele cu el în campus ca să le expedieze după cursuri. De la 10 la 11,30 a ţinut cursul de Principii fundamentale. Subiectul era gnosticismul, şi a citit din capitolele centrale ale cărţii sale. După oră, îi dădu lui Gwen Barnes să dactilografieze o scrisoare de recomandare, apoi coborî la tîrgul anual de carte. Era multă lume, atmosfera era festivă, muzica răsuna tare şi mulţi dintre studenţi l-au întrebat despre conferinţă. Glumi cu grupul care se afla în jurul lui, apoi îl zări pe Alexander Arguelles care se îndrepta spre el. Alex părea agitat.

„Poftim", spuse acesta, „e pentru tine." Era o carte intitulată *The Dictionary of Imaginary Places* de Alberto Manguel şi Gianni Guadalupi. Arguelles era neliniştit în legătură cu prezentarea pe care o avea de făcut în faţa membrilor facultăţii. Lucrarea era o redefinire a dreptului spartan ca un salt global în etica Greciei antice şi ca model pentru statul ideal al lui Platon. Abordarea lui Arguelles se baza pe metodologia speculativă a lui Culianu, ba chiar parafraza ideea sa recurentă conform căreia nu mintea omenească se schimbase

de-a lungul mileniilor, ci doar operaţiunile înfăptuite de ea. Era firesc ca Alex să fie neliniştit în legătură cu modul cum vor primi ceilalţi profesori lucrarea sa.

„E doar un rit de trecere", spuse Ioan. Îl bătu pe umăr. „Nu ai de ce să te temi. Te vei descurca bine. Ne vedem peste cîteva ore."

Se opri în cantina de la Swift Hall, apoi urcă spre biroul lui Gwen şi lăsă la ea discheta cu recomandarea făcută unui student. Îşi luă corespondenţa şi intră în birou. După ce închise uşa (era ceva ce nu-i plăcea defel să facă, pentru că încuietoarea se tot defecta, iar el avea mai curînd tendinţe de claustrofobie), ridică receptorul telefonului şi formă 011-57-746-273.

Răspunse o femeie. El spuse că i s-a comunicat să sune la acest număr. „Nu, nu", zise ea cu accent spaniol. „Cine sînteţi? Cine?" În fundal se auzeau trompete. Percepu un murmur de conversaţii.

„Gracias", spuse, şi închise. Se ridică pentru a merge la toaletă.

*

Secretara de la Divinity School, Judy Lawrence, şedea lîngă Gwen Barnes şi visa cu ochii deschişi la o îngheţată care se vindea în spatele librăriei. Lawrence era o persoană micuţă, săritoare şi competentă, care împărţea biroul cu Gwen şi o altă secretară, Peggy Edwards. La aproximativ unu fără un sfert, Judy se hotărî să facă o pauză.

A ieşit afară la lift şi a apăsat pe buton. Cînd a venit ascensorul, în el era un bărbat. Era înalt, poate vreun metru optzeci. Avea părul şaten închis, pielea deschisă la culoare, şi ochi căprui deschis. Un moment, ochii lui o fixară. Ea tresări.

Ochii lui o îngroziseră. Mai tîrziu îşi amintise figura lui cu atîta precizie fiindcă nu i se mai întîmplase ca cineva să o privească astfel. „Avea o bărbie ascuţită, de om slab", le declară ulterior celor de la poliţie. Purta o cămaşă cu fir de bumbac împletit, albă, cu mîneci scurte. Avea păr şaten închis şi purta ochelari cu lentile groase. Ducea o sacoşă de pînză, albastru deschis sau gri cu mînere bleumarin. Avea un început de burtă.

Probabil că apăsase butoanele liftului şi pentru etajul al treilea şi pentru al patrulea. Deoarece ea apăsase pe butonul de coborîre, iar liftul se oprise în timp ce urca, era clar că apăsase pe „3". Cu toate astea, trebuie să fi apăsat şi pe „4", pentru că, în clipa cînd intră în lift, văzu că şi butonul de la patru era luminat.

Liftul din Swift Hall era renumit pentru încetineala lui. Pe măsură ce secundele treceau, ea se simţi atît de straniu încît, chiar în ultima clipă înainte ca uşile să se închidă, sări afară. Nu mai făcuse aşa ceva niciodată. Dar felul în care o privea individul era atît de tenebros, încît fu cuprinsă de panică. „Arăta aidoma unui fanatic religios", spuse ea mai tîrziu.

După ce coborî pe scări şi-şi cumpără îngheţata, se întoarse la etajul al treilea. Tresări din nou cînd îl observă pe acelaşi bărbat în holul de la etajul al treilea, privind intens o plăcuţă cu un nume şi ţinîndu-şi în braţe sacoşa de pînză. Un alt bărbat coborî din lift în spatele ei, îşi aminti. Ea se îndreptă spre biroul de la capătul coridorului. Gwens Barnes asculta la căşti. Peggy Edwards bătea la maşină. Trecuse doar cu cîteva minute de ora unu cînd auzi împuşcătura.

[illegible]

de ușa în camera de la Swift Hall [illegible]

[illegible]

în kanalul se vărsau trompete, [illegible]

„Grațios", spuse, și închise. Se ridică pentru a merge la toaletă.

Secretara de la Divinity School, Judy Lawrence, ședea lângă Gwen Barnes și visa cu ochii deschiși la o [illegible] care se vindea în spatele librăriei. Lawrence era o persoană educată, [illegible] și competentă, care împărțea biroul cu Gwen și o altă secretară, Peggy Edwards. La aproximativ unu fără un sfert Judy se hotărî să facă o pauză.

A [illegible] liftul [illegible] pe buton. Când a venit [illegible], în el era un bărbat. Era înalt, [illegible]. Avea [illegible] lins, [illegible] la [illegible], și ochii căprui deschiși. Un moment, ochii [illegible].

Ochii lui o [illegible]. Mai târziu își reaminti figura lui cu atâta precizie [illegible] și să o privească astfel. „Avea [illegible] secundă, de un stil" (le declară ulterior celor de la poliție). Purta o cămașă cu fir de bumbac împletit, albă, cu mâneci [illegible], avea păr [illegible] lins și purta ochelari cu lentile groase. Purta o [illegible] de pânză, albastră deschis sau gri, cu mânecile [illegible]. Avea un [illegible] de bursă.

[illegible] că apăsase butoanele liftului și [illegible] pentru etajul al patrulea. Deși [illegible] apăsase pe butonul de conducere, iar [illegible] ce [illegible], era clar că apăsase pe „3". Cu toate [illegible], trebuie să fi apăsat și pe „4", pentru că, în clipa când ușile [illegible], văzu că și butonul de la parter era luminat.

V

Jocuri mentale : 1991-1996

25

Călătoriile după moarte

În general se consideră posibil (...) să-i faci pe cei mai inteligenţi conducători ai unei revolte perfect Normali şi să le permiţi imediat accesul în clasele privilegiate.

Edwin A. Abbott, *Flatland*

De la bun început, cazul se dovedi dificil pentru experimentaţii detectivi din Chicago, Ellen Weiss şi Al McGuire. Mai întîi, în speranţa că Ioan Culianu ar fi putut fi salvat, asistenţii voluntari au mişcat corpul înainte ca scena crimei să poată fi fotografiată sau măsurată. Cînd, după treizeci şi cinci de minute de la primul telefon al lui Gwen Barnes, Weiss şi McGuire au ajuns în sfîrşit la etajul al treilea al clădirii Swift Hall, erau urme de sînge pe toată podeaua cabinetului sanitar, oamenii intraseră şi ieşiseră nestingheriţi, iar oficialii universităţii grupaseră martorii-cheie într-o sală de aşteptare, lipsindu-i pe anchetatori de şansa de a obţine declaraţii spontane.

Detectivii s-au străduit să mai prindă nişte fire înainte ca urmele să dispară, în încercarea de a stabili o pistă cît nu trecuse prea multă vreme de la evenimente. În prima noapte, precum şi în zilele următoare, Weiss şi McGuire lucrară pînă spre dimineaţă. Rata criminalităţii în Wentworth District era printre cele mai înalte din oraş, dar crimele de cartier foloseau arme mai puternice – mai degrabă un pistol Magnum sau o puşcă mitralieră Uzi decît una de calibrul .25. O Beretta de .25 era de talie mică, un pistol care intra în geanta unei femei. Muniţia era scumpă şi nu avea o precizie prea mare.

Pe lîngă problemele propriu-zise ale investigaţiei, detectivii trebuiau să se descurce cu echipele de televiziune şi radio care cereau insistent noutăţi.

Nu aveau absolut nimic de declarat: nici arma crimei, nici mobilul, nici un martor, nimic. „În treizeci şi patru de ani de muncă, nu am mai întîlnit aşa ceva", spunea căpitanul Fred Miller, care îşi amînase vacanţa ca să supravegheze investigaţia.

Cu toate acestea, indiciile nu lipseau cu desăvîrşire. După ce luaseră toate amprentele de la locul crimei şi le confruntaseră cu ale tuturor persoanelor care fuseseră acolo înainte de venirea lor, ei au găsit cîteva seturi clare care nu aparţineau nici unuia din cei înregistraţi. Multe din amprente nu prezentau interes. Dar unul din seturi, de pe partea superioară a unei cabine de toaletă, provenea dintr-un loc în care criminalul s-ar fi putut sprijini ca să tragă.

*

Marţi după-masa în jurul lui Swift Hall grupuri de studenţi discutau pe un ton înfricoşat, apoi se risipeau, doar ca să se adune din nou pe lîngă vreun membru al facultăţii, de la care ar fi putut obţine veşti. În această totală lipsă de informaţii, proliferau tot felul de zvonuri. Pentru a le risipi, studentul lui Culianu, Joel Sweek, a sunat la secretariat, cerîndu-l la telefon. Detectivul Ellen Weiss luă telefonul. „Profesorul Culianu e într-o şedinţă", spuse ea. „Spuneţi-mi, văr rog, numele şi numărul de telefon." Pentru gestul lui, Sweek fu interogat aspru de McGuire, Weiss şi un alt detectiv. „A avut duşmani?" întrebară ei. „Era mulţumit de facultate?"

Detectivii discutau posibilitatea examinării cu detectorul de minciuni a profesorilor şi studenţilor. Verificară convorbirile telefonice şi găsiră telefonul dat în Columbia; examinară conturile de pe cărţile de credit şi planurile de călătorie ale lui Culianu şi constatară că rezervările pentru Europa erau intacte. Spinner, Allocca şi Gwen Barnes dădură cu toţii declaraţii din care reieşea că profesorul se temea şi îşi contramandase planurile de întoarcere în România.

Poliţia află că Ioan Culianu era un om aproape obsesiv de pedant, că îşi lua cafeaua şi făcea aceleaşi drumuri la aproape aceeaşi oră, în fiecare marţi şi joi cînd avea cursuri. McGuire şi Weiss au verificat situaţiile de la clasă şi au aflat că nu dădea deloc note prea mari. I-au interogat de mai multe ori pe studenţi şi colegi. „Ne-au întrebat despre amante/amanţi necunoscute/necunoscuţi, despre certuri cu colegii sau studenţii", spunea Spinner, „dar niciodată despre ameninţările pe care le primise, despre temerile lui sau despre scrisul

său." Una din profesoare îi luă chiar peste picior pe inspectori. „Wendy Doniger ne spunea mereu: «N-o să rezolvaţi niciodată acest caz»", se plîngea McGuire. „De fiecare dată cînd ne duceam acolo, doar puţini dintre profesori se arătau dispuşi să vorbească."

În următoarele luni, Universitatea a refuzat echipele a două reţele de televiziune care voiau să filmeze în campus – una pentru emisiunea *Day One* de la ABC, iar cealaltă pentru rubrica *Unsolved Mysteries* de la NBC. Nu s-a oferit nici o recompensă pentru informaţii; nu s-au făcut nici un fel de presiuni asupra FBI-ului pentru a rezolva cazul. „Reacţia Universităţii a fost una de tăcere răsunătoare", spunea cu amărăciune o studentă, Elise La Rose. Multă lume a fost la fel de indignată de această atitudine care doar eufemistic poate fi numită „rezervată". Unii studenţi au părăsit Divinity School. „Nu mai avem ce căuta acolo, după dispariţia lui", spuneau ei. „Universitatea din Chicago nu vrea zgomot, ca să nu fie acuzată pentru lipsa de securitate din campus. Este inimaginabil", adăugau.

În dimineaţa sumbră a zilei de miercuri, detectivii au chemat-o din nou pe Gwen Barnes, ca s-o întrebe dacă observase ceva neobişnuit la Ioan în ultimele săptămîni. Cu toate că Judy Lawrence relatase despre întîlnirea din hol cu individul acela ciudat, poliţia nu dădu imediat importanţă informaţiilor ei. „Părea oarecum şovăielnică", spuse McGuire, „şi era parcă hipnotizată de prezenţa poliţiei." Lawrence zicea că în ziua respectivă fusese în stare de şoc şi nu făcuse imediat legătura dintre experienţa din lift şi crimă. Mai mult de trei ani trecură pînă cînd anchetatorii trimiseră o maşină după ea să o aducă la sediul FBI din Chicago, pentru a-i ajuta să facă portretul-robot al bărbatului pe care-l văzuse. Întîrzierea nu-i afectase însă cu nimic memoria. Îşi aminti acel chip de parcă l-ar fi zărit cu o zi în urmă.

*

La 31 mai, Hillary Wiesner a mers cu avionul la Chicago pentru a asista la înmormîntare, împreună cu mama, sora ei şi Kurt Hertzfeld. În acelaşi avion mai erau şi noul prieten al lui Culianu, John Crowley, şi buna prietenă a lui Hillary, Carol Zaleski. Încă în stare de şoc, Hillary îi povesti lui Zaleski că fusese sunată de un poliţist din Chicago care o întrebase dacă ştia cine ar fi putut să-l ucidă pe Ioan. Cînd ea îi spuse despre articolele politice ale lui Ioan, el întrebă: „România? Unde-i asta?"

Ea îi povesti lui Zaleski despre filmul favorit al lui Ioan, realizat de Werner Fassbinder după romanul *The Necromancer*. În film, personajul unui joc pe calculator prinde viaţă şi-i spune băiatului care face jocul că a găsit o cale de a ieşi de pe ecranul bidimensional. Personajul reuşeşte să sară în lumea tridimensională. După o vreme petrecută cu noul său prieten, îi şopteşte: „M-am gîndit cum să ieşim şi de aici." Pentru Hillary, filmul cuprindea semnificaţia vieţii şi morţii lui Ioan.

În apartamentul ei de pe Woodlawn Avenue, Christinel Eliade ţinu un priveghi tradiţional. O fotografie uriaşă alb-negru a lui Culianu domina lumînările aprinse. În apartament nu mai ardeau alte lumini, şi se serveau prăjituri şi cafea, în timp ce oamenii vorbeau şi îşi aminteau de Ioan. „Prezenţa lui umplea camera", spunea Hillary Wiesner, care în acea seară o întîlni pentru prima oară pe Tess Petrescu. Christinel Eliade îi îndepărtă discret pe ceilalţi oaspeţi, lăsîndu-le pe cele două femei singure.

*

În ziua următoare, John Crowley le însoţi pe Hillary, sora ei Nikki şi mama lor la apartamentul lui Ioan. „Nu mai văzusem niciodată aşa ceva", exclama Crowley. „Păstra albume cu interpretările sale de Tarot datînd de ani de zile." Culianu îşi pusese pe perete un crucifix de aur din Assissi înalt de mai bine de un metru, iar într-un alcov şedea un încîntător obiect *art deco*, o mică zeiţă, o statuetă de smarald. „M-am gîndit, Doamne, nu am mai cunoscut niciodată un asemenea om. Chiar lua în serios aceste lucruri. Şi *ele* cu siguranţă *există*."

Crowley descria relaţia sa cu Ioan Culianu ca foarte apropiată şi adesea magică, la fel ca mulţi alţii. Erau aproape ca nişte fraţi. Dar prietenia le-a fost rezervată, foarte discretă, nu dăduse curs unor răspunsuri la acele întrebări personale pe care şi le împărtăşesc confidenţii. Culianu trezea în celălalt „un sentiment al descoperirii de sine, şi o fantastică împlinire a dorinţelor, care era uşor halucinantă", spunea Greg Spinner. Cu toate acestea, mulţi oameni realizau ulterior că nu-l cunoscuseră cu adevărat.

Hillary şi Nikki au fost conduse pentru interogatoriu la sediul poliţiei din Wentworth District, împreună cu Tess Petrescu. Detectivii Weiss şi McGuire le-au pus întrebări în legătură cu telefonul în

Columbia, cu situaţia lui financiară şi posibilii săi duşmani. „Nu cunoştea pe nimeni în Columbia”, spuse Hillary. „Poate cineva i-a spus să dea telefonul ăsta ca să-i inducă în eroare pe anchetatori.” Ea explică temerile lui şi ameninţările legate de politica românească. Le ascultară răbdători. Cu cît vorbeau mai mult, cu atît povestea se risipea parcă între pereţii de beton, zgomotul radiourilor şi uşile trîntite din sediul poliţiei. În ceea ce o privea, Tess nu vorbea engleza destul de bine ca să intervină prea mult în discuţie. Ea vorbise însă ore în şir, în mai multe zile, cu o agentă FBI detaşată din New York, Gabrielle Burger. În mod ciudat, agenta a fost ulterior îndepărtată din anchetă, după ce comunicase că bănuieşte un amestec politic românesc. „Am plecat de acolo gîndindu-mă că-şi dau strădania, dar n-o să iasă nimic”, spunea Nikki.

Ellen Weiss localiză numărul de telefon prin biroul FBI-ului din Columbia. Agenţii de acolo raportaseră că posesorul numărului nu avea nimic de-a face cu Culianu. Conform documentelor, convorbirea începuse la 1.02 p.m. şi durase un minut. Detectivii conchiseră că era un număr greşit, lucru care ar fi avut sens dacă ar fi fost o convorbire locală – şi nu un număr internaţional lung şi complicat.

*

Detectivii revenîră de nenumărate ori la scena crimei, citind şi recitind raportul examenului medical efectuat de Robert Stein de la Cook County. Acesta oferea două probe. „Examinarea scalpului nu evidenţiază arsuri de praf de puşcă sau urme punctate”, nota Stein. Aceste „urme punctate” ar fi existat numai în cazul în care arma ar fi fost ţinută la cel puţin o jumătate de metru de cap, explica Stein. Ucigaşul avusese o mînă extrem de sigură. A doua probă era orificiul de intrare a glonţului, localizat „în zona occipitală, la 11,43 cm de creştetul capului şi 3,81 cm la dreapta porţiunii occipitale laterale”. Intrarea glonţului sugera că Ioan Culianu era puţin întors cînd fusese împuşcat. Crima fusese făptuită cu abilitate, dar nu neapărat de un profesionist. O împuşcătură dintr-o armă mică într-un loc public nu era stilul unui ucigaş plătit. „Totuşi, să ucizi cu o singură lovitură de .25”, reflecta Stein, „nu e un fleac. Arată ca un asasinat în stilul mafiei.”

Cum de nu îi fusese teamă ucigaşului de un posibil martor care ar fi putut intra în grupul sanitar? Poate un complice supraveghea intrarea. De ce n-a tras de două ori ca să fie sigur că a murit? „Pentru că dacă ar fi fost două împuşcături", susţinea Stein, „cineva ar fi putut veni în fugă." Fostul şef al Securităţii române, Ion Pacepa, merse mai departe: „Este o execuţie tipică KGB-ului, o împuşcătură în ceafă."

Scena unei crime este un text, iar prietenul lui Culianu, Anthony Yu, analiză locul unde fusese asasinat prietenul său apropiat. „E semnificativ din punct de vedere ritual. Este un loc care implică umilire simbolică şi fizică, murdărire, impuritate; este cel mai profan loc în care să-ţi sfîrşeşti viaţa." Aflat în biroul său străjuit de cărţi, Anthony Yu se întoarse de la fereastră. „De fapt, m-am întrebat adesea dacă nu era un omor religios."

Un fapt pe care nici unul din anchetatori nu-l ştia era că data uciderii lui Culianu avea o profundă semnificaţie religioasă, lucru asupra căruia ucigaşul a atras atenţia.

*

La facultate, decanul studenţilor, Jim Lewis, se consultă cu colegii, hotărînd să nu amîne prînzul obişnuit de miercurea, ci să-l ţină ca de obicei. Se alocă mai mult timp serviciului religios care preceda în mod tradiţional prînzul. Preotul invitat din ziua aceea îi sună pe prietenii lui Culianu rugîndu-i să vorbească şi ei. Deutsch, Allocca, cercetătorii Franklin Reynolds şi Michael Fishbane, precum şi ceilalţi fură de acord. Mai tîrziu, a fost chemat şi un psihiatru de la universitate pentru a-i consola pe studenţi.

Dintre persoanele cele mai apropiate lui Culianu, Gwen Barnes a fost cea mai afectată. În noaptea crimei, ea visă că se află închisă într-o cameră cufundată în beznă. În faţa ei se desena o dungă minusculă de lumină.

Încerca să ajungă ea, dar trupul îi era inert, spaima tot mai mare, şi deodată se trezi. Mulţi ani de-a rîndul după ce plecase de la facultate, visă acest vis. Numai la cîteva zile de la crimă îşi aminti că în urmă cu cîţiva ani scrisese o povestire. Era vorba despre un profesor ucis la Divinity School. În versiunea ei, mobilul era invidia profesională.

Lîngă uşa biroului lui Culianu studenţii lăsau trandafiri, crini şi bileţele în fiecare zi. Unii se opreau şi se rugau. Alţii declaraseră că au zărit apariţii ale lui Culianu în campus. După întîlnirea cu studenţii săi îndoliaţi, Gilpin le promise lui Spinner, Allocca şi Arguelles că biblioteca lui Culianu va fi transferată într-o colecţie specială şi o bursă specială sau o placă vor fi iniţiate pentru a-l comemora. Aceleaşi promisiuni i-au fost solemn făcute lui Tess, care a donat Universităţii crucifixul din apartamentul lui Ioan, precum şi cea mai mare parte a cărţilor din campus. Niciodată nu s-a făcut nimic.

*

Uciderea lui Culianu declanşă o serie de evenimente ciudate, zvonuri şi cazuri de dezinformare în toată lumea. La Bucureşti, Elena Bogdan primi scrisoarea fiului ei la două zile de la moartea lui – mult mai repede decît ar fi ajuns o scrisoare pe care el ar fi pus-o la poştă la Chicago în ziua morţii sale. Plicul arăta exact ca toate celelalte pe care le primise de la el de-a lungul anilor: avea adresa Universităţii din Chicago şi a Divinity School şi timbre americane. Însă, spre deosebire de alte zeci de scrisori, *nu avea ştampila poştei americane*, ci doar ştampila românească. Primirea rapidă a epistolei şi lipsa ştampilei puteau fi o coincidenţă – sau cineva o luase din biroul lui Culianu, zburase cu avionul în România şi o pusese la poştă aici.

Data crimei era semnificativă din punct de vedere ritual: în religia ortodoxă, 21 mai este ziua Sfinţilor Constantin şi Elena, ziua onomastică a mamei lui Culianu. În credinţa ortodoxă, ziua numelui celebrează primirea unei persoane în împărăţia sfîntă. În timpul anilor de exil ai lui Culianu, corespondenţa lui era în mod obişnuit întîrziată şi deschisă, dar de nouăsprezece ani felicitarea pe care o trimitea mamei sale de ziua numelui sosea întotdeauna rapid şi nedeschisă.

La Geneva, regele primi cutia cu cărţile trimise în dar de Culianu pe 23 mai, dar ea ajunse deschisă şi golită de conţinut. Gabriela Adameşteanu primi exemplarul din *Out of This World* la un spital din Bucureşti, unde se trata în urma unui foarte grav şi destul de suspect accident de circulaţie. Cartea era însoţită de cîteva rînduri scrise de Culianu marţi, 21 mai 1991.

Cu toate că imaginea nu era completă încă, se putea construi un portret al ucigaşului pe baza metodelor folosite. Descoperirea amprentelor aflate într-un loc neobişnuit pe unul din pereţii despărţitori era dovada că nu purtase mănuşi. De asemenea, nu folosise un amortizor. Ambele gesturi indicau o persoană care dorea să acţioneze rapid fără a atrage atenţia asupra sa, alegînd în acelaşi timp un loc extrem de riscant. Lipsa amortizorului sugerează că părea sigur că va reuşi să ucidă din prima lovitură cu o armă de calibru mic, chiar şi dintr-o poziţie precară. Indiferenţa faţă de găsirea unor eventuale amprente ar fi putut sugera că ucigaşul ştia că acestea nu sînt înregistrate în America, spunea o sursă din FBI. Alegerea datei tîrgului anual de carte însemna că în Swift Hall urmau să fie prezente foarte multe persoane străine. Semnificaţia religioasă a zilei, şi umilinţa simbolică presupusă de scena crimei, toate indicau un act premeditat, de o ironie perversă, care avea menirea să transmită un mesaj.

*

Pe 3 iunie 1991, la Rockefeller Chapel, preşedinta Universităţii, Hanna Gray, precum şi personalul administrativ şi didactic de la Divinity School şi Universitate au adus ultimul lor omagiu Profesorului Culianu, împreună cu studenţi, prieteni, precum şi români mai vîrstnici care apăruseră ca la o convocare tacită. În timpul slujbei, Bernard McGinn vorbi despre eros ca forţă unificatoare a cosmosului, iar Gwen Barnes şi Greg Spinner citiră din Biblie. Decanul Gilpin a citat din textul lui Culianu intitulat *Păcatul împotriva Spiritului* (1987) : „Creştinismul spune că toate păcatele se iartă... Căci nu există altă moarte decît moartea spirituală şi nu există altă înviere decît aceea în fluxul ideilor. Nu în mlaştina lor mohorîtă." Wendy Doniger a făcut un panegiric. „The time is out of joint", spuse ea citînd din *Hamlet*, „O cursed spite,/ That ever I was born to set it right ! "[1] Aceste cuvinte păreau într-adevăr cele mai potrivite pentru a vorbi despre soarta lui.

În particular, opinia lui Doniger era diferită. „Îi plăcea atît de mult să se joace cu focul", comenta ea. „Era lipsit de un minim

1. „Sînt timpi săriţi ! O, blestemat noroc/ De-a fi născut ca eu să-l pun la loc ! " (W. Shakespeare, *Tragedia lui Hamlet*, traducere de Vladimir Streinu, EPL, 1965) (n. tr.).

instinct de auto-conservare. Culianu nu înţelegea cît de grave pot fi implicaţiile".

*

În scrierile sale, Culianu subliniase mai ales mesajele, semnificaţiile profunde conţinute în detalii în aparenţă mărunte, repede uitate, şi în coincidenţe ce apar în viaţa noastră. În jurul uciderii lui s-a strîns o lungă serie, o incredibilă suită de asemenea amănunte. De exemplu, la Washington, funcţionarii Departamentului de Stat au pregătit „exemple", mostre de răspunsuri pentru o conferinţă de presă despre crimă. „Rolul serviciului secret din România rămîne o problemă permanent în atenţia noastră", se spunea în comentariul oficial. „Am insistat pe lîngă guvernul român să dezactiveze organele poliţiei secrete şi să pună sub control democratic activităţile de informaţii." Ultima notă, marcată cu „în caz că se întreabă", avertiza: „Desigur, se presupune că orice diplomaţi străini acreditaţi în Statele Unite vor acţiona doar în conformitate cu însărcinările lor diplomatice."

În ziua asasinatului, un fost disident român aflat la Los Angeles telefonă altor membri ai exilului, spunîndu-le că şi Andrei Codrescu încercase să se sinucidă. Zvonul i-a parvenit soţiei lui Codrescu, la New Orleans; ea intră în panică şi începu să-l caute pe Andrei cu telefoanele. Din fericire, acesta, aflat într-o misiune în Brazilia, era teafăr. Dar Europa Liberă, prompt (dez)informată de (dez)informatorii ei, pregătise deja două necrologuri. Disidentul deveni mai tîrziu ambasadorul României la Naţiunile Unite. Imediat, un alt zvon lansat – pe ce canale, exact? dacă mediile româneşti ar vrea să o facă, n-ar fi prea tîrziu ca aceste lucruri să se afle – în comunitatea românească a susţinut că şi în familia unui redactor de la *Lumea liberă* cineva ar fi fost asasinat. Nimic nu era adevărat. Telefoane ciudate de (dez)informare au fost primite în ţară – uneori, chiar prieteni apropiaţi, foşti colegi ai lui Culianu le-au primit, de la persoane din străinătate în care de obicei aveau încredere. La scurtă vreme după aceste evenimente, Dumitru Mazilu, scriitorul turbulent care fusese atacat la Geneva, fu numit ambasador în Filipine, unde nu mai dădea bătaie de cap nimănui.

Andrei Codrescu comentă zvonurile în emisiunea sa de la National Public Radio consacrată morţii lui Culianu. El atrase atenţia asupra campaniei de dezinformare, care includea acuzaţia că Ioan Culianu

ar fi fost homosexual (de parcă acest lucru, chiar dacă ar fi fost adevărat, constituia un mobil al crimei), şi care era tipică pentru era ceauşistă. „Poate că Profesorul Culianu nu a fost ucis din raţiuni politice. Poate că s-a exagerat importanţa zvonurilor privind moartea mea. Poate că un student dezechilibrat l-a ucis pe Ioan. ...Poate. Aceste lucruri ar salva imaginea României. *Dar nu-l vor aduce înapoi pe prietenul meu.*"

*

Dezinformarea se amplifică în următoarele săptămîni. Într-o conferinţă de presă ţinută pe 7 iunie, preşedintele Ion Iliescu se referi la crimă, declarînd că „un înalt funcţionar american" îi spusese că nu e vorba de un asasinat politic. Cu toate acestea, un expert al Departamentului de Stat în problemele Europei Răsăritene a negat a avea cunoştinţă despre un asemenea comentariu făcut de vreun oficial american. În emisiunea televizată a conferinţei de presă, întrebarea reporterului şi răspunsul lui Iliescu au fost montate neglijent, lăsînd la vedere doar o secvenţă, apărută brusc în mijlocul unei discuţii, în care cu un gest – incredibil – de mînie Iliescu neagă orice implicare de natură politică în „cazul Culianu".

Ziarul oficial *Libertatea* din 10 iunie a publicat un pretins raport al poliţiei din Chicago care afirma că nici un serviciu secret străin nu fusese implicat în crimă. Numai că poliţia nu dăduse publicităţii nici un astfel de raport.

La exact o lună de la crimă, Mircea Podina, corespondent al postului Radio Bucureşti, a transmis un comentariu-sinteză al faptelor:

„Am aflat recent că în ultima perioadă a vieţii sale, Culianu a fost preocupat de activitatea unei organizaţii secrete legionare din Statele Unite. Printre altele, aceasta îi includea şi pe *Fiii lui Avram Iancu*. (...) (Hillary Wiesner) a dus acasă de la apartamentul domnului Culianu trei saci cu conţinut necunoscut. În acelaşi timp, ea este beneficiara poliţei de asigurare pe viaţă a profesorului, în valoare de 150 000 de dolari. Ea mai avea un cont comun cu el, în valoare de 90 000 de dolari...

Principala concluzie a acestei investigaţii, care a fost confirmată de poliţia din Chicago, este că nu poate fi vorba de nici o implicare a poliţiei secrete din România în acest caz nefericit."

Abia prin acuzele aduse „legionarilor" sau lui Hillary Wiesner şi pin dezvinovăţirea Securităţii (prin „argumente" care sînt tot atîtea *falsuri*), emisiunea dezvăluia cum nu se poate mai clar implicarea acesteia din urmă. În concluzie, dezinformarea de la televiziune, radio şi din anumite ziare sugera că cineva care se afla în spatele crimei avea acces la mass-media *naţională* românească.

În septembrie 1991, aproximativ zece mii de mineri veniră din nou la Bucureşti, atacînd nu numai sediile partidelor de opoziţie, ci şi aripa reformistă a guvernului reprezentată de primul ministru Petre Roman. Minerii se plîngeau de salariile mici, de condiţiile de muncă mizere, şi de creşterea vertiginoasă a preţurilor din cauza tranziţiei prea rapide spre economia de piaţă adoptată de Roman. În această cea mai misterioasă dintre cele patru mineriade petrecute în anii 1990-1991, se părea că nimeni nu mai controlează evenimentele, iar unii dintre foştii studenţi demonstranţi, atacaţi de mineri în urmă cu un an, li se alăturară acestora. Sosind la treptele Palatului Cotroceni, mulţimea a fost oprită de preşedinte pînă cînd cei mai mulţi dintre ei au început să strige şi sloganuri anti-prezidenţiale. În final, minerii s-au plîns că au fost traşi pe sfoară de cei de la putere: „Au profitat", spunea unul din ei în revista *Flacăra*. „I-au făcut pe mineri să creadă că au participat la o acţiune măreaţă... şi astfel am ajuns să-i batem pe intelectuali."

Dincolo de hotarele ţării, agenţii Securităţii rămăseseră la fel de activi ca înainte. În noiembrie, un funcţionar al FBI atesta că, în timp ce celelalte ţări est-europene diminuaseră ponderea operaţiunilor lor în Statele Unite, „nu se poate spune acelaşi lucru şi despre România. (...) Sîntem încă foarte preocupaţi de intenţiile lor."

Ameninţările cu moartea la adresa altor scriitori s-au intensificat. *România Mare* l-a atacat pe prietenul lui Culianu, Vladimir Tismăneanu, profesor la Universitatea din Maryland: „Fereşte-te, trădătorule, deratizarea e pe urmele tale." La Washington, Dorin Tudoran a început să primească ameninţări care îl numeau pe Culianu. „Am primit telefoane care spuneau: «Te vom trimite pe urmele prietenului tău, Culianu.»" În cele din urmă, FBI-ul din San Diego i-a identificat şi prins pe românii care telefonau, tată şi fiu, care nu au divulgat de ce sau pentru cine acţionau. În Grecia, la Atena, prietenul din studenţie al lui Culianu, Victor Ivanovici, a fost ameninţat de două ori în cursul săptămînii în care apăruse articolul său despre asasinat. Cele mai multe din aceste mesaje utilizau limbajul

arhaic al naţionalismului mistic al Gărzii de Fier. Scrisorile primite de Victor aveau chiar ortograme ieşite din uz. Observatori avizaţi spuneau că aceasta este o veche tactică a Securităţii. În cartea sa *Orizonturi roşii*, Ion Pacepa relatează în detaliu campanii internaţionale de compromitere în care Securitatea folosise retorica naţionalistă pentru a intimida disidenţii, inventînd uneori noi grupuri de extremă dreaptă.

La 28 februarie 1992, un articol din *România Mare* celebra abject, în mod public şi cu satisfacţie, uciderea lui Culianu. „Atras de erosul şi magia Renaşterii şi călătorii «în afara lumii acesteia»", scria Leonard Gavriliu, Culianu „are în sfîrşit posibilitatea de a-şi face cercetările." Stilul era o sinteză a retoricii agresive a extremei drepte care căpătase o nouă vigoare în stilul nou, obscen, al anilor '90. „Este imposibil să treci cu vederea, dacă eşti cu adevărat Român, abominabila crimă făcută de pigmeul din Chicago... ÎMPOTRIVA CULTURII ROMÂNE. ...Cadavrul din closet a demolat totul: proza noastră, poezia, dramaturgia, artele, cinematografia, filozofia etc., ucigînd toată speranţa noastră pentru mîine, *cu toate că, luaţi bine aminte,* articolul său fusese oferit spre publicare după căderea ireversibilă a regimului comunist."

Hiperbola, raţionamentul deformat, naţionalismul obsedant, toate marcau noua retorică post-comunistă. Articolul continua:

„Dar cea mai înfiorătoare crimă a celui refugiat în megalopolisul gangsteresc numit Chicago este dezvăluită... într-o apologie greţoasă dedicată acelui excrement peste care nu a curs destulă apă în acea *toaletă* letală special pregătită pentru el de destin. ...Duhoarea aceea din Chicago ne reproşează nouă că Eminescu ne-a învăţat să ne iubim patria ca pe cel mai preţios dar. În viziunea ce fierbea şi fermenta în creierul de fecale al lui Culianu, Eminescu şi doar Eminescu este vinovat că românii suferă de patriotism – care ar fi chiar o boală psihică. [El este unul dintre] subordonaţii privilegiaţi ai celor ce doresc ca România să se transforme într-o colonie divizată, uşor controlabilă de magnaţii «supermetropolei» cărora li s-au vîndut."

Ziarul *România Mare* a fost răspîndit – şi este în continuare trimis – la toate institutele est-europene din America de Nord, *cu toate că nici unul dintre ele nu l-a cerut şi nu-l comandă*. Articolul a retrezit interesul FBI-ului chiar într-un moment în care detectivii din Chicago găsiseră ceea ce părea prima pistă serioasă.

26

Sub semnul Capricornului: suspecţii

În Prospect Heights, Illinois, un cuplu de tineri, care nu ştiau nimic despre România sau despre Ioan Culianu, au început să aibă o serie de experienţe ciudate. David Jedlicka, de douăzeci şi şapte de ani, era proprietarul unui studio de înregistrare, iar soţia sa, Sandy Jedlicka, de douăzeci şi trei de ani, era funcţionară-contabilă la o importantă agenţie de zbor. Dave, tînărul şi simpaticul manager al unei noi companii de producţie, specializată în şlagăre comerciale, avea aceeaşi zi de naştere ca şi Ioan Culianu, 5 ianuarie.

Cam la trei zile după crimă, în zorii zilei, Dave Jedlicka începu să tresară în somn. Trupul i se zgîlţiia. Murmura ceva.

„Dave?" spuse Sandy. „Vorbeşti în somn."

El vorbi timp de vreo douăzeci de minute. Peste alte trei zile vorbi din nou în somn, iar acest lucru se repetă de cîteva ori pe lună. Se întîmpla dimineaţa devreme sau noaptea tîrziu, imediat ce adormea sau chiar înainte de a se trezi. Tresărea violent, iar apoi începea să vorbească despre existenţa şi întîmplările obişnuite din viaţa unor oameni. La început, aceste experienţe au amuzat-o pe Sandy, dar pe măsură ce ele au continuat, a devenit din ce în ce mai îngrijorată. Începu să noteze ceea ce auzea.

David Jedlicka nu credea în ocultism şi întrebările soţiei sale nu-l interesau, cu toate că mama lui era o „spiritistă" amatoare. Dar pe măsură ce timpul trecea, iar experienţa unei voci care se prezenta pe sine drept Jessie, continua, atît el cît şi Sandy începură să-şi pună în mod serios întrebarea ce se întîmpla cu ei.

În seara zilei sale de naştere, pe 5 ianuarie 1992, Dave şi Sandy au petrecut cîteva ceasuri plăcute la un restaurant, s-au întors acasă şi au văzut un film înainte de culcare. Pe la şapte în dimineaţa următoare, trupul lui Dave tresări violent.

– Trebuie să găsesc băiatul cu aceeaşi zi de naştere ca şi Dave – spuse Dave cu o voce subţire, ca de copil.

– Te referi la... şi Sandy spuse numele unui prieten.

– Nu.

– Cine?

El spuse pe litere numele, I-o-a-n C-u-l-i-a-n-u. Sandy Jedlicka notă numele în notesul ei roşu cu spirală. Pentru ea literele nu sunau ca un nume adevărat.

– Mort puţin înainte Jessie început să vorbească. Ştia lucruri. Încerca să înveţe pe alţii. Era slujba lui. Trăia într-un loc mare pentru învăţat. Nu departe, spunea soţul ei.

– Ce loc mare de învăţat?

– Familia lui loc de departe. Din loc rău. Nu bine de mers. Nu bine de gîndit. Aşa că a fugit. Sandy nota repede ce spunea soţul ei.

– Află ce ştia. Vocea îi slăbi şi se opri.

De la început la sfîrşit, experienţa a durat aproximativ un sfert de oră, poate mai puţin. Aceasta a fost prima dată că Dave a folosit un nume pe care nici el, nici Sandy nu-l recunoscură; nu i-au dat însă prea mare importanţă pînă peste două seri, cînd el vorbi din nou, de data aceasta cu o voce mai matură şi mai instruită:

– A fost urmat studii de teologie. Află ce a scris... Este datoria ta să-i găseşti cărţile şi să înveţi din ele. A venit dintr-o ţară comunistă. Numele iubitei sale începe cu H.

Considerînd că un nume cu rezonanţă străină ca acesta putea fi cel mai probabil găsit în Chicago, Sandy deschise cartea de telefon a oraşului. Găsi numele lui Ioan Culianu la adresa 1700 East Fifty-sixth Street. Emoţionată puţin, formă numărul de telefon. Ce are să îi spună? se întreba. Auzi robotul care spunea că telefonul este deconectat. Totalmente intrigată, ea decise că „locul mare de învăţat" apropiat de adresa lui era probabil Universitatea din Chicago. Începu să sune la facultăţi ca să găsească această persoană.

*

În acelaşi oraş în care trăiau cei doi tineri Jedlicka, Adrian Szabo şi prietenul său Johnny au fost arestaţi şi acuzaţi pentru delict de „agresiune armată, violenţă cu circumstanţe agravante şi spargere". Detectivi din zona suburbană obţinuseră numele lui Johnny de la

victimă, un manager al unei firme de construcţii care îl angajase recent. Johnny era furios deoarece pretindea că nu i se plătiseră toţi banii, aşa că în 24 septembrie 1991 îl angajase pe prietenul său Adrian să-l „ajute" să-şi recupereze suma. Cei doi au intrat cu forţa în casa respectivului. În încăierarea care a urmat, Adrian a scos un pistol de calibru .32, lovindu-l pe proprietarul casei de mai multe ori în cap, apoi a şters-o repede.

A durat trei luni, dar detectivii din Prospect Heights au dat de urma lui Johnny în Anaheim, California, unde poliţia locală l-a arestat în vederea extrădării în Illinois pe 21 decembrie. Ameninţat cu o cauţiune cu şase cifre şi o sentinţă severă, Johnny a dezvăluit rapid numele partenerului său. Johnny a spus poliţiei că Adrian lucra pentru o organizaţie est-europeană secretă implicată în trafic de droguri şi crime plătite. Detectivii l-au identificat pe Adrian, şofer de camion şomer şi tată a două fetiţe, prin intermediul actelor maşinii sale Toyota. La începutul lui februarie 1992, într-o dimineaţă pe la nouă, în timp ce-şi lua rămas bun de la cele două fetiţe, Adrian a auzit o bătaie la uşă. Doi detectivi şi o patrulă au năvălit înăuntru, arestîndu-l.

La începutul investigaţiei asupra cazului Culianu, detectivii Weiss şi McGuire trimiseseră o notă departamentelor de poliţie în legătură cu orice crimă în care ar fi apărut un calibru .25, o armă relativ neobişnuită. Amintindu-şi de notă, unul dintre detectivi observă că Johnny cel scund şi tatuat avusese un pistol de calibru .25. Anunţă arestarea celor din Wentworth District. Al McGuire sosi pentru a-l interoga pe suspect, care avea un dosar de spargeri, atacuri, acuzaţii de înşelăciune publică şi era căutat pentru viol în Michigan.

La început, Johnny vorbi relaxat, lăudîndu-se că Adrian „lucra pentru Securitate". La insistenţele referitoare la uciderea lui Culianu, el încetă să mai vorbească, invocînd drepturile Miranda şi cerînd un avocat. McGuire observă că era stîngaci.

Sperînd într-o pistă sigură, McGuire şi Weiss merseră apoi la Adrian, care la început nu a vrut să spună nimic. Aflînd că şi cauţiunea *lui* se ridică la şase cifre, Adrian găsi un avocat particular care reprezentase şi alţi emigranţi români. În primăvara lui 1992, simţindu-se trădat de Johnny şi sperînd să-şi poată negocia mărturia pentru o sentinţă mai uşoară, Adrian se arătă gata să vorbească „despre asasinarea lui Ioan Culianu".

*

În primele nouă luni ale anului 1992, în România, principala problemă era popularitatea crescîndă a extremei drepte. Dreapta oferea exact sprijinul de care avea nevoie guvernul Iliescu pentru a putea controla Camera Deputaţilor şi Senatul. Cel mai important grup de dreapta era Vatra Românească, ce încerca să joace un rol esenţial în trasarea politicii naţionale. Principalul ei purtător de cuvînt era Ion Coja, fostul profesor al lui Culianu. Vatra îşi ţinu conferinţa anuală în 1991, în săptămîna în care era asasinat profesorul. Liderii săi erau figuri care avuseseră legături strînse cu fosta Securitate.

La începutul lui 1992 apăru un nou partid de dreapta care ilustra importanţa acordată moştenirii lui Eliade după revoluţie. Liderul său nu era altul decît eroul mişcării studenţeşti democratice, Marian Munteanu. Numindu-şi partidul Mişcarea pentru România, Marian Munteanu şi-a modelat demersul pe retorica gardistă a unui „om nou pentru vremuri noi", punînd un accent special pe textele lui Mircea Eliade. Cei care voiau să se alăture partidului trebuiau să citească mai întîi scrierile lui Eliade.

*

Au trecut cîteva luni din primăvara lui 1992 pînă a reuşit Sandy Jedlicka să ajungă la Divinity School, la Universitatea din Chicago. Aceasta se întîmpla chiar la o zi după comemorarea unui an de la crimă. Doar atunci află, de la secretara Judy Lawrence, că Ioan Culianu fusese asasinat. A simţit o mare emoţie. Ea şi soţul ei s-au gîndit să meargă la poliţie şi la FBI, dar se temeau ca David să nu devină suspect. Nu-i interesau nici banii, nici publicitatea. Mai mult, lui David îi repugna acest tip de experienţă.

Sandy voia să afle acum cît mai multe despre crimă. Cînd David vorbi din nou, pe 25 mai 1992, ea întrebă direct:

– Cine l-a ucis pe Profesorul Culianu?

– Patru au pus în aplicare planul. Mai mult de patru l-au pus la cale.

– Erau din ţara lui?

– Nu.

– De ce l-au omorît?

– Pentru că vorbea urît despre ţara sa.

Peste alte două nopţi, „Jessie" vorbi din nou. Sandy întrebă iar despre crimă şi ucigaşi.

Cei patru băieţi nu se cunoşteau unul pe celălalt, nu ştiau de ce trebuiau s-o facă.

Peste trei nopţi, sîmbătă, David Jedlicka se trezi brusc, mai agitat decît de obicei. Cînd începu să vorbească, Sandy îşi scoase notesul.

– Ce vîrstă aveau băieţii care l-au omorît pe Ioan Culianu? întrebă ea.

– Unul în vîrstă. Ceilalţi trei doar puţin mai bătrîni decît tine.

– Cine erau?

– Unul cunoşti.

– Ce?

Soţul ei nu spuse nimic.

– Erau de aici?

– Cîţiva. Unul din ţara lui.

*

În timpul primăverii şi verii, între zidurile mohorîte ale închisorii Cook County, Adrian s-a întîlnit cu detectivii McGuire şi Weiss, şi cu John Bertulis, agent FBI care fusese repartizat la acest caz. Adrian le-a povestit despre „Nicolae Constantin". În decembrie 1990, le spuse Adrian anchetatorilor, aflase de la Johnny că Nicolae Constantin voia să pună la cale o crimă. Treaba implica omorîrea unui profesor. Adrian urma să fie doar şoferul. Plata era de cinci mii de dolari la început şi alte cinci mii după.

În acea perioadă, Adrian făcea o cursă săptămînală cu camionul de la O'Hare la Los Angeles International Airport. Bea mult şi, ca întotdeauna, problema lui erau banii. În martie sau aprilie 1991, spunea el, fu de acord fără prea mare tragere de inimă să îl vadă pe Johnny. Se întîlniră la un restaurant de la colţul lui Thornton cu York Roads, situat lîngă un şir de firme de transport de marfă. Ploua. După spusele sale, Johnny a vorbit trei sferturi de oră despre alte lucruri. Adrian l-a văzut apoi pe ciracul său scoţînd un plic galben, nu cu mult mai mare decît unul obişnuit. Înăuntru se aflau două teancuri considerabile de bancnote de cincizeci de dolari şi o fotografie. Imaginea în alb-negru arăta un tînăr palid cu favoriţi lungi,

purtînd un costum românesc care nu-i era pe măsură, şi o cravată lată, din anii şaptezeci. Fotografia avea marginile zimţate, ca ale pozelor de paşaport făcute în atelierele foto din Bucureşti.

– Domnul Constantin ne plăteşte, ar fi zis Johnny. Tu doar vii să mă iei.

Adrian le-a spus anchetatorilor că s-a retras din combinaţie în ultima clipă. Pretindea că nu a mai avut nici un contact cu Johnny pînă în iulie 1991, cînd, într-o noapte tîrziu, acesta îl sunase din Florida.

– Mă caută cineva? l-ar fi întrebat Johnny.

– Nu, de ce?

Adrian spuse că Johnny i-a povestit că el făptuise crima. „*Un cartuş după ureche*", ar fi zis.

Povestea suna convingător, dar anchetatorilor li se părea ciudat că cineva care nu fusese implicat în crimă ştie atît de multe amănunte. Aveau nevoie de ceva – un glonţ, o amprentă, sau cineva faţă de care Johnny se lăudase. Au aflat că pistoalele de calibrul .25 erau preferate de lumea interlopă românească ce prolifera în Chicago. Cu ajutorul FBI-ului, poliţia se puse pe lucru.

*

În 1992, în mod cu totul neaşteptat, regelui i s-a permis să se întoarcă în România pentru prima oară în patruzeci şi cinci de ani. Mulţimi uriaşe numărînd pînă la sute de mii de oameni l-au întîmpinat peste tot – de la Bucureşti la locurile de închinăciune de la Curtea de Argeş. Agenţiile de presă relatau că în Piaţa Universităţii mulţimea i-a luat pe sus limuzina. Cînd viza i-a expirat, Mihai a fost invitat să plece. Nu i s-a mai permis niciodată să revină. Cei aflaţi la putere în România postcomunistă au avut dovada vie că avuseseră dreptate să se teamă de rege şi de toţi cei din preajma lui.

Atmosfera anului 1992 semăna uluitor cu cea din anii douăzeci, observa istoricul Jean Ancel de la Hebrew University, care în vara aceea se întorsese în ţară la cererea guvernului canadian. La Bucureşti el avu un sentiment bizar de *déjà vu*. „Am văzut o democraţie pe cale de a se înfiripa, fragilă, victimă a corupţiei şi manipulării, divizată în partide ineficiente, şi o extremă dreaptă tot mai puternică. Era sentimentul de libertate încercat după o criză cînd oamenii credeau că pot face orice după bunul lor plac, fără a suporta consecinţele."

Canada era refugiul unui mare număr de adepţi ai Gărzii de Fier care trăiau în Toronto, Windsor şi Hamilton. Aceşti exilaţi controlau cîteva comunităţi de imigranţi şi fuseseră găsiţi vinovaţi de uciderea în 1986 a unui ziarist din Toronto. Reputat expert în holocaustul românesc, Ancel venise în România pentru a investiga acuzaţii de crime de război comise de cîţiva dintre exilaţii din Canada. Accesul la documentaţia necesară aflată în arhivele statului nu i-a fost deloc înlesnit. „Primeam telefoane la ore ciudate. Eram supravegheat, eram urmărit. Voiau să ştie toate mişcările pe care le făceam."

Nota cu amărăciune felul în care era exploatată moştenirea lui Eliade în anii nouăzeci. „Eliade era un tînăr intelectual extrem de dotat care, într-un anume moment, a trecut de partea Gărzii de Fier. Multe documente confirmă prezenţa sa printre ideologii Gărzii", spunea Ancel. „Era periculos pentru că era extrem de inteligent şi în sens negativ. I-a încurajat pe Codreanu şi mişcarea lui, fără a-i numi fascişti. Era popular printre tineri." La urma urmei, susţinea Ancel, retorica comunismului şi a protocronismului nu diferea mult de fascismul dinainte de război. „În fond, regimurile româneşti au pretins dreptul la legitimitate prin considerarea oricărui atac la adresa lor ca un atac la adresa naţiei."

*

La Chicago, indiciile dezvăluite de Adrian Szabo s-au confirmat. Mai întîi, anchetatorii găsiră gloanţe dintr-un pistol de calibrul .25 înfipte în podeaua unui apartament din West Side, unde Johnny le trăsese într-o seară la o petrecere. (Agenţii FBI au trebuit să roage tînăra familie de pakistanezi care locuia acolo să le permită scoaterea şi apoi înlocuirea podelelor.) Din păcate, gloanţele nu era la fel cu cel care îl ucisese pe Culianu. Nu erau nici măcar din aceeaşi serie. McGuire şi Bertulis au căutat după aceea zadarnic un pistol de calibrul .25 pe care Johnny l-ar fi ascuns într-o curte în spatele atelierului de reparat camioane al lui Adrian. Apoi utilizară un dispozitiv de detectare electronic pentru a verifica pereţii unui restaurant din North Side, numit Pine Tree Grill, proprietatea unui român, unde Adrian pretindea că Johnny şi-ar fi cumpărat a doua armă şi ar fi tras în pereţi ca s-o încerce. Nu au fost găsite nici un fel de gloanţe.

Poliţia din Chicago a căutat o legătură cu cazul nerezolvat al ziaristului român ucis la Toronto în 1986. Asasinatul fusese similar

cu cel al lui Ioan Culianu : victima fusese mai întîi ameninţată, arma era de calibru mic, iar cazul a rămas nerezolvat. Soţia victimei l-a auzit pe criminal vorbind româneşte înainte de a trage, dar arma folosită era un banal pistol de calibrul .22. Pe de altă parte, în ciuda faptului că era scriitor, victima crimei era total diferită de Ioan Culianu. Constantin Dima Drăgan condusese un ziar pro-ceauşist intitulat *Tricolorul*. Aduna dovezi compromiţătoare despre oameni şi era considerat un agent guvernamental şi un „turnător, un informator", spunea o sursă.

Crima din Toronto părea a fi fost înfăptuită de Garda de Fier deoarece victima a fost înjunghiată după împuşcare, lucru considerat ca o semnătură a Gărzii. Detectivii din Toronto mai descoperiră că aceeaşi armă fusese folosită pentru a se trage asupra ambasadei române cu o lună mai devreme, la aniversarea revoltei legionare din Bucureşti de la 21 ianuarie 1941 (rebeliunea se petrecuse tot într-o marţi, 21).

În cazul lui Culianu, speculau unii membri ai diasporei, Gărzii de Fier ar fi trebuit să îi fie foarte teamă de el, deoarece fusese numit executor al documentelor nepublicate ale lui Eliade. Le-ar fi fost teamă că el putea submina reputaţia mentorului său prin publicarea unor documente compromiţătoare. Dar în 1991, textele lui Eliade fuseseră de mult puse în ordine, mai ales datorită celor de la Biblioteca Regenstein. Volumele neterminate ale lui Eliade fuseseră fie editate şi publicate, fie arhivate. Nu existau, pare-se, documente secrete referitoare la Garda de Fier.

În legătură cu aceste zvonuri, Monica Lovinescu a exprimat cel mai bine esenţa lor : „Oricînd este pomenită Garda de Fier", observa ea, „putem fi siguri că e vorba de Securitate."

*

În aproape toate scrierile de ficţiune ale lui Culianu există un moment decisiv în care naratorul însuşi este atras în povestea pe care o relatează. În mai 1992, am primit un telefon de la Sandy Jedlicka. Secretara Judy Lawrence îi dăduse numărul meu. Am vorbit despre ceea ce li se întîmplase. Am stabilit să îi vizitez.

Ne-am întîlnit la studioul de înregistrări al lui Dave din St. Charles, Illinois, şi am luat prînzul împreună într-un restaurant

mexican. Născută și crescută în micul orășel de fermieri Chilton, Wisconsin, Sandy avea părul roșcat cîrlionțat și un simț al umorului cam grosier. Venise la Chicago să lucreze ca doică. Dave crescuse în Deerfield, o bogată suburbie a Chicago-ului. Era înalt, stîngaci, zîmbea discret. Urmase cursurile Academiei de Muzică din Chicago și o cunoscuse pe Sandy într-un bar în a cărui trupă era basist.

Sandy scoase carnețelul roșu în care notase conversațiile cu Dave. Cînd îmi explică că „Jessie" nu îngăduise ca vocea să îi fie înregistrată, am devenit mai suspicios. Încercam să nu dau crezare unor experiențe ca a lor și suspectam acest gen de incidente ca fiind fie farse, fie produsul dorinței noastre secrete de a depăși limitele vieții obișnuite. Am hotărît ca Sandy să mă cheme ori de cîte ori Jessie va mai vorbi, iar eu, din partea mea, urma să le spun cît mai puține lucruri despre viața lui Ioan Culianu.

Mai e o problemă, spuse Sandy. Cumpărase deja *Eros and Magic in the Renaissance* și *Out of This World*. Puteau oare ele să sugereze prea multe despre crimă?

Cărțile lui Culianu erau greu de găsit, scumpe și extrem de dificile chiar și pentru cronicari profesioniști; le-am citit de nenumărate ori pentru a le înțelege. Mi-am reconsiderat suspiciunile în legătură cu cei doi Jedlicka, mai ales după ce experiențele trăite i-au făcut să fie tot mai temători.

*

În 3 iunie 1992, într-o miercuri dimineața tîrziu, David Jedlicka mai dormea încă, după ce se culcase spre ziuă, ca urmare a unei întîlniri de ultim moment cu niște prieteni. Pe la zece dimineața, el tresări în somn. Sandy, care lucra de la prînz la opt seara, era încă acasă și-și luă notesul. După cîteva minute de vorbit, Sandy „o" întrebă pe „Jessie" dacă știa numele ucigașilor Profesorului Culianu.

– Nu.

– Spune-mi orice știi.

– Unii locuiesc în oraș mare. Toți erau băieți. În plan era nevoie de unul care să meargă oriunde și să nu fie străin. Unul dintre ei îl cunoaște pe Ioan. Nu cel mai vîrstnic. Jessie crede că era un prieten al lui Ioan.

– Altceva?

– I s-a spus să fie în acel loc ca să poată primi mesaj. Băiat cu părul negru. Obiecte pentru vedere extra. Trăieşte în oraş mare acum.

După mai multe întrebări, Sandy Jedlicka deduse că „obiectele pentru vedere extra" erau ochelari, asemănători celor din portretul robot pe care Judy Lawrence l-a alcătuit mai tîrziu. Dar un ultim lucru pe care l-a spus soţul ei atunci a uimit-o din cale afară:

– Jessie crede băiat încă la loc de învăţare. Crede că era un prieten al lui Ioan.

*

În septembrie 1992, Ion Iliescu a cîştigat alegerile generale cu un scor plebiscitar din care nici de data asta nu lipsiseră fraudele. Dar, chiar şi cu fraude, partidul lui Iliescu, Frontul Democratic al Salvării Naţionale, obţinu abia 28% din voturi pentru Senat şi 27% pentru Camera Deputaţilor. Amnesty International observa că guvernul era „menţinut la putere de mici partide naţionaliste de stînga şi de dreapta". În raportul ei pe 1993 intitulat „România: Continuarea violării drepturilor omului", organizaţia nonguvernamentală observa că majoritatea judecătorilor din ţară rămăseseră în posturile pe care le ocupaseră înainte de 1989. Cu toate acestea, situaţia din România urma îndeaproape modelul prevăzut de Ioan Culianu – populaţia însăşi alesese în mod liber un guvern condus de foştii comunişti.

În bizara oglindă deformatoare a politicii româneşti post-comuniste, mişcarea culturală Vatra Românească resuscita figura lui Ion Antonescu, dictatorul din cel de-al doilea război mondial responsabil de moartea a mai mult de un sfert de milion de evrei şi romi. De fapt, toate publicaţiile mai importante „se întreceau în a-l transforma pe Antonescu în erou naţional", spunea Michael Shafir de la radio Europa Liberă. Proiectul unei statui a dictatorului atrase atacurile energice a cincisprezece senatori şi înalţi demnitari americani, dar ţelul adevărat al acestei campanii de omagiere părea subminarea şi ridiculizarea rolului jucat de Regele Mihai în anii patruzeci.

În septembrie, într-un birou de pe o stradă lăturalnică păzit de un poliţist înarmat, Corneliu Vadim Tudor a răspuns întrebărilor mele referitoare la articolul din *România Mare* care lăudase asasinatul lui Culianu. „Primesc aceste texte de la tineri", spuse cu un glas tunător Tudor, îmbrăcat în elegantul său costum alb. „Nu-mi spun de unde

vin, iar eu nu-i întreb." Îmi dădu numărul de telefon al lui Leonard Gavriliu, autorul care semnase articolul. Cu toate încercările mele repetate de a-l găsi, nu am reuşit să dau de el în cursul anului 1992. Cînd în sfîrşit l-am contactat la reîntoarcerea mea în România, în 1994, ca Fulbright Senior Researcher, el a negat că ar fi scris articolul.

Cînd i-am expus lui Ion Coja afirmaţia lui Culianu că fusese ameninţat de Vatra Românească înainte de a fi ucis, fostul său profesor căzu pe gînduri. „Vatra a fost infiltrată de SRI", spuse. „I-am declarat acest lucru chiar lui Virgil Măgureanu [directorul SRI] în faţă. Nu a negat."

Măcinată de confuzia ce domnea în politica ei curentă, care servea mai degrabă la blocarea decît la promovarea reformei, România intră în anul 1993 cu aproape aceleaşi probleme ca în trecut. Conform analizei efectuate de Departamentul de Stat al SUA în *Country Reports on Human Rights Practices for 1992*, noua Constituţie permitea Serviciului Român de Informaţii „să justifice acţiuni în mod general interzise, prin raţiuni de securitate naţională". Printre acestea erau violări de domiciliu, percheziţii şi supravegherea corespondenţei şi a telefoanelor. Ioan îi comunicase adesea lui Hillary certitudinea că telefoanele pe care le dădea acasă erau înregistrate. Nu numai că auzea cum merge magnetofonul, spunea, dar îi auzea pe ofiţerii de serviciu cum se interpelau jucînd cărţi sau rîdeau. Ori de cîte ori conversaţia atingea puncte delicate, legătura se întrerupea[1].

La 13 decembrie 1994, am conferenţiat despre cazul Culianu la Centrul Cultural American din Bucureşti. Sala era foarte plină. Trei bărbaţi cu două camere mari de filmat au bruiat primele douăzeci şi cinci de minute ale conferinţei, stînd în faţa publicului cu spatele spre mine şi plimbîndu-se de colo-colo pe intervale, filmînd pe majoritatea celor prezenţi, ba chiar apropiind camera şi de notiţele pe care aceştia şi le luau. Cu toate că videocamerele aveau însemnul Televiziunii Române, după cîte ştiu eu nimic nu a fost difuzat pe

1. Telefoanele mele cu România au fost întrerupte de două ori în momente-cheie. Întîia oară a fost în ianuarie 1994, în timp ce discutam cu Tess Petrescu despre anchetă. A doua oară s-a întîmplat la 5 aprilie 1996, pe cînd îl intervievam în legătură cu cazul pe Gelu Voican, pe atunci ambasador în Tunisia. Din cele opt scrisori pe care Petrescu spune că mi le-a trimis între 1991 şi 1994, doar una a ajuns la destinaţie, o felicitare de Crăciun.

post. Experienţa convorbirilor telefonice întrerupte a fost relatată şi de alţi ziarişti aflaţi în România. Dan Petreanu, tînărul şef al biroului agenţiei Associated Press, se plîngea că legătura se întrerupea de fiecare dată cînd încerca să pună întrebări incomode unor oficiali guvernamentali. „Practic pot spune cu precizie cînd urmează să se întîmple”, spunea.

27

Ancheta

Demnitatea unică a omenirii nu izvorăşte din supunerea faţă de lume, ci din înfruntarea ei.

I.P. Culianu,
Eros şi magie în Renaştere

În ultimul deceniu, scrisul a devenit în toată lumea o activitate mai primejdioasă decît fusese vreodată în cursul secolului XX. Conform asociaţiei nonguvernamentale *Committee to Protect Journalists*, în 1992 cel puţin cincizeci de scriitori au fost ucişi în lume; în 1994 cifra a urcat brusc la şaptezeci şi doi. Numai în Algeria au fost ucişi douăzeci şi nouă de ziarişti în primele nouă luni ale anului 1995. Acestea sînt cazuri raportate oficial, dar numărul ziariştilor dispăruţi, agresaţi sau ameninţaţi este mult mai mare. Primejdia îi pîndea mai ales pe cei care lucrau pentru presa de mai mică audienţă sau pe redactorii unor posturi de radio, care riscau mai mult şi aveau mai puţine mijloace de apărare în caz de pericol.

În Statele Unite au fost ucişi treisprezece scriitori între 1976 şi 1992. Crimele au avut loc mai ales în comunităţile de emigranţi şi majoritatea au rămas neelucidate. În multe din cazurile implicînd emigranţi a existat acelaşi scenariu ca şi în uciderea lui Culianu – la început scrisori de ameninţare, apoi telefoane şi ameninţări fizice, temeri exprimate în cercurile personale care nu au fost niciodată raportate poliţiei, pentru ca în cele din urmă să aibă loc o crimă care produce confuzie şi este considerată iniţial ca o sinucidere. Confruntată cu zvonuri contradictorii, lipsa martorilor, precum şi cu alte anchete urgente, poliţia nu a putut finaliza aceste cazuri.

Multiple şi diverse raţiuni stau în spatele acestei creşteri a numărului atacurilor asupra scriitorilor în perioada următoare războiului rece, care includ şi *fatwa* asupra lui Salman Rushdie sau atentatul aproape fatal împotriva laureatului Nobel egiptean Naguib Mahfouz. Cauzele diverse includ politica puterii, fundamentalismul religios, conflictele etnice, sau uneori banii. Dar o legătură mai profundă este rar discutată în comentariile de presă – şi cu toate acestea reprezintă un pericol extrem de prezent în lumea de azi : este vorba de puterea subconştientului. După prăbuşirea vechii ordini a lumii, cîteva din cele mai primitive forţe ale istoriei au ieşit la suprafaţă – ura faţă de Celălalt, antisemitismul, imaginaţia obsedantă. Aceste forţe au devenit armele noilor demagogi şi extremişti. Scriitorii au fost cel mai des ţintele lor, căci munca lor se desfăşoară la o graniţă psihologică unde se intersectează elementul naţional, cel tribal, precum şi memoria individuală. Pericolul nu are de-a face atît cu „adevărul", cît cu felul în care mintea îşi inventează miturile – un proces pe care Culianu însuşi l-a dezvăluit în detaliu, căzînd victimă propriei sale clarviziuni.

*

În zorii unei zile de la mijlocul lui iulie 1992, David Jedlicka a început din nou să vorbească. Mai întîi, Sandy s-a mişcat somnoroasă, dar s-a trezit repede şi a devenit atentă. L-a întrebat din nou despre felul în care fusese comisă crima.

– Fiecare băiat avea o armă, dar armele erau diferite. ...Băiatul care l-a împuşcat mai este încă în locul mare. Păr negru, haine deosebite.

– Ce fel de haine deosebite? întrebă Sandy Jedlicka. Are Dave asemenea haine?

– Nu. Ceilalţi băieţi au haine la fel. Nu ştiu de ce li se spune să facă asta. Băiat cu obiecte de văzut extra le spune ce să facă.

– Ce fel de haine deosebite? insistă ea. Ca o uniformă?

– Nu.

– Veşminte preoţeşti?

– Nu. De piele neagră, scurte. Ceva scris pe spate.

Şi cu aceasta el se opri. Ea înţelese că „băieţii" poartă jachete de piele.

*

Anchetatori din patru state au încercat fără succes să coroboreze informaţiile din povestea lui Adrian. Agenţii FBI nu au găsit o firmă de transport care să se potrivească descrierii făcute de Szabo. Johnny avea şi un alibi: documente ale firmei de construcţii unde era angajat dovedeau că în 21 mai fusese la lucru. Mai important, poliţia din Chicago nu putu găsi nici o asemănare dintre amprentele lui şi cele de la scena crimei. Într-un test cu detectorul de minciuni efectuat de FBI, negaţia sa privind implicarea în crimă se înregistră în zona „adevărat".

În acest punct, ancheta reveni la omul care oferise informaţii iniţiale împotriva lui Johnny. În primăvara anului 1993, Adrian Szabo a fost de acord să fie supus unui test cu detectorul de minciuni.

– Ai fost prezent la uciderea Profesorului Culianu?

– Nu.

Răspunsul se înregistră ca „adevărat".

– Ai fost implicat?

– Nu.

Răspunsul acesta se înregistră în zona „neadevărat".

Nu se prea putea înţelege mare lucru dintr-un asemenea răspuns. *Este posibil*, aşa cum observase Culianu în povestirile sale despre falsuri şi istorie, ca sub stresul condiţiilor din închisoare să spui adevărul şi răspunsul să îţi fie înregistrat ca minciună. Adrian le-a declarat celor de la FBI că rezultatele sale „neadevărate" au fost astfel fiindcă „am simţit că dacă ştiam despre acest lucru şi nu l-am împiedicat, am fost într-un fel implicat."

*

Dar mult mai importante decît amănuntele unei anchete care stagna erau imaginea publică şi cursul evenimentelor din România. De exemplu, cînd Statele Unite puseseră în discuţie Clauza Naţiunii celei mai Favorizate, opozanţi ca fostul ambasador David Funderburk s-au împotrivit cu vehemenţă pe considerentul că acordarea ei ar legitima un regim ilegitim. Funderburk, care avea să fie ales congressman republican pentru Carolina de Nord, a subliniat fraudele electorale, precum şi probleme cu mult mai grave încă – hărţuirea unor persoane şi manipularea evenimentelor. Unul din cazurile

prezentate de el era cel al unui tînăr diplomat român şi al familiei acestuia care s-au plîns că voturile le-au fost falsificate. Diplomatul s-a refugiat cu soţia lui în Statele Unite. Cînd a sunat acasă, „a aflat că în ianuarie 1993 tatăl său fusese interogat şi bătut de poliţia secretă şi, la două ore după ce se întorsese acasă de la interogatoriu, murise din cauza rănilor". Făptaşii nu au fost niciodată judecaţi.

Sintetizînd toate argumentele sale într-o scrisoare adresată senatorului de New York, Daniel Patrick Moynihan, Funderburk prezentă exemple clare de continuitate a erei comuniste din România, reliefînd menţinerea puterii de către foştii nomenclaturişi, neconvingătoarea şi inegala dezvoltare a democraţiei, slaba încurajare a privatizării şi liberei iniţiative, controlul exercitat de către guvern asupra televiziunii, continuarea operaţiunilor vechii Securităţi sub un nume nou, şi, în sfîrşit, violarea drepturilor omului şi ale minorităţilor. Amnesty International a relatat exemple de hărţuire, protestînd împotriva nesoluţionării cazurilor de dispariţie petrecute în timpul evenimentelor violente din 1990 şi 1991. Părinţii cîtorva dintre studenţii dispăruţi, printre care şi Natalia Horia, au declarat la Amnesty International că fuseseră ameninţaţi de poliţie cînd încercaseră să obţină informaţii despre soarta copiilor lor. „Vă compromiteţi ţara. Poate chiar voi aţi conspirat pentru dispariţia fiului vostru", i s-a răspuns Nataliei Horia[1].

În România, ar fi putut adăuga David Funderburk, persoanele implicate în evenimentele de la începutul revoluţiei şi în procesul lui Ceauşescu muriseră sau dispăruseră în mod misterios. „Sinuciderea" fratelui lui Ceauşescu în apartamentul său din Viena a fost urmată de sinuciderea lui Georgică Popa, judecător în procesul lui Ceauşescu. Mai tîrziu, Vasile Maluţan, pilot al elicopterului cu care fugise Ceauşescu, a murit cînd elicopterul său s-a izbit de o reţea de înaltă tensiune. El tocmai declarase unei comisii parlamentare că, în momentul fugii, Ceauşescu avusese la el o servietă cu documente secrete. Cîteva alte personaje au murit în circumstanţe obscure. Un lucru era clar: cei care avuseseră roluri de mai mică însemnătate în evenimentele „revoluţiei" se simţeau în pericol. Dan Voinea, procurorul care îi acuzase pe soţii Ceauşescu, le-a spus reporterilor că era sigur că el şi ceilalţi participanţi fără voie vor fi ucişi îndată ce

1. „Romania", *Amnesty International Report: 1993*, New York, Amnesty International USA, 1993, p. 245.

organizatorii „procesului” (Voican cu Ion Baiu, Stănculescu etc.) vor fi plecat din Tîrgovişte.

În ciuda acestor probleme, Statele Unite aprobară acordarea Clauzei Naţiunii celei mai Favorizate.

*

În februarie 1994, Tess Petrescu îi scria ambasadorului american la Bucureşti, John Davis, un susţinător al regimului Iliescu, pentru a se plînge de încetineala cu care progresează ancheta asupra asasinării fratelui său şi de frînele politice puse investigaţiilor. La 25 februarie primi răspuns de la însărcinatul cu afaceri al Departamentului de Stat, Jonathan Rickert, din Chicago: „Regretăm că instituţiile abilitate din Statele Unite nu au reuşit să soluţioneze această crimă. Fiţi sigură că, dacă vor apărea suficiente dovezi pentru aducerea cauzei în faţa instanţei, nici un fel de considerente de ordin politic sau de altă natură nu vor putea împiedica deschiderea unui proces.”

28

Jocuri mentale

Inteligenţa abilă care a pus la cale toate aceste crime... doreşte ca noi să îi înţelegem scopul. În consecinţă, a trebuit să ne dea un alt indiciu, un indiciu pentru asasinatul din ziua lui Marte. Nu vezi oare că jocul îl amuză pe adversarul nostru doar în măsura în care noi îl putem înţelege ?

I.P. Culianu şi Hillary Wiesner,
Jocul de smarald

În vara lui 1994, *Eros şi magie în Renaştere* a apărut în România, la Editura Nemira, unde Dan Petrescu era consilier editorial. Tirajul iniţial de douăzeci de mii de exemplare s-a vîndut în prima săptămînă. Urmară alte best-sellers, între care *Călătorii în lumea de dincolo* şi *Mircea Eliade*, prima tradusă şi prefaţată de Andrei Oişteanu, iar a doua cu o postfaţă de Sorin Antohi. Aşa cum îi spusese Culianu surorii sale în 1972, de la Roma, se întorcea acasă „învingător" ; cu ce preţ însă? Traduceri ale operei sale au apărut în Spania, Italia, Japonia, Franţa, Germania, Cehoslovacia, Polonia, Olanda şi în alte ţări. Prezentări speciale sau conferinţe dedicate lui au fost ţinute la Paris şi Roma. Au apărut de asemenea capitole şi cărţi întregi despre sau dedicate lui Culianu – printre care *Love and Sleep* de John Crowley, *Ioan Culianu* de Elémire Zolla, capitole din cartea Graziei Marchianò – *Sugli orienti del pensiero. La natura illuminata e la sua estetica*, iar comunicările de la ultima sa conferinţă au fost editate de John Collins şi Michael Fishbane sub titlul *Death, Ecstasy, and Other Worldly Journeys*. În România, teza de doctorat a Ilenei Mihăilă, *Strălucirea şi suferinţele magicianului*, se

bazează în bună parte pe ideile novatoare avansate în *Eros şi magie*. Alte lucrări, din cîte sîntem informaţi, se află în curs de elaborare. Prozele sale au atras un public larg în ţară.

Proza a fost cea în care primul rînd l-a pus în primejdie pe Ioan Culianu din punct de vedere politic, spuneau colegii săi de breaslă Dorin Tudoran şi Andrei Codrescu. Asasinatul politic „a fost dintotdeauna o metodă de sprijin a regimurilor", se scria într-un pamflet politic românesc din anii douăzeci, despre primejdia cu care se confruntă artiştii şi intelectualii care scriu despre politică. Pentru Ioan Culianu, povestirile erau cel mai bun mijloc de a înţelege acţiunea forţelor din spatele vieţii de toate zilele.

Textul povestirii lui Culianu *Intervenţia zorabilor în Jormania* şochează prin indiciile şi aluziile la o cunoaştere mai profundă cu mult înainte ca „revoluţia" română să fi fost măcar imaginată de cei mai mulţi. În Jormania – revenim la acest detaliu – toate numele personajelor-cheie „se termină în -an" (scria autorul în 1986), iar numele figurilor importante ale revoluţiei au fost, de exemplu, Petre Roman, Silviu Brucan şi Gelu Voican. Cu toate că Ioan Culianu juca doar un joc în care anumite fapte corespundeau realităţii, un cititor atent şi-ar fi putut pune întrebarea ce altceva mai ştia, sau care erau lucrurile la care făcea adesea aluzie şi pe care nu le dezvăluia. Printre cei mai atenţi cititori ai săi, declara Andrei Codrescu într-o emisiune la National Public Radio, se numărau membrii serviciilor secrete române.

În contrast, *Jormania liberă* era mai precisă în descrierea luptelor interne din culise ale serviciilor secrete, a instigării deliberate a unei extreme drepte, precum şi a misterioaselor dispariţii ale personajelor (triste) ale revoluţiei. Fiecare personaj implicat are un nume care este fie un joc de cuvinte, fie o aluzie la personalităţi cunoscute, cum ar fi Motan, Solcan, Marşan cel împuşcat „într-un accident de vînătoare". Povestirea scrisă în aprilie 1990 descria pas cu pas fenomenul devierii revoluţiei care a urmat procesului înscenat şi execuţiei pripite a dictatorului.

Iar dacă proza sa de ficţiune a atras doar atenţia asupra persoanei sale, în schimb articolele politice săptămînale (cerute, în mod ciudat, în toamna lui 1990, de ambasada română din Statele Unite de la redacţia săptămînalului *Lumea liberă*), interviul din 22, hiperlucid şi incendiar, promisiunea de a-l sprijini pe rege i-au adus ameninţări serioase şi concrete. În acele articole el a încălcat în mod deliberat

limitele permise, păşind într-o zonă primejdioasă. Acum citite, observaţiile sale par nu numai extrem de clare şi logice, dar prezentarea lor pe un ton de un sarcasm violent, îndreptarea lor direct împotriva celor pe care îi numea unelte ale KGB-ului marchează un demers precis, dozat în mod deliberat pentru a stîrni o reacţie de mînie cititorilor săi la un nivel mai profund, în chiar subconştientul acestora. Ca discipol al artelor magice, nu a putut rezista ispitei de a-şi dirija publicul, prin intermediul scrierilor sale. La fel ca şi Giordano Bruno, Culianu pare a fi vrut să facă mai mult decît doar *să scrie despre* evenimente – a dorit să folosească teoriile sale despre psihologia maselor pentru *a influenţa evenimentele, chiar pentru a le produce*. Ca şi în cazul lui Bruno, e de necrezut ca cineva să-l fi ucis pentru ceea ce a scris, dar opera şi rolul jucat de el în vremuri haotice au însemnat mai mult decît simpla sumă cuantificabilă a acestor părţi componente.

Este greu de stabilit măsura în care întîmplarea, coincidenţa sau percepţia eronată au mărit primejdia care l-a pîndit pe Culianu în ultimele sale luni de viaţă. În aprilie 1991 el a promis sprijin regelui, a publicat un interviu extraordinar în 22, şi avea de gînd să finalizeze o călătorie acasă plănuită de foarte multă vreme. Îi fusese propusă – nu fără ambiguităţi – direcţia onorifică a unui nou Institut Naţional de Orientalistică, post oferit iniţial lui Mircea Eliade în urmă cu cincizeci de ani, cu puţin timp înainte de a fi fost silit să se expatrieze. Este probabil că, după luni de tăcere, aceia despre care Culianu spunea că îl supraveghează au bănuit că el avea de gînd să devină din nou activ. I-a spus lui Fran Gamwell că este urmărit; le-a spus colegilor de la conferinţă că este ameninţat; i-a spus lui Dorin Tudoran că e în primejdie; şi i-a spus surorii sale că preferă să-şi amîne întoarcerea acasă. Tuturor acestor oameni el le-a spus că făptaşii erau trimişi de forţele oculte aflate în slujba guvernului român.

*

În octombrie 1995, *Lumea liberă* şi agresivul cotidian *Ziua* din Bucureşti au publicat portretul robot realizat de FBI ciudatului personaj văzut de Judy Lawrence înainte de săvîrşirea crimei din Chicago. Împreună cu Dan şi Tess Petrescu, *Ziua* a oferit o recompensă de 60 000 000 de lei (20 000 de dolari) pentru informaţii ce puteau

duce la iniţierea unei acţiuni în justiţie. La ziar s-au primit multe telefoane evident false, de dezinformare. Redactorul-şef adjunct al ziarului *Ziua*, Gabriel Stănescu, primi un telefon şi de la mai vechea cunoştinţă a lui Ioan Culianu, Gelu Voican. Fostul viceprim-ministru şi şef al serviciului secret, fostul şef al faimoasei unităţi 0215, întemeiată ca serviciu secret al Ministerului de Interne, în februarie 1990, din „cei mai buni" foşti ofiţeri ai vechii Securităţi, cel care îşi constituise, la începutul lui 1990, o (temută) arhivă paralelă, conţinînd dosarele multor personalităţi politice, critica tentativa de a eticheta uciderea lui Ioan Culianu drept asasinat politic, argumentînd că guvernul nu ar fi avut nici un interes într-o asemenea crimă contraproductivă, într-un moment cînd se afla în căutarea sprijinului occidental.

Printre alte informaţii pe care anunţul din *Ziua* le-a provocat în urma ofertei sale, s-a aflat şi o scrisoare anonimă cu ştampila poştei române şi fără adresa expeditorului. Conţinea următoarea relatare: Voican ordonase asasinarea lui Ioan Culianu printr-o misiune atribuită în jos pe treptele ierarhice unui număr de trei ofiţeri ai serviciului secret, dintre care unul lucra pe liniile externe TAROM. Scrisoarea dădea numele celor trei şi susţinea că asasinul seamănă întocmai cu portretul făcut de FBI.

Primirea scrisorii anonime a fost confirmată de directorul ziarului *Ziua*, Sorin Roşca Stănescu, de Gabriel Stănescu şi de reporterul specializat în investigaţii, Sorin Ovidiu Bălan. „Nu putem şti cîtă crezare trebuie să-i dăm", avertiza Gabriel Stănescu. „Nu este sprijinită de nici o dovadă concretă." Scrisoarea, extrem de detaliată, dădea informaţii pînă şi despre numărul de copii al presupusului ucigaş, şi suna oarecum similar cu povestirile inventate ale lui Ioan Culianu. Aflînd despre ea, Voican, pe atunci ambasador al României în Tunisia, a numit-o „o nebunie, o insultă". El a negat cu vehemenţă orice implicare în uciderea unui om la care, afirma el, ar fi ţinut, şi a unui savant pe care l-ar fi admirat.

Ziua nu a publicat scrisoarea şi nu există nici o dovadă care să facă legătura între Gelu Voican şi crimă. De altfel, el afirmă că îşi părăsise postul de la serviciile secrete cu mai mult de un an înainte de moartea lui Culianu. În cele din urmă, anonima reprezintă poate încă un exemplu de dezinformare menită să-i inducă în eroare pe anchetatorii cazului Culianu. Cu toate acestea, FBI a început să cerceteze afirmaţiile mai concrete din scrisoare legate de numele

ucigaşului; a reieşit limpede cel puţin că un bărbat cu numele indicat, de aceeaşi vîrstă şi statut familial ca şi cel din scrisoare, *lucrase* ca însoţitor de zbor pe liniile aeriene Tarom. În 1981 el ceruse o prelungire de viză de un an pentru a rămîne în Statele Unite. Documentele arată că a primit-o în 1983 şi a reînnoit-o în 1986. Biroul din Chicago al FBI-ului şi-a lansat cercetările spre toate băncile de date importante pentru a primi informaţii despre cei patru bărbaţi trecuţi pe lista din scrisoare. Informaţiile primite pînă în prezent[1] nu sînt concludente.

Nimeni nu a fost pînă acum acuzat de uciderea lui Ioan Culianu. Revăzînd piesele disparate ale investigaţiei din Chicago, o sursă a poliţiei consideră că rezultatele înregistrate de Adrian Szabo la detectorul de minciuni sugerează că el ar fi putut fi mai corect abordat dintr-un unghi iniţial care a fost pe urmă abandonat. În ceea ce-i priveşte pe soţii Jedlicka, nimic din ceea ce au spus sau făcut nu sugerează că ar fi inventat experienţa pe care au trăit-o, că ar fi fost determinaţi în vreun fel, din afară, să inventeze. Prietenii le-au garantat integritatea. David Jedlicka şi-a exprimat dorinţa ca acest lucru să nu se fi întîmplat niciodată. El şi Sandy nu erau deloc interesaţi de România şi nici de publicitate[2].

Dar zonele cele mai critice în desfăşurarea faptelor nu sînt totuşi nici măcar o consecinţă a prezenţei mediumurilor, a informatorilor sau a scrisorilor anonime extrem de suspecte. Ele se situează în altă parte, ţin de dimensiunea de mister profund din activitatea victimei înseşi, de propria sa metodă de analiză aplicată modului de derulare a evenimentelor care au dus la moartea sa.

*

Culianu şi-a împărtăşit temerile multor prieteni apropiaţi înainte de a fi omorît; le-a spus despre ameninţările care utilizau retorica de extremă dreaptă, despre supraveghere şi, în sfîrşit, despre confruntarea directă (urmăriri, scena de la Drake Hotel). El spunea că urmăritorii fac parte din serviciul secret al ţării sale. După asasinarea lui, s-au ivit diversiunile – şi în acelaşi timp indiciile: o conferinţă

1. Pînă la data apariţiei primei ediţii româneşti a acestei cărţi, respectiv toamna 1997 (n. red.).
2. Asupra utilizării mediumurilor în cazurile de crimă, vezi Lois Duncan, *Who Killed My Daughter ?*, New York, Delacorte, 1993.

de presă prezidenţială bizară, vehiculînd informaţii false – fără a mai vorbi despre atitudinea greu de înţeles a unui preşedinte care pare a aproba un asasinat, respectiv a preşedintelui Iliescu care pare a aproba asasinarea unui mare istoric al religiilor de origine română ; urmează relatări false în ziare şi la radio, şi refuzul consecvent al funcţionarilor oficiali de a răspunde întrebărilor referitoare la crimă. O asemenea dezinformare era „marca Securităţii", spunea Andrei Codrescu. Modalitatea umilitoare în care a fost făptuită crima, şi alegerea unei personalităţi mai puţin cunoscute politic, a cărei dispariţie avea să-i deruteze şi să-i demoralizeze pe opozanţi, era o altă trăsătură specifică. Hărţuirea la care fusese supus Culianu, combinată cu dezinformarea ce-a urmat crimei, merita cel puţin o reacţie oficială demnă şi clară din partea puterii.

De-a lungul a patru ani, am făcut probabil vreo douăsprezece solicitări prin telefon, fax, scrisori şi în persoană, pentru a-i intervieva pe Virgil Măgureanu, Ion Iliescu şi pe succesorul lui Mihai Caraman, directorul DIE, Ion Talpeş. Măgureanu şi Talpeş nu m-au refuzat direct ; mi s-a spus, de fiecare dată cînd telefonam, că nu există deocamdată nici un răspuns la solicitarea mea. Cînd am reuşit în sfîrşit să aranjez o întîlnire cu purtătorul de cuvînt al SRI, Nicolae Ulieru, el nu s-a prezentat. Pretindea că „nu ştia nimic despre Culianu".

Se poate spune că atenţia dată unor detalii obscure, ca şi influenţei politice a unui intelectual aflat în străinătate, se potrivea cu vechile metode ale asasinatelor făptuite de Securitate ; în acelaşi timp însă, acest caz a avut şi un alt fel de ecou. În 1990 şi la începutul anului 1991, regimul din România încă se mai confrunta cu tulburări interne şi cu refuzul Occidentului de a investi într-o ţară pe care o considera instabilă. Emigranţi proeminenţi au susţinut opoziţia internă ce devenea tot mai puternică. Erau vremuri de derută chiar şi pentru fostul serviciu de informaţii. „Mîna dreaptă", conchise agentul FBI Bertulis despre reactivarea vechilor agenţi, „nu ştia ce face mîna stîngă".

Cu toate acestea, după asasinat, opoziţia deveni într-adevăr mai şovăielnică. Andrei Codrescu scria despre conaţionalii lui din exil că „sînt mai temători şi mulţi şi-au încetat activităţile". Crima a coincis cu declanşarea unei sălbatice campanii naţionaliste, antimonarhice şi în general instigatoare, în presa oficial sau oficios-guvernamentală, dar mai ales în cea extremistă, din ţară. Nu putem oare să o

vedem ca pe începutul sîngeros al unei serii de „acţiuni" planificate, care au dus la mineriada din septembrie? Pentru că la doar trei luni după crimă, ultima mineriadă răsturnă aripa reformistă a guvernului. Guvernul Iliescu, singur, cîştigă alegerile generale. În prezent guvernul nu mai cochetează cu extrema dreaptă; presa continuă să fie liberă; alegerile sînt relativ corecte; supravegherea internă şi hărţuiala poliţiei s-au diminuat treptat – fără însă a înceta.

Savant ambiţios care a dorit să-şi convingă colegii că ştie mai multe decît în realitate (dar ce şi cum ştia oare?), Culianu se pare că a reuşit să-şi bată joc de ucigaşii lui pînă la a-i face să-l *perceapă* ca periculos într-un moment de primejdie şi derută. A realizat acest lucru prin tonul şi vizionarismul articolelor sale, prin celebritatea sa internaţională ca urmaş al lui Eliade şi prin relativa sa izolare. Cercetînd toată viaţa practicile magice, a depăşit hotarul care desparte jocul de realitate. El lucra în planul spiritului. Ucigaşii lui, nu. Moartea lui Ioan Culianu a fost ultimul joc al minţii, în care chiar şi asasinii se pare că au pierdut din vedere distincţia dintre realitate şi ficţiune.

*

Interesele politice ale celor care au tras sforile au poate ponderea cea mai redusă în destinul lui Culianu. „Mă gîndeam", spunea Anthony Yu cînd l-am sunat acasă, „ce pierdere tragică şi inexplicabilă a fost moartea lui". Mac Linscott Ricketts a numit-o „o catastrofă pentru lumea ştiinţei". Culianu a marcat într-un mod de excepţie domeniile gnosticismului şi dualismului, cercetarea asupra Renaşterii; s-a aflat de asemenea printre cei cîţiva teoreticieni preocupaţi de relaţia cogniţiei cu istoria. Întrebările la care nu a mai apucat să dea un răspuns au fost rezumate de decanul de la Divinity School, Clark Gilpin, în oraţiunea funebră: „Există oare vreo legătură trainică între ideile omeneşti care au stat la baza afirmării universităţilor", întreba el, „şi o înţelepciune eternă existentă de la începuturile lumii?"

Încă din copilărie, Culianu a căutat o cheie a universului. Valoros nu era atît răspunsul, sugerase el în repetate rînduri, ci căutarea însăşi – şi, desigur, cunoaşterea acumulată pe parcurs. În strădania sa de a nu-şi trăda conştiinţa şi de-*a spune adevărul* mereu, chiar în timp ce trăia succesul în America, el a fermecat pe mulţi şi i-a

mîniat pe alţii ; un important lucru pe care ni l-a lăsat moştenire este avertismentul referitor la primejdiile inerente, la riscul total al unei vieţi consacrate cu adevărat lucrului spiritual. Culianu a revenit mereu la temele care i-au marcat viaţa încă de la naştere, teme care l-au obsedat, l-au fascinat şi în cele din urmă au contribuit la uciderea lui. Percepţia modelează istoria, scria el ; timpul dezvăluie adevăruri tăinuite, iar uneori chiar falsurile pot modifica evenimentele.

În ultimele sale scrieri, propuneri de carte, scrisori şi povestiri, el ne-a lăsat o tentativă enigmatică dar coerentă de explicare a operaţiunilor cognitive ale istoriei. A căutat semnificaţiile cele mai profunde în micile coincidenţe dintre vise şi viaţa cotidiană, precum şi misterul existenţei omeneşti în spaţiul infinit al minţii. „Dacă Ioan Culianu nu ar fi dispărut atît de neaşteptat", scria Umberto Eco, „ne-ar fi dat mai multe opere fundamentale" ce ar fi revelat atît structurile aflate dincolo de vălul vieţii obişnuite, cît şi relaţia dintre întîmplare şi destin, adevăr şi ficţiune, crimă şi „dispariţie iluzorie". În multe privinţe, spunea Culianu, aceste contrarii coincid. Tragedia este că singurul mod de înţelegere care încă ne este accesibil aici nu ne permite să le vedem astfel – doar, arareori, să întrezărim acest adevăr.

Notă finală la ediţia americană

Spre deosebire de multe alte ţări est-europene, România nu a permis niciodată accesul la dosarele poliţiei secrete comuniste, nu a comunicat niciodată vreo situaţie a miilor de agenţi ai Securităţii comuniste, nu a retrocedat proprietăţile confiscate în timpul regimului comunist. Într-o perioadă cînd România solicită primirea ca membru cu drepturi depline în NATO şi o acceptare necondiţionată de către Occident, a sosit cu adevărat momentul ca asasinarea unui tînăr profesor american foarte cunoscut să fie soluţionată.

Cei care trebuie să-şi facă auzite vocile sînt americanii interesaţi de libertatea gîndirii şi de drepturile pe care noi le considerăm de la sine înţelese. Această crimă a avut loc pe pămînt american, într-o universitate renumită, în toiul unei zile de şcoală. Uciderea brutală a unui tînăr om de ştiinţă talentat nu poate fi tolerată. Semn al vulnerabilităţii unui american faţă de istorie, această faptă reprezintă un îndemn la reconsiderarea conduitei ce trebuie adoptată de cei de la catedră, cei care scriu, gîndesc sau menţin ordinea în ţara noastră.

Epilog

Conform spuselor FBI, şi după momentul apariţiei cărţii autorităţile juridice româneşti şi Ministerul român de Interne au refuzat să dea curs cererilor de informaţii venite din partea investigatorilor americani. De la foruri de răspundere ale unei ţări care face demersuri pentru admiterea în NATO şi, pe de altă parte, beneficiază de Clauza Naţiunii celei mai Favorizate în relaţiile cu Statele Unite, o astfel de atitudine apare ca absolut de neînţeles. Asasinarea unui american nevinovat nu poate fi tolerată şi adevărul trebuie să iasă la lumină.

Serviciile FBI roagă pe oricine ar putea oferi informaţii privitoare la crima făptuită pe 21 mai 1991, să scrie la următoarea adresă:

Mr. John Fisher
PO BOX A-2118
Chicago, IL 60690

Lucrări de Ioan Petru Culianu

Volume

Mircea Eliade, Orizzonte Filosofico, Assisi, Cittadela Editrice, 1978.

Iter in Silvis : Saggi scelti sulla gnosi e altri studi, vol. I, Gnosis, no. 2, Messina, EDAS, 1981.

Religione e accrescimento del potere, in *Religione e potere*, de G. Romanato, M. Lombardo, I. Culianu, pp. 173-252, Torino, Marietti, 1981.

Psychanodia I : A Survey of the Evidence Concerning the Ascension of the Soul and Its Relevance, Études Préliminaires aux Religions Orientales dans l'Empire Romain, no. 99, Leiden, Brill, 1983.

Eros et magie à la Renaissance, 1484, Idées et Recherches, Paris, Flammarion, 1984.

Expériences de l'extase. Extase, ascension et récit visionnaire, de l'Hellénisme au Moyen-Âge, Paris, Payot, 1984.

Gnosticismo e pensiero moderno : Hans Jonas, Storia delle Religioni, no. I, Roma, L'Erma di Bretschneider, 1985.

Empeiries tes ektasis : Extasi, anabasi kai oraseis apo ton Hellenismo mechri ton Mesaiona, Metafrasi Lida Palladiou, Athena, Hadjinikoli, 1986.

Experienze dell'estasi dall'Ellenismo al Medioevo, BCM 926, traducere de Maria Garin, Bari, Laterza, 1986.

Recherches sur les dualismes d'Occident : Analyse de leurs principaux mythes, Doctorat d'État, 1986, A.N.R.T., Université de Lille III. Microfiche, Lille-Thèses, ISSN 0294-1767.

Eros and Magic in the Renaissance, translated by M. Cook, Chicago University of Chicago Press, 1987.

Eros e magia nel Rinascimento : La congiunzione astrologica del 1484, La Cultura, no. 46, Milan, Il Saggiatore – A. Mondadori, 1987.

I miti dei dualismi occidentali, Milano, Jaca Book, 1989.

Eliade/Culianu, *Dictionnaire des Religions*, Paris, Plon, 1990. Cu colaborarea lui H.S. Wiesner.

Les Gnoses dualistes d'Occident : Histoire et mythes, Paris, Plon, 1990.

Out of This World: Otherworldly Journeys from Gilgamesh to Albert Einstein, Boston, Shambhala, 1991.
The Eliade Guide to World Religions, San Francisco, HarperSanFrancisco, 1991. With M. Eliade and in association with H.S. Wiesner.
I viaggi dell'anima, Milano, Arnoldo Mondadori Editore, 1991.
The Tree of Gnosis: Gnostic Mythology from Early Christianity to Modern Nihilism, San Francisco, HarperCollins, 1992.
Diccionario de las religiones, Barcelona, Paidos Orientalia, 1993.
Dicţionarul religiilor, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, 1996².
Mas alla de este mundo, Barcelona, Paidos Orientalia, 1993.
Călătorii în lumea de dincolo, Bucureşti, Editura Nemira, 1994, 1999²; Iaşi, Editura Polirom, 2002³.
(Dicţionarul religiilor a fost de asemenea tradus în limbile germană, olandeză, polonă, cehă, greacă, japoneză, rusă, bulgară, sîrbă, spaniolă ş.a.)
Eros şi magie în Renaştere, Bucureşti, Editura Nemira, 1994, 1999²; Iaşi, Editura Polirom, 2003³.
Experiences del extasis, Barcelona, Paidos Orientalia, 1994.
Gnozele dualiste ale Occidentului, Bucureşti, Editura Nemira, 1995, 1998²; Iaşi, Editura Polirom, 2004³.
Jenseits dieser Welt, München, Dideriche Verlag, 1995.
Mircea Eliade, Bucureşti, Editura Nemira, 1995, 1998²; Iaşi, Editura Polirom, 2004³.
Religie şi putere, Bucureşti, Editura Nemira, 1996.
Experienţe ale extazului, Bucureşti, Editura Nemira, 1997; Iaşi, Editura Polirom, 2004.
Arborele gnozei, Bucureşti, Editura Nemira, 1999.
Păcatul împotriva spiritului, Bucureşti, Editura Nemira, 1999.
Studii româneşti I, Bucureşti, Editura Nemira, 2000.
Jocurile minţii, Iaşi, Editura Polirom, 2002.
Iocari serio. Ştiinţă şi artă în gîndirea Renaşterii, Iaşi, Editura Polirom, 2003.
Cult, magie, erezii. Articole din enciclopedii ale religiilor, Iaşi, Editura Polirom, 2003.

Volume editate

Libra: Études roumaines offertes à W. Noomen à l'occasion de son soixantième anniversaire, Dordrecht, Presses Universitaires de Groningen, 1983.

Ficţiune

Il corridore tibetano, *L'Umana Avventura*, primăvara 1988, pp. 106-108.
Le coureur tibétain, *L'Aventure Humaine*, primăvara 1988, pp. 106-108.
Tozgrec, *Tempo Presente*, 89-90, 1988, 91-101.
La collezione di smeraldi, Romanzo, Milano, Jaca Book, 1989.
The Late Repetance of Horemheb, *Harvard Review*, 15-16, 1990, 6-7, în colaborare cu H.S. Wiesner.
La sequenza segreta, *Leggere*, Milano, 18, 1990, 24-29, în colaborare cu H.S. Wiesner.
Hesperus, Romanzo, Milan, Jaca Book, 1991.
The Language of Creation, *Exquisite Corpse*, 1991, în colaborare cu H.S. Wiesner.
Hesperus, Bucureşti, Editura Univers, 1992 ; Iaşi, Editura Polirom, 2004[2].
Pergamentul diafan, Bucureşti, Editura Nemira, 1994.
Pergamentul diafan. Ultimele povestiri, Bucureşti, Editura Nemira, 1996 ; Iaşi, Editura Polirom, 2002[2].
Arta fugii. Povestiri, Iaşi, Editura Polirom, 2002.

Studii şi articole

Soarele şi Luna, *Lucrări ştiinţifice. Cercurile studenţeşti de folclor* (1971), Baia Mare, 1973, pp. 87-97.
Les Xavantes du Mato Grosso, *Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuse*, 4 (1974), pp. 531-534.
Mit şi simbol în proza lui V. Voiculescu, *Ethos*, 2 (1975), pp. 258-268.
Nota su „La Vergine delle Roce" di Leonardo, *Aevum*, 49 (1975), pp. 389-393.
La religione come strumento del potere e mezzo di liberazione, *Verifiche*, 4 (1975), pp. 236-255.
Il XIII Congresso IAHR, *Aevum*, 50 (1976), pp. 169-173. With D.M. Cosi.
La femme céleste et son ombre, *Numen*, 23 (1976), pp. 191-209.
Freud-Jung-Wittgenstein, *Ragguaglio Librario*, 53 (1976), pp. 126a-130b.
Note sur „opsis" et „theoria" dans la poésie d'Eminescu, *Acta Philologica*, 6 (1976), pp. 93-98.
Nota di demonologia bulgakoviana, *Aevum*, 51 (1977), pp. 548-551.
La „passione" di Sophia nello Gnosticismo, *Aevum*, 51 (1977), pp. 149-162.
L'anthropologie philosophique, *L'Herne 33 : Mircea Eliade* (1978), pp. 203-211.

Démonisation du cosmos et dualisme gnostique, *Revue de l'Histoire des Religions*, 98 (1979), pp. 3-40.

Erzählung und Mythos im „Lied von der Perle", *Kairos*, 21 (1979), pp. 60-71.

Pons subtilis: Storia e significato di un simbolo, *Aevum*, 53 (1979), pp. 301-312.

Romantisme acosmique chez M. Eminescu, *Neophilologus*, I (1979), pp. 74-83.

A Dualistic Myth in Roumanian Folklore, *Dialogue*, 4-5 (1980), pp. 45-50.

Les fantasmes du nihilisme chez M. Eminescu, *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte*, 4 (1980), pp. 422-433.

Iatroi kai manteis: Sulle strutture dell'estatismo greco, *Studi Storico-Religiosi*, n.s., 4 (1980), pp. 287-303.

Inter lunam terrasque... Incubazione, catalessi ed estasi in Plutarco, in *Perennitas: Studi in onore di A. Brelich*, pp. 149-172, Rome, Edizioni dell'Ateneo, 1980.

Some Considerations on the Works of Horia Stamatu, *International Journal of Roumanian Studies*, 2 (1980), pp. 123-134.

The Angels of the Nations and the Origins of Gnostic Dualism, in *Studies in Gnosticism and Hellenistic Religions*, edited by R. van den Broek and M.J. Vermaseren, pp. 78-91, Leiden, Brill, 1981.

Les fantasmes de l'éros chez M. Eminescu, *Neophilologus*, I (1981), pp. 229-238.

History of Religions in Italy, *History of Religions*, 20 (1981), pp. 253-262.

Magia spirituale e magia demonica nel Rinascimento, *Rivista di Storia e Letteratura Religiosa*, 17 (1981), pp. 360-408.

Ordine e disordine delle sfere, *Aevum*, 55 (1981), pp. 96-110.

Le vol magique dans l'Antiquité tardive, *Revue de l'Histoire des Religions*, 98 (1981), pp. 57-66.

Les anges des peuples et la question des origines du dualisme gnostique, in *Gnosticisme et monde hellénistique*, edited by J. Ries, pp. 131-145, Louvain-la-Neuve, Peeters, 1982.

Antropologia filosofică a lui M. Eliade, *Ethos*, 3 (1982), pp. 243-247.

L'„ascension de l'îme" dans les mystères et hors des mystères, in *La soteriologia dei culti orientali nell'Impero Romano*, edited by U. Bianchi and M.J. Vermaseren, pp. 78-91, Leiden, Brill, 1982.

La grande année et la métempsychose, in *La soteorologia dei culti orientali nell'Impero Romano*, pp. 303-307.

History of Religions in Italy: A Postscript, *History of Religions*, 22 (1982), pp. 190-195.

Les fantasmes de la liberté chez M. Eminescu, in *Libra: Études roumaines offertes à W. Noomen à l'occasion de son soixantième anniversaire*, edited by I.P. Culianu, Dordrecht, Presses Universitaires de Groningen, 1983, pp. 114-146.

Giordano Bruno tra la Montagna di Circe e il Fiume delle Dame leggiadri, in *Montagna e letteratura*, edited by A. Audisio and R. Rinaldi, pp. 71-75, Torino, Museo Nazionale della Montagna, 1983.
Interferences between Iconography and Folklore in Roumania, *Visible Religion*, 2 (1983), pp. 40-57, with C. Culianu.
M. Eliade et la pensée sur l'irrationnel, *Dialogue*, 8 (1983), pp. 39-52.
La magie de Giordano Bruno, *Studi e Materiali di Storia delle Religioni*, 49 (1983), pp. 279-301.
Le paysage du centre du monde dans le conte „Cezara" de M. Eminescu, *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschicte*, 3-4 (1983), pp. 444-458.
The Sun and the Moon, *International Journal of Roumanian Studies*, 3 (1981-1983), pp. 83-97.
La visione di Isaia e la tematica della Himmelsreise, *Isaia, il Diletto e la Chiesa*, edited by M. Pesce, pp. 95-116, Bologna, Paideia, 1983.
Wer hat Angst vor Hans Peter Duerr ?, in *Der glaserne Zaun*, edited by R. Gehlen and B. Wolf, pp. 263-264, Frankfurt, Syndikat, 1983.
Eliade et le refus du symbolisme, *3e Millénaire*, 13 (1984), pp. 89-93.
Feminine versus Masculine : The Sophia Myth and the Originis of Feminism, in *Struggles of Gods*, edited by H.G. Kippenberg, pp. 65-98, Berlin, Mouton, 1984.
La géomantie dans l'Occident médiéval : Quelques considérations, in *Non nova sed nove : Mélanges de civilisation médiévale*, edited by M. Gosman and J. van Os, pp. 37-46, Groningen, Bouma, 1984.
The Gnostic Revenge : Gnosticism and Romantic Literature, in *Gnosis und Politik*, edited by J. Taubes, pp. 290-306, Paderborn, Schoningh, 1984.
Mircea Eliade et l'idéal de l'homme universel, *Le Club Français de la Médaille, Bulletin* 84 (1984), pp. 48-55.
Mircea Eliade und die blinde Schildkröte, in *Die Mitte der Welt : Aufsätze zu Mircea Eliade*, edited by H.P. Duerr, pp. 216-243, Suhrkamp Taschenbuch 981, Frankfurt, Suhrkamp, 1984.
Un temps à l'endroit, un temps à l'envers..., in *Le temps chrétien de la fin de l'Antiquité au Moyen Âge, IIIe-XIIIe siècles*, pp. 57-61, Colloques Internationaux du CNRS, no. 604, Paris, Éditions du CNRS, 1984.
Éros et manipulation des masses, *3e Millénaire*, 18 (1985), pp. 31-35.
Le mandala dans l'histoire des religions, *Cahiers Internationaux du Symbolisme*, 48-49-50 (1984-1985), pp. 53-62.
M. Eliade at the Crossroads of Anthropology, *Neue Zeitschrift für systematische Theologie und Religionsphilosophie*, 27 (1985), pp. 123-131.
Avers şi revers în istorie, *Revista de Istorie şi Teorie Literară*, nos. 2-3 (1986), pp. 127-136.
Civilisation as a Product of Wilderness : H.P. Duerr and His Theories of Culture, *Nederlands Theologish Tijidschrift*, 40 (1986), pp. 305-311.

M. Eliade at the Crossroads of Anthropology, in *On Symbolic Representations of Religion*, edited by H.G. Hubbeling and H.G. Kippenberg, pp. 45-56, Berlin, W. de Gruyter, 1986.
Ascension, in *The Encyclopedia of Religion*, edited by M. Eliade, I, pp. 435a-441a, New York, Macmillan, 1987.
Astrology, in *id.*, I, pp. 472a-475b.
Bendis, in *id.*, 2, pp. 94b-95a, with C. Poghirc.
Dacian Riders, in *id.*, 4, pp. 195a-196a.
Gnosticism, From the Middle Ages to the Present, in *id.*, 5, pp. 574b-578a.
Magic in Medieval and Renaissance Europe, in *id.*, 9, pp. 97b-101b.
Sabazios, in *id.*, 12, pp. 499b-500b.
Sacrilege, in *id.*, 12, pp. 557a-563b.
Sexual Rites in Europe, in *id.*, 13, pp. 186b-189b.
[Sky :] The Heavens as Hierophany, in *id.*, 13, pp. 343b-345b.
Thracian Religions, in *id.*, 14, pp. 494a-497b.
Thracian Riders, in *id.*, 14, 497a-b.
Zalmoxis, in *id.*, 15, pp. 551b-555b, with C. Poghirc.
M. Eliade et l'idéal de l'homme universel, in *M. Eliade : Dialogues avec le sacré*, pp. 9-16, Paris, Editions NADP, 1987.
„Zapadniki" et „Slavianofily" : La portée du conflit, in *Sauf-conduit : La vision russe de l'Occident*, edited by Gérard Conio, pp. 9-14, Paris, L'Âge d'Homme, 1987, with C. Culianu.
L'„anéantissement sans nulle compassion" dans la nouvelle „Moara cu noroc" de Ioan Slavici (1881), *Kurier* (Bochum), 13 (1987), pp. 38-49.
Les fantasmes de la peur chez M. Eminescu, ou Comment devient-on révolutionnaire de profession, in *Eminescu im europäischen Kontext*, edited by I. Constantinescu, pp. 106-127, Augsburg, 1988.
Urmuz, précurseur de lui-même ?, in *Vitalité et contradictions de l'avant-garde : Italie-France, 1909-1924*, collected by S. Briosi and H. Hillenaar, pp. 273-278, Paris, José Corti, 1988.
Ascension, in *Death, Afterlife, and the Soul*, edited by L.E. Sullivan, pp. 107-117, New York, Macmillan, 1989.
Astrology, in *Hidden Truths : Magic, Alchemy, and the Occult*, edited by L.E. Sullivan, pp. 151-157, New York, Macmillan, 1989.
Gnosticism from the Middle Age to the Present, in *Hidden Truths*, pp. 63-68.
Invito alla lettura di Mircea Eliade, *Abstracta* 35 (1989), pp. 38-49.
Magic in Medieval and Renaissance Europe, in *Hidden Truths*, pp. 110-115.
Dr. Faust : Great Sodomite and Necromancer, *Revue de l'Historie des Regions*, 207, no. 3 (1990), pp. 261-282.
System and History, *Incognita* I (1990), pp. 6-17.
Cultura română ?, *Agora 4, no.3 (July-September 1991)*, pp. 31-36.

Recenzii. Comentarii politice şi literare, începînd din 1973

Dan Laurenţiu, *Fiera Letteraria* (Rome) 49 (1973), pp.15.
Vasile Voiculescu, romancier al iluziei şi al speranţei, *Revista Scriitorilor Români* (München) 12 (1974), pp. 11.
Mircea Ciobanu şi Principele acestei lumi, *Limite* (Paris) 16 (1974), pp.11.
Creaţie şi frumos, de C. Noica, *Limite* 17 (1974), p.10.
Religions australiennes, by M. Eliade, *Aevum* 48 (1975), pp. 592-593.
Exil, *Limite*. 19 (1975), p.13.
Nina Façon (ob. 1974), Limite 18 (1975), p. 20
Lo gnosticismo, by H. Jonas, *Aevum* 49 (1975), pp. 585-587.
Maya History and Religion, by J.E.S. Thompson, *Aevum* 49 (1975), pp. 587-590.
La nostalgia delle origini, by M. Eliade, *Aevum* 49 (1975), pp. 584-585.
Pour une science des religions, by M. Meslin, *Aevum* 49 (1975), pp. 207-208.
Lo sciamanismo, by M. Eliade, *Ragguaglo Librario* 51 (1975), p. 396.
Le concept de littérarité, de M. Marghescu, *Limite* 21 (1976), p. 11.
Doi poeţi români, *Limite* 23 (1977), pp. 15-16.
L'isola del tonal, by C. Castaneda, *Aevum* 51 (1977), pp. 583-586.
Mito e folosafia, by C.Conio, *Aevum* 51 (1977), pp. 583-586.
Neuplatonische u. gnotische Weltablehnuung, by C. Elsas, *Aevum* 51 (1977), pp. 187-189.
La XLVI Eranos-Tagung, *Aevum* 52 (1978), pp. 343-346.
Edipo ala luce del folclore, by V.I. Ja. Propp. *Avevum* 52 (1978), pp. 383-384.
Etymologicum Magnum Romaniae, by B.P. Hasdeu, *Avevum* 52 (1978), pp. 383-384.
International Journal of Roumanian Studies I, *Aevum* 52 (1978), p. 637.
Limbă şi gîndire în cultura indiană, by S. Al-George, *Aevum* 52 (1978), p. 637.
Mica enciclopedie a poveştilor româneşti, by O. Bîrlea, *Aevum* 52 (1978), p. 384.
La nascita mistica, by M. Eliade, *Aevum* 52 (1978), pp. 159-160.
Nederlandse Volksverhalen, by M.D. Teenstra, *Aevum* 52 (1978), p. 635.
Occultism, Witchcracft and Cultural Fashions, by M. Eliade, *Aevum* 52 (1978), pp. 596-692.
Production de l'intérêt romanesque, by Ch. Grivel, *Rapports* (1978), pp. 189-192.
Vita e pensiero di R. Tagore, by G. Ottonello, *Aevum* 52 (1978), p. 637.
Metamorfoza lui M. Eliade, *Limite* 28-29 (1979), pp. 35-36.
Gesellschaft in mythischen Bahn, by K. Keller, *Aevum* 53 (1979), p. 608.

Histoire des croyances I, by M. Eliade, *Aevum* 53 (1979), pp. 165-168.
In Mist Apparelled, by F.E. Brenk, *Aevum* 53 (1979), p. 209.
Letture sulla religione greca, by P. Scarpi, *Aevum* 53 (1979), p. 201.
Macrobe, by J. Flamant, *Aevum* 53 (1979), pp. 190-193.
Medieval Heresy, by M. Lambert, *Aevum* 53 (1979), p. 427.
Norms in a Changing World, by Portman-Rietsema, *Aevum* 53 (1979), p. 209.
La paralisi e lo spostamento, by R. Rinaldi, *Aevum* 53 (1979), p. 608.
Philosophie du catharisme, by R. Nelli, *Aevum* 53 (1979), p. 428.
Prometeo Orfeo Adamo, by U. Bianchi, *Aevum* 53 (1979), pp. 172-176.
Recherches sur la lune I, by S. Lunais, *Aevum* 53 (1979), p. 209.
Redeunt Saturnia Regna, by V. Schmidt, *Aevum*, 53 (1979), pp. 205-206.
Symboles et mythes dans la pensée de Plutarque, by Y. Vernière, *Aevum*, 53 (1979), p. 209.
Bartholomaeus Anglicus, by R.J. Long, *Aevum*, 54 (1980), pp. 391-392.
Cahiers Roumains d'Etudes Littéraires, 1978, *Aevum*, 54 (1980), pp. 557-558.
La critique des ideées littéraires, by A. Marino, *Aevum*, 54 (1980), p. 557.
Cultura cattolica, by G. Romanato and Molinari, *Problemi di civilità*, 6 (1980), pp. 11-12.
De vita libri III, by M. Ficino, *Aevum*, 54 (1980), p. 397.
La giustificazione delle immagini religiose, by V. Fazzo, *Aevum*, 54 (1980), pp. 183-185.
Hermeneutica lui M. Eliade, by A. Marino, *Aevum*, 54 (1980), pp. 541-543.
Hommages à M.J. Vermaseren, *Aevum*, 54 (1980), pp. 205-206.
Magie, by H.G. Kippenberg and B. Lucchesi, *Aevum*, 54 (1980), pp. 206-207.
Mithriaca IV, by M.J. Vermaseren, *Aevum*, 54 (1980), p. 206.
Opere VII, by M. Eminescu, *Aevum*, 54 (1980), pp. 536-537.
Pour une sociologie du texte, by P.V. Zima, *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte* (1980), pp. 113-114.
Religion u. Klassenbildung, by H.G. Kippenberg, *Aevum*, 54 (1980), p. 201.
Stanze, by G. Agamben, *Aevum*, 54 (1980), pp. 386-387.
Un colloquio sulla nozione cristiana di tempo, *Rivista di Storia e Letteratura Religiosa*, 17 (1981), pp. 328-329.
Apocalypse, de V. Tănase, *Limite* 32, no. 2 (1981), pp. 28-29.
Courtly Love, by R. Boase, *Aevum*, 55 (1981), pp. 360-363.
Cults and Beliefs at Edessa, by H.J.W. Drijvers, *Aevum*, 55 (1981), pp. 172-174.
M. Eliade, *Aevum*, 55 (1981), p. 611.
Gannat Bussame, by G.J. Reinink, *Aevum*, 55 (1981), p. 377.
Luce e Gnosi, by G.J. Filoramo, *Aevum*, 55 (1981), pp. 190-192.
Mysteria Mithria, by U. Bianchi, *Aevum*, 55 (1981), pp. 169-172.
Soteriologia di Cibele e Attis, by G. Sfameni Gasparo, *Aevum*, 55 (1981), pp. 168-169.
Textbuch zur Neutest: Zeitgeschichte, by H.G. Kippenberg and Wevers, *Aevum*, 55 (1981), pp. 190-191.

Wanner begonnen de haksen te vilegen?, *Univerteitskrant*, January 21, 1981, p. 5.
Ask yourselves in our own hearts..., *History of Religions*, 22 (1982), pp. 284-286.
Ecology and Indo-Iranian Reconstruction, *History of Religions*, 22 (1982), pp. 196-198.
The Marvelous Ointments of Dr. Duerr, *History of Religions*, 22 (1982), p. 356.
Adonis, by S. Ribichini, *Aevum*, 56 (1982), p. 129.
Iconographie chrétienne, by A. Grabar, *Aevum*, 56 (1982), p. 356.
Idee en Verbeelding, by J.J.A. Mooij, *Aevum*, 56 (1982), pp. 590b-591b.
Purgatoire, by J. Le Goff, *Aevum*, 56 (1982), pp. 363-364.
Unde scurte, de M. Lovinescu, *Ethos*, 3 (182), pp. 296-297.
Unter dem Pflaster, 8 (1981), *Aevum*, 56(1982), pp. 590a-b.
Colloquio „Gnosi e politica", *SMRS*, 49 (1983), pp. 417-419.
Mircea Eliade et son oeuvre, *Aurores*, 38 (1983), pp. 10-12.
Mistica, cultura e società, *RSLR*, 19 (1983), p. 348.
Atharvavedaparisista, edited by L. van den Bosch, *History of Religions*, 23 (1983), pp. 194-195.
CCCA II, by M.J. Vermaseren, *Aevum*, 57 (1983), pp. 165a-b.
Light and Color, by M. Barasch, *Aevum*, 57 (1983), pp. 573a-574a.
Mithriaca III, by M.J. Vermasern, *Aevum*, 57 (1983), pp. 171a-172a.
Montaillou in Groningen, edited by D.A. Papousek, *Aevum*, 57 (1983), pp. 365a-366b.
Mythologie du vampire, by A. Cremene, *Revue de l'Histoire des Religions*, 200 (1983), pp. 413-415.
Scriitori bisericeşti, by I.G. Coman, *Aevum*, 57 (1983), pp. 174a-b.
La soteriologia, by U. Bianchi and M.J. Vermaseren, *Aevum*, 57 (1983), pp. 172a-173a.
Symboliek van de aarde, by H.A. Witte, *Aevum*, 57 (1983), pp. 582a-583a.
Symposium Apuleianum Groninganum, *Aevum*, 57 (1983), p. 171a.
Temple et contemplation, by H. Corbin, *Aevum*, 57 (1983), pp. 580b-581b.
Zoroaster, by Gh. Gnoli, *Aevum*, 57 (1983), pp. 164a-165a.
L'atessa della fine, by G. Filoramo, *SMSR*, 50 (1984), pp. 373-375.
Dieu et Dieux, edited by M. Taille, *History of Religions*, 24 (1984), p. 288.
The Early Greek Concept of the Soul, by J. Bremmer, *SMRS*, 50 (1984), pp. 371-373.
Mythologie du vampire, by A. Cremene, *SMSR*, 50 (1984), pp. 195-197.
Neue Ansatze, edited by Gladigow and H.G. Kippenberg, *History of Religions*, 24 (1984), pp. 185-186.
Rausch – Extase – Mystik, edited by H. Cancik, *History of Religions*, 24 (1984), pp. 186-187.
Le Scarabée International, *Aevum*, 58 (1984), p. 618.

Sphinx-Verlag, *Aevum*, 58 (1984), pp. 617-618.
Vor Gott sind Alle gleich, by G. Kehrer, *History of Religions*, 24 (1984), pp. 187-188.
Mircea Eliade et le long combat contre le racisme, *Nouvelle Acropole*, 81 (1985), pp. 3-4.
L'offense raciste, *Nouvelle Acropole*, 81 (1985), pp. 7-8.
Religie şi istorie, *Contrapunct*, 4 (1985), pp. 4-8.
3 Grîces, de M. Eliade, *Limite*, 44-45 (1985), pp. 29a-30a.
Isaia, edited by M. Pesce, *Journal for the Study of Judaism*, 116 (1985), pp. 271-272.
La lettre du prêtre Jean, by M. Gosman, *SMSR*, 51 (1985), pp. 381-383.
Mystique, culture et société, edited by M. Meslin, *Histoire of Religion*, 25 (1985), pp. 288-289.
Jurnalul de la Păltiniş, de G. Liiceanu, *Limite*, 44-45 (1985), pp. 20b-21b.
Il picchio e il codice delle api, by P. Scarpi, *History of Religions*, 24 (1985), pp. 286-287.
Qui sa vertu anoblist, by A.J. Vanderjagt, *SMSR*, 51 (1985), pp. 383-3 [?].
Le regioni del silenzio, edited by M.G. Cicani, *History of Religions*, 25 (1985), pp. 287-288.
Revelation of Elchasai, by G.P. Luttikhuizen, *SMSR*, 51 (1985), pp. 377-380.
Studii recente despre M. Eliade, *Limite*, 46-47 (1985), pp. 24a-25a.
Reconstituiri în domeniul mitologiei româneşti, dialog cu Andrei Oişteanu, în *Revista de Istorie şi Teorie Literară*, nr. 3, 1985.
Mahîparinirvîna, *Limite*, 48-49 (1986), pp. 2-3.
Religie şi istorie, *Contrapunct*, 1 (1986), p. 10.
Religie şi istorie, *Contrapunct*, 2 (1986), p. 10.
Anthropology and the Study of Religion, edited by R.L. Moore and F.E. Reynold, *SMSR*, 52 (1986), pp. 336-337.
Cosmology and Ethical Order, edited by R.W. Lovin and F.E. Reynolds, *SMSR*, 52 (1986), pp. 324, 327.
Dreams, Illusion, and Other Realities, by W. Doniger O. Flaherty, *SMSR*, 52 (1986), pp. 382-330.
Géographie sacrée, by F. Schwartz, *Aries*, 5 (1986), p. 87.
The History of Religions, edited by J.M. Kitagawa, *SMSR*, 52 (1986), pp. 177-179.
Sophia et l'îme du monde (Cahiers de l'Hermetisme), *Aries*, 5 (1986), pp. 81-83.
Secretul lui M. Eliade, *Contrapunct*, 3-4 (1986), p. 10.
Foreword by the Editor, *ARA Journal*, 10 (1987), pp. 4-5.
Mahîparinirvîna, *ARA Journal*, 10 (1987), pp. 15-21.
Mahîparinirvîna, in *M. Eliade : Dialogues avec le sacré*, pp. 44-48, Paris, Editions NADP, 1987.
I mandarini, *Tempo Presente*, 73-74 (January-February 1987), pp. 119a-120b.

Mircea Eliade a la lunga lotta contro il razzismo, in *Mircea Eliade e l'Italia*, edited by Mincu and R. Scagno, pp. 89-91, Milan, Jaca Book, 1987.
Mircea Eliade à la recherche du Graal, *CNAC-Magazine*, Centre G. Pompidou, 39 (May-July 1987), pp. 8-9.
„Mircea Eliade on the 80th Anniversary of His Birth", *ARA Journal*, 10 (1987), p. 1072, edited by I.P. Culianu.
One, Two, Many Gods, *History of Religions*, 27 (1987), pp. 97-98.
Păcatul împotriva spiritului, *Agora*, 1, no. 1 (1987), pp. 36-38.
Ayodhya, by H. Bakker, *History of Religions*, 26 (1987), pp. 436-437.
The Greek Magical Papyri, edited by H.D. Betz, *Journal for the Study of Judaism*, 18 (1987), pp. 81-83.
Indian Medicine, edited by G.J. Meulenbeld, *History of Religions*, 27 (1987), pp. 81-83.
The Name of God, by J.E. Fossum, *History of Religions*, 26 (1987), pp. 435-436.
Poimandres as Myth, by R.A. Segal, *Journal of Religion*, 68 (1988), p. 608.
Rasa mana ke pada, by A.W. Entwistle, *History of Religions*, 27 (1987), p. 108.
Alter ego, in *Handbuch religionswissenschaftlicher Grundbegriffe*, pp. 437-438, Stuttgart, Kohljammer, 1988.
Invitation to the Sabbath, *(London) Times Literary Supplement*, December 15, 1989, Liber, 14.
Invito al Sabato, *(London) Times Literary Supplement*, December 15-21, 1989, Liber, 2, 14.
Religion in Context, by I.M. Lewis, *Journal of Religion*, 68 (1988), p. 640.
Gnostic Scriptures, by B. Layton, *Journal for the Study of Judaism*, 20 (1989), pp. 95-96.
J. Wach, by J.M. Kitagawa, *Church History*, 58 (1989), pp. 419-420.
Martyrium und Sophiamthos, by C. Scholten, *Church History*, 58 (1989), p. 370.
Servants of Satan, by J. Klaits, *Church History*, 58 (1989), pp. 419-420.
Scrisoare deschisă către Ungureanu Fl[orica], *Lumea liberă* (New York), December 9, 1989, pp. 8-9.
Dan Petrescu, *L'Umana Avventura* (Spring 1990), p. 110.
E'morto il re - occhio all'erede, *Panorama*, February 18, 1990, pp. 94-96.
Naked is Shameful, *History of Religions*, 29 (1990), pp. 420-422.
La realtà? Sono due, *Panorama*, June 3, 1990, p. 107.
Adam, Eve, and the Serpent, by E. Pagels, *Incognita*, 1 (1990), pp. 108-111.
The Aestetics of Thomas Aquinas, by U. Eco, *Journal of Religion*, 2 (1990), pp. 283-285.
The Encyclopedia of Religion, edited by M. Eliade, *Incognita*, 1 (1990), pp. 104-106.

Gnosis, by K. Rudolph, *Journal of Religion*, 2 (1990), pp. 303-304.
The History of Religions, by J.M. Kitagawa, *Church History*, 59 (190), pp. 135-136.
Other Peoples' Myths, by W. Doniger O'Flaherty, *Incognita*, 1 (1990), pp. 944-945.
„Viitorul României în 11 puncte", *Lumea liberă*, 6 ianuarie, 1990, pp. 19, 30-31.
„Scrisori deschise către Anderi Pleşu" , *idem*, 13 ianuarie, 1990, pp. 9-10.
„O lecţie de politică", *idem*, 16 iunie, 1990, p. 11.
„Scoptophilia (rubrică). Filme de groază", *idem*, 23 iunie, 1990, p. 9.
„Dialogul morţilor I", *idem*, 30 iunie, 1990, p. 9.
„4 iulie", *idem*, 7 iulie, 1990, p. 9.
„Ein echter deutscher...", *idem*, 14 iulie, 1990, p. 9.
„Dialogul morţilor II", *idem*, 21 iulie, 1990, p. 9.
„Cea mai proastă inteligenţă I", *idem*, 28 iulie, 1990, p. 9.
„Cea mai proastă inteligenţă II", *idem*, 4 august, 1990, p. 9.
„Patriot", *idem*, 11 august, 1990, p. 9.
„Economia de piaţă", *idem*, 18 august, 1990, p. 9.
„Patruzeci de secole...", *idem*, 25 august, 1990, p. 9.
„Fantapolitica", *idem*, 1 septembrie, 1990, p. 9.
„Eliade *Koan*...", *idem*, 8 septembrie, 1990, p. 9.
„Elie Wiesel", *idem*, 15 septembrie, 1990, p. 9.
„Somul cel de moarte", *idem*, 22 septembrie, 1990, p. 9.
„Cel mai mare român în viaţă", *idem*, 29 septembrie, 1990, p. 9.
„O şansă unică", *idem*, 6 octombrie, 1990, p. 9.
„Iadul şi civilizaţia", *idem*, 13 octombrie, 1990, p. 9.
„Umberto Eco şi Biblioteca din Alexandria I", *idem*, 20 octombrie, 1990, p. 9.
„Umberto Eco şi Biblioteca din Alexandria II", *idem*, 27 noiembrie, 1990, p. 9.
„Inchiziţia? Cel mai bun tribunal din lume", *idem*, 3 noiembrie, 1990, p. 9.
„François Furet şi revoluţia franceză", *idem*, 10 noiembrie, 1990, p. 9.
„Grandoarea şi mizeriile structuralismului", *idem*, 17 noiembrie, 1990, p. 9.
„Grazia Marchianò, *idem*, 24 noiembrie, 1990, p. 9.
„Arcadia", *idem*, 1 decembrie , 1990, p. 9.
„Euforisme", *idem*, 8 decembrie 15, 1990, p. 9.
„Adio", *idem*, 22 decembrie, 1990, p. 9.

Cuprins

În colecţia

BIBLIOTECA IOAN PETRU CULIANU

au apărut:

Arta fugii. Povestiri
Călătorii în lumea de dincolo
Gnozele dualiste ale Occidentului
Pergamentul diafan. Ultimele povestiri
Jocurile minţii. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie
Sorin Antohi (coordonator), *Ioan Petru Culianu. Omul şi opera*
Eros şi magie în Renaştere. 1484
Iocari serio. Ştiinţă şi artă în gîndirea Renaşterii
Cult, magie, erezii. Articole din enciclopedii ale religiilor
Hesperus (roman)
Experienţe ale extazului
Dialoguri întrerupte. Corespondenţă Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu
Mircea Eliade
Ted Anton, *Eros, magie şi asasinarea profesorului Culianu*

În pregătire:

Jocul de smarald (roman)
Gnosticism şi gîndire modernă: Hans Jonas
Păcatul împotriva spiritului. Scrieri politice
Tozgrec (roman)

www.polirom.ro

Redactor: Tereza Culianu-Petrescu
Coperta: Angela Rotaru-Serbenco
Tehnoredactor: Gabriela Gheţău

Bun de tipar: februarie 2005. Apărut: 2005
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 700506
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: polirom@dnt.ro

Tipografia MULTIPRINT Iaşi
Str. Bucium nr. 34, Iaşi 700265
tel. 0232-211225, 236388, fax. 0232-211252

BIBLIOTECA

IOAN PETRU CULIANU

„Volumul lui Ted Anton reprezintă reconstituirea detaliată a unei crime în jurul căreia s-a făcut multă publicitate, iar soluția sugerată de autor are semnificație politică. Este însă totodată o carte despre un mit și constituie o lectură fascinantă."

Umberto Eco

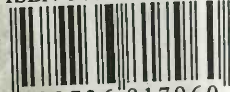
„În numeroasele cărți publicate de Ioan Petru Culianu pînă în 1991 în domeniul său de activitate – cărți despre gnosticism, extaz, ascensiunea sufletului – nu era nimic care să fi putut provoca reacția violentă culminată cu asasinarea sa. Scrierile politice însă, cele din afara domeniului academic, ale lui Culianu, publicate în limba română într-o revistă din New York, au legătură directă cu crima. Aceasta este părerea multor persoane și subiectul principal al volumului lui Ted Anton. Cu alte cuvinte, dacă teza acestei cărți este corectă, moartea lui Culianu apare ca un exemplu de asasinat politic comis asupra unui intelectual care a îndrăznit să vorbească răspicat, pe pămînt american, despre ceea ce el credea a fi fost una dintre cele mai mari farse politice ale ultimilor ani – lovitura de stat din 1989 împotriva dictatorului din România..."

Moshe Idel

„Într-un moment zbuciumat, în 1991, Culianu era un glas care se făcea auzit în presa străină într-un mod unic. Își scria la mînie articolele și făcea conexiuni uluitor de pregnante între evenimente. În ce mă privește, cred că asasinarea lui Ioan Petru Culianu a fost comisă de către fosta Securitate. Nu era perfect, probabil nici opera lui nu era perfectă, dar a fost ucis pentru că a vorbit în numele adevărului și al dreptății."

Ted Anton

ISBN 973-681-796-2

Editura POLIROM
www.polirom.ro